

НЕ ПІДЛЯГАЄ ЗАБУТТЮ

ГОЛОДОМОР - ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1932- 1933 рр.

Ще й до жнив не дожив,
ані жита не жав,
не згубив, не лишив.
І не жив. І не жаль.
ТЬмавих протобажань
заповітна межа:
ці напасті зі щастям
давно на ножах.
Безборонно любити
заказано край,
а зазнав би ти, світе

великий, добра.
В смерть задивлені очі.
Отерпла душа
і навчає, і врочить:
тобі кунтуша
вже довіку не мати,
а чорний бушлат -
він як батько, і мати,
і дружина, і брат.

В. Стус

ВИДАННЯ ЖУРНАЛУ “БОРИСТЕН”

Голодомор - вістами молодих

ПРОЗА
ПОЕЗІЯ

ДНІПРОПЕТРОВСЬК
“ПОРОГИ”
2008

УДК 081/082
ББК я43
Г61

Серія "Бібліотека "Видання журналу "Бористен" Започаткована у 1992 році.
Упорядник Ф.А. Сухоніс.

До книги "Голодомор – вістами молодих ввійшли статті, роздуми, поезії
сучасної молоді, яка по-своєму розкриває жахливу сторінку нашої історії і на-
слідки цієї трагедії для нації.

Видано в авторській редакції

ISBN 978-966-525-940-4

© Сухоніс Ф.А., упорядкування,
2008

ГОЛОДОМОР ОЧИМА МОЛОДИХ

«Ушановуючи пам'ять мільйонів громадян, які стали жертвами Голодомору 1932-1933 років, з метою донесення правди про геноцид Українського народу до української громадськості і міжнародної спільноти та у зв'язку з 75-ми роковинами цієї трагедії постановляю: 1. Оголосити 2008 рік в Україні Роком пам'яті жертв Голодомору...»

Ці рядки належать Указу Президента України «Про оголошення в Україні 2008 року Роком пам'яті жертв Голодомору». Чому щоб знати правду про історичне минуле потрібні укази, накази, постанови? Чому слова «Історія» і «Правда» сьогодні так далеко відстоять друг від друга? Чому у кожного покоління своя історична правда? І що є правда для нас – дітей, батьки яких жили і вірили що живуть у справедливому суспільстві, гімном якого були слова: «Широка страна моя родная, много в ней лесов, полей и рек. Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек»? Щоб дати відповіді на ці запитання, перш за все потрібно бажати їх знайти, а по-друге, вирішити для себе, а чи потрібна мені ця правда? Якщо ні, тоді в суспільстві знов буде панувати історичне безпам'ятство, завдяки чому простіше деморалізувати,

запроваджувати кабалу, катівські методи управління, відновлювати випробувані попередніми правителями криваві репресивні акції. А якщо так, тоді я впевнена, ми дійсно побудуємо демократичну державу і в нашому суспільстві буде панувати тільки історична правда.

Ось і я для себе вирішила знайти відповідь на запитання: чи був голод 1932-1933 рр. геноцидом українського народу, або це теж тільки правда сьогодення? Правда, яку використовують деякі діячі для свого життя на політичному олімпі.

Сьогодні про ті жахливі події говорять та пишуть дуже багато. Пишуть історики, говорять політики, фільми знімають режисери. І тільки останні живі свідки тієї трагедії небагатослівні, мабуть, вони ще не вірять в те, що нам, починаючим своє життя у новому суспільстві, потрібна справжня правда, не прикрашена домислами, не пом'якшена ви-мислами. Така, як була в живому житті. А не правда — спеціально створена для «поглибленого вивчення» і «твердого запам'ятовування», вправлена в лискучі рамки історичних, економічних, філософських термінів, опрацьована у відповідності до директивних приписів. Без повної правди про минуле, якою страшною вона не була б, не мислиться процес оновлення та очищення, що відбувається в країні.

Запорука правди – народна пам'ять – найдостовірніше історичне джерело. Нехай вона, мов білий птах з чорною познакою, завжди буде з нами і дає змогу нашому народу мати самосвідомість, що є найсправедливішим істориком пережитого.

*“Жить стало лучше,
Жить стало веселей”
И. Сталин*

І. СВІДКИ ТРАГЕДІЇ

Спаська Єлизавета Митрофанівна 1905 року народження, жителька села Катеринівка Покровського району Дніпропетровської області.

Народилась я 1905 року, з дванадцяти літ сирота. Батьки померли від тифу, а нас лишилось шестеро малих сиріт — два брати і чотири сестри, роду бідняцького. В ту тяжку пору 1922 року я вийшла в сімнадцять літ заміж за бідняка, в якого теж померли батьки, лишили його малим. У 1925 році нарізали землю під села і хутори. Нарізали хутір у Новомиколаївському районі (це нинішня Запорізька область), назвали його самі люди хуто-

ром Марс. Тут ми з чоловіком поставили хату. Закопали стовпи у землю. Оббили чим було, обплели хмизом, обмазали глиною з коров'ячим гноєм. Було в нашій хаті два віконечка на півметра на три невеличких шибочки. Піч та лежанка з плиткою, та полик біля лежанки. Там, де жили, була стеля, а в сінях, комірчині і в конюшні — не було. Хатку накрили соломою. Велика радість була у мене з чоловіком, що у нас є хата. Трудилися від раночки до ночі, обживалися. Вже була в нас корова, пара коней та четверо малих діток.

Коли настав той рокований день, не обминув він і мою хату. Як зараз пам'ятаю. Прийшло п'ять чоловіків («буксирів», так їх тоді називали), забрали коней і корову. Я стала плакати, кричать, умовлять, благати, просить, щоб не забирали корову, кажу, діти малі помруть із голоду. То один мене вдарив по лиці, щоб не кричала. Підійшов чоловік, узяв мене за руку і повів у хату. В хаті я плакала і кричала, рвала волосся на голові, а чоловік мій тільки дивився у віконце та хитав головою на те, що ці «буксири» робили. Забрали все, що було у дворі. Потім у конюшні, сінях і на горищі. В хаті, крім дітей, брати не було чого. Забрали все зерно до зернини. І те, що для харчу, і те, що для посіву. Думала, що не заберуть, не найдуть — насипала у жлукто насіння соняшника для садіння, у маслобойку квасолі, у самовар кукурудзи, підсунула під самісіньку стріху, надія була, що не знайдуть. Знайшли і під стріхою. Виносить один маслобойку і каже, що біла масло, а вийшла квасоля. Забрали все під чисту. Не знайшли більше нічого. Здалося їм, що мало. Стали страхати де зерно зарили, заховали? Чоловік тільки й сказав — шукайте, воля ваша, знайдете — забирайте. Що ж вони, іроди, зробили! У хаті, в якій лишилась одна вода, розкидали лежанку, думали, що там зерно є. Як я благала, як я плакала, на коліна ставала перед ними, просила не валять лежанку, діти ж малі померзнуть. Все одно розкидали, розвляли і, крім попелу, нічого не знайшли. Надворі біля хати було складено брикети із коров'ячого гною, якими палили у печі. То й їх розкидали, а було це взимку 1933 року, і так лишились ми з малими дітками в голодній і холодній плетеній хатині. Щоб вижити, їли що під руку попадало. Всяка нечисть і та поживою була. Рили мерзлу картоплю, яка залишилась у ямках. Так дотягли до весни.

Кухтій Михайло Іванович, 1902 року народження, село Кірове, Нікопольського району, Дніпропетровської області; був ув'язнений без суду на 10 років. Відбував покарання у Башкири. Повернувся додому в 1950 році. Ось його розповідь:

— Особливо лютував голод весною 1933 року. Хоча не можна сказати, що у 1932 році нічого не вродило. Можна було б не допустити цього мору на людей. Адже і в колгоспі дещо вродило, городина сяка-така була, квасоля, бурячок, картоплина. Та біда в тому, що по хатах ходили у шкірянках представники з області (з Дніпропетровська), з району (з Нікополя) разом із нашими «активістами» і забирали все з хат, видаючи буквально з ротиків дітвори: жменьку квасолі, піввідра посліду з ячменю, глечик пшениці чи жита, що прихований був у льосі, хліві, на полиці, кварту гороху. Втаїти нічого не можна. У нас, на хуторі, і в селі Малієве не було собак, котів, ворон, горобців. Все поїли люди. Кому попався кусок здохлої конятини, була розкіш. Солому молотили другий раз зимою. Ще зимою ходили комісії, шукали зерна.

В сусіда Малієва І. померли з голоду восьмеро дітей, в Різника — два сини, дочка і вони обоє. І так в кожній хаті. ; Весною спасав сухий бур'ян, потовчений на муку, ховрашки. Літом колоски доводилось красти. Я сам, лежачи, обрізував їх на полі. Сушили, варили, товкли і їли.

*В школі ми співали:
Видно нам із вишки,
Як плазує нишком
Ворог ненаситний,
Держачи мішок.
Хай живе товариш Сталін, Хатаєвич і ЦК.
Ми частушечки кінчаєм,
До побачення, пока.*

Ларіон Волошенко був сховав у землі декілька мішків зерна — забрали все до зерни-ни. А небавом він і помер з голоду просто на дорозі. Андрій Хребтов, не втерпівши такої наруги над людьми, проявив незадоволення діями радянських органів, і опинився на Соловках із трьома дітьми, а троє залишилось у селі — не дозволили брати. Мов мишен-нята розлізлися ці діти. Помер від голоду на нашій вулиці і Меркурій Войко. Домовин не робили для мертвих, мітингів траурних не збирали. Запрягали в драбину коня, клали на неї померлого і так ховали в як-небудь видряпану яму. І дивно, що всі тоді це лихо терпіли мовчки, ніби загіпнотизовані.

Скрипченко Мотря Фролівна, 1908 року народження, колгоспниця-пенсіонерка.

В нашому колгоспі у 1931, 1932 роках на зароблені трудовні не давали ні грошей, ні зерна. Люди спасалися із присадибних городів. Тому навесні 1933 року люди й почали вмирати з голоду, бо ж те, що односельці зібрали з городів, вичистили для держави. А хто противився цьому, тих вважали «підкуркульниками» і відправляли кудись. Так було вчинено із подружжям Хребтових — Петром і Настею. Як вивезли їх, так і до сьогодніш-нього дня ні слуху, ні духу. Через кожні 5— 10 сажнів на вулиці лежав мертвий — страшно згадувати.

Калапач Палажка Леонтіївна, 1913 року народження, колгоспниця-пенсіонерка, живе при синові у селі Кірове, Нікопольського району, Дніпропетровської області.

— Цей голод зробила влада. Ми про це горе говорили пошепки. Я взяла найменшу дочку на руки ранньої весни 1933-го і рушила з Нікопольщини аж на Полтавщину. Всюди, де я йшла з такими ж нещасними, лежали по курних шляхах і в болоті мертві люди: старі, молоді, жінки, діти. Та коли ми зайшли в одне село недалеко від Кривого Рога, то там в одній хаті набачилися такого, що жах проймає і сьогодні. Попросилися переночувати. Нам відчинили двері чоловік і жінка. Ми здивувалися: всюди мертві, а коли бачили живих, то були вони, як з хреста зняті. А ці обоє були рум'янолиці, пикаті й жваві. А коли роздиви-лися по хаті, глянули під широку лаву, то зааніміли. Бо в ночвах лежала людська голова, без тулуба... Ми вибігли з тієї хати-домовини, не знаю, де й сила взялася... А щодо людей з нашого села, то добре пам'ятаю, що з голоду померло подружжя Пилипасів, Гапка та Павло, залишивши купу дітей сиротами. Отаке-то було.

Олена Львівна Жернова, донька репресованого лікаря згадує (після страти батька сім'я перебралася до Запоріжжя):

— Ми жили в Дніпродзержинську. Тата як комуніста посилали на хлібозаготівлі. Після кожної поїздки він вертався чорний: «Вони всі помруть, їм уже нічого віддавати. Малень-кий буряк — і той тягнуть з хати. А в кожній хаті по семеро-десятеро дітей. Це ж убивство. Убивство без пострілу!» Уявляєте, як таке було переживати медику, хто давав клятву Гіппократа рятувати людей...

Кирпа Іван Юхимович із села Томаківка Дніпропетровської області, 1921 рік. Закі-нчилася громадянська війна. Весною засіяли землю; не вродило нічого, сильна була за-суха. У 1922 році нічим було засіяти землю. Земля гуляла, родила бур'яни, може, де трохи маячили клаптики пшениці. У 1923 році засіяно було вже більше. В цьому ж році ділили землю — по 2 гектари на їдока, і вже у 1924—1925 рр. земля оброблялася по-вністю. Був такий добрий врожай, хліба ніде було дівати. У 1929 році довели план здачі зерна на кожен двір, і в цьому році почалася колективізація. Організовані були бригади, де брав участь і я. Село наше було розбите на урочища. Наше урочище — 130 дворів.

Колективізувалося 80 процентів населення. А тим, що не схотіли, виділили землю, і вони працювали окремо. Багатьох розкуркулили і ешелонами вивозили в Сибір.

1930 рік. Сіяли колгоспом, механізації не було. Тягло було те, що здали люди. В кол-госпі було 100 дворів, чотири бригади, 1100 га землі, 160 коней. Все робилося вчасно, змагалися бригада з бригадою. Хто раніше виїде в поле, хто раніше обсіється, хто раніше обмолотиться. Було добре, люди кохалися в radoщах на своїй рідній землі.

1932 рік. Урожай зібрали добрий, на трудовень дали 1,5 кг пшениці. Я в той час був бригадиром.

Восени 1932 року приїхав уповноважений, сказав, що є постанова: одержане зерно повернути державі, як незаконно роздане. Організували бригади по вилученню зерна. Люди зерно ховали.

Ганна Данилівна Левада, голодний рік бідувала вона п'ятнадцятирічним дівчам у селі Олексіївка Куйбишевського району, Дніпропетровської області.

— Жили ми в клуні: ні грубки, ні столу, ні ліжок. Дід Андрій був партизаном у громадянську. Його підло вбили на вулиці двадцять якогось року — мстилися вороги революції. Потроху ми спиналися на ноги: купили корову, кінь був (ми спрягалися з сусідами Герусами, в них також один кінь). Тридцять третій рік вривався в пам'ять. Тоді багатьох повиганяли з хат. Сусідів наших, Куценків, вивезли до Сибіру. Вони мали корову і двоє коней. По селу ходила озброєна група — кілька наших і кілька чужих, — всі у шкірянках. Казали: «Кіктева Палажка ходить». Очевидно, якась «активістка» така була, що вислужувалася перед районом. Стукають до нас, а ми, перелякані, кричимо: «Батька й матері немає вдома!» І не відчиняємо. Корову нашу забрали в колгосп, і не тільки в нас. Ой і ревли ті негодовані корови — не можна слухати. Коней розстрілював один із чужих, в галіфе. У нас був молодий, добрий коник, такий у яблуках весь. Його вбили з нагана у вухо. Знаю, що цілий могильник кінський утворили за селом. Тітка взяла конини, як поїхала комісія, бо при ній — Боже борони, аби хто знав. Зварила тітка ту конину, хлопчик її першим наївся й помер. А ми їли нудотну рідину. Мама варила ложку ячменю на вісім душ. Хліба й солі нема. А влітку в полі скошили хліб і покидали на землю, не молотили. Хто так робив — не знаю, знаю, що на поле не пускали збирати, казали: там нема врожаю. Мене все життя мучить: як я не врятувала меншого братика Петруся. Йому й двох років не минуло. Лежить у колисці, марить: «Їсточки хочу, їсточки...» Ловко так уже балакало. Він на тій баланді не витримав — помер. Уже й дорослою була, після війни, пасу телят на луках, а мені вчувається його голосок, і я біжу в степ і кричу, кричу, серце моє кричить, наче це мій гріх, що Петрусь помер... Узимку стало ще гірше. Мертві тижнями валялися попід тинами, їх не встигали закопувати. Герусів, з якими ми спрягалися кіньми, вигнали з хати, хату їхню описали й продали. Вони ямку на вулиці вирили, від завірюхи там ховаються. Прошу тата: «Заберіть їх до нас». Бо там у мене подружка була, шкода її. А в батька сльози на очах: «І нас викинуть за поріг, доню». Де поділися Геруси після того — невідомо. Потім тато подався шукати заробітку, а мене тітка прилаштувала працювати в Зеленопіль в сім'ю якогось начальника. Ким він був, не знаю, знаю, що дружину звали Розою, і що його возили тачанкою, і що на горищі в них лежало печиво у мішках, а в погребі — масло стояло в діжках і було повно картоплі. Я крала сиру картоплю і їла. Так урятувалася від смерті. Бач, голод не для всіх був. Пам'ятається, старші говорили: посилали з села ходаків до Всеукраїнського старости товариша Петровського, щоб сказали про наші муки й поневіряння. Чи добилися, чи ні до Петровського, мабуть, що ні, але відіслали ходаків із столиці ні з чим: «Працювати треба!» Ці слова залишили в моїй душі велику гіркоту, бо хіба ж ми не працювали, не рвали жил коло землі!

Михайло Савелійович Бородавка, мешканець колишнього хутора Шевченка (тепер це передмістя Пологів) Пологівського району Дніпропетровської області:

— Голод тридцять третього був для нас незрозумілий, адже на нас не впали ні недорід, ні стихійне лихо. До тридцять третього наша сім'я (дід, бабуся, мати і п'ятеро дітей) господарювала на десяти гектарах землі, отриманих за ленінським декретом. Батько наш — робітник, працював мотористом у Пологах. І коли почалася колективізація, ми до колгоспу вступати не поспішали. Приїхала якась комісія уповноважених, змусили все здати в колгосп, і коней, і реманент. Обіклали таким податком кожен сім'ю, що ніхто в хуторі сплатити його не міг. Та ж комісія реквізувала нашу хату, забрали навіть старі рядна. Батька виключили з партії. Його рідна сестра в Пологах прийняла нас, але й самим — непереливки. Всі ми ходили опухлі. Я в сьомий клас дибав за дев'ять кілометрів босоніж.

Учителі дістали мені сякі-такі черевики. А дядько Сашко, механік з елеватора, щодня покрадьки виносив мені за ворота пригорщу вареної пшениці. Нею мусила прогодуватися цілу добу вся родина — кожному перепадала пучка. Батька з роботи звільнили, і він подався шукати заробітку. Саме організовувався новий радгосп «Азов», узяли його слюсарем — трактори ладнати. Згодом викликав мене з сестрою. В нього вже були хлібні картки. А я — малий. Сестру беруть обліковцем на роботу, а мене керуючий брати не хоче. Ходив я з батьком, допомагав йому в майстерні. По десять годин на холоді й вітрах. Але таки прийняли мене учнем слюсаря до батька. Усе ж зайва крихта хліба перепадала. Так ми вижили. Ще пригадую: боялися будь-яких балачок про нестатки. Особливий відділ у руках тримав, так наганами і трясли перед носом, коли хто обізветься, що в нас погано. Жахливі часи, чорні часи, нікому їх не побажаю.

Олена Федорівна Нагорна з села Кінські Роздори Пологівського району, Дніпропетровської області, де прожила вона всі свої літа (народилася 1910 року в сім'ї Шингурів).

Боюся заводити розмову про таке. Бо після голоду був і тридцять сьомий, в нас «чорний ворон» їздив, клював людей... А в голод померло троє моїх синоків — Василько, Гриць і Петрусь. Один одного менший. Як же вони хлібця просили! Боже ж ти мій, та ніхто не зглянувся, ніхто, ні Бог, ні сільрада — попухли мої дітки. В сирій землі лежать, бідолашні, а я, бач, ворущуся. Такі муки прийняла через них, а тепер їдять серце спогади. Та як подивлюся: тепер діти живуть, як міністри, їсти — чого хоч, машини, телевізори, шуби... ще й іноді губу коплять, незадоволені. А не треба забувати лиха, не треба... Ще ж мене в ті прокляті года, синку, глиною привалило. Хотіла ж діточкам приробити на молочко. Копала руду глину — в ніші копала — а воно як гуне земля. Через дві години діти відкопали мене. Бодай і не відривали — не бачила б горя. Поперек скалічило. Так нічого й не заробила. А даром хто дасть?

Івана Лук'яновича Марченка, його дитячі роки минули в колишньому селі Ягідне, Гуляйпільського району.

— У нашій родині було дев'ятеро дітей. Троє старших, а шестеро — від шести років і менше. Восени тридцять третього батько сказав, що зиму не витримаємо, треба рятуватися. Він узяв трьох із нас, кому було більше десяти, і ми пішли з торбами від села до села жебракувати. Щоб не об'їдати маму і менших дітей. Так ми опинилися в Херсонській області. Але, мабуть, треба було йти не туди. Села траплялися одне злиденніше іншого. Нам майже нічого не давали. Ми бачили багато спорожнілих, розорених хат. Автобусів і доріг тоді не було, радіо — рідкість, і ми взагалі нічого не знали, що відбувається в країні і коли скінчаться наші страждання. Батько вів нас так, аби інші прошаки не стрічалися на шляху: вони могли пограбувати нас (жменя висівок чи пів буряка — то вже здобич), роздягнути, аби на те дрантя виміняти собі якийсь харч. Люди були у відчаї, вони переставали бути людьми, іноді батьки вбивали маленьких дітей, ховаючись, їли їх, а кістки закопували потай. В одному селі ми стріли божевільну жінку, яка металася з двору в двір, штовхала всіх і кричала одне-єдине ім'я: «Ваня! Ваня! Ваня!...» Вона зарубала свого дворічного хлопчика і варила, аби прогодувати решту дітей, і скаламутився в неї розум, іще мені врізалось в пам'ять: десь неподалік Мелітополя підводою везли на кладовище гору трупів. Уся сім'я. Чоловік і жінка задушили себе і всіх дітей чадним газом — натопили хату й закрили в грубці заслінку... В мене постійно темніло в очах, і ця наша дорога, на якій ми втратили одного брата (після сильної лихоманки він помер), пригадується мені як суцільна темрява. Ми йдемо, йдемо, ледь волочимо ноги від вікна до вікна: «Подайте, Христа ради...» А подавати — нічого.

Страшне число у нелюдській напрузі
Пропалює світи до глибини:
У тридцять три розп'ято Ісуса,
У тридцять третім на земному прюзі
Розп'ято мільйони без вини.
Борис Олійник

II. МАСШТАБИ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.

Сьогодні ми стоїмо перед складною проблемою відповіді на запитання: скільки людських життів забрав катівський, підступно задуманий голодомор на Україні в 1932—1933 роках?

І вітчизняні, й зарубіжні дослідники сьогодні однакові: мільйони. А конкретніше?

Мовчить офіційна статистика про ті лихі часи. Відмовчуються архіви. А історія, кажуть, любить точність. Клопочуться нинішні дослідники, дошуковуються об'єктивних, вірогідних даних, яким числом виміряти трагедію українського народу, заподіяну сталінізмом у перші роки колективізації.

Історики називають різні цифри померлих під час цієї трагедії, одні вважають - від 3 - 7 млн., деякі навіть до 10 млн. осіб. А у спільній заяві делегацій 65 держав-членів ООН, 7 листопада 2003 року говориться: «Великий голод 1932-1933 років в Україні забрав життя від 7 до 10 мільйонів невинних людей...» А були чи усі померли в 1932-1933 рр. українцями? Спираючись на статистичні дані, можна виявити загальну смертність людей у сільських районах України, чому перш за все сільських, тому що, насамперед, українців у ті часи більш за все проживало у селі. Що підтверджує перепис 1926 року - етнічні українці становили 88% з 23,6 млн. сільського населення УСРР. У 36 округах з 4,1 в УСРР українці становили від 70 до 90%. А згідно зі статистикою смертності на Україні за 1933 р., українців у городі померло 111,8 тис. осіб, в селі - 1440,4 тис. осіб, всього 1552,2 тис. осіб. Росіян у городі померло 33,2 тис. осіб, у селі 51,8 тис. осіб, всього 85,0 тис. осіб. Євреїв у городі померло 20,1 тис. осіб, у селі 6,9 тис. осіб, всього 27,0 тис. осіб. А ще між померлих були: поляки - 20,7 тис. осіб, молдавани - 16,1 тис. осіб, німці - 13,2 тис. осіб, болгар - 7,7 тис. осіб, греки - 2,5 тис. осіб та інші національності. Таким чином «можна зробити висновок, що голодомор було організовано проти українців, але в Україні за переписом 1926 року більш за все проживало українців, а потім росіян, євреїв, поляки...

Шокує масовість голоду. Вже в першій половині 1932 р. Г. Петровими інформував ЦК КП(б)У про важке продовольче становище в районах Вінницької, Дніпропетровської, Київської, Одеської та Харківської областей, а в червні 1932 р. він повідомив Сталіна про те, що голодом, котрий розпочався у грудні 1931 р., охоплено 100 районів України, тобто майже третина, що становило близько 8 млн. сільського населення, інформаційний сектор ЦК КП(б)У, доповідаючи про «катастрофічний стан» в Уманському районі, використовував 20 травня 1932 р. такі визначення: «(смертність носить масовий характер», «недоїданням охоплені всі села району», «немає такого дня, коли б не вмерло 5-6 чоловік від голодної смерті».

Упродовж другої половини 1932 р., коли хлібозаготівельні молотівські комісії з їх «чорними дошками» остаточно позбавили селян продовольства, голод охопив усю Україну. Опубліковані документи ЦК КП(б)У, доповідні записки облвиконкомів та обласних відділів ГПУ дозволяють з'ясувати географію голоду за адміністративними районами, підрахувати кількість ураженого голодомором населення. 15 лютого 1933р. голова Київського облвиконкому Микола Василенко, доповідаючи урядові про катастрофічний стан у селах області, назвав 21 район, де зафіксували «масове недоїдання», «випадки опухання», «людодїдства» та голодної смерті. 1 березня, тобто двома тижнями пізніше, начальник Київського облвідділу ГПУ доповідав начальнику ГПУ УСРР про наслідки голодування людей у 42 районах області, або 829 населених пунктах. Станом на лютий 1932 р., тобто за рік до апогею голоду, у них мешкало 3,2 млн. осіб, що становило половину сільського населення області. Органи ГПУ виявили 26,5 тис. голодуючих сімей. Наркомат охорони

здоров'я інформував ЦК КП (б) У про динаміку голодування на Київщині: 25 березня - 398 тис, 5 квітня - 475 тис, 15 квітня - 494 тис. осіб. Сумна статистика катастрофи. До найбільш уражених були віднесені: Богуславський район (30917), Білоцерківський (30536), Попельнянський (20000), Чабанський (19064) райони. У Ставищанському, Оратівському, Рокитнянському, Сквирському, Тальнівському, Тетіївському районах голодувало від 11 тис. до 16 тис. селян у кожному, а в решті районів - до 10 тисяч осіб. Райони за ступенем ураження голодомором були поділені на три групи: до першої, тобто "тяжкої", потрапило 34, до другої - 17, до третьої - 15 районів. Київська область мала 66 районів, відтак близько 7 мільйонів сільського населення опинилося в зоні голодної смерті.

На Вінниччині в лютому 1933 р. було зафіксовано масову смертність у 14 районах, 12 березня - у 20, 17 травня - у 38 районах, поділених на чотири групи за ступенем ураження.

Сільські райони України відрізнялися кількістю сільського населення, відтак і його загальною смертністю. На початку березня 1933 р. голод охопив як мінімум 40 із 49 районів Дніпропетровської області, яка мала 3,2 млн. селян. На Донеччині він уразив 29 районів, на Одещині 14, хоча Одеська область мала 2,6 млн. селян, а Донецька 1,1 млн. У звітах ГПУ наводяться страхітливі цифри уражених сільських рад Донеччини - 336 (738 населених пунктів). Зазначалося також, що протягом 1932 р. факти масового голодування "замовчувалися", а в 1933 р. місцеві органи влади постійно інформували центр про голодування селян.

Кожен звіт свідчив про "високу смертність" сільського населення. Голова Харківського облвиконкому Ілля Шелехес доповідав ЦК-КП(б)У про те, що "у більшості випадків смерть абсолютно не реєструється в органах загсів", хоча були села, де "за останні 3 місяці померло 450- 600 тис. осіб". Для очищення вулиць і домівок від трупів було виділено спеціальні підводи. Для Харківської області, яка мала 7,7 млн. населення, з них 6,2 млн. сільського, цифра 600 тис. померлих за три місяці - була цілком достовірною.

У жовтні 1933 р. В. Молотов та Л. Каганович, заручившись підтримкою Сталіна, розпочали "велике переселення" білоруських та російських колгоспників в Україну. Протягом трьох місяців переселили майже 22 тис. селянських господарств: до Одеської - 6750, Донецької - 3527, Харківської 4800, Дніпропетровської - 6679, але їх виявилось надто мало, щоб "замаскувати" наслідки геноциду. Переселяли з Білорусії та Росії, де голоду (крім заселеної українцями Кубані та Поволжя) не було.

Смерть близької людини - трагедія, а мільйонів - статистика, яка шокує, а причиною цієї статистики стала злочинна політика радянської влади.

ІІІ. ПРИЧИНИ ГОЛОДОМОРУ

Для з'ясування причин Голодомору потрібно вивчити багато документів, тому що у організаторів цієї трагедії не було ніякого бажання робити її гаслом досягнення своєї мети.

«Изъять из сельсоветов книги смертей за 1933 год по всем без исключения сельсоветам, а за 1932 г. по списку, сообщенному Управлением Народнохозяйственного Учета. Изъятые от сельсоветов книги передать на хранение в секретном порядке при райисполкомах».

Таємна директива Одеського виконкому до міських рад та районних виконкомів Одеської області, 13 квітня 1934р.

Але висловлення відомих діячів партійної еліти тих років говорять самі за себе:

« ... Крестьянство представляет основную армию национального движения, ... без крестьянской армии не бывает и не может быть мощного национального движения. Это

И. Сталин (1925 г.)

именно и имеют в виду, когда говорят, что национальный вопрос есть по сути дела вопрос крестьянский.»

И. Сталин

«Между крестьянами и нашей властью идет жестокая борьба. Это борьба на смерть. Этот год стал испытанием нашей силы и их выносливости. Голод доказал им, кто здесь хозяин. Он стоил миллионов жизней, но колхозная система будет существовать всегда. Мы выиграли войну!»

*Секретарь ЦК КП(б)У и секретарь Днепропетровского обкома КП(б)У
М. Хаткевич*

«Обратите серьезнейшее внимание на Украину... примите все меры к тому, чтобы ... изолировать плаксивых и гнилых дипломатов и обеспечить подлинно большевистские решения...»

И. Сталин - Л. Кагановичу (1932 г.)

«Дела на Украине из рук вон плохи... Плохо по линии ГПУ. Реденцу не по плечу руководить борьбой с контрреволюцией в такой большой и своеобразной республике, как Украина... Мы можем потерять Украину.»

И. Сталин - Л. Кагановичу (1932 г.)

**П. Постышев
Секретар ЦК ВКП(б)**

«Ми пішли свідомо на голод, бо нам потрібен був хліб, але жертвами голоду були нетрудові елементи та куркульство».

З промови К. Ворошилова на XVII з'їзді ВКП(б)

«Нужно посадить мужика на картошечку, а хлеб сдать государству. Вплоть до семян. Нам нужно не допустить Гитлера к власти, надо помочь германскому пролетариату».

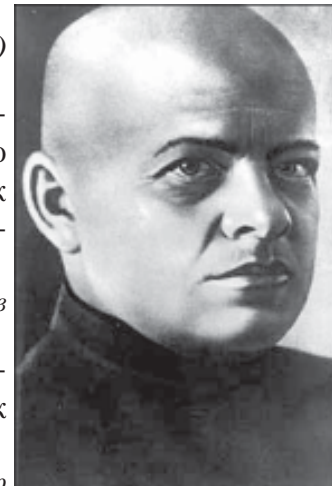
Секретар ЦК ВКП(б) П.П. Постышев

«То, что голодание не научило еще очень многих колхозников уму-разуму, показывает неудовлетворительная подготовка к севу как раз в наиболее неблагоприятных районах».

Перший секретар ЦК КП(б)У С. Косіор

**Л. Каганович
Член ЦК ВКП (б)**

**С. Косіор
Перший секретар
ЦК КП(б)У**

З чого почалося несутітне лиходійство — жадлива війна держави з селянством? Дехто вважає: багатолітня погромна кампанія проти хлібороба започаткована «роком Великого Перелому», коли сталінським державним переворотом було начисто скасовано засадничий елемент будови Радянської влади: земля — селянам. Думається, це було продовження антиселянського урядового курсу. Проте офіційно непримиренне протистояння з хліборобом почалося раніше, в січні двадцять восьмого, коли Сталін виїхав до

Сибіру ліквідувати незадовільний стан хлібозаготівель. У серп виступів перед партійним апаратом генсек розгорнув програму дій, зокрема спонукав зажадати від куркулів негайної здачі всіх надлишків хліба за державними цінами. На випадок відмови пропонувалося застосувати до них жорстокі репресивні заходи. В сибірських виступах Сталіна ставилась вимога у найближчі 3-4 роки провести часткову колективізацію, а слідом за нею — суцільну колективізацію сільського господарства. У ті січніві дні двадцять восьмого навряд чи хто міг передбачити, до яких згубних наслідків приведуть «новаторські» устремління генсека в аграрній політиці. Але його агресивність, націленість на каральні акції засмутила багатьох сибірських керівників. «Ви кажете, що план хлібозаготівель напружений, що його не виконати... Невже ви не знаєте, що існує закон проти спекуляції — 107 стаття Карного Кодексу РРФСР, в силу якої винні в спекуляції притягаються до кримінальної відповідальності, а товар конфіскується на користь держави... Ви кажете, що застосування до куркулів 107 статті є надзвичайна міра, що воно не дасть добрих результатів, що воно погіршить становище в селі... Ви кажете, що ваші прокурорські й судові власті не готові до цього? Хто винний в цьому?..» Запитання вождя звучали далеко не риторично, бо далі вимагалось найрішучіших санкцій до непіддатливих прокурорів та суддів, які на тоді, мабуть, ще не звикли переступати закон. Важко ув'язати хлібороба, що сам виростив продукт, зі спекулянтом, який наживається на перепродажу селянського хліба. Та генсек давав чіткі методологічні установки, як поводитися з законом. Головне — не церемонитись, відкинути мораль. Головне запідозрити селянина в нечестивих намірах. Залякати. Будь-що забрати його кровну працю — хліб. Вождеві установки набули чинності. У сибірському відрядженні Сталін виклав предметний урок довільного поведіння з законом і законністю; моральним принципам у взаєминах держави з селянином було покладено край. Потім механізм працював у заданому режимі: головне — своєчасно вибрати момент для удару, запідозрити, а фабрикація звинувачення — це справа техніки. Де треба переступити через мораль і закон — переступай, тільки сміливо, не вагаючись. Для великої мети всі засоби підходять. Вседозволеність — чи не з цього почалася сталінщина?

«31 січня 1930 р. бюро Північного крайкому ВКП(б) на позачерговому закритому засіданні прийняло план розселення куркульства (мовиться про виселені українські сім'ї) в північному краї. Планом передбачено загальну кількість 70 000 родин з 350 000 душ розселити по округах: Архангельський - 30 000 родин, Вологодський - 10 000 родин, Північнодвінський - 9 500 родин, Няндомський - 8 500 родин, Комі область - 12 000 родин. Працездатних чоловіків партіями в 500 — 1000 душ направити в райони постійного поселення - для використання на лісозаготівлях, сплаві та будівництві селищ. Усіх непрацездатних членів родин розташувати в спеціально пристосованих приміщеннях: церкві, монастирі, бараках». Були розроблені норми «господарського озброєння», за якими кожній родині дозволялося мати: «...кінь — 0,5, корова — 0,4, збрुї, саней та возів по 0,5 комплекту, плугів — 0,25, борін — 0,1, кіс — 2, серпів — 1, мотиг — 2». Чому коней 0,5, а корів 0,4? Не зовсім зрозуміло. Не ясно поки що й те, скільки українських дітей, стариків, жінок і чоловіків було закопано на імпровізованих лісових цвинтарях уздовж всієї Північної залізниці.

На XVII з'їзді партії в 1934 році секретар ЦК ВКП(б) Постишев в своїй промові, виголосивши здоров'я Сталіну, почав доповідати з'їздові партії, що на Україні, починаючи з 1931 року, різко падає обсяг хлібозаготівель. Він каявся в недоробках, в тому, що на селі «не було належної боротьби з класовим ворогом», «не було більшовицької пильності», що «націоналісти» заважають колективізації. Через це, мовляв, і падає цифра хлібозаготівель. Він обіцяв з'їзду партії піднатиснути, виправити становище. Ось тільки про головну причину спаду хлібозаготівель він не сказав з'їзду: про те, що за ці роки на Україні вмерло голодною смертю майже 7 мільйонів чоловік, що сільські жінки привозять до столиці дітей і залишають на вулицях — може, в дитбудиночок візьмуть, що довкола будівлі ЦК КП(б) України кожного дня підбирають групи людей, що вмерли від голоду».

Можна факти перевернути з ніг на голову, брехню видати за правду, наклеп видати за істину, сотні, тисячі, мільйони людей оголосити поза законом. Це неважко сподіяти,

коли всездозволеність — головний рушій вчинків високих посадових осіб, коли влада над людьми досягається терором. Штучний поділ села на класи (не було куркуля, то видумали підкуркульника). Неодноразова «розкулачка» Чорні етапи «розселяння» села. Заарештованих селян зганяли під конвоем до одного місця і перед відправкою до тюрми давали команду стати на коліна. Пухлих і знедолених селян стягали з поїздів, заганяли на пристанційні майдани і наказували ставати на коліна. Це було знамення доби: народ на колінах. Вичахлий, змордований і покірний — саме такий, якого потребував сталінський режим. Робоча сила. Будівельний матеріал, з якого легко виліпити безвідмовного раба або викувати бездушного погонича. Потім за вождевою атестацією всіх підігнали під один ранжир: «гвинтики».

«Гвинтики» повалили гітлеризм. А тягар сталінізму несли на собі чверть століття, як хрест Христовий. Директиви надходили з центру, на місцях завжди знаходилося немало сумнінних виконавців. Були серед них випадково втягнуті в авантюру, були переконані «борці з класовим ворогом». Були серед них різні люди, а здебільше це ті, хто якимсь іншим чином демонструвати свою відданість суспільству не вмів або не хотів. Розперезані, зухвалі, жорстокі, вони чинили неподобства, збиткувалися зі своїх односельців. Надихнуті високими настановами Сталіна та його опричників, переступали закон, топтали людську гідність. І не дивно, що згодом, уже в наступному десятилітті, як свідчать люди, з них нерідко виплоджувались першокласні поліцаї. Так, директивні приписи надходили централізованим порядком. Регіони різні, інструкція одна, спільна для всіх областей. Однакові знаряддя ремесла «буксирів», однаковий стиль поводження з людьми, однакова «технологія» обшуків та ексекцій. Хтось же винаходив усе це — і знаряддя обшуків, і «технологію», до подробиць подібні на західному Поділлі, у південній Таврії чи в східному українському селі на Харківщині. Цікаво — хто? Зберегти б для історії ім'я цього «винахідника», як зберегли ім'я творця гітлерівської душогубки. Занадто старанні виконавці на місцях матеріалізували інструкцію центру по-своєму, доповнювали, як то мовиться, власними нюансами. Казармено-бюрократична система запроваджувала суспільство страху і приниження.

ІУ. ІСТОРІЇ ВИСВІТЛЮВАННЯ ГОЛОДУ

Однієї з перших кампаній західної преси проти Радянського Союзу були безупинно прокручуванні питання про мільйони померлих від голоду на Україні. Ця кампанія почалася 18 лютого 1935 року із заголовка першої сторінки в *Chicago American*: «6 мільйонів чоловік умерли від голоду в Радянському Союзі». Використовуючи матеріали, що поставляють нацистською Німеччиною, В. Херст — газетний барон і прихильник фашистів, почав друкувати фальсифікації про геноцид, завданням яких було переконати читачів у тім, що більшовики свідомо пішли на злочин, що став причиною загибелі декількох мільйонів жителів України від голоду. Перші більші ґрунтовні дослідження фактів про Голодомор здійснив наприкінці 40-х — початку 50-х років ХХ сторіччя Дмитро Соловей — в еміграції. Його роботи високо цінуються фахівцями, але не були широко відомі. Наступний етап «бужировання» проблеми був проведений після створення Конгресом США спеціальної комісії з дослідження фактів голоду на Україні, виконавчим директором якої був Джеймс Мейс. Комісія прийшла до висновку, що ці жертви були «заморені до смерті рукотворним голодом» й «Сталін і його оточення зробили геноцид проти українців в 1932-1933 рр. (4). Західні дослідники Джеймс Мейс, Роберт Конквест й ін. вважають, що Голодомор відповідає загальноприйнятому визначенню геноциду (резолуція про геноцид, затверджена ООН в 1948 р.) Трагічні сторінки історії України 1932-1933 років довгий час перебували поза увагою дослідників СРСР. І не тому, що це не цікавило їх, а тому що в радянській науці питання голоду знаходилося під офіційною і дуже суворою забороною. Розгорнемо будь-який підручник з радянської історії. Невиразні роздуми про продовольчі труднощі, тимчасове і незначне підвищення смертності через неврожай, кур-

кульський саботаж чи навіть про недоліки і помилки, допущені під час хлібозаготівельної кампанії. Тих західних істориків, які називали голод голодом, автоматично відносили до стану «буржуазних фальсифікаторів». Промовистим у цьому плані є секретний циркуляр за підписом А. Капта та С. Мухи і завізований В. Щербицьким 11 лютого 1983 р. «О пропагандистских и контрпропагандистских мероприятиях по противодействию развязанной реакционными центрами украинской эмиграции антисоветской кампании в связи с имевшими место в начале 30-х годов продовольственными трудностями в Украине», де сказано: «Следует отметить, что в нашей исторической литературе упоминается о существовании продовольственных трудностей в Украине в начале 30-х годов, признается, что особенно осложнилась хозяйственная обстановка осенью 1932 года в связи с необоснованным завышением сельскохозяйственных планов». І далі: «Ввиду того, что нам невыгодно по данному вопросу вступать в открытую полемику с националистическими писателями, в настоящее время усилия сосредоточены на пропаганде в республике и на зарубежные страны достижений сельского хозяйства Советской Украины, преобразований в деревне, ставших возможными благодаря победе колхозного строя...». Але все таємне рано чи пізно стає явним. Так говорить біблійна істина. І сьогодні ми повинні вголос говорити болючу правду про голодомор в Україні, який забрав мільйони життів наших співвітчизників. Уперше в СРСР про факт голоду згадав з офіційної трибуни 25 грудня 1987 року перший секретар ЦК Компартії України В. Щербицький у доповіді, присвяченій 70-річчю утворення УРСР. Згадування було збіглим («5-6 рядків»), і причиною голоду була оголошена «посуха», але принципово новим було визнання самого факту — раніше (і те дуже зрідка) дозволено було згадувати лише про «недолік продуктів».

28 листопада 2002 року Верховна Рада України проголосувала за проект Постанови (реєстраційний N 2432 від 21 листопада 2002 року) «Про проведення парламентських слухань на згадку жертв голодомору 1932-33 років» з осудом політики геноциду, що проводилася на державному рівні керівниками тоталітарного радянського режиму проти громадян України, національного духу, менталітету й генетичного фонду Українського народу, і з метою поваги пам'яті жертв голодомору 1932—1933 років на Україні було ухвалене рішення провести спеціальне засідання Верховної Ради України в травні 2003 р. «За» проголосувало 308 депутатів, «проти» — 56 депутатів (фракція комуністів) і з загальної кількості 423 депутата. МЗС України й представництво України в ООН підготували проект Резолюції 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН з осудом Голодомору 1932—1933 років на Україні. Генеральною асамблеєю ООН була прийнята «Спільна заява делегацій Азербайджану, Бангладеш, Білорусі, Беніну, Боснії й Герцеговини, Гватемали, Грузії, Єгипту, Казахстану, Канади, Катару, Монголії, Науру, Об'єднаних Арабських Еміратів, Пакистану, Республіки Молдова, Російській Федерації, Саудівській Аравії, Сирійської Арабської Республіки, Сполучених Штатів Америки, Судану, Таджикистану, Тимора — Лешти, України, Ямайки з нагоди сімдесятої річниці Голодомору — Великого голоду 1932—1933 років на Україні» (російськомовна версія документа А/С. 3/58/9 Третього Комітету), із приєднаних до заяви пізніше делегаціями Аргентини, Ірану, Кувейту, Киргизії, Непалу, Перу, Республіки Корея,

Південної Африки, що була Югославської Республіки Македонії, Туркменії й Узбекистану (А/С.3/58/9/Add. 1): «У Радянському Союзі мільйони чоловіків, жінок і дітей впали жертвою жорстоких дій і політики тоталітарного режиму. Великий голод 1932—33 р. на Україні (Голодомор), який відніс 7—10 мільйонів безневинних життів й є національною трагедією українського народу... Дотримуючи сімдесятої річниці Української трагедії, ми ушануємо пам'ять про мільйони росіян, казахів і представників інших націй, які вмерли від голодування в Поволжі, Північному Кавказі, Казахстані й в інших частинах колишнього Радянського Союзу...» У цій заяві ні слова не говориться про який-небудь акт «геноциду», а тільки про «національну трагедію українського народу».

Парламентами ряду держав: Австралії, Канади... були прийняті воззвання з вираженням скорботи з нагоди голоду. Саме цікаве, що найбільш антиросійську спрямованість виявили Грузія й Литва. Спочатку в листопаді 2005 року сейм Литви прийняв декларацію в якій називає Український голодомор 1932-1933 рр. «Ретельно спланованим геноци-

дом народу України» . А в січні 2006 року парламент Грузії визнав, що більшовицьким режимом в 1932-1933 роках був здійснений “навмисний геноцид проти українського народу” .

21 квітня 2006 року глава МЗС України Б.Тарасюк, який брав участь у засіданні Ради голів МЗС країн СНГ у Москві, пропонував внести до черги денної засідання питання про визнання Голодомору 1932-1933 рр. актом геноциду українського народу. Але голова МЗС Росії С.Лавров зробив заяву: «обговорення цього питання вже проходило, але консенсуса не було досягнуто», тому «наслідки колективізації під час СРСР повинні розглядати історики». Коментуючи позицію Росії, Б.Тарасюк заявив, що, з одного боку, Росія визнає себе правонаступницею СРСР, а з другого боку, «відмовляється брати на себе відповідальність за ті злочини, які скоїла країна, правонаступницею якої вона себе вважає».

24 серпня 2006 року, до Дня Незалежності України, Президент В.Ющенко висловив мрію, що «Верховна Рада виконає свій обов’язок перед українським народом і законодавче визнає Голодомор в Україні актом геноциду проти нації».

28 листопада 2006 року за ініціативи Президента В.Ющенка Верховна Рада прийняла Закон «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», яким Голодомор визнано геноцидом Українського народу.

Сьогодні, останній тиждень листопаду - є офіційний день пам’яті жертв голодоморів і політичних репресій в Україні. А згідно з Указом Президента, у зв’язку з 75-ми роковинами трагедії Українського народу 2008 рік було названо Роком пам’яті жертв Голодомору.

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України «Про оголошення в Україні 2008 року Роком пам’яті жертв Голодомору».
2. Марочко В. Голодомор 1932-1933 рр.- Київ, 2007.
3. Белов В. «Ремесло відчуження») Новый мир. - 1988 р. №6
4. <http://vtf2ne.ru/nvz/forum/0/co/158319.htm>
5. Голодомор на Украине. Википедия
6. Соуса М. 2001. ГУЛАГ: Архивы против лжи/Марио Соуса; Пер. с англ.: Чеченцев В.; Ред. Стрельцов А.М.
7. <http://www.faminegenocide.com/resources/findinQs.html>,
8. <http://www.ukrweety.com/Archive/2003/430303.shtml>
9. <http://www.korrespondent.net/main/137186> 10.<http://www.korrespondent.net/main/141078>
11. П.Орлов А. Тайная история сталинских преступлений.- М., 1991.
- 12.Кульчицкий СВ. 2002. Сколько нас погибло от голодомора 1933 года? Зеркало недели. - №45, 23-29 ноября 2002 года.
- 13.Краснов П. Ложь о голодоморе. Интернет против телеэкрана. <http://www.contr-tv.ru/common/106/>
14. Н.Мухин Ю. 2003. Самый позорный голод. Дуэль. http://www.duei.ru/200306/76_5_1
- 15.Миронин С. 2006. О репрессиях без эмоций. Интернет против телеэкрана, <http://www.contr-tv.ru/common/1547/> <http://vtf2ne.ru/nvz/forum/archive/156/156981.htm>

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР.

*А люди біднії в селі,
Неначе злякані ягнята,
Позамикалися у хатах
Тай мруть...
Сумують комини без диму
А за городами, за тином
Могили чорнії ростуть
Гробокпателі в селі
Волочать трупи ланцюгами
За царину і засипають
Без домовини. Дні минають.
Минають місяці. Село
Навік замовкло, оніміло
І кропивою поросло*
Т. Шевченко, «Чума»

Читаючи ці рядки, я відчуваю великий біль за минуле, яке пережив мій народ. Кажучи відверто, для мене, представниці нового молодого покоління, XXI століття, ті події є дуже далекими та важкими для сприйняття. Бо майже кожен із нас має сім'ю, житло та все необхідне для нормального життя, не кажучи вже про їжу. Звісно, я не можу сказати, що все це дається легко, але все ж таки це реально. А люди, які жили на Україні сімдесят п'ять років тому, мріяли про шматочок хліба. Я вважаю, що ті трагічні події не повинні лишатися у минулому, народ повинен завжди пам'ятати про тяжкі часи своєї Батьківщини. Я спробувала розібратися із усіма причинами і наслідками голодомору 1932-1933 року.

ПРИЧИНИ ГОЛОДОМОРУ

Голод можна означити декількома^дефініціями, залежно від характеру самого голоду як явища. Деякі люди, що пам'ятають царські часи в Росії, стверджували, голод бував і за царя, але тодішній голод у більшості випадків був обумовлений природно-стихійними умовами, такими, як посуха, повінь чи пожежа, що винищували збіжжя або спричинювали неврожай, що ставало основною причиною голоду, і тоді такий голод часто називали стихійним голодом.

З інформаційно-літературних джерел ми так само довідуємося про найбільший стихійний голод в Індії, що трапився у 1818-1819 рр. як наслідок несприятливих погодних умов. Але про цей голод говорив, писав і брав участь у рятуванні індусів увесь заможний цивілізований світ, хоча жертв того стихійного голоду у відсотковому відношенні до населення Індії було у п'ять разів менше, ніж кількість жертв нашого населення під час голоду 1932-1933.

Навіть голод, спричинений війною, може підпадати під категорію несподіваного лиха і, як такий, може бути виправданий як випадкове нещастя, нав'язане тому чи іншому народові зовнішніми воєнними обставинами, не залежними від людини.

Поруч із цими міркуваннями ми мусимо поставити питання: яка ж дефініція може бути дана голодові 1932-1933 рр.? Немає сумнівів і в тому, що апокаліпсис в українському селі цілком свідомо створила компартійно - радянська олігархія. «Ми пішли свідомо на голод, бо нам потрібен був хліб», - офіційно заявив К. Ворошилов.

До літа 1929 року в колгоспи насильно заганяли бідняцькі й середняцькі господарства, це означало «корінний перелом у ході колективізації». Продрозкладка покладалася в основному на колгоспи, які перетворилися на засіб хлібозаготівлі до союзної комори.

Партія святкувала перемогу над селянством, закріпивши до 1930 року більшу його частину. Але психологічний бар'єр, що стояв між індивідуальним і колективним господарюванням, зламати не вдалося. Селянин, перш ніж подати заяву до вступу до колгоспу, різав або продавав худобу. Внаслідок цього поголів'я корів, коней, свиней, овець різко скорочувалося. До суспільного майна селяни ставилися не як до свого власного, а як до громадського або нічийного. Оплата праці була не за кількістю і якістю виробленої продукції, а за вихододнями. Всі ці події відображалися в народній творчості. В ті часи набули особливої популярності в Україні частівки:

*Сидить баба на рядні
Та й рахує трудовні.
Трудодень, трудодень,
Дай же їсти, хоч на день.*

Великий перелом, намічений Сталіним, не вивів країну із кризового стану. Виконання п'ятирічного плану провалювалося, приріст промислової та сільськогосподарської продукції падав. Від селян влада вимагала хліба, а його не було. Доведені плани хлібоздачі були непосильними для колективних і одноосібних селянських господарств. Нерідко з колгоспів, які перевиконували свої зобов'язання, вивозився насіннєвий фонд для виконання зустрічних планів.

За обставин, що склалися, взимку 1931-32 років на селі гостро бракувало продовольства, а на весні 1932 року вибухнув голод, від якого масово гинули люди. Звичним явищем стали випадки канібалізму й трупоїдства.

Для перебудови села, Сталін та його прибічники розробили цілий комплекс репресивно-каральних заходів. Це і хлібні штрафи, і конфіскації майна, і виселення, і арешт, і тюремне ув'язнення, і навіть розстріл. Жертвами тотального терору ставали не лише рядові селяни, а й керівники колгоспів, голови сільських рад, працівники райвиконкомів, райкомів.

У переджнивні дні 1932 року з'явилися «несуни». Виснажені голодом селяни крадькома м'яли колоски й несли зерно додому в кишенях, за пазухою. Коли про це довідалися в Кремлі, уряд 7 серпня 1932 року прийняв спеціальний закон про охорону соціалістичної власності, яким за розкрадення колгоспного майна призначалася «вища міра соціальної відповідальності» – розстріл із конфіскацією всього майна, або ув'язнення на термін не менше 10 років також із конфіскацією майна. Народ назвав цей законодавчий акт «законом про п'ять колосків». За його неухильним виконанням пильно наглядала прокуратура.

Отже, партійні і радянські бонзи, посилюючи репресії в період голодомору, сподівалися таким чином зламати волю непокірних українських селян і назавжди загнущати їх, обернувши на безмовних рабів, сліпих виконавців директив і розпоряджень московських можновладців.

Як зазначають у своїх працях дослідники голодомору, зокрема історики В. Вашкевич і С. Кульчицький, І. Сталін та його оточення вміло використали ними ж організовану сільськогосподарську кризу для придушення українського відродження, яке, починаючи з ліберальних часів непу, було позначено – злетом національної свідомості. Національне відродження дало поштовх розвитку української преси, науки, літератури, мистецтва, музики, театру.

Жорстокість тоталітарного режиму на чолі зі Сталіним не знала меж. Московських вождів у їхніх злочинних діяннях активно підтримували місцеві керівники. У той час, коли населення республіки голодувало, влада видала свою директиву про добровільну здачу державі колгоспами, колгоспниками та одноосібниками раніше прихованого зерна і застосування суворох заходів до тих, хто продовжуватиме ховати від обліку хліб.

Люди гинули від голоду, а посеред голодних сіл стояли комори, церкви із позабаваними нахрест вікнами і дверима, повні зерна. Хліб гнив у буртах на залізничних станціях, його переганяли на спирт, відправляли ешелони за кордон. Чим це можна назвати, як не виявом геноциду проти українського народу? Вимерлі села порожніли, обійстя заростали бур'яном. Селянство до останнього моменту вірило, що партія і Сталін врятують його. Але марними виявилися сподівання. Село залишалося віч-на-віч з голодною смертю. Голод не враховував заслуг перед «батьком Сталіним», не знав класового підходу: косив усіх на повал – і колективіста, і одноосібника, і сільського «буксирника», що безжально, немов грабіжник, вигрібав усе збіжжя до останньої зернини у свого односельця. Голод брав за горло і тих, хто жив у злиднях під солом'яною стріхою, і тих, хто спромігся звести дім під залізною покрівлею.

Звичайно, свій внесок у страхотливий голод зробила і посуха 1933 року, що охопила значну частину України і спричинила недорід зернових.

Це стихійне лихо завдало великої шкоди розореному хлібоздачам сільському господарству. На півдні й у багатьох селах центрального регіону через відсутність дощів попересихали джерела прісної води, тому їм доводилося завозити з інших місць. На Дніпропетровщині, Миколаївщині, Одещині, Полтавщині, які давали найбільше продовольчого зерна, від пекучого сонця земля на полях порепалася, закам'яніла. З Дону й Кубані дули суховії, зриваючи верхні шари гумусної маси. Від спеки всихали не лише господарські культури, а й листя дерев та рослин на луках, вибалках, узліссях, гинули тварини, комахи, птаство.

Т все-таки несприятливі природні умови не були головною причиною голодної смерті мільйонів українців. Вирішальними чинниками тут виступають, насамперед, жорстоке вилучення врожаю 1932 року і вивезення його за межі України, конфіскація у кожній селянській родині усіх продуктів харчування.

Якщо в цих жахливих умовах сільське населення Причорномор'я та Приазов'я, при високі норми рибозаготівлі так-сяк жилося індивідуальним виловом, креветками, морськими черв'яками, водоростями, диким виноградом, а поліщуки рятувалися дарами лісу, то селяни інших регіонів України не мали жодних продуктів харчування.

Прагнучи хоч якось підтримати виснажених голодом людей; смертність серед яких досягала небувалих масштабів, лікарі-ентузіасти, спираючись на давні народні традиції і досвід попередніх поколінь у подібних ситуаціях, склали перелік трав і дикорослих плодів, придатних для харчування, підготували рецепти різних страв, поради і рекомендації голодуючим. Однак опублікувати ці матеріали цензура не дозволила, оскільки писати про голод заборонялося взагалі.

Роз'яснення методів запобігання голодній смерті, надання продовольчої допомоги не входило в обов'язки міських активістів, військовослужбовців, які проводили політичну роботу на селі. Та інакше й бути не могло, бо більшовицька олігархія зробила голод знаряддям розправи над селянином.

ВИНИЩЕННЯ ВЛАСНОГО НАРОДУ

Умисне створення умов життя, розрахованих на фізичне винищення селянства, - найвиразніша ознака геноциду в Україні. Десятки прийнятих компартійною верхівкою і державними органами постанов за своїм змістом нагадували смертний вирок мільйонам людей. Та й сам механізм творення голоду-геноциду був детально відпрацьований більшовицькою владою.

Масовому вилученню зерна, свідомому позбавленню селян продовольства була підпорядкована організаційно-господарська діяльність колгоспів. Зокрема, дворазова оплата праці в них протягом року: аванс і повний розрахунок. Така система давала змогу державі забирати всю сільськогосподарську продукцію, довільно встановлювати плани заготівель, не дбаючи про оплату. Колгоспникам упродовж кількох місяців не видавали хліба на зароблені трудовні, що призводило до голодування їхніх родин. В архівах збер-

ігаються десятки тисяч скарг селян, в яких вони вказують на вироблені трудодні й водночас жахливе голодування. За відомостями райвиконкомів у січні 1931р., тобто за наслідками господарювання 1930р., остаточно проведено розподіл урожаю тільки у 90 районах УСРР, закінчили розподіл на 50% – до 49 районів. До оплати приступив лише 271 район з 501. Отже, протягом трьох-чотирьох місяців селяни споживали хліб з власних присадибних ділянок, якого не вистачало для утримання селянських родин. Розподіл, зерна на трудодні затримували і наступними роками. Зокрема, у березні 1932р. 42% колгоспів Вінницької області не видали хліба колгоспникам у 8 районах взагалі не розподіляли зернових на трудодні, у травні 16% колгоспів області так і не завершили розподілу хліба, тобто не розраховалися з колгоспниками. Майже третина колгоспів Київської області не здійснила натуральної оплати праці, Харківської області – 15% колгоспів. Тож колгоспників тримали без засобів до існування щонайменше 6 місяців.

Керівники України інформували Й.Сталіна про скрутний стан сільського господарства, факти голоду і навіть канібалізму. У відповідь йшли погрози. Зокрема, 16 липня 1932р. Політбюро ЦК ВКП(б) встановило для колгоспів України план хлібозаготівель – 4 млн. 751,2 тис.т, а одноосібників – 1080 тис.т. Через три дні ЦК КП(б)У просить Переглянути цей план, а 21 липня ЦК ВКП(б) виніс своє остаточне рішення – 5 млн 831,3 тис.т. Отже, план залишили без змін, збільшивши його для колгоспів. Люди поїдали людей, а Л. Каганович і В. Молотов вимагали збільшення обсягу хлібозаготівель.

22 серпня 1932р., тобто відразу після сумнозвісної постанови 7 серпня, Укрколгоспцентр заборонив колгоспам видавати хліб на громадське харчування. Згодом з'явилися постанови обласних партійних комітетів, якими також заборонялося видавати хліб громадського харчування в колгоспах. ЦК КП(б)У ухвалив відразу кілька постанов, що погіршували стан українського села й призводили до голодної смерті. Зокрема, 18 листопада 1932р. з'явилася постанова політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи з посилення хлібозаготівель». Її виконання вважалося обов'язком колгоспів. Категорично заборонялося утворення будь-яких натуральних фондів, які зараховували до плану хлібозаготівель. Постановою також заборонялося видавати натуральні аванси у колгоспах, котрі не виконують хлібозаготівельних планів, але дозволялося повертати «незаконно розданий хліб». ЦК КП(б)У закликав активістів терміново організувати вилучення в окремих колгоспників та одноосібників хліба, особливо з врожаю на присадибних ділянках. Його теж зараховували до хлібозаготівель. За невиконання плану колгоспників і одноосібників штрафували завданням з м'ясозаготівель в обсязі 15-місячної норми для колгоспу чи окремого господарства. Наслідки цієї постанови жахливі – масова смертність.

Аналогічну постанову ухвалив Раднарком України 20 листопада 1932р., тобто через два дні після виходу партійної постанови. Вона називалася «Про заходи підсилення хлібозаготівлі». Райвиконкомам уряд дозволив зараховувати до плану хлібозаготівель натуральні фонди колгоспів, які незадовільно виконували свої завдання. Забороняли видавати й натуральні аванси. Отже, урядова постанова повторювала партійну, але обидві вони нагадували смертний вирок для мільйонів людей. До хлібозаготівель додавалися натуральні штрафи, якими обкладали селян. У січні 1933р. 80 господарств Сновського району Чернігівщини були оштрафовані 15-місячним планом м'ясозаготівель, 83- грошовими 28 господарств виселили взагалі. Відбувався своєрідний фронтальний наступ на селян. У березні 1933р. половина колгоспів України не завершила розподілу хліба на трудодні за 1932р., тобто близько 9 млн. селян свідомо залишили без засобів до існування.

Навіть жахливі наслідки голодомору 1933р. не зупинили уряд України від застосування репресивних заходів, що ще раз засвідчує свідому акцію геноциду. Зокрема, у липні 1933р., коли в селах було встановлено факти масового людодства, наркомземсправ України О. Одинцов повідомив секретаря ЦК КП(б)У С.Косіора, що відповідно до телеграм Й.Сталіна та В. Молотова підготовлено проект постанови ЦК КП(б)У та РНК УСРР «Про порядок видачі хлібних авансів у колгоспах із врожаю 1933р. на внутрішньоколгоспні потреби». Відтепер категорично заборонялося витрачати хліб на громадське харчування. Кожен працюючий у полі колгоспник мав приносити хліб з собою. Його не вида-

вали у тих колгоспах, що не виконували державних завдань. У серпні 1933р. Політбюро ЦК КП(Б)У визнало за необхідне продовжувати репресивний тиск на колгоспи та одноосібні господарства, що не виконали плану хлібозаготівель. З'ясувати це питання доручили С. Косіору та П. Постишеву.

Політикою штучного ізоляціонізму, яка призвела до численних жертв, слід вважати постанову РНК УСРР «Про занесення на «чорну дошку» сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі» від 6 грудня 1932р.

Масове голодування селян розпочалося у грудні 1931р. і тривало до вересня 1933р., тобто голод не вщухав упродовж 22 місяців. Про жахливий стан українського села свідчать факти масового людодіства. Скажімо, навесні 1933р. лише у 16 районах Київської області було встановлено 123 випадки людодіства і труподіства. Люди гинули від фізичного виснаження, отруєнь, убивств, самогубств. Архіви зберегли сотні й тисячі фактів подання вкрай виснаженими голодом селянами-дистрофіками власних дітей. Усі ці жахливі картини голодомору засвідчують геноцид проти власного народу.

ДІТИ - ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ

Авантюризм Сталінської політики «стрибка», що прирікала на напівголодне існування, а потім і на голод хлібовиробні регіони країни, злочинність зимових хлібозаготівель 1932-33 років у голодуючій місцевості найбільш яскраво розкриваються у документах, що стосуються дитячого харчування.

У березні 1931 року до Наркомату освіти УРСР надійшов лист від Кам'янського райвиконкому на Дніпропетровщині: «Діти залишаються зовсім без хліба...» 220 дітей дитячої колонії в Кам'янці треба було терміново рятувати, оскільки централізоване постачання хлібом припинилося, децентралізоване (з правом вільної закупівлі продуктів) заборонялося, місцевих продовольчих ресурсів не існувало.

У 1931 році діти в сім'ях ще якось перебивалися, а в школах-інтернатах, дитячих будинках, колоніях, притулках діти, перебиваючи на державному утриманні, страждали від голоднечі найбільше, бо ці заклади цілком залежали від зовнішнього постачання. І ось у березні 1931 року Наркомос довідується, що в 180 районах України, які не виконали плану хлібозаготівель, дитячі заклади знято з постачання. Заступник наркома освіти Полоцький у зв'язку з цим пише до ЦК НК та Наркомату постачання: «Цим районам з поточних хлібозаго-

тівок постачати дитячі інтернатні установи, учителів і виділяти продукти для гарячих безплатних сніданків. З централізованого фонду для цих районів теж нічого не виділено. Це утворило катастрофічний стан з постачанням, особливо дитячих інтернатних установ, що не мають жодних запасів. Діти цих установ примушені тікати, чим збільшують безпритульність...»

Такі тривожні вісті протягом першої половини 1931 року надходили до Наркомосу звідусіль. Лавина таких листів заповнила центральні і місцеві органи, але практичну допомогу могли подати переважно з центру, в розпорядженні якого були деякі продовольчі резерви. Вже в березні 1931 року Наркомат постачання УРСР дав термінове розпоряд-

ження про позачергове постачання дитячих закладів, у тому числі й децентралізовано, тобто шляхом закупок продовольства на місцях, де ще були такі можливості. А в червні того ж року за спеціальною рознарядкою Наркомосу України для 42000 дітей в інтернатних закладах було відпущено 35000 кілограмів м'яса, 5000 кілограмів вершкового масла, понад 105000 штук яєць, інші продукти. Хоча норми споживання продуктів були мінімальними, проте вже можна якось протриматися до нового врожаю, бо щомісяця виділялася певна кількість продовольства для дитячих закладів.

Масштаби трагедії, яка винищувала цілі покоління, змусили замислитись уряд над остаточними наслідками голодомору, особливо серед дітей. Раднарком УРСР переглянув свої закони про припинення централізованого постачання продуктів дитячим установам. Було трохи збільшено мережу притулків та ясельних будинків у містах. 6 травня 1933 року ЦК КПБ(у) України прийняв постанову «Про боротьбу з дитячою безпритульністю». Знову з'явилася Всеук-

раїнська комісія для роботи з безпритульними дітьми, але порівняно з повоєнними роками їх було значно більше. Вона діяла при РНК УРСР, а до її складу входили представники від ДПУ, Наркомздоров'я, Наркомосвіти, Наркомпраці, Уповнарком шляхів, а також від Харківського облвиконкому. Останню очолював заступник начальника Харківського обласного управління ДПУ О.О. Броневой.

Навіть у голодні роки Броневой залишався «шефом» комуни від ДПУ. Комісія займалася різними справами: створювала дитпритулки у селах, влаштовувала харчування у школах, стримувала в'їзд безпритульних дітей до міст, притягала до відповідальності осіб, що не допомагали голодним дітям, вимагала коштів для працевлаштування підлітків.

Чутки про діяльність комісії дійшли сіл. З усіх районів України привозили дітей до Харкова і Києва. На вулицях з'явилися десятки тисяч безпритульних. Зокрема, 14 травня 1933 року у Литовських і Салтовських бараках розміщували малолітніх дітей віком до чотирьох років, яких масово підіймали на вулицях та залізницях. У дитячих будинках Харкова залишали переважно дітей до одного і більше років, які були безнадійно хворими і кволими. У доповідній записці міського відділу здоров'я повідомлялося про те, що діти у бараках дуже виснажені, а щомісяця помирає більше третини. Якщо 14 травня 1933 року у Салтовських бараках перебувало 450 дітей, то 1 червня уже 900. Вони масово прибукували до Харкова здичавіло тулилися великими юрбами під будинками просто неба: В архівах збереглося чимало матеріалів, що засвідчують страхітливі картини дитячої безпритульності. Харків був тоді не лише столицею України, а й центром невимовного і нестерпного дитячого болю і відчаю. З 11402 чоловік, підібраних на вулицях Харкова за еічень-травень, 8557 були діти. Комісією, яку очолював Броневой, було затримано лише на залізниці 1000 дитлахів.

Голодували діти по всій Україні. Станом на 25 березня у 66 районах Київської області голодувало 398201 чоловік, з них 178544 дітей. А станом на 15 квітня від голоду страждали 493644 чоловік, із них дітей становило 262109 чоловік. Майже 20000 дітей чекали смерті 1 серпня 1933 року. ЦК КП(б)У організував планове переселення безпритульних дітей з міст до колгоспів, тобто дітей повертали батькам, які вже померли від голоду. Розселяли дітей по колгоспах групами по 5-20 чоловік.

Смертність дітей сягала за деякими не повними підрахунками 50 і більше відсотків до загальної кількості померлих. Діти значно швидше захворювали внаслідок тривалого недоїдання і фізичного виснаження.

У 1932-1933 роках смертність дітей становила щонайменше половину померлих від голоду селян України. За неповними даними лише кількість учнів у початкових, неповносередніх, професійних школах, а також дітей у дошкільних закладах за три голодних роки зменшилося на 1 мільйон 71 тисячу чоловік. Стали пустою сільські школи, бур'яном поросли дитячі майданчики, а відсутність учнівсько-педагогічного колективу сягала подекуди 96-98 відсотків рівня попередніх років.

Для забезпечення життєздатності дитячого організму, не нижче хліба, склянку молока, пів-яйця, 5 грамів цукру, жирів і 25 грамів м'яса. Такої норми не мали навіть робітники у містах, а тим паче діти. Уряд дбав про новобудови п'ятирічки, зводив підвалини світлого майбутнього, а затьмарені від голоду діти мріяли тоді про рятівний шмат хліба.

Однак Сталін в ці трагічні місяці небаченого в історії голодомору спромігся визнати публічно лише «продовольчі труднощі в ряді колгоспів». У мові на всесоюзному з'їзді колгоспників – ударників 19 лютого 1933 року він цинічно заспокоїливо заявив: «Принаймні порівняно з тими труднощами, які переживали робочі 10-15 років тому, ваші нинішні труднощі, товариші колгоспники, здаються дитячою іграшкою».

Аналіз демографічної статистики 30-х років свідчить про те, що прямі втрати населення України від голоду 1932 року складають біля 150 тисяч чоловік, а від голоду 1933 року - 3,5 млн. людей. Повні демографічні втрати, включаючи зниження народжуваності під впливом голоду, досягають за 1932-1934 роки 5 млн. людей.

ДИПЛОМАТІЯ ЗАМОВЧУВАННЯ

Зарубіжні засоби масової інформації повідомляли політичні кола західних країн про голод в Україні, а радянська преса про лихоліття в «країнах капіталу», де «селяни приречені на голод, злидні й вимирання». Ідеологічне протистояння затьмарило почуття здорового глузду в дипломатів, які на догоду власним амбіціям та політичним інтересам замовчували геноцид в українському селі. Вони знали про його жахливі наслідки. Німецькі консули у Харкові, Києві та Одесі – Карл Вальтер, Андор Хекне, Фрідріх Ротч, італійський консул у Харкові Сержіо Граденіго, консультант німецького посольства з питань сільського господарства Отто Міллер, який залишив по собі десятки монографічних праць з історії аграрних відносин, кореспонденти зарубіжних газет – з належною вичерпністю інформували своїх урядовців про події в Україні. Значна кількість документів, яка переконливо свідчить, що в іноземних державах було відомо про голод в Україні, опублікована, але чимала їх колупровідекція зберігається в архівах Польщі, Румунії, Чехії, Німеччини, Австрії.

Про катастрофічні наслідки комуністичного експерименту, котрим стала масова колективізація з її супровідними езекуціями (розкуркулення, репресії, хлібозаготівлі), лідерів європейських держав попереджали українські еміграційні організації. Так, у червні 1930 р. Головна еміграційна українська рада в Парижі звернулася до урядів багатьох країн з проханням припинити торгівлю з СРСР. У документі «Заклик Головної Еміграційної Ради» зазначалося: «Двічі большевики привели Україну до голоду. Нема сумніву, що терором і сучасною колективізацією вони ще раз вкинуть в найгірше нещастя. Фатальний розвиток подій не може бути спинений декретами нерозумними, які намагаються приховати жалюгідні наслідки колективізації. Увесь світ повинен зрозуміти, що Україна знаходиться напередодні справжнього голоду, що пограбована і зруйнована вона живе з дня на день, що в неї видирають останній шматочок хліба, потрібний для її власних дітей.

Іменем великих мас української еміграції, розсіяної по Європі, ми звертаємося до цивілізованого світу з гарячим закликом, просимо не підсилювати ганебної торгівлі советів, не купувати хліба з України, вкритою кров'ю наших селян, не фінансувати окупаційної влади російської на Вкраїні.

Не купуйте хліба вкраденого на Вкраїні! Припиніть торгівлю з советами!»

Український хліб традиційно був основним в експорті Російської імперії, а відтак більшовики намагалися зберегти цю тенденцію. Восени 1928 року, тобто напередодні

масової колективізації, нарком А. Мікоян заявив, що зернова проблема буде подолана в СРСР, якщо держава матиме 300 млн. пудів експортного хліба і 150 млн. на внутрішні потреби. Зерно вивозили за кордон, яке в умовах загальноекономічної кризи збували за безцінь, але ціною мільйонів жертв рукотворного голодомору.

Голодне лихоліття і масові репресії в Україні задовольняли політичні кола багатьох європейських країн. Мільйони жертв голодомору - це десятки тисяч не укомплектованих, дискредитація Комуністичної ідеї в очах європейських бюргерів. Зокрема, трагічні події в Україні частково вплинули на німецького бауера, котрий проголосував на виборах до рейхстагу за Гітлера і націонал-соціалістів віддали голоси 5,3 млн. осіб, за комуністів - 1,5 млн та 2,2 млн осіб за соціал демократів. Зазначимо, що завдяки втручання більшовиків відбувся розкол у таборі комуністів і соціал-демократів Німеччини, що призвело до перемоги націонал-соціалістів. Солідарність двох диктаторів Європи та їхніх партій узяла гору над здоровим глуздом, хоч між націонал-соціалістами Німеччини й комуністами СРСР існували напружені стосунки. Відомо, що 20 липня 1932 р. фашисти розігнали соціал-демократичний уряд Прусії, а 30 січня 1933 р. Гітлер захопив владу в свої руки, 21 березня 1933 року відбулося перше засідання новообраного рейхстагу в Потсдамі за участю президента Гінденбурга і рейхсканцлера Гітлера. Саме він, виступаючи 23 березня з програмою дій перед урядом окреслив два найважливіших завдання: врятування селянства подолання безробіття. Гітлер був досить поінформованим про наслідки голоду в Україні. Він потерав руки від задоволення: на українських чорноземах без бою гинули мільйони потенційних українських солдатів.

Якщо Гітлер пообіцяв врятувати селян від злиднів, надаючи допомогу навіть німцям України, то Сталін оголосив війну хліборобам, їх штучним голодомором. Саме на це звертала увагу світової громадськості у тому числі й уряду Німеччини, Головна еміграційна рада. Її керівники намагалися привернути увагу Міжнародного товариства Червоного Хреста до трагедії в Україні. У відозві Головної ради від 20 липня 1933р. вони повідомляли: «З огляду про страшні вісті про голод, які чимдалі більше надходили з України, Головна Еміграційна Рада вислала до Міжнародного Червоного Хреста прохання про організацію допомоги голодному українському населенню. Червоний Хрест виявив бажання і готовність надати продовольчу допомогу, але уряд СРСР запевнив, що чутки про голод в Україні - вигадка троцькістів».

Про голодомор та його наслідки знав дипломатичний корпус, уособленням якого була Ліга Націй. Про нього було відомо в зарубіжних країнах не лише від власних урядовців та із звернень української політичної еміграції, а й від кореспондентів газет «Дейлі телеграф», «Манчестер Гардіан», «Нью-Йорк Гаральд трибьун», «Фігаро», «Нойе цюріхер цайтунг», «Стампа», які інформували світ про небувалий в історії людської цивілізації голод в Україні та на Кубані. Знали і мовчали, байдуже спостерігаючи за актом геноциду.

НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ

Світова історія знає чимало жажливих масових злочинів. Але рідко який за своїми масштабами й садизмом може зрівнятися з тим, який було створено в 1932-1933 роках московсько-комуністичним режимом супроти української нації. Скільки загинуло українців у цей голодомор ніхто точно не знає. С різні здогади. Ще 1935 року кореспондент газети «Нью-Йорк Америкен» писав ніби Скрипник, з яким він був знайомий сказав, що кількість жертв голодомору в Україні і на Кубані перевищила 8 мільйонів.

Дослідники, підраховуючи кількість загиблих, зіставляють дані переписів 1926 і 1939 років достовірні. Але при цьому випускається з уваги той каламутний потік, що йшов до нас з Росії. Адже в Україну направлялися різні емісари для «зміцнення» й «надання допомоги». Правильне уявлення про цілеспрямованість голодомору і його наслідків може дати зіставлення змін у кількості населення за його національною ознакою, а не за територією. У матеріалах Міжнародної комісії для розслідування голоду в Україні 1932- 1933

років такі дані наводяться. З 1926 по 1939 рік кількість росіян у СРСР збільшилися майже на 22 мільйони, тобто було 33,2 мільйона, стало 28,1 мільйона. Якщо врахувати, що в попередні більш-менш благополучні роки кількість українців щороку зростала приблизно на 0,6 мільйона осіб, то за 12 років ми недорахуємося понад 10 мільйонів українців.

Багатостраждальний український народ, який має героїчну і водночас трагічну історію, заслуговує шани і поваги. Необхідно спорудити на кошти народу Пам'ятник Скорботи як символ геноциду проти українства. Відомо, що у багатьох країнах світу існують своєрідні інститути пам'яті про трагічні сторінки історії народу, а в Україні височать безликі металеві споруди, що приголомшують своєю помпезністю. Сподіваємося, що справжній народний пам'ятник жертвам сталінського терору штучного голоду з'явиться в Україні. Але найкращим пам'ятником має стати наша пам'ять про минуле, наше небайдуже ставлення до національної трагедії, що спіткала наш народ у 1932-1933 рр.

Список використаної літератури:

1. Панченко П.П. Голодомор в Україні 1932-1933. - Київ: Україна - 2003. - С. 21-50;
2. В. Сертійчик Як нас морили голодом. - Київ: Українська Видавнича Спілка, 2003. - С. 41 - 44;
3. Спонівський Є. Голод як специфічна форма большевицького терору в Україні» - Стрий, 1993, - С.3-15;
4. С.В. Кульчинський, М. Котляр Довідник з історії України. Київ: Україна, 1996.
5. Крип'якевич І. Історія України. - Львів: Фенікс, 1991.-С.343-364.
6. С. В. Кульчицький Трагедія голоду 1933; т-во Знання. К.1989.

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР.

Повільно гортаючи сторінки газети... Який чудовий вересневий вечір! Духмяно пахнуть стиглі яблука і кавуни, в повітрі легко гойдається павутинка бабиного літа, а на городі палахкотять животрепетним вогнем айстри і жоржини. Яка краса. І раптом... мої думки обриваються, я читаю вірш, який привертає увагу жажливістю слів, вражає трагічною силою:

*На вулиці лежить хлопчик років десяти.
“О, вже готовий!”
А у відповідь кволий дитячий голосок:
“Ні, я ще не готовий, я ще не вмер”
Я ще не вмер... Ще промінь в оці гра.
В четвер мені пішов десятий рік.
Хіба в такому віці помирають?!
Ви тільки поверніть мене на бік.
До вишеньки. В колиску ясночолу..
Я чую запах квітів. Я не вмер...
воно означає: морити голодом.*

Замига Микола

Мені здається, що такого ніколи не могло бути, бо це протиприродно, це страхіливо, це не по-людськи: **Голодомор**.

Мені стає страшно від одного лише слова, бо якщо розглянути етимологію цього слова, то воно означає: морити голодом. Морити - виснажувати, доводити до знемоги. Виходить, що одні люди морили голодом інших! І хто ж додумався до такого звірства, кому в голову могла прийти така дика ідея, а головне - за що?! Ці питання не давали спокою багатьом вченим...

Голод 1933 р. був наслідком спроби здійснювати соціалістичне будівництво воєнно-комуністичними методами. Розуміючи, що серед частини партійних працівників збереглася ностальгія по системі і методах воєнного комунізму, В. І. Ленін попереджав: «Така політика була б дурістю і самогубством тієї партії, яка спробувала б її. Дурістю, бо ця політика економічно неможлива; самогубством, бо партії, які пробують подібну політику, зазнають неминуче краху. Здавалося, Сталін і ті керівники партії, які підтримали його, змогли подолати економічну неможливість і політичну небезпеку курсу на суцільну колективізацію шляхом придушення противників воєнно-комуністичних методів у партії і в селянських масах, опір щодо використання всіх форм державного примусу, протиставлення різних за майновим станом прошарків селянства під лозунгом загострення класової боротьби в міру просування до соціалізму. Проте примусові колективізація і накладе на колгоспи продрозкладка призвели до глибокої деградації сільського виробництва, яке так дорого, так боляче і невідшкодовно обійшлася країні й народові.

Не обминула ця біда навіть Харківщину з її родючими чорноземами та працелюбним народом. Економічна політика, впроваджена тодішньою владою була неможлива, але це стало зрозуміло занадто пізно.

Впроваджена В. І. Леніним нова економічна політика — явище складне. В її основі — заміна продрозкладки податком, дозвіл вільного продажу селянами товарних лишків, допущення в економіку приватного капіталу. Тривалість цих заходів визначалася часом існування багатокласового господарства. Проте в неї була ще одна важлива грань: запровадження вартісних, товарногрошових відносин безпосередньо в економіку соціалістичного сектора, відмова від воєнно-комуністичної моделі соціалізму, яка склалася в

роки громадянської війни. У цьому розумінні тривалість непу не може лімітуватися рамками перехідного періоду від капіталізму до соціалізму. Хоч Ленін не встиг теоретично обґрунтувати новий погляд на соціалізм, у практичній діяльності Радянського уряду з 1921 р. було взято курс на відмову від воєнно-комуністичних методів управління підприємствами, на заміну їх методами економічними, госпрозрахунковими.

«Рік великого перелому» характеризувався остаточним відступом до політики воєнного комунізму. Початок форсованої колективізації збігся з фактичною заборонаю торгівлі і введенням практики планових завдань щодо здавання державі хліба та інших сільськогосподарських продуктів з розкладкою плану по кожному селу, колективному або індивідуальному господарству. Проте розкладка виявилася ефективною тільки наступного року, коли кількість колгоспів зросла, а невиконання плану стало каратися розкуркуленням. З літа 1930 р. поширилася практика твердих завдань щодо здачі всіх «лишків».

Поставки товарної продукції державі оголошувалися для колгоспів першою заповіддю. За якою ціною, в яких обсягах? Ціна була заниженою, а через інфляцію незабаром стала взагалі символічною. Що ж до обсягів, то тут панувала невизначеність. Держава не вступала у податкові відносини з колгоспами, за яких наперед визначалася частка продукції, що підлягала передачі хлібозаготівельним органам. За винятком насіннєвого, продовольчого і фуражного фондів хліб мав надходити лише державі. В. М. Молотов заявив на Третій Всеукраїнській конференції КП(б)У в липні 1932 року, що головною проблемою є правильна розкладка хлібозаготівельного плану (Вісті ВУЦВК.— 1932.— 14 лип.). У необхідності самої розкладки він не сумнівався.

Повернення до непопулярного воєнного комунізму термінологічне маскувалося. Методи воєнно-комуністичного штурму було названо «новим етапом непу». Поняття «продрозкладка» замінювалося поширеним терміном «план». У наведених словах Молотова «розкладка» вживається в дієслівній формі. Дієслово «розкладати» стосовно хлібозаготівельного плану збереглося в лексиці, бо воно відображало суть такого планування.

Перша колгоспна весна 1930 р. була обіцяючою. Україна одержала непоганий урожай. Напередодні жнив зробили орієнтовний підрахунок: 1 355 млн... пудів. На 23,5 млн... чоловік сільського населення треба було утворити продовольчий фонд з розрахунку по 16 пудів на людину — 376 млн... пудів. Посівний, фуражний і страховий фонди складали 515 млн... пудів, резервний — 35 млн... Виходячи з цих нескладних підрахунків, хлібозаготівельний план визначився в 430 млн... пудів. Потім його збільшили до 440 млн..., 472 млн... і, нарешті, до 490 млн... пудів. До 1 червня 1931 р. заготовлі з урожаю 1930 р. дійшли до 477 млн... пудів проти 310 млн... за попередній сезон. Було здано по 4,7 центнера з гектара — рекордний показник товарності за всі роки Радянської влади. Створювалися уявлення, що колгоспне село здатне забезпечити «стрибок» в індустріалізації. У звітній доповіді ЦК ВКП(б) XVI з'їзду партії Сталін заявив, що зернову проблему «ми вже розв'язуємо в основному з успіхом».

На відміну від інших районів країни на становищі в сільському господарстві України дуже позначилася чехарда з адміністративно-територіальним поділом. XVI з'їзд партії вирішив спростити систему управління за рахунок ліквідації окружної ланки. Цим рішенням замінювалася досить громіздка чотириланкова система управління (центр — область — округ — район) триланковою з тим, щоб зміцнити кадрами найбільш слабку районну ланку. Проте на Україні областей тоді не існувало. Замість того, щоб утворити їх шляхом укрупнення округів, рішення з'їзду тут виконали буквально. В результаті виникла дволанкова система управління: центр — район. З вересня 1930 р. територію УРСР розподілили на 503 адміністративні одиниці, якими керували безпосередньо з Харкова: Молдавську АРСР, 18 міст центрального підпорядкування і 484 сільські райони. Управляти такою кількістю районів з одного центру було неможливо. С. В. Косіор, В. Я. Чубар та інші керівники республіки визнали, що через поспішність при проведенні реформи Сільські райони виявилися без достатнього керівництва у найвідповідальніший момент становлення колгоспного ладу. З лютого по жовтень 1932 р. в республіці відбу-

вався непростий процес організації областей. Апарат обласних організацій тільки формувався і ситуацією на місцях не володів, тоді коли обтяжливі для центру прямі зв'язки з сотнями районів фактично припинилися.

6 липня 1932 р. в Харкові почала працювати Третя конференція КП(б)У. На порядок денний виносилась доповідь С. В. Косіора «Про підсумки весняної посівної кампанії і про завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів». Скликання конференції напередодні жнив, обмеження порядку денного одним питанням, що було явищем безпрецедентним, участь в її роботі провідних діячів політбюро ЦК ВКП(б) Л. М. Кагановича і В. М. Молотова — все це свідчило про незвичайність ситуації.

Справді, в сільському господарстві України спостерігався катастрофічний стан. Посівна кампанія затяглася до кінця червня і все ж не досягли понад 2 млн. гектарів, відведені під чорний пар площі перетворилися на розсадник бур'янів. Через те, що просапних культур не обробляли, частина посівів загинула. На площах, що залишилися, урожай був невисокий, незважаючи на задовільні погодні умови. Як повідомляв у доповіді С. В. Косіор, ряд районів, особливо в південній степовій смузі, залишили в 1932 р. на полях до половини врожаю не зібраним, не вивезеним або втраченим під час обмолоту. Про голодування і зростаючу апатію селян говорили у своїх виступах М. О. Скрипник, Г. І. Петровський, Р. Я. Терехов, О. Г. Шліхтер та інші делегати. В. М. Молотов теж торкнувся важкого продовольчого становища «деяких сільських районів». Як він висловлювався, це було наслідком «помилки, допущених під час хлібозаготівель». Не було й мови про хибність самого принципу продрозкладки, на якому вони ґрунтувалися.

Матеріали приймальної голови ВУЦВК Г. І. Петровського, куди зверталися по допомогу голодуючі селяни, дають досить яскраве уявлення про становище на селі.

15 квітня 1932 р. завідувачий приймальною інформувач Лозовський райком партії про стан артілі «Червоний Жовтень»: у колгоспі 70 дворів, 260 їдців, хліба вистачило тільки до 1 лютого, колгоспники вживають як їжу винятково буряк, через що хворіють, було чотири випадки голодної смерті, хворих—50 чоловік. 25 квітня в Решетилівський райком партії надійшла інформація за скаргою групи громадян хутора Степового Піщанської сільради: план хлібозаготівель виконано, проте вони залишилися зовсім без хліба, нема й картоплі, люди пухнуть з голоду.

Руйнівний вплив продрозкладки на продуктивні сили сільського господарства повною мірою виявився 1931 р., коли в колгоспи об'єдналася більшість сільського населення України. Однак дезорганізація і деградація громадського виробництва колгоспів не позначилася на поставках державі стягували залізною рукою. Зате рівень життя колгоспників, який залежав від «залишкового» принципу оплати праці (поставки державі — перша заповідь!), катастрофічне знижувався. Уже в перші місяці 1932 р. в багатьох сільських районах вичерпалися запаси продовольства, насамперед хліба. Над колгоспниками зависла загроза голоду.

Створена на Україні комісія під керівництвом Молотова почала проводити хлібозаготівлю.

Хлібозаготівлі продовжувалися навіть у першій декаді лютого 1933 року, коли селяни почали гинути від голоду. Практично на всій території України в сільській місцевості тоді вже не існувало скільки-небудь великих запасів продовольства. Розібравшись в обстановці!, П. П. Постишев спробував перекопати Сталіна в необхідності припинити вилучення хліба. Йому вдалося також вирвати у Сталіна згоду залишити в областях заготовлене після 1 лютого зерно для харчування голодуючих; від 9 тисяч пудів у Вінницькій області до 150 тисяч у Харківській, а всього 330 тисяч пудів.

Вилучення насіннєвого фонду в рахунок виконання хлібозаготівельного плану створило нову проблему. Треба було готуватися до сівби, а Донецька область мала тільки 21 % від потрібної кількості насіння, Одеська— 14 %, Дніпропетровська— 10 %. У північних областях становище з посівним матеріалом було дещо.

Аніякої надії на державну допомогу не існувало. Ще 23 вересня 1932 р. Сталін провів постанову РНК СРСР і ЦК ВКП(б), текст якої заслуговує бути наведеним повністю.

«Ряд місцевих організацій звертаються в РНК і ЦК за насіннєвою позичкою для рад-

госпів і колгоспів. Оскільки урожай цього року є задовільним, а урядом встановлено для колгоспів зменшений план державних хлібозаготівель, який повинен бути виконаний повністю, РНК і ЦК постановляють:

1. Відхилити всі пропозиції про видачу насінневої позички;
2. Попередити, що в поточному році ні радгоспам, ні колгоспам насінпозичка не буде видаватися ні для озимого, ні для ярового посіву».

Наведену постанову можна вважати унікальною в тому розумінні, що в ній нема жодного позитивного твердження. По суті, форма партійно-урядової постанови була використана для простого попередження про недоцільність будь-яких прохань видати позичку.

Отже, централізована продовольча допомога Україні становила 5,1 млн. пудів хліба. Ця мізерна кількість практично не вплинула на трагічну ситуацію. Треба було бити тривогу, мобілізувати на допомогу громадськість всередині країни і за кордоном. Досвід державному організованої боротьби з голодом існував: Радянський уряд під керівництвом В. І. Леніна у 1921 р. зробив усе, щоб врятувати життя багатьом мільйонам селян Поволжя і південних районів країни. Проте гласність у боротьбі з голодом означала визнання факту економічної катастрофи, якою завершився сталінський експеримент з форсуванням темпів індустріалізації.

І Сталін обрав інший шлях — шлях боягузливого і злочинного замовчування становища в сільській місцевості У січні 1933 р., коли справжній голод тільки насувався і ще був час для дій, він заявив з трибуни об'єднаного Плену-му ЦК і ЦКК ВКП(б): «Ми безперечно добились того, що матеріальне становище робітників і селян поліпшується у нас рік у рік. В цьому можуть сумніватися хіба тільки закляті вороги Радянської влади». Як реагували на таку цинічнозагрозливу заяву рядові колгоспники? В адресованому редакції газети «Колгоспне село» листі (зрозуміло, анонімному) члена артіль «Нове життя» (село Сущани Кагарлицького району) змальовано становище, властиве для багатьох сіл: «Ось що я розкажу у відповідь на промову тов. Сталіна. Уже другий рік тяжко голодає село Сущани. Заражаються від усякої нечистоти, яку їдять, і мруть люди, як мухи восени. Нема хліба, хоч у 1932 р. жодного центнера хлібозаготівель не було взято в державу».

Генсек дав директиву ставитися до голоду як до неіснуючого явища. І тепер, переглядаючи архівні документи радянських та партійних установ, історик не знайде цього слова. Наприклад, у документах Наркомзему УРСР є немало фактів про безпритульних дітей, бездоглядні посіви, «доприселенців», але ми не зустрінемо самого поняття «голод». Термінологічного табу додержувалися навіть у секретній документації партійних органів будь-якого рівня. Конкретні заходи, безпосередньо пов'язані з голодом, тут проходили через «закриті течки». Звичайно, ніхто не побоювався просочування відомої всім інформації. У табу був інший смисл: тема не підлягала обговоренню на партійних зборах чи пленумах партійних комітетів.

Про те, що на селі відбувається щось страхітливе, знали всі. Біженці заповнювали міста і вмирали сотнями просто на вулицях. Інфіузмаціялр голод проликала й за кордон. У травні 1933р. Англійське посольство в Москві одержало й відразу переслало до Лондона анонімний лист з містечка Златопіль на Київщині (тепер це частина Новомиргорода). Процитуємо, у зворотному перекладі з англійської мови, уривок з нього: «Населення зраділо б падлу, та його не можна знайти. Люди їдять жаб, трупи коней, що загинули від сапу, вбивають і поїдають один одного, викопують мертвяків і їдять їх. Все це може підтвердити будь-хто у Златопільському районі».

Намагаючись врятувати від голодної смерті дітей, селяни везли їх до міст і залишали в установах, лікарнях, просто на вулицях. Десятки тисяч підкидьків створювали серйозну проблему висловивши обурення «черговою куркульською провокацією», П. П. Постишев на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У запропонував якнайшвидше розв'язати цю проблему.

Нас не повинно дивувати те, що найвпливовіша в республіці особа у черговий раз використала «антикуркульську» фразеологію, яка в даному разі виглядала особливо аморально. Постишев в інтересах справи використовував термінологічні «правила гри», на-

в'язувані Сталінім партійному апарату і всьому суспільству. Якщо оцінювати Павла Петровича Постишева не за його виступами, а за практичною діяльністю з лютого 1933 р., коли він приїхав на Україну, то можна з певністю сказати: у неймовірно тяжкій ситуації він робив усе, щоб врятувати якмога більше людей.

І особливо — дітей. Ніхто не зробив для дітей 30-х років більше, ніж Постишев. З убогих республіканських резервів і випрошених у І. Е. Якіра армійських запасів він створив продовольчий фонд дитячої допомоги, до якого увійшло, 700 тонн борошна, 170 тонн цукру, 100 тисяч банок консервів, 500 пудів олії, деякі інші продукти. За два тижні, до березня 1933 року, було розгорнуто харчувальні пункти на 60 тисяч дітей. Надалі, працюючи до 1937 р. на Україні, П. П. Постишев потурбувався про створення мережі установ Наркомосу для дітей, які залишилися сиротами. З його ініціативи в країні знову загорілися новорічні ялинки, до дітей повернулися безсмертні твори Андерсена, Гауфа, Перро і всі інші казки, раніше оголошені «ідеологічно чужим» жанром, у парках з'явилися ігротеки, в будинках — форпости, в позаміській місцевості — піонерські табори.

19 січня 1933 р. РНК СРСР і ЦК ВКП(б) прийняли постанову «Про обов'язкову поставку зерна державі колгоспами та одноосібними господарствами», яка створювала на селі нову ситуацію. Згідно з цим документом запроваджувався погектарний принцип хлібозаготівель, зникла невизначеність і зрівняльність попередньої контрактаційної системи. Хлібозаготівельний план встановлювався не довільно, з наступною його розкладкою по районах, колгоспах і селянських дворах, а в певному проценті до існуючих посівних площ. Отже, колгоспи і колгоспники вже напередодні посівної кампанії могли знати, яка частина врожаю залишиться в них. Утворення наперед визначених податкових відносин між державою і сільським господарством пробуджувало зацікавленість у розширенні посівних площ, відкривало шлях до подолання безгосподарності.

Ситуація в сільському господарстві потребувала особливих методів керівництва. Було створено політичні відділи МТС і радгоспів — надзвичайні партійно-державні органи влади. Щоб подолати кризу в сільському господарстві, вони провели істотну роботу щодо організаційного зміцнення колгоспів, посилення матеріальної зацікавленості в результатах праці, утворення в колгоспах партійних осередків, кандидатських або партійно-комсомольських груп. За порівняно короткий період їхньої діяльності (в листопаді 1934 р. політвідділи МТС перетворилися на звичайні партійні органи і об'єдналися з районними комітетами партії) у сільському господарстві справді стався позитивний злам.

Історики ще не вивчали в деталях, як відбувалася весняна посівна кампанія 1933 р. Адже треба було мобілізувати на роботи в громадському господарстві знесилених від голоду колгоспників, змусити їх повірити, що зловісна трирічна продрозкладка вже відійшла в минуле, налагодити організацію праці, змінити трудову дисципліну, надати максимально можливу технічну допомогу. Одразу після приїзду П. П. Постишев висунув гасло: «Місто — на допомогу селу». Було утворено партійно-урядовий комітет по сівбі під головуванням С. В. Косіора, МТС і радгоспи республіки одержали 15 тисяч тракторів, 2400 комбайнів, 3 тисячі автомашин. Партійні організації мобілізували на посівну і збиральну кампанії понад 300 тисяч міських жителів. Усвідомлюючи, що сільське господарство потребує допомоги, комуністи відгукнулися на заклик партії. Зокрема, Чернігівська обласна партійна організація, в якій налічувалося 20,7 тисячі чоловік, провела у 1933 р. три мобілізації і відрядила на тимчасову або постійну роботу в село понад дві тисячі¹ комуністів, тобто кожного десятого². В цілому по республіці за півроку, починаючи з травня 1933 р., в МТС і колгоспи виїхали більше як 15 тисяч членів партії, з них — 12,5 тисячі на тимчасову роботу.

Непростою в моральному відношенні виявилася проблема охорони від голодуючих достигаючого врожаю. В архівах є багато судових справ по звинуваченню тих, хто хотів знайти істівне на колгоспних полях, а також тих, хто намагався захистити голодуючих від сталінського закону про охорону колгоспного майна. В судах і в пресі людей, котрі з голоду споживали колоски у молочно-восковій стадії стиглості, називали «куркульськими перукарями».

У селі Козирка Очаківського району на Одещині мати, яка посилала свою одинад-

цятирічну дитину зрізати колоски, була ув'язнена на 2,5 року. В селі Степанівка Лугинського району на Київщині в хаті У. П. Медведської при обшуку виявили на печі сушені колоски жита і пшениці. Знайшлися свідки, які підтвердили, що вона зрізала їх на колгоспному полі виїзна сесія суду винесла вирок: п'ять років позбавлення волі.

Лавина голодних смертей наростала з місяця в місяць аж до початку літа. Така інформація ретельно приховувалася від народу. На XVII з'їзді ВКП(б) у січні 1934 р. Сталін, говорячи про успіхи міжз'їздівського періоду, з підкресленим натиском відзначив, у контексті з цифрами про зростання національного доходу і промислової продукції «зростання населення Радянського Союзу з 160,5 мільйона чоловік в кінці 1930 року до 168 мільйонів в кінці 1933 року». Включення до традиційного переліку успіхів нового елемента — даних про зростання населення — мало на меті покласти край різного роду чуткам у країні і за кордоном про величезні втрати людей від голоду. Наведена Сталіним цифра була сумою двох відомих величин: кількості населення на початок 1933 р. і річного природного приросту, який тоді коливався в межах 2,6—2,8 млн. чоловік.

Підписавши фальшивий вексель, генсек не чекав нічого втішного від чергового перепису населення. Перепис кілька разів відкладався. Цілком очевидними є причини заборони абортів у червні 1936 року (заборона діяла до листопада 1955 року). Навіть дивно, що цей захід не спав на думку Сталіну раніше. Заборона абортів у перші роки істотно вплинула на зростання народжуваності, але до останньої призначеної дати перепису залишилося обмаль часу.

Перепис відбувся в січні 1937 р. і викликав політичний скандал. Після того, як демографи підрахували попередні підсумки кількості населення, їх звинуватили в недообліку. Демографічна наука перестала існувати. науково-дослідні установи відповідного профілю були закриті, а демографи, які зберегли своє життя після 1937 р., перетворилися на звичайних статистиків. Матеріали перепису знищили, статистика народонаселення стала секретною. Підсумкові дані повторного перепису, який провели в січні 1939 р., з'явилися у формі двох коротких газетних публікацій.

Дані перепису 1937 р., які викликали в Сталіна таку реакцію, досі залишалися загадкою. У першій радянській публікації про цю «білу пляму», яка з'явилася наприкінці 1987 р. в журналі «Огонек» (№ 51), конкретна цифра кількості населення не названа. Автор цієї публікації М. Тольц стверджує лише, що перепис показав меншу кількість населення, ніж було в країні на початок 1933 р. (165,7 млн. чоловік). У західних джерелах кінця 30-х років повідомляється, що під час перепису було зареєстровано лише 145 млн. чоловік. В останніх публікаціях наводиться інша цифра — 158 млн.

Як тепер з'ясувалося, коротка довідка з попередніми результатами перепису 1937 р. збереглася в архівному фонді Верховної Ради СРСР. Перші вибори до Верховної Ради відбулися в грудні 1937 року. Комісія по проведенню виборів звернулася в Центральне управління народногосподарського обліку Держплану СРСР з проханням надати свіжу інформацію про кількість населення по республіках, краях і областях. До комісії встигли надійти (незабаром вони були вилучені з обігу) попередні підсумки перепису, які свідчать: на початок 1937 року в республіці проживало 30157,6 тисячі чоловік — на 1743,8 тисячі менше, ніж у січні 1933 р. Загальна кількість населення країни становило 168529,2 тисячі чоловік. Саме цю цифру Сталін називав на XVII з'їзді партії як кількість населення на кінець 1933 р.

Найбільше від голоду постраждала Україна. Щоб вирахувати орієнтовну цифру втрат, необхідно мати дані про природний приріст за 1933-1936 рр. У нас є звітні дані лише за 1935 р. — 420 тисяч, а також наближені до звітних — за 1936 р. — 543 тисячі (перші три квартали — звіт, останній квартал — очікуваний результат). Для реконструкції гіпотетичного природного приросту за 1933 рік (якого насправді не було) та ймовірного приросту за 1934 р., скористаємося опублікованими у 1927 р. прогнозними оцінками українського демографа А. П. Хоменка. Скорегувавши їх за рівнем реальних даних 1935 р., одержимо природний приріст для 1933 р. — 415 тисяч і для 1934 р. — 418 тисяч чоловік. Додаючи загальну цифру природного приросту за 1933-1936 рр. (1787 тисяч) до фактичного дефіциту відносно початку 1933 р., на який вказує перепис 1937 р. (1744 тисячі), одер-

жуємо демографічні втрати в розмірі 3531 тисяча чоловік.

Зрозуміло, вказана цифра не може бути точною кількістю померлих від голоду. Треба взяти до уваги міграційні процеси. Проте вплив міграції на кількість населення в принципі невеликий, оскільки в розрахунок береться не її абсолютна величина, яка досягала в окремі роки сотень тисяч чоловік, а лише позитивне чи негативне сальдо міграційного балансу. Між 1933 і 1937 роками починає виявлятися нове джерело дефіциту — репресії. За даними перепису 1937 р., кількість осіб у колоніях і таборах НКВС становила по країні в цілому 1956 тисяч. Це означає, що примусово виселені з України ще до масових репресій 1937-1938 рр.— сотні тисяч чоловік.

Дефіцит населення, розрахований відповідно до наведеної методики, за даними перепису 1939 р. визначається в 4253 тисячі чоловік. Ця цифра включає значно більшу кількість втрат від репресованого виселення. Отже, фактор голоду 1933 р. в демографічних втратах, розрахованих за переписом 1939 р., виступає менш визначено.

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР. В УКРАЇНІ ОЧИМА МОЛОДІ

«...У нас є окремі випадки і навіть окремі села голодуючих, однак целише результат місцевого головотяпства, перегинів, особливо відносноколгоспів. Всілякі розмови про «голод» на Україні треба категоричновідкинути».

*З листа генерального секретаря ЦК КП(б)У Косіора Сталіну.
(25 квітня 1932 р.).*

Давні джерела зберегли гіркі свідчення про голодні лихоліття українського народу. Жахливою подією в історії людської цивілізації постає голод 1931-1933 років. Голод був спричинений насильницькою суцільною колективізацією, горезвісними хлібозаготівлями, людиноненавистницькою політикою розкуркулення, відвертим масовим терором тоталітарного режиму проти селян України. Творці голодомору, а це велика армія партійної й державної номенклатури, яка була багатонаціональною за своїм складом, не обстоювали інтересів якоїсь однієї нації, а дбали насамперед про зміцнення економічних підвалин комуністичної імперії.

Причиною голоду вважають його штучний характер, походження, тобто свідомо організований тодішнім політичним керівництвом. Існує думка, що голод був наперед спланований задля фізичного винищення саме українських селян. Голод стався внаслідок насильницького запровадження комуністичної доктрини у сільському господарстві, яку українські селяни не сприйняли, тому що від діда-прадіда займалися хліборобством на власній землі. Дослідники доводять, що це був наслідок безтямної політики добування коштів на індустріалізацію, коли частка селян просто не бралася до уваги. Очевидно одне – голод в Україні виник не в наслідок стихійного лиха, а був організований штучно. Основною причиною голоду стала розвестка, яку повторно запровадили в січні 1928 року, офіційно її називали хлібозаготівельним планом. Хлібозаготівлі супроводжувалися репресіями, фізичними та моральними знущаннями над селянами, яким поступово стало бракувати все більше хліба. Селяни чинили опір, почали ховати хліб на «чорний день». Уряд вишукував нові форми і методи заготівель сільськогосподарської продукції, щоб забезпечити шалені темпи «соціалістичної індустріалізації». Вихід було знайдено. Майже всі керівники партійних установ дійшли думки, що саме масова колективізація сприятиме подоланню зернової проблеми.

Мета масової колективізації – це створення декількох десятків тисяч колгоспів замість п'яти мільйонів розпорошених селянських господарств, що сприяло б швидкому виконанню хлібозаготівель. Колективізація призвела до різкого падіння продуктивності сільського господарства. У 1930 році валовий збір зерна в Україні становив 23 мільйони тон, в 1931 році – 18, в 1932 році – 13. Цього ще цілком вистачало, щоб прогодувати населення республіки, однак союзний уряд продовжував встановлювати для України непомірні хлібозаготівельні плани. У 1931 році республіканське керівництво звернулося до Москви з проханням знизити планові цифри. Сталін погодився на незначне зменшення плану, але це не могло врятувати ситуацію. Як наслідок, вже наприкінці 1931 року в Україні почався голод.

Голод 1932-1933 рр. для українців був тим же, чим нацистський геноцид для євреїв або різанина 1915 р. для вірмен. Ця трагедія, масштаби якої просто неможливо усвідомити, завдала нації непоправного удару, її соціальні, психологічні і демографічні наслідки дають знати про себе і сьогодні. Вона ж кинула чорну тінь на «перемоги» радянської системи і методи їх досягнення. Найжахливіше в голодоморі 1932-1933 рр. те, що його можна було уникнути. Сам Сталін заявляв: «Ніхто не може заперечувати, що загальний

урожай зерна 1932 р. перевищує 1931». Як відмічають Роберт Конквест і Богдан Кравченко, урожай 1932 р. лише на 12 % був менше середніх показників 1926 і 1930 рр. Інакше кажучи, продуктів вистачало. Однак держава систематично вилучала велику їх частину для власних потреб. Незважаючи на прохання і попередження українських комуністів, Сталін підняв завдання по хлібозаготівлям в Україні на 44 %. Його рішення і та жорстокість, з якою воно виконувалося, прирекли мільйони людей на смерть від штучно створеного голоду. Молотов на політбюро ЦК КП(б)У 30 жовтня 1932 р. інформував, що зобов'язання України меншають на 70 млн. пудів і встановлюється остаточний хлібозаготовчий план в об'ємі 282 млн. пудів, у тому числі по селянському сектору 261 млн. Іншими словами, у селян потрібно було вилучити стільки ж, скільки вже було заготовлено з червня по жовтень.

Зрив заготівель пояснювався відсутністю не хліба, а боротьби за хліб. І дійсно, боротьби не було. Партійні, радянські і господарські працівники, яких майже в повному складі кинули на хлібозаготівлю, бачили власними очима трагізм ситуації. Багато хто з них не міг залишатися лише гвинтиками бездушної державної машини. Сталін на січневому (1933 р.) об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) прямо звинуватив місцеві кадри в саботажі: «Наші сільські комуністи, принаймні більшість з них... почали боятися того, що селяни не здогадаються притримати хліб для вивозу його потім на ринок по лінії колгоспної торгівлі і, чого доброго, візьмуть так і здадуть весь свій хліб на елеватори». Наочним свідченням повної байдужості режиму до людських життів, що приносяться в жертву його політиці, стала серія заходів, здійснених в 1932 р. У серпні партійні активісти дістали право конфісковувати зерно в особистих селянських господарствах; тоді ж був ухвалений закон «про три колоски», що передбачав смертну страту за крадіжку «соціалістичної власності». Будь-який дорослий і навіть дитина, спіймані хоч би з жменем зерна біля державної комори або колгоспного поля, могли бути страчені. При пом'якшувальних обставинах подібні «злочини проти держави» каралися десятима роками таборів. Щоб перешкодити відходу селян з колгоспів в пошуках продуктів, вводилася паспортна система. У листопаді Москва ухвалила закон, по якому колгосп не міг видавати селянам зерно, поки не був виконаний план здачі хліба державі.

(1 січня 1933 р.)

Запропонувати ЦК КП(б)У і СНК УССР широко оповістити через сільраду колгоспи, колгоспників і трудящих одноосібників, що:

а) ті з них, які добровільно здають державі раніше розкрадений і прихований хліб, не будуть зазнавати репресій;

б) відносно колгоспників, колгоспів і одноосібників, що наполегливо продовжують вкривати розкрадення і прихований від обліку хліб, будуть застосовуватися найсуворіші заходи стягнення, передбачені постановою ЦИК і СНК СРСР від 7 серпня 1932 р. (про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації і зміцненні суспільної соціалістичної власності).

Секретар ЦК ВКП(б) І. Сталін

Надзвичайна комісія перевела Україну на блокадне положення. У поїздах і на станціях бригади працівників ГПУ перевіряли багаж пасажирів і конфісковували продовольство, яке селяни придбали за великі гроші або обміняли на цінні речі в сусідніх з Україною місцевостях, щоб привезти голодуючим сім'ям. Деякі села заносилися на «чорну дошку». У цих селах селяни позбавлялися права на виїзд, і якщо в селі не було запасів продовольства, населення вимирало. Зокрема, на Дніпропетровщині велике село Гаврилівка Межевського району вимерло повністю, село Вербки Павлоградського району – наполовину. Під загальним керівництвом надзвичайної хлібозаготівельної комісії Молотова загони партійних активістів в пошуках хліба обшарювали кожний будинок, зламували підлоги залізли в колодязі. Навіть тим, хто вже пухнув від голоду, не дозволялося залишати собі зерна. Марфа Іванівна Затулівітер з села Товмач Шполянського району на

Черкащині згадувала: «Ходила така комісія – «макогонщики», і все в людей забирали. Навіть зерно з динь, кавунів і гарбузів у вузликах забирали. Це була страшна весна 1933-го. Люди паслися на траві, як худоба, їли листя з липи, і очерет жали на ставках та варили «капусту», і так рятувалися. Але кожний третій падав – умирав з голоду».

Люди, що не виглядали голодними, підозрювалися в приховуванні продуктів. Звертаючись до подій того часу, один з партійних активістів так змальовував мотиви своїх дій: «Ми вірили в мудрість Сталіна як керівника... Ми були обдурені, але ми хотіли бути обдуреними. Ми так беззавітно вірили в комунізм, що були готові на будь-який злочин, якщо його хоч трохи прикрашали комуністичною фразеологією».

Розповсюджуючись протягом всього 1932 року, голод досяг піка на початку 1933-го. Підрахунки показують, що на початку зими на середню селянську сім'ю в п'ять чоловік доводилося біля 80 кг зерна до наступного урожаю. Іншими словами, кожний член сім'ї отримував для виживання 1,7 кг зерна в місяць. Залишившись без хліба, селяни поїдали домашніх тварин, пацюків, кору і листя дерев. Мали місце численні випадки канібалізму. Як пише один радянський автор: «Спочатку вмирали чоловіки. Потім діти. Останніми вмирали жінки. Однак ще перед смертю багато хто божеволів, втрачав людський вигляд». Незважаючи на те, що вмирали вже цілі села, партійні активісти продовжували відбирати зерно. Один з них, Віктор Кравченко, пізніше писав: «На полі битви люди вмирають швидко, їх підтримують товариші і почуття обов'язку. Тут я побачив людей, вмираючих в самотності, поступово, вмираючих жажливо, безцільно, без надії, що їх жертва оправданна. Вони попали в капкан і залишилися там вмирати від голоду, кожний у себе в будинку, за політичним рішенням, прийнятим десь в далекій столиці за столами нарад і банкетів. Не було навіть утіхи неминучості, щоб полегшити цей жах...»

З 1 листопада 1932 р. по 1 лютого 1933 р. Молотовская комісія додатково «заготовила» в Україні всього 104,6 млн. пудів зерна. Загальна кількість хліба, вилученого державою з урожаю 1932 р., становила 260,7 млн. пудів. Таким чином, Молотов справився з виконанням хлібозаготівельного плану, хоч вивіз з республіки майже всі готівкові запаси. На початку 1933 р. практично ніде в Україні хлібних запасів не залишилося, а треба було ще дожити до нового урожаю. Зимово хлібозаготівля фактично відривала останній шматок хліба у тих, що голодують.

В архівах не виявлено документації надзвичайної хлібозаготівельної комісії. Тому що її і не було. Молотов, а іноді і Каганович, здійснювали інспекційні поїздки по Україні, давали усні вказівки, а всі письмові постанови відносно «посилення» хлібозаготовок, які вони вважали потрібними прийняти, йшли під грифом республіканських органів за підписами генерального секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора, голови Совнаркома УРСР В. Чубаря і інш. Навіть в протоколах засідань політбюро ЦК КП(б)У, які продовжувалися годинами, зафіксована тільки присутність цих сталінських емісарів. У продиктованій Молотовим постанові Совнаркома УРСР «Про заходи по посиленню хлібозаготівель» від 20 листопада 1932 р. був пункт про застосування «натуральних штрафів». Йшла мова про штрафування м'ясом тих колгоспів, які «заборгували» по хлібозаготовкам, але не мали хліба, щоб розрахуватися з державою. Штрафи повинні були стягуватися не тільки спільною худобою, але і худобою колгоспників. Санкцію на них в кожному окремому випадку повинен був давати облвиконком. Керуючись цією нормою, влада почала відбирати у селян, що не мають хліба, всі інші продовольчі запаси. У всіх місцевостях України, крім прикордонних, розповсюдилися подвірні обшуки з конфіскацією, крім хліба, будь-яких запасів продовольства сухарів, картоплі, буряка, сала, соління, фруктової сушки і т.п., заготовленого селянами до нового урожаю. Конфіскація застосовувалася як покарання за «куркульський саботаж» хлібозаготовок. Фактично ж ця дія була свідомо направлена на повільне фізичне знищення селянських сімей. Під виглядом хлібозаготівельної кампанії на величезній території України (як і Північного Кавказу, де надзвичайну комісію очолював Каганович) був розгорнений небачений терор голодом, щоб навчити тих, хто виживе, добросовісній праці на державу в суспільному господарстві колгоспів.

Те, що відбувалося в Україні в 1933 р., не відображене в документах офіційних установ. Причиною є те, що Сталін наказав відноситися до голоду як до неіснуючого явища.

Навіть в стенографічних звітах пленумів ЦК КП(б)У і протоколах політбюро ЦК КП(б)У цього періоду слово «голод» не згадується. Не підлягає сумніву, що до загибелі мільйонів селян привело холоднокривне рішення Сталіна вилучити в українських селян всі їстівні запаси, а потім обволочки тих, що голодують завісою мовчання, заборонити яку-небудь допомогу їм з боку міжнародної або радянської громадськості.

Почалися масові спроби втечі людей за межі України. Лікар із Сум Шевченко Микола Анатолійович писав: «...По залізниці відбувався рух голодного люду, всі поїзди – і товарні, і пасажирські – були забиті сірою, голодною масою. То висохлі, як тріски, то набряклі, як мішки з просом, мільйони людей зрушили з місця. Вошей на людях було стільки, що вони мов тирса вкривали підлогу. Сотні голодних людей присідали спочивати під насип залізниці, там і зоставались, хто вмирав одразу, а хто ще довго лежав без руху». Щоб український селянин не міг вирватися з влаштованого йому пекла, у Кремлі згадали про кордони між республіками, і між Україною, Росією і Білорусією виставили загороджувальні заони внутрішніх військ.

Смертність від голоду почалася вже в перший місяць діяльності Молотовської комісії. З березня 1933 р. вона стала масовою. Майже скрізь органи ГПУ реєстрували випадки людодства і труподства. «Голод на той час розлютів. Так і косив людей, так і косив. Нас скотомогильник порятував: здохне яка коняка в колгоспі з голоду, тато примітять, коли її відвезуть, а вночі до ями підкрадуться, відрубать стегно з конячого трупа і додому несуть. Мама потім днів зо два те м'ясо у воді вимочувала, щоб воно карболкою не тхнуло, а тоді вже варили і їли. Але й конина не порятувала: першою Марійка померла, потім Галя, Люба і Мишко... Слава богу на дворі вже на весну йшлося... Трава довкола наростала ми на споришеві й паслися... Бабку на толоці рвали та їли, какиш, свиріпу. А як зацвіла акація ми від неї відірватись не могли». –так пригадувала свідок того часу Винник Поліна Петрівна. «Незносніше всього був вигляд маленьких дітей, в яких висохлі, як у скелета, кінцівки звисали по сторонах роздувшогося живота. Голод стер з їх обличчя всі ознаки дитинства, перетворивши їх в змучені страхітні видіння; тільки в їх очах залишався відблиск далекого дитинства».

Авантюризм Сталінської політики «стрибка», що прирікала на напівголодне існування, а потім і на голод хлібовиробні регіони країни, злочинність зимових хлібозаготівель 1932-33 років у голодуючій місцевості найбільш яскраво розкриваються у документах, що стосуються дитячого харчування. У березні 1931 року до Наркомату освіти УРСР надійшов лист від Кам'янського райвиконкому на Дніпропетровщині: «Діти залишаються зовсім без хліба...». 220 дітей дитячої колонії в Кам'янці треба було терміново рятувати, оскільки централізоване постачання хлібом припинилося, децентралізоване (з правом вільної закупівлі продуктів) – заборонялося, а місцевих продовольчих ресурсів не існувало. У 1931 році діти в сім'ях ще якимось перебивалися, а в школах-інтернатах, дитячих будинках, колоніях, притулках діти, перебуваючи на державному утриманні, страждали від голоднечі найбільше, бо ці заклади цілком залежали від зовнішнього постачання. І ось у березні 1931 року Наркомос довідується, що в 180 районах України, які не виконали плани хлібозаготівель, дитячі заклади знято з постачання.

Масштаби трагедії, яка винищувала цілі покоління, змусили замислитись уряд над остаточними наслідками голодомору, особливо серед дітей. Раднарком УСРР переглянув свої закони про припинення централізованого продовольчого постачання дитячих установ. Було трохи збільшено мережу притулків та ясельних будинків у містах. Шостого травня 1933 року ЦК КБ(б)У прийняв постанову «Про боротьбу з дитячою безпритульністю». Знову з'явилася Всеукраїнська комісія для роботи з безпритульними дітьми, але порівняно з повоєнними роками їх було значно більше. Вона діяла при РНК УСРР, а до її складу входили представники від ДПУ, Наркомздор'я, Наркомосвіти, Наркомпраці, Уповнарком шляхів, а акож від Харківського облвиконкому. Останню очолював заступник начальника Харківського обласного управління ДПУ О.О.Броневої. Навіть у голодні роки Броневої залишався «шефом» комуни від ДПУ. Комісія займалася різними справами: створювала дитпритулки у селах, влаштовувала харчування у школах, стримувала в'їзд безпритульних дітей до міст, притягала до відповідальності осіб,

що не допомагали голодним дітям, вимагала коштів для працевлаштування підлітків. Чутки про діяльність комісії дійшли сіл. Селяни сподівалися, що у містах приймуть їхніх дітей до ясел. З усіх районів України привозили дітей до Харкова і Києва. На вулицях з'явилися десятки тисяч безпритульних. Зокрема, 14 травня 1933 року у Щитовських і Салтовських бараках розміщували малолітніх дітей віком до чотирьох років, яких масово підіймали на вулицях та залізницях. У дитячих будинках Харкова залишали переважно дітей до одного і більше років, які були безнадійно хворими і кволими. У доповідній записці міського відділу здоров'я повідомлялося про те, що діти у бараках дуже виснажені, а щомісяця помирає більше третини. Якщо 14 травня 1933 року у Салтовських бараках перебувало 450 дітей, то на 1 червня – уже 900. Вони масово прибували до Харкова здишавіло тулилися великими юрбами під будинками просто неба. В архівах збереглося чимало матеріалів, що засвідчують страхітливі картини дитячої безпритульності. Харків був тоді не лише столицею України, а й центром невимовного і нестерпного дитячого болю і відчаю. З 11402 чоловік, підібраних на вулицях Харкова за січень-травень, 8557 були діти.

Станом на 25 березня у 66 районах Київської області голодувало 398201 чоловік, з них 178544 дітей. А 15 квітня від голоду страждали 493644 чоловіка і з них 262109 становили діти. Майже 20000 дітей чекали смерті 1 серпня 1933 року. ЦК КП(б)У організував планове переселення безпритульних дітей з міст до колгоспів, тобто дітей повертали батькам, які вже померли від голоду. Розселяли дітей по колгоспах групами по 5-20 чоловік. Смертність дітей сягала за деякими неповними підрахунками 50 і більше відсотків до загальної кількості померлих. Діти значно швидше захворювали внаслідок тривалого недоїдання і фізичного виснаження. Уряд дбав про новобудови п'ятирічки, зводив підвалини «світлого майбутнього», а затьмарені від голоду діти мріяли тоді про рятівний шмат хліба. Однак Сталін в ці трагічні місяці небаченого в історії голодомору спромігся визнати публічно лише «продовольчі труднощі в ряді колгоспів».

Аналіз що стали доступними даних демографічної статистики 30-х рр. свідчить про те, що прямі втрати населення України від голоду 1932 р. складають біля 150 тис. чоловік, а від голоду 1933 р. – 3,5 млн. людей. Повні демографічні втрати, включаючи зниження народжуваності під впливом голоду, досягають за 1932-1934 рр. 5 млн. людей. Радянська статистика того часу відома своєю невисокою достовірністю. Тому точно визначити чисельність жертв голоду дуже складно. Підрахунки, засновані на методах демографічної екстраполяції, показують, що число загиблих під час голодомору в Україні склало від 3 до 6 млн. чоловік.

Відповідно до першого п'ятирічного плану «Україні поставлено стати колосальною лабораторією нових форм соціально-економічної і виробничо-технічної реконструкції для усього Радянського Союзу». Відповідно і задачі, поставлені перед республікою, були непомірно великі. Як сказав Всеволод Голубіичий, Україна, що забезпечувала 27 % загальносоюзних урожаїв зерна, повинна була дати 38 % загальних планів хлібозаготовок. Як вказував Василь Гроссман, письменник і колишній партійний активіст «Було ясно, що Москва покладає свої надії на Україну. Результатом же стало те, що найбільший гніт згодом обрушився саме на Україну. Нам говорили, що приватновласницькі інстинкти тут значно сильніше, ніж в Російській республіці. І дійсно, загальний стан справ на Україні був значно гіршим, ніж в нас».

Деякі вважають, що голодомор був для Сталіна засобом подолання українського націоналізму. Зрозуміло, що взаємозв'язок національного підйому і селянства не вислизнув від уваги радянського керівництва. Сталін затверджував, що «селянське питання в своїй основі є суттю національного питання. По суті, національне питання – це селянське питання». У 1930 р. головна газета комуністів України розвивала цю думку: «колективізація на Україні має перед собою спеціальну мету: зруйнувати соціальну основу українського націоналізму, індивідуальне селянське господарство». Отже, щонайбільше можна зробити висновок, що смерть мільйонів людей була для Сталіна неминучою ціною індустріалізації.

Примітним аспектом голодомору були спроби влади стерти його з людської пам'яті. Зрозуміло, якби істинні масштаби голодомору стали загальновідомими, це нанесло б непоправного збитку тому образу «світоча світу і прогресу», який Москва намагалася затвердити в свідомості людей як всередині СРСР, так і за кордоном. Деякі газети на Заході інформували громадськість про голод, однак тут також не відразу усвідомили його страхітливі масштаби. Експорт зерна, що не припинявся в 1930-і роки і відмову режиму прийняти будь-яку іноземну допомогу вводили в помилку західний світ, де насилу могли повірити, що при таких умовах в Україні може лютувати голод. Здійснивши ретельно організовані і обставлені владою подорожі по СРСР, такі західні світила, як Бернард Шоу або колишній прем'єр-міністр Франції Едуард Ерріо, яскраво описували досягнення радянської влади, не забуваючи, звичайно, розказувати про задоволених життям, процвітаючих селян. Московський кореспондент в «Нью-Йорк таймз» Уолтер Дюранті, неодноразово заперечував в своїх статтях факт голоду (хоч в приватних бесідах допускав можливе число жертв голоду в 10 млн). «За глибину, об'єктивність, тверезу оцінку і виняткову ясність» його репортажів з СРСР Дюранті в 1932 р. був нагороджений Пулітцеровською премією.

Світова історія знає чимало жахливих масових злочинів. Але рідко який за своїми масштабами й садизмом може зрівнятися з тим, який було скоєно в 1932-1933 роках московсько-комуністичним режимом супроти української нації. Скільки загинуло українців у цей голодомор ніхто точно не знає. Правильне уявлення про цілеспрямованість голодомору і його наслідків може дати зіставлення змін у кількості населення за його національною ознакою, а не за територією. У матеріалах Міжнародної комісії для розслідування голоду в Україні 1932-1933 років наводяться такі дані: з 1926 по 1939 роки кількість росіян у СРСР збільшилася майже на 22 мільйони, білорусів – більш як на 0,5 мільйонів, а українців зменшилась на 3 мільйони, тобто було 33,2 мільйона, стало 28,1 мільйона. Якщо врахувати, що в попередні більш-менш благополучні роки кількість українців щороку зростала приблизно на 0,6 мільйона осіб, то за 12 років ми недорахуємося понад 10 мільйонів українців.

75-річчя голодомору. Стаття

Заходи з нагоди 75-річчя Голодомору 1932-1933 років в Україні розпочалися у словацькому Пряшеві

З ініціативи Генерального консульства України у читальні бібліотеки Пряшівського університету відкрито виставку розсекречених документів з архівів КДБ про Голодомор.

На проведеній після відкриття виставки прес-конференції генеральний консул України у Пряшеві Євген Перебийніс підкреслив: «Дуже важливо, щоб не лише в Україні, але й за кордоном, зокрема, у Словаччині, знали про страшну трагедію українського народу, яку значною мірою замовчували і про яку недостатньо знають і в самій Україні». Голова Центральної Ради русинів-українців Словаччини Іван Лаба, у свою чергу, зазначив, що організація русинів-українців здійснює заходи на підтримку прийняття Народною Радою Словацької Республіки резолюції про визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні актом геноциду проти українського народу. Голова Спілки українських письменників Словаччини Іван Яцканин з цього приводу наголосив: «Важливо, щоб у документі, який винесено на схвалення парламентом, було відображено масштаби жертв голодомору». Керівник Спілки українських письменників звернув також увагу на те, що подібні резолюції прийнято більш як у десяти країнах, зокрема, у сусідніх Польщі та Угорщині. У п'ятницю, 23 листопада, у Пряшівському університеті відбудеться наукова конференція «Голодомор в Україні: геноцид українського народу».

Список використаної літератури

1. В.Г Афанасьева, Г.Л. Смірнова. Урок дає історія. - М.:Поліздат, 1989 р.

2. Кульчинський С.В., Курнаков Ю.О., Коваль М.В. Історія України. ДО. Освіта, 1995

р.

3. Орест Субтельний. Україна. Історія. ДО. Лебідь 1994 р.
4. «Освіта» № 33- газета
5. «Літературна Україна» від 14 грудня 1989 року
6. «Комсомольська правда» від 3 лютого 1990 року
7. Газета «Рада»
8. «Сільські вісті» від 4 вересня 1991 долі
9. Спецвипуск – підручник «Освіта»

Від автора

Вважаю, що трагедії минулого необхідно вивчати та аналізувати не з метою виявлення історичних деталей цих подій, вирішення проблем, які вже відійшли у минуле, та знаходження винних у цих трагедіях, а для того, щоб якомога краще та розсудливіше будувати власне майбутнє, робити правильні висновки з історичних подій та не повторювати помилок пращурів.

ЗАГИБЛИМ У ГОЛОДОМОР (1931-1932 РР.)

“ Хліб, що підкріплює людину, знищу у вас.

І будете їсти плоть синів

Ваших, і дочок ваших будете їсти.”

(Книга Нового Завіту.)

Це пророцтво, за всю історію людства, за дослідженням багатьох вчених -істориків, збулося на нашій планеті близько 58 разів. Та „батько всіх народів”, вочевидь, вирішив, свідомо чи несвідомо, зробити штучний голод. Постраждало багато народів і націй, але смію сказати, що найболючіше репресія Сталіна вдарила по найродючішим землям, по Україні.

Можна сказати, що ми існуємо в ілюзорному світі. Кожен вже з народження знає про смерть. Ми живемо, не задумуючись про це, переймаючись тільки власними проблемами. Добре це чи погано - кожен сам має вирішити. Але одного дня до нас в дім приходить лихо - ми втрачаємо когось з найдорожчих нам людей... Ми розплющуємо очі і розуміємо, що світ вже ніколи не буде як завше, що з цією людиною пішла і часточка нас самих і її вже не повернути, як і людину... Минає час і ви знову посміхаєтеся. Сумні думки відвідують забагато рідше, адже життя триває і все навколо живе, рухається без зупинки.

Зрештою, втрата кожного людського життя — трагізм, а тут... За неповними даними від голоду і хвороб, ним спричинених, за неповні два роки голоду Україна осиротіла на 4-5 мільйонів своїх співвітчизників, здебільшого цвіту нації-селян. Деякі дослідники називають іншу цифру — від 7 до 10, а це ж чверть населення тодішньої України! Уявіть, аби вголос провести переключку всіх убієнних - скільки би днів і місяців звучав би цей моторошний мартиролог. Ніякі набіги жорстоких чужинців ніколи не залишали по собі такого безлюдного пустища! Було, коли смертельним двобоєм брат ішов на брата, але щоб мати їла плоть своїх дітей...

Приєднуюсь до думки тих дослідників, хто вважає нелюдську сталінську політику у відношенні України спланованою операцією. Можливому відповідь на те, що ще у березні 1930 року, коли опір колективізації сягнув свого піку, відбулося зафіксованих ОГПУ 6528 масових селянських заворушень, із яких на українське селянство припало 2945.

Хліб - найосновніший духовний та господарський здобуток українського народу. Позбавивши його, радянська влада поневолила українців і багатьох позбавила життя.

Ця трагедія ще довгі століття буде нагадувати про себе кривавою плямою в нашій історії. Ми не можемо нічого змінити, але можемо завжди пам'ятати про жертв голодомору і шанувати їх пам'ять. Безумовно, поки в наших серцях буде горіти вогник життя - будуть жити і вони.

Хочеться сказати, що ми нічого не забули, а прибічники цього варварства будуть покарані. На мою думку, молодь має знати гірку і болючу правду, щоб ніколи

більше не допустити на наших чорноземах голоду. Ми - єдиний народ, з історії якого не може бути викреслена жодна сторінка!

Вважаю, що історія – невід’ємна частина кожної нації, кожного народу, кожної людини. І ми повинні знати свою історію і зберегти її для наступних поколінь.

“ГОЛОДОМОР – ОСОБИСТА ТРАГЕДІЯ КОЖНОГО”

В наш час тема голодомору є дуже поширеною. Трагедія українського голокосту 1932-1933рр., геноциду, влаштованого українському народу більшовицькою Росією, стала досліджуватися відносно недавно. Майже до самого відродження державної незалежності України у 1991 році про неї не можна було навіть згадувати, не наражаючись на репресії КГБ. Масштаби трагедії, що відбулася, і її справжні причини приховувалися. Існує точка зору, згідно з якою, масова загибель населення України від голоду була викликана штучно - свідомими й цілеспрямованими діями радянського керівництва. Ця точка зору одержала певне визнання на міжнародному рівні, а слово «Голодомор», у значенні «Великий голод на Україні в 1932—1933 р.» увійшло в міжнародні документи. Тільки в США завдяки зусиллям прогресивної громадськості і в першу чергу дослідника голодомору проф. Джеймса Мейса Конгрес цієї держави у 1983р. Визнав штучний характер голоду 1932-1933рр..

Масштаби цієї трагедії надзвичайні. Різні вчені та історики не можуть дійти згоди щодо кількості загиблих у той час. Український історик Станіслав Кульчицький спробував підрахувати можливе число жертв серед населення Української РСР у результаті голоду 1932-1933 років у своєму дослідженні.

Грунтуючись на даних демографічної статистики, він робить висновок, що голод 1932 року на Україні став причиною смерті 144 тис. чоловік. Цей голод був наслідком конфіскації хлібозаготівель із урожаю 1931 року, що припинився влітку 1932 року, тобто з новим урожаєм.

Голод 1933 року став наслідком чергової конфіскації хлібозаготівель із урожаю 1932 року. На відміну від 1931 р., в 1932 р., у випадку відсутності в селян зерна, проводилася конфіскація незернових запасів продовольства. У результаті цього перевищення смертності над народжуваністю в українських селах почалося вже з жовтня 1932 року. Апогей Голодомору довівся на червень 1933 року, коли статистичні органи фіксували в десять разів більшу, ніж звичайно, смертність у селах. Тепер також відомо, що насправді було зареєстровано не більше половини випадків смерті.

Аналіз статистичних даних показує, що від голоду вмерли в 1933 році 3 238 тис. чоловік.

Президент України - Віктор Ющенко, оголосив 2008-й Роком пам’яті жертв Голодомору. Він звернувся до урядів окремих держав і до ООН із закликом визнати голод 1932-1933 років геноцидом українського народу. Кілька країн, у тому числі Іспанія, уже прийняли відповідні рішення, інші (у їхньому числі Франція) готуються до розгляду питання.

Але не слід не брати до уваги й те, що для тисяч українських сімей Голодомор став особистою історією, яку не можна забути, і що всі ці чвари навколо голокосту українського народу нічим не допоможуть тим людям, яких дійсно торкнулася ця трагедія. Вони не компенсують тих великих втрат українців, нічого не повернуть. Ті жахливі події, що довелося пережити, неможливо забути.

Прийдешнє покоління повинно знати свою історію, завжди пам’ятати про цю трагедію, щоб в майбутньому не повторити тієї помилки. Я вважаю, що найкращі знання про трагедію голодомору можна отримати не в підручниках з історії, а саме з вуст свідків, тих людей, яким все ж пощастило вижити, які змогли розповісти кожен свою особисту історію.

Ковальчук (Воронюк) Галина Вікторівна: Коли прийшли “комбіді” й наказали здавати худобу в колгосп, дід відмовився. Коли ж ті почали погрожувати, він схопив чи то

косу, чи то сокиру і сказав, що повбиває всіх, хай лиш спробують щось рушити. Приблизно через кілька днів діда забрали й заслали на Сибір. Потім бабуса погодилася вступити в колгосп, але їй сказали, що без хазяїна її не приймуть. Тому з хати родину вигнали, а весь скарб забрав бабусин рідний брат (він таки вступив до колгоспу після того, як забрали чоловіка його сестри). Але сестрі він не допомагав. Однак бабуса із синами врешті влаштувалася у колгосп, щоб мати хоч хліб. Хати так і не повернули, жили у сараї, бо худобу забрали.

На початку літа (1932р.) почали забирати хліб і насіння. Але бабусю не чіпали, бо знали, що у неї й так майже нічого немає.

Ну, може, коли й забрали який клумак бараболі, якщо знайшли. Люди почали голодувати, бо з колгоспу теж не давали хліба.

Хутір був над річкою, тому люди ловили там усе живе: рибу, раки, жаб, виловлювали скойки, вужів та ящірок. Тим і жили, та ще товкли липовий цвіт, кору й лободу на муку і з того пекли перепічки. Померло кілька хуторян, переважно вмирали діти. Саме в тих сім'ях, де були немовлята чи малі діти, "активісти" забирали геть усе, ще й сміялися. Найстрашніше те, що серед них чужого не було нікого, всі свої, односельчани-з Піскобершаді. Забирали не тільки харчі, а й коштовні речі, ікони з позолотою, хрести, казали, що все зносять до церкви. Хуторяни не опиралися, бо їх було мало: всього 8 дворів на правому березі р. Дохни й 6-на лівому. Може, тому й вижили".

Кірейчук Микола Григорович: "...Я - свідок того голодомору. Мені тоді було 8-9 років, а пам'ять зберігає й досі додрібниць пережите в дитинстві... Мій дід року не дожив до колгоспу. Батько вступив до колгоспу, але посварився з головою, бандитом і холуєм на прізвище Бурха, втік із села Він, мати і я жили тепер у м. Шостка. Жили в бараці, життя було не легке. Страшно згадати, як пережили голод...

Нас шестеро хлопчиків. Ми вирішили піти до лісу і пошукати чогось - грибів чи горіхів ліщини. Хоч і довго ходили по лісі, нічого не знайшли. Вийшли на лісову дорогу, якраз на мерця. Чоловік лежав на спині. Видно було, що він не впав, а ліг, щоб вмерти. Дуже худе обличчя в зморшках, як від бомб. Ми швидко пішли з лісу додому. У метрх 200 від бараку ми побачили чоловіка, який лежав під деревцями. Я зупинивсь і побачив знайоме: курчава роздвоєна борідка, рівний гарний ніс. Це лежав мій добрий дід, батько нашої матері. Я почав кричати, звати брата. Від мого крику у діда очі відкрилися, я кричав: "Дід живий!". Підійшли дітлахи, і ми за руки, за ноги віднесли діда до хати. Ми його врятували.

Тоді люди їли все гниле, кору, ...поїли кішок та собак, стали ловити жаб у болоті, їх варили і так їли. Живих ніхто не рятував, тільки мертвих вивозили, звалювали до канав, які мусили копати голодні люди. Померлих людей була маса. Помираючи з голоду самі, батьки посиляли своїх дітей до міста, бо городяни таки щось мали їсти і не так швидко помирали. Але дітлахи в місті мерли на головній вулиці міста (Карла Маркса). Йдучи до школи по головній вулиці, я побачив в кюветі групу дітей у лахміттях. Їх було восьмеро. Двом більшим було, мабуть, років по 12, а інші були меншими. Мені вже треба було йти до школи. В школі я не міг зосередитись...

Діждавшись врешті кінця уроків, я побіг до тих дітей, сподіваючись, що їх підібрали ідесь приютили. Але діти лежали, як і вранці, тільки не ворушилися, бо були вже мертві. Я довго стояв над ними і плакав, не ховаючи сліз від рідких прохожих..."

Поліщук Тетяна Миколаївна: "Я народилася 10 жовтня 1922р. В селі Кобищі на Чернігівщині. У моїх батьків було п'ятеро дітей. Село було великим. У 1928р. почали засновувати колгоспи, у нашому селі їх було аж 8. Голова нашого колгоспу був місцевий, член партії. Всіх забирали до колгоспу, а до тих, хто не хотів, ставилися з презирством, над їхніми дітьми знущалися у школах.

Врожай 1932р. був поганий, а у 1933р. – добрий. У нас "активісти" з місцевих партійців забрали всю їжу, особливо в тих, хто не був у колгоспі. Навіть крупи у банках – і ті забирали. В селі було багато "куркулів", в т.ч. і моя сестра, яка жила з матір'ю. Так "активісти" забирали все. Все, геть хату! То вони жили у чужих людей. Як забрали в них господар-

ство, то після спіймали на вулиці й роздягли повністю (а була ще зима). І вона, і мати померли згодом від голоду. Мій дядько нарвав у 1933р. зеленого жита, натер і з'їв. Після цього він помер. Голодомор пережив, а от після помер.

Ми тоді збирали в лісі жолуді, гриби, варили лободу, їли котів, собак у селі зовсім не стало. Але людодства не було. Померло багато людей. Просто на вулиці йшли і падали...”

Індик Надія Марківна: "...Сім'я вважалася заможною. Батько – фельдшер, мати – доярка, велике хазяйство (свині, корова).

Мені пощастило, що була одна дитина в сім'ї, а батько отримував пайок... Родичі, які жили в інших селах, спеціально приходили, щоб поїсти супу чи інше.

Народ був настільки знесилений голодом, що деякі вмирали цілими сім'ями. Влітку було легше: Ягоди, яблука, абрикоси. Восени люди виходили в поле, шукали картоплю, яка залишилась після збору, корінці буряків, залишки качанів кукурудзи, навіть було й таке, що люди розбивали кісточки від вишень та абрикос і виїдали середину цих кісточок, їли траву, навіть листя, м'які корінці, гідочки з дерев. Звичайно їли квасолу, кормовий буряк, який спочатку варили, а потім терли і варили млинці, також млинці робили з кукурудзяного борошна, вони були земного кольору, але смачні, також їли макуху – відходи від насіння.

Страшніші випадки були, коли люди їли живцем птахів, жуків, комах, черв'яків, коли люди їли людей. В селі жила родина Козубів, в них було 5 дутей, вони завжди бігали голодні, босі. Коли ж найменша дитина захворіла і була на грані смерті, то мати вирішила не ховати її, а залишити, щоб з'їсти. Жахливо, але факт...”

Гордійко Євдокія Дмитрівна: "Я народилася 10 квітня 1919р. в с.Білики. В сім'ї дітей було п'ятеро. Батько працював у селі ковалем, а мати – сільською вчителькою, а крім того ще тримала господарство. Жили ми бідно. На нас п'ятьох було лише три пари чобіт, тому ми з сестрою ходили до школи по черзі. Але найгірше почалося, коли прийшов голод... Господарство забрали в колгосп. Ми їли по пів куска хліба з кукурудзяної муки, перемішаної з попелом. А в неділю мати давала ще по мерзлій картоплині, тоді для нас це було майже свято. Але ще гірше стало наприкінці зими та в перші тижні весни. Закінчилося все, і крихти хліба не було. Хоч вовком вий!

Найстарший брат Петро, якому тоді було 16 років, важив не більше 35кг, страшно було на нього дивитися, але ми не скаржилися, бо знали, що інші живуть ще гірше.

У березні “запарювали” сіно й пили цей узвар. Найменший брат Іван опух від голоду, всі думали, що він помре. Але врятувала його моя хрещена, тітка Катерина, бо в неї була корова. Корову в неї не забирали, бо її двоюрідний брат був капітаном чи лейтенантом міліції. Вона відігнала її в ліс за Боярку, де люди й зараз не ходять. Та її не дуже шукали. А ця корова рятувала тоді не тільки нашу сім'ю.”

Погорецька (Павленко) Алла Макарівна: "Я народилася 16.01.1924р.. Під час голодомору 1932 – 1933рр. Проживала в селі Чаплище поблизу Новогеоргіївська (тепер воно перебуває на дні Кременчуцького водосховища) . В нашій сім'ї були батьки, я, брат Антон. Ще було у нас 5 двоюрідних сестер. Село було велике, ха 700, людей багато. Я тоді ще була мала. Мої батьки в колгосп йти не хотіли. У 1932р. нічого не вродило. Від голоду спасались. Бур'янці їла, зайців ловила... Багато хто просто так йшли кудись, до міста. Розказували, що в якомсь селі рядом дітей поїли, так тож якісь ізвергі хіба. У нас таких ізвергів не було, нормальні були. Вже проти літа машини поприїжджали, їсти давали, тільки мало. Ти з'їв би й пойняв, що з'їв...”

Від голоду багато померло, в сусідів – мати, у мене – сестра двоюрідна. Людей як ховали, то вже й гробів не вистачало, так закопували. Особливо так багато вмирало весною.”

Дворник Анастасія Яківна, 1912р.н.: "Зі своєю сім'єю (8 душ), жила в с.Нава Тарасівка. З шести дітей вона була найстаршою і уже працювала у полі . Вона в'язала снопи за косилкою. В той момент село було новим. Дворів – менше 100, але школа буда, невели-

кий клуб. Тоді було створено колгосп. Так званих куркулів було 10 дворів, із котрими швидко розправлялись. У них забрали все, незалежно від достатку. У нас вивезли все, що було у сараї: хліб, яйця.

Дітей зачинили у хаті. Дорослі в цей час були на роботі. Це стало загальною бідою, бо всі лишилися без будь-яких запасів. Незважаючи, на добрий врожай в 1933р., люди голодували. Ті, котрі не були членами колгоспу, були змушені до нього записуватися. Тільки завдяки цьому можна було вижити. Люди пухли з голоду. Село вимирало. Ті, хто не хотів йти у колгосп, вимирали сім'ями. Тільки завдяки жменьці кукурудзи, яку приносили з поля ті, хто там працювали, могли протриматися до нового врожаю."

Яковенко Фрол Арсентійович, 1902р.н.: "Під час голоду я проживав у селі Магдалинівка, Дніпропетровської області, у свого брата.

Того року була посуха, але не така вже й велика, просто хліб вивозили кілька разів, доки й совсім нічого не зосталось. З людей хотіли взяти ще стільки хліба, скільки вони вже здали.

Від голоду в селі були смертні випадки. Люди, щоб знайти харчі, навіть розкопували нори ховрахів, знаходячи там зерно, котре ховрахи заготовили там на зиму. Ходили також по селах, міняючи речі на харчі. Бувало, що й не повертались назад. Брат розповідав, що із сусіднього села люди пішли на Полтавщину міняти речі на продукти. Ходили міняти 6 чоловік, а повернулося – четверо. Брат розповідав також, що першого лютого, взявши з собою дещо із одягу для обміну на харчі, вони удвох з дружиною пішли в Полтавщину.

Пройшли за три дні 120 верст. Їм пощастило виміняти пуд гречки і пуд картоплі за спідницю, хустку, чоловічу сорочку і кожух.

Того року голодували не тільки люди, а й звірі. Вовки збиралися в зграї і нападали на людей."

Павленко Тетяна Оврамівна: "Ми були вельми заможні, мої прародичі вели господарство у власному хуторі. Їхнє житло було на віддалі кількох кілометрів від інших. Оскільки в сім'ї був достаток, то нас розкуркулювали свої ж односельчани, просто вигнали з хати, а мене, маленьку, винесли в колисці й повісили на шовковиці. Холодно було, пізня осінь. Залишившись без житла, після розкуркулення, батьки з дітьми ночували по сусідах. Та не всі пускали, бо це заборонялося. Голод 1932 – 1933рр. застав їх бездомними. Родичі-хуторяни зрідка допомагали, на них висіло ще дві родини.

Врожай того року був гарний. І хліба та всього вродило вдосталь. Та свої ж за якимось там наказом приходили із залізними піками й забирали все до зернятка. А палками штрикали у землю, шукаючи сховане. За сховане лаялись і забирали. Пам'ятаю, як гірко плакав батько за конем, звели коня і все забрали. Вимерло пів села, мо й більше. Людей наче не їли, бо тоді б усі знали, таке не втаїш. А собак, котів – тих їли. Я, бувало, аж плачу, а котика приманую, також худого й наляканого. Страшно було на вулицю виходить. Ніхто ні з ким не балакав.

Обурююсь, коли хто каже, що не було ніякого голоду. Ач, які розумецькі! Якби хоч на день їх туди, в той голод!"

Отже, з цих свідчень ми бачимо спарвжню трагедію українців, не приховану, не прикрашену та применшену, а правдиву й об'єктивну картину голокосту.

Тут – справжні страждання, переживання, та жахлива дійсність буття людей у той час.

Можна зробити висновок, що в цій трагедії винне більшовицьке керівництво, а ніяка не засуха та неврожай.

Ми повинні завжди пам'ятати про ці події, не забувати свою історію, історію своєї Батьківщини та людей, життя яких згубив "Великий вождь".

За незалежності України відбулися принципові зрушення, що засвідчило відзначення 60-ї (1993р.) та 70-ї (2003р.) роковин геноциду. Зокрема, з 21 по 30 листопада 2004р. По всій країні та за її межами були проведені панахиди в церквах, траурні мітинги й зібрання, наукові конференції, виставки тощо. У 2003р. Події 1932-1933рр. Врешті набули до-

силь широкого міжнародного розголосу. Так, 3.04.2003. сенат Бельгії вшанував пам'ять жертв голодомору. Президент США Джордж Буш звернувся зі спеціальним посланням до українського народу, в якому підкреслив, що "світ повинен взяти урок з цієї чорної сторінки історії, щоб подібне ніколи не повторилось".

Щороку, у день пам'яті загиблих під час голодомору, у кожному віконці на нашій вулиці горить свічка. Вона є символом того, що ми пам'ятаємо про всіх загиблих, хоча можливо й не згадуємо про той жах щодня. Ця свічка є вогником для всіх тих душ, які загинули тоді, який допоможе знайти їм спокій. Тож давайте продовжувати цю традицію й не даймо забути про те, що сталося молодому поколінню!!!

Використана література:

- 1 – Станіслав Кульчицький "Демографічні наслідки голодомору 1933р. на Україні".
- 2 – Свідчення свідків голодомору, матеріали комісії конгресу США.
- 3 – „Український Голокост 1932-1933рр.. Свідчення тих, хто вижив.” За редакцією о.Юрія Мицика.
- 4 – Красно П. „Неправда про голодомор”.
- 5 – Івницький Н. А. „Колективізація й розкуркулювання”.
- 6 – Мухін „Самий ганебний голод”.
- 7 – В. Ю. Мітягін „Усе.Історія України”.

«ТРАГЕДІЯ ГОЛОДУ 1933 РОКУ»

*Чи можливо?
Чи таке можливо?
Чи колись повірить чоловік,
Що багаті українські ниви
Народили 33-й рік?*

Мое народження прийшлося на переломний період в історії, я разом зі своїм народом стала свідком багатьох історичних звершень.

Один із значущих це розкол Радянського Союзу, коли водночас осиротіли «п'ятнадцять сестер – п'ятнадцять республік». Всі хотіли незалежності і ось вони її отримали, а що з нею робити не знали. Та потроху життя налагоджувалося.

Україна незалежна у нас є свій прапор, герб, гімн, власна валюта і минуле. Час невгамовний в країні постійно відбуваються зміни, йде боротьба за владу. Так закономірним стало, що відбулася «помаранчева революція» і важко наразі сказати виправдала вона сподівання народу чи принесла чергові розчарування, залишимо робити висновки нащадкам, так як і нам доводиться робити аналіз тих чи інших історичних подій.

Україна – житниця всього Союзу, а її люди помирили від голоду.

Чому так!?

І стояла Вона, Мати Україна, осліпла від горя, обдерта, сива, напівблаженна, мукою підпирала небо, моторошно роззиралася, на велетенському хресті розіп'ята.

Зараз майже не залишилося очевидців того страшного часу. То ж я почну свої дослідження з власної родини.

Мені було чотири роки коли пішла з життя моя прабабця. Звали її Лідія Євдокимівна Гвоздецька, 1907 року народження. Залишилися її спогади про страшний 1933 рік в селі Вільховий ріг, Зачипилівського району, Харківської області, де вона мешкала.

*Що сталося з тобою, українське село?
Здається, тут горе давно,
А дзвін поминальний не чути ніде –
Зате на могилах лиш вітер гуде.
Та голод і лихо заповнити вщерть,
Складала в покоси невідьників смерть –
То був тридцять третій...*

То був не просто голод, що швидко минає, а голодність, люте безхліб'я. Страшне лихо спіткало Україну, творилося повне беззаконня в ім'я якогось міфічного прийдешнього щастя трудящих. Часто з голоду люди доходили до божевілля, вживали в їжу все, що тільки можна було жувати. Почався канібалізм.

*Ні крихти в роті вже стільки діб...
Немов в гарячці, я марю їжею.
Раптом десь голосно: «Свіжий хліб!
Кому громадяни, свіжого хліба?»
Що кажете? Хліб? Біля нашого дому?
А голос, мов дражнить, лунає на ганку.
І я задихаюсь...
І раптом кричу у нестямі:
- Дайте!
Ви чуєте? Дайте, бо збожеволію...*

*Мені! Хоч скоринку! Ви чуєте, люди?
Мені! Я благаю! Нехай не свіжого...
Ні-ні, я не їсти, нюхати буду.
Понюхати тільки ш знаю – виживу...*

От же вона вижила, але лихий рік відібрав у неї родину. Ліда була одружена мала чоловіка й п'ятирічного синочка Миколку, як було заведено жили разом з батьками чоловіка. Голод панував усюди, відбирав у кого життя, у кого розум. Сталося так, моя прабабуся втратила чоловіка, він не дійшов додому з роботи помер прямо на дорозі. Ліда працювала в лісничестві, тут заробітну плату видавали пайком – хліб 500 грамів. Вона намагалася ділити той хлібчик так щоб всіх нагодувати. Та одного разу повернувшись додому вона не знайшла сина, дід з бабою закопали дитину живцем, аби здихатися зайвого рота. Моя прабабуся змарніла з голоду, почорніла від горя залишила дім, який відібрав в неї найдорожче що мала і повернулася до своїх батьків.

Вона пережила той страшний 33рік... Зараз йде «словесна баталія» політики один поперед одного роблять публічні заяви і спорять був голодомор чи ні.

*Ти кажеш, не було голодомору?
І не було голодного села?
А бачив ти в селі пусту комору,
З якої зерно вимели дотла
Як навіть вариво виймали з печі
І забирали прямо із горшків,
Окрайці виривали з рук малечі
І з торбинок нужденних стариків?
Ти кажеш, не було голодомору?
Чому ж тоді, як був і урожай,
Усе суціль викачували з двору, -
Греби, нічого людям не лишай!
Хто ж села, вимерлі на Україні,
Російським людом поспіль заселяв?
Хто? На чиєму це лежить сумлінні?
Імперський молох світ нам затуляв!
Я бачила сама у ту зловісну пору
І пухлих, і померлих на шляхах.
І досі ще стоять мені в очах...
А кажеш – не було голодомору!
(Дмитро Білоус «Ти кажеш не було голодомору?»)*

Уроки Голодомору треба пам'ятати. Тож звернемось до спогадів людей, які пережили ті жахливі часи.

МЛИНЦІ ЖОВТО-СІРІ З АКАЦІЇ ПАХЛИ МЕДОМ...

Пузиркова Галина Антонівна народилася 1923 року в селі Медвин Богуславського району Київської області.

Попід тином ішов п'ятирічний хлопчик Миколенка Антипа. Обідраний, у великих подраних чоботях та батьковій шапці. Охляла дитина й лягла проти наших воріт, коло сусідської повітки на призьбі. Я випросила у бабусі свою порцію хліба, понесла хлопчиківі. І той хлібець хлопчик тримав у руці, а донести до рота не мав сили – помер...

Давно вже повітки тієї нема, але коли я на те місце гляну, осипає морозом шкіру; і померли від голоду три моїх двоюрідних брати: Нерпуха Олексій, Григорій і Килим, їх батько – Нерпуха Федір Артемович – працював поштарем і мав п'ятьох синів, і батько охляв, попухли ноги не міг ходити, сокирою сам себе зарубав: на голову шість ударів наніс, стікаючи кров'ю; і померли мій двоюрідний дядько Денисенко Хома (по бать-

кові не пам'ятаю, а старших мене вже нема, щоб спитатись), його дружина Мавра, дві дочки і син; наші сусіди Зруби вмирали сім'ями: Денисенко Семен Мартинович, його дружина, п'ять синів – Володимир, Дмитро, Василь, Олександр, Вакула й дві дочки; лишилась одна Марія, що була найстаршою; в Денисенка Устима Мартиновича померла дружина й чотири сини; у Литвиненків і Канівченків вимерло, ой, багато.

Ті, кого Бог не прибрав, їли млинці з акації жовто-сірі, пахли млинці ті медом.

ТРИ СПОСОБИ

Козяна Марія Василівна народилася 1920 року в селі Рубченках Володарського району Київської області.

Село розділяється глибоким яром, де тече річка Рогіз на. По берегах річки ростуть верби, берестки, кущі калини. Калини так багато, що восени береги аж палають червоно. Була біла висока церква з дзвіницею, а коло церкви стояли єврейські лавочки, де продавали булочки, калачі, цукерки. За селом височіло 10 вітряків. Господарем після революції був волосний писар Колодка. І був спокій, і була злагода. А в 1926 році став старою Бехза зі своєю групкою –Бенедем, Онохреєм, Мартинчиком, Шамайдом. Вони обкрадали людей, лавки, відібрали землю найкращу для себе. Від їх рук загинули чотири брати Стасюки, волоський писар Волошнюк Іван.

Комнезамівцями в селі були: Красноцький, Поляк, Харко, Цьонка, Кливаш, Плекеша, Максік, Куцик, Пунько; були вони, як собаки голодні – злі й дурні. Налітали зграєю озброєною і виганяли людей на мороз: «Замерзай, кулачю! Ми наш, ми новий мір пострौм...» Викинуті напризволяще селяни добиралися до залізниці; залізниця далеко, і вони грілися в ожередах соломи. І ожереди ті ставали для багатьох домовинами... по весні було хоч не ходи коло ожередів - запах трупний нудив.

А були ще три способи примусу, щоб колгосп не обминали. Перший спосіб: саджали голою сідницею на холодну сковороду надворі, де мороз був тридцять градусів; другий: саджали сідницею на гарячу піч; третій спосіб: пальці у двері затискували.

Випало мамі сидіти на холодній сковороді, як комнезамівець Харко звелів. І довго вона сиділа на сковороді сідницею голою, а Харко реготів. Повернулася мама додому з плачем і злякана, і рана велика була від знущань. Пішла мама в село Лаврики на лікування, й два тижні були ми самі, в Горщбіївці старцюючи їжу.

І вступили в колгосп, щоб не мучили, та вже голод косив людей. Хто ще кріпився й ходив на роботу, тому давали по 100 грамів хліба на день і двічі баланду. «Крупа крупу гонить, а її й диявол не зловить ...»

На цвинтарі викопали кагат, і туди звозили покійників возом, ніби колоди дров'яні. Бригадир Куцик давав наказ трупарям, аби забирали і тих, що ще живі, але вже опухлі лежали і не ходили. Мого брата Колю і сестру Нюсю відрядили з ясел додому, бо в них був понос. Бригадир Куцик наказав відвезти їх на цвинтарний кагат: «Помруть, щоб інфекції не розносили...» А я не впустила трупарів в хату, замкнувшись. Так Нюся і Коля залишилися живими.

А в Борисик Хрузі був нарів на нозі, і сиділа вона в хатці, ногу вигріваючи – теж її хотіли забрати. Ф її відвоював рідний брат. І досі живе на білому світі. В кагат повкидали мертвих тільки з нашої вулиці: в Блоцьких – три душі, Охотника Прокопа – 6 душ, Жогли Никифора –чотири, Комара Якіма – чотири душі.

Після голодовки ходила я в школу, і вчив нас Іван Корнійович. На Різдво, після вечері, перехрестився чоловік, а якийсь активіст побачив. На ранок прийшли карні органи, зробили обшук, забрали Івана Корнійовича як ворога народу. Десь у Сибіру й загинув. З тієї пори я боюся хреститися, щоб хто бачив. Завжди в темноті молюся Богу...

СМІХ

Сердюк Михайло Пилипович народився 1932 року в селі Харківцях Шепетівського району Вінницької області.

Корів берегли як останню надію. А в сусідньому селі Великі Позирки й корову вкрали. Вночі злодій привів худобину до себе, зарізав і м'ясо поховав. І спіймали злодія: підняли

його десять селян догори й десять разів гепали об землю, і помирав злодій три доби, у калюжі стогнучи; ніхто не пожалів його. Труп зарили в землю, а землю зрівняли.

Однієї ночі ми впіймали хлопчєня на грядках наших, де була картопля посаджена. Хлопчєня було Юрчук Гапки, в якій дітей одинадцятєро.

Хлопчєня плакало, думало, що бити його зараз будуть, а вирок винєсла мама: «Пилипе, - звєрнулася до батька, - у печі ще залишилося трішки лободянки – нагодуй дитину...» хлопчєня розчулилося, що його не б'ють, а годувати навіть хочуть – ще дужче плакало. Потім на миску накинулося з лободянкою. Їло страву впереміш зі сльозами солони-ми. Це хлопчєня вижило і ніколи на добро чуже не зазіхало.

І впіймали на колгоспному полі Пастуха Федора. Приволік його охоронець до контори, Бонус Михайло. Вийняв з кишені Федора пом'яті колоски та й ухопив дрючок в руки. Пастуха по спині огрів, а вдруге замахнувся, щоб ударити по ногах. А Пастух різко підскочив, і дрючок «пошептав» Пацюка Тараса, що поруч стояв. Упав Тарас болю скімлячи. Лайка зчинилася, ніби порох вибухнув. А Федір Пастух дремнув на село. Хоч руки зв'язані. Швидко він біг, ніхто не міг наздогнати, а біля контори сміхом заливався.

Страшно той сміх пронизував душу.

На мою думку, кожен українєць не повинен забирати в могилу того що він пережив...

ДВОЄ ХЛОПЦІВ БІЛЯ ХАТИ...

Ковальська Наталія Дмитрівна народилася 1901 року в місті Барвінкове Харківської області.

Послали мене й чотирьох жінок в колгосп «Іллічівка» за 15 кілометрів від Барвінкового. Рано-вранці йдемо. Одна жінка, Дем'янівна, на язик гостра, розповідала, як їздила колись у Ростов міняти речі та перепродувати. А в селі ні собак не чути, ні скотини не видно. Аж бачимо сидять двоє людей пухлих, підперлися об стінку на призьбі, перед собою дивляться, немов подуріли – чоловіки молоді, гарні, з волоссям кучерявим. Поклали ми перед ними кусок хліба та кілька картоплин; може, з'їдять, а вони не поворухнулися...

Йдемо далі. Коло зустрічної хати промайнула постать якась, хитаючись сховалася в дворі. В кінці села їхав чоловік на бричці зупинився. Це був бригадир. Каже: «Я хотів за вами їхати, та подумав не видержить», - показав поглядом на конячину. Ребра в конячині стирчали, як пруті залізні.

Повів бригадир нас на тік, де віяли зерно на віялках. Впряглися в роботу, на току ночуючи. На п'ятий день, відробивши своє, рушили додому. Ніде живої душі, і хати обшарпані, мов старці. Підійшли до тієї хати, де двоє чоловіків сиділи: схилилися вони ще дужче до стіни мертві... кусочок хліба горобці розклювали, а картоплини валялися, як чорний біль.

Вийшла з двору жінка якась - не зрозумієш чи молода, чи стара, - закутана хусткою, очі блищать холодним, як лід, блиском. Голосом кволим каже: «Нащо ви поклали хліба, їм уже нічого не треба...» - «Що ж ви й не хороните їх?...» - кажемо їй. _ «А що я можу? Я тут сама...»

Ми вийшли на большак з села і перехрестилися не змовляючись : «Господи, якщо ти є на світі, за що ти Вкраїну караєш? За що людей викошуєш.»

ГОДУВАЛИ СВИНЕЙ...

Якубовські Марія Вікентіївна народилася 1930 року в селі Анєта Новгород- Волинського району (колись Ярунського) Житомирської області.

В п'яти селах Ярунської сільради померло з голоду 153 чоловіки, репрєсували 200 чоловік.

Село наше заселяли німці й поляки, а батько приносив на руках частєнько якєсь голодне дитинча, залишаючи його на кілька днів.

Бабуся бідкалася: «Немає нагодувати і своїх чим», - але давала останнє.

Прийшла жінка з хлопчиком. Бабуся з печі вийняла баняк з картопляним лушпин-

ням для поросяти. Жінка – німа, благає поїсти того лушпиння. Бабуся посадила її на стільчик, дала вилку, молока кухоль. Їдять пожадливо жінка з хлопчиком. Бабуся втирала сльози на очах своїх, а жінка це побачила й почала цілувати бабусині руки...

І «купила» мама влітку в лікарні маленького братика мені, він лежав у колисці на подвір'ї. ось скрикнула несамовито мама: повз вікно втівав якийсь дід. Мама побіліла як стіна, вхопила братика на руки, занесла в хату. Ще б хвилина – і Стасика не було...

І приволікся на подвір'я, як примара, дядько розпухлий. Мама посадила дядька на стілець. Придивилась – дядько той –мамин учень був, Антон Бовсунський. Напували Антона молоком. Настрій у всіх був сумний, як труна. Антон розповідав, що весь хутір Бовсуни порожній. Навіть миші видохли...

Приходив до нас старенький дідусь з довгою сивою бородою. Бабуся подала йому їжу – дідусь чомусь не брав, сидів тихо нерухомо в землю дивився. Бабуся легенько торкнулася за плече, дідусь повільно підвівся, повернувся до образу, перехрестився, сказав: «Сьогодні зайшов у хату в Жалобному, а там ... жінка в кубашці шмалила дитячу голівку...» Перехрестилась й бабуся, сказавши: «Прости їй, Боже... Голод відібрав їй розум.»

Одного разу татусь прийшов з роботи, раніше, ніж звичайно. Я обняла його ноги, він підхопив мене на руки, покликав маму і пішов у хату. Посідали на канапі, і батько каже: «У Звягелі банда завелась. Збирають тих, що на дорозі померли й лежать, свиней годують... Зникають діти...»

НЕВІДОМІ, ОКТЯБРСЬКІ, НЕІЗВЕСНІ

Тритонко – Лебідь Параска Федорівна народилася 1925 року в Другій Олександрівці Магдалинівського району Дніпропетровської області.

У сорок років батьки мали хату, конюшню, клуню, вітряк, невелику кузню. Перед колективізацією Лебеді збудували комору для зерна, але згодом там розмістили сільбуд.

Утекли в радгосп, що коло річки Молочної. Батько скотарює, мама овочі засолює, а тринадцятирічний брат Гриша розвантажив зелену масу і в степ знову хутчій. З коня спала вуздечка, Гриша поправив її, а повертаючись назад, необачно ступив на барку – і переїхала його гарба, розчавивши селезінку.

Помер Гриша через добу.

Згодом пішла мама в рідний край за п'ятдесят кілометрів. А в цей час, як вогні, на деревах висіли ягоди. Зайшла мама у свій двір – лише стіни самотні, і в садку повно вишень. Вилізла на дерево, і раптом її чоловічий голос гукнув. Мама з переляку стрибнула з вишні і об стерню пробила ногу. Поклали маму у лікарню, кажуть, ногу треба відрізати, але мама відмовилась. І померла...

Настала осінь. Я – в першому класі, братик – у дитячому садку. У школі раз на день давали суп з кукурудзяної крупи і 50 грамів хліба. А батько на малярію захворів і через кілька днів теж помер, як мама.

Мамина сестра працювала секретарем у райкомі, і по великому благу здали нас у приют, що у Новомосковську. Помістили спочатку в хатину однокімнатну, а в ній були пухлі діти, підібрані на станції. Ми боялися заходити вглиб хатини на порозі просиділи день і ніч, і ще день, і ще ніч. А потім нас в корпус перевели. Там теж пухлі діти. Годують галушками з ячмінної та просяної муки остюкуватої. Після такої їжі діти вилазили надвір і паслися на траві, мов гусенята. У дворі не лишилося й травинки. За корпусом була висаджена росада капусти – з'їли, самі стовбурці стирчали.

Діти, що не могли рухатися, сідали рядком уздовж будинку на сонці, в багатьох з гузенець вилазили нутрощі, а після кожної ночі вранці виносили по шестеро – восьмеро дітей у часовню, що знаходилася в кінці городу.

Восени приют розформували, сільських дітей відправили в колгоспні патронати, а дванадцятьох дітей, «кмітливіших», що не признались звідки, повели за три кілометри в дитячу трудову колонію. Колонія знаходилася в лісі, на березі річки Самари, в колишньому чоловічому монастирі. Біля колонії на доріжці валялось капустаєне листя і навіть качан кукурудзяний. Ми накинулися на знахідку, як звірятка. У їдальні в мисках був недоїдений суп – ми суп той по вилизували. Діти – колоністи помітили, що ми з голодного краю: хто

приніс морквину, хто печену картоплю, хто смажений на проволочі в грубі качан кукурудзи.

В колонії було 216 дітей, і третина з них носили прізвища Октябрські, Невідомі, Неізвесні...

В РІДНУ ХАТУ НЕ ВПУСКАЛИ

Бабенко Валентина Дмитрівна народилася 1928 року в селі Мар'янівка Васильківського району Київської області.

У глибокий віз мертву сусідку Маланку вкинули. Волосся чорною смугою тяглося за нею.

Дядька Маланки Петра Павловича в той віз укинули, і всю сім'ю Маланчину...

А мій добрий і лагідний тато, який мене брав на руки і гладив по голові, лежав на печі – худий, лежав і стогнав.

Зібрався на силі він, поїхав у Ленінград, на третій день там помер; опухли й мама, старша сестра, брат. Опухли й мої ноги, а вісімнадцятирічний Пилип лежав на лаві, просив у мами їсти: «Якби кусочок хлібця, я жив би, мамо»... а хлібця не було, і брат помер.

І всі вже ми помирили, але брат - студент привіз із Ленінграда сухарів та оселедців – вижили.

Вже після голоду, в 1934 році, у мами нічим було заплатити податок -140 карбованців, і приїхав у двір колгоспний актив, склали на візок нашу капусту й буряки, мене й брата – каліку, який ногами не ходив, вивели з хати, викинули старе ряденце й подушечку, хотіли хату розбирати; і благала мама зглянутися уповноваженого над калікою і малою дитиною та не зривати кулики на дахові. Тоді уповноважений дав мамі дві години, і мама ходила по селу й просила людей пожертвувати. Жертвували по три – п'ять карбованців, і мама принесла гроші, і нас упустили в хату – холодну, голодну, але рідну хату... боже, які ми були щасливі.

Мало знайдеться в історії не тільки України, а й світу таких трагедій, як голодомор 1932 -1933-го років. Він став національною катастрофою. За один рік загинула п'ята частина сільського населення України. Штучний голод, за різними оцінками, забрав від семи до десяти мільйонів життів українців. Люди вмирали цілими селами. Тож пам'ятаймо ту неймовірну ціну, яку заплатив наш народ за право жити.

Не звільниться, відлунює знову роками.

Я зітхну... запалю обгорілу свічу.

Помічаю: не замки-твердині, не храми –

Скам'янілий чорнозем – потріскані стіни плачу.

Піднялись, озиваються в десятиліттях

З далини, аж немов з кам'яної гори надійшли.

Придивляюсь: «Вкраїна, двадцяте століття».

І не рік, а криваве клеймо: «Тридцять три».

Використана література:

1. Олесь Воля «Мор»;т-во «Знання»; К. 2002;
2. С.В. Кульчицький , М. Котляр; « довідник з історії України»; видавництво «Україна»; К. 1996.
3. Журнал «Дивослово» 5/2005, стр.24-26.
4. Журнал «Київ» 9 – 2002р. стр.125-140.

В аграрній програмі партії більшовиків соціалістична перспектива пов'язувалась з утворенням на базі експропрійованої поміщицької власності великих державних господарств під керівництвом Рад депутатів від сільських робітників. Економічні зв'язки між сільськими радянськими господарствами та промисловістю, а також між дрібними селянськими господарствами і усупільненим сектором мали здійснюватись у нетоварній формі, шляхом продуктообміну.

Та величезна більшість селян бажала зрівняльного поділу земель. Інтерес до самостійного господарювання на своїй землі проявляли навіть ті дрібні власники, які опинилися вже на грані розорення. І тому наприкінці серпня 1917р. В.Ленін висловився за те, щоб партія пішла на поступки дрібнобуржуазному селу і задовольнила його вимогу про соціалізацію, тобто оголошення державних поміщицьких селянських та інших земель всенародним надбанням, їх безвідплатне відчуження і перехід у користування всіх трудящих на зрівняльній основі. По суті, партія більшовиків брала на озброєння есерівську аграрну програму. Соціалізація землі була узаконена Декретом про землю.

Аграрні перетворення перших років Радянської влади зняли основну частину класових суперечностей, які нагромаджувались всередині селянства. Якщо раніше на селі гостро відчувалося протистояння двох більш-менш сформованих класових спільностей - пролетарів та напівпролетарів, з одного боку, і куркулів - з другого, то за нових умов класів позиції всього селянства почав уособлювати середняк. Середняцькими стали майже половина бідняцьких господарств і три четверті куркульських. Куркульський клас, який почав формуватися ще в дореволюційному селі, перетворився на прошарок всередині селянства.

Соціалістичне будівництво у перші роки Радянської влади здійснювалося на воєнно-комуністичних засадах. Система воєнного комунізму передбачала продуктообмін між містом і селом при забороні торгівлі, націоналізацію всієї промисловості, включаючи дрібну, встановлення практики замовлень-нарядів на державних підприємствах при максимальній централізації управління промисловістю (главком), поступове згортання грошового обігу. Виникнення воєнно-комуністичної практики та ідеології пов'язувалося не лише з прогалинами в марксистській теорії на початковій стадії її розвитку, коли соціалізм, по суті, був лише доктриною, непідтвердженою життям, а й з необхідністю вистояти у складних умовах згортання громадянської війни та воєнної інтервенції. Однак вже в умовах переходу до мирного будівництва було прийнято ряд воєнно-комуністичних декретів, спрямованих на дальше згортання сфери грошового обігу. Зокрема, у грудні 1920р. з'явилися декрети про безплатність розподільних по картках продуктів, а також поштово-телеграфних і телефонних послуг. З початку 1921р. безплатним стало користування житлом, водопроводом, каналізацією, газом та електрикою. Припинилося стягнення грошових податків.

Радянський уряд прагнув налагодити "державну організацію розподілу продуктів замість приватної торгівлі, промислових продуктів на село". Положення про витіснення торгівлі планомірно організованим розподілом у рамках споживчо-виробничих комун увійшло до підготовленого Леніним начерку проекту нової партійної програми. В умовах розрухи у промисловості обмін між містом і селом набув форми продовольчої розкладки, коли всі товарні лишки забирали у селян майже безкоштовно. Селянські маси реагували на продрозкладку скороченням обсягу вироблюваної продукції, і тоді, щоб запобігнути цьому, VIII з'їзд Рад у грудні 1920р. висловився за встановлення кожному селянському господарству обов'язкових завдань по засіву. Цей крок (ніколи не реалізований) був таким же логічним продовженням продрозкладки, як і заборона торгівлі.

Після виходу з війни партія не збиралась відмовлятися від воєнно-комуністичних методів. Схвалений VIII з'їздом Рад план ГОЕЛРО мав виконуватись, перш за все, за рахунок розкладки з селянських господарств.

Життя показало, однак, що селяни не мирилися з продрозкладкою, заборонаю торгівлі, директивним плануванням посівних площ. Все це йшло врозріз з їх життєвими інтересами. Як тільки війна закінчилась, селянське невдоволення набуло гострих форм. Стягнення продрозкладки проходило з величезними труднощами. У хлібовиробничих районах виник і поширився політичний бандитизм. Зростання продовольчих труднощів поглибило господарську розруху. У березні 1921р. відбувся X з'їзд РКП(б), який проголосив заміну продовольчої розкладки продовольчим податком. Це рішення було принциповим кроком на шляху впровадження економічної політики. У промові Леніна на Всеросійській продовольчій нараді 16 червня 1921р. вперше з'являється термін "нова економічна політика". Уперше тут припускається можливість торгівлі не тільки в місцевому

обороті. Уперше перед більшовиками ставиться завдання вчитися контролювати ринок.

Еволюція традиційних для марксистів поглядів на торгівлю і ринок, яка відбулася за перший рік непу, створила нову ситуацію у питанні про соціалістичні перспективи села. Замість колгоспу, для якого властивим було відчуження безпосереднього виробництва од землі та інших засобів виробництва, у центрі по-соціалістичному організованого сільського господарства ставав кооператив дрібних товаровиробників. Кооперація цілком відповідала селянській природі, а тому робила перехід до соціалізму простим, легким і доступним для селянина.

Впроваджена В. І. Леніним нова економічна політика - явище складне. В її основі - заміна продрозкладки податком, дозвіл вільного продажу

селянами товарних лишків, допущення в економіку приватного капіталу. Проте у непі була ще одна важлива грань: запровадження вартісних, товарно-грошових відносин безпосередньо в економіку соціалістичного сектора, відмова від воєнно-комуністичної моделі соціалізму, яка склалася в роки громадянської війни. У цьому розумінні тривалість непу не може лімітуватися рамками перехідного періоду від капіталізму до соціалізму. Хоч Ленін не встиг теоретично обґрунтувати новий погляд на соціалізм, у практичній діяльності Радянського уряду з 1921р. було взято курс на відмову від воєнно-комуністичних методів управління підприємствами на заміну їх методами економічними, госпрозрахунковими. Однак і в практичній сфері Ленін не встиг реалізувати всі задуми.

Замість плати за ресурси в бюджет почали відраховувати промисловий податок, потім податок з обороти, тобто платежі, які не мали прямого зв'язку з результатами внутріпромислового господарювання. В них через відхилення цін од вартості акумулювалися нагромадження інших галузей. Отже, з 1923р. оформилась залежність майбутнього розгортання промисловості (індустріалізації) від бюджету.

Цей принциповий відступ від Ленінської економічної політики відбувався непомітно як для сучасників, так і для істориків. Адже відмовлялися від задуму, що не встиг увійти в життя. Проте нова економічна політика одразу втратила динамізм. В обрисах соціалізму, що будувався, знову стали помітні воєнно-комуністичні риси. Яскравим прикладом зростаючого в народному господарстві впливу адміністративного начала служить зовні непомітна трансформація ленінського плану кооперування населення. Хоч мережа кооперативів різного профілю розвивалася на селі посиленними темпами, вищою формою кооперативного руху стали вважати колгоспи в тих їх формах, які виникли в роки воєнного комунізму.

Оскільки промисловість "посадили" на бюджет, треба було вишукувати нові джерела бюджетних доходів. Ще восени 1923р. відновили горілчану монополію. Проте ні горілчана монополія, ні емісія не могли бути головним джерелом доходів бюджету. Ця роль завжди належала сільському господарству. Випробували й відповідний механізм вилучення селянських коштів. Керуючись ідеєю народногосподарського оптимуму директиви з'їзду визначали досить високі темпи індустріалізації, колективізації сільського господарства і піднесенням матеріального добробуту трудящих. Керуючись в основному директивами, Держплан розробив два варіанти п'ятирічки - відправний і оптимальний. У квітні 1929р. XVI конференція ВКП(б) схвалила оптимальний варіант, а через місяць, на V з'їзді Рад він став законом. Проте цей закон залишився на папері. Перша п'ятирічка, яка почалася з жовтня 1928р., виконувалась за сумою щорічних планів, які не мали майже нічого спільного із затвердженим п'ятирічним планом.

Справа у тому, що п'ятирічка ще у формі директив XV з'їзду ВКП(б) мала фундаментальний недолік: "ножиці цін"(розрив у цінах). Селяни не давали на це згоди і взимку 1927-1928 років практично припинили підвезення хліба на ринки. У країні спалахнула хлібозаготівельна криза. Виїхавши у січні 1928р. на хлібозаготівлі до Сибіру, Сталін у серії виступів перед партійними працівниками розгорнув програму з трьох пунктів:

- зажадати від куркулів негайної здачі всіх надлишків хліба за державними цінами, а на випадок відмови - застосувати надзвичайні заходи і конфіскувати надлишки;
- у найближчі 3-4 роки провести часткову колективізацію сільського господарства;

- услід за частковою провести суцільну колективізацію сільського господарства.

Колгоспи були потрібні Сталіну, щоб подолати хлібозаготівельну кризу і одержати від села додаткові кошти на індустріалізацію. Надзвичайні заходи були придатні для вилучення готової продукції. З їх допомогою неможливо було змусити селян-одноосібників постійно виробляти товарний хліб. Отже, одразу після XV з'їзду ВКП(б) Сталін відійшов від курсу соціалістичного будівництва, накресленого в директивах по п'ятирічному плану. Замисливши в лютому 1928р. скасування непу, примусове об'єднання селян у колективні господарства і накладання продрозкладки на колгоспи, Сталін на словах усе це заперечував.

“Рік великого перелому” характеризується не тільки переходом до суцільної колективізації селянських господарств при розкуркуленні їх заможного прошарку, а й швидким згортанням ринку, наростанням в економіці розподільчих, воєнно-комуністичних рис. У містах відбувався перехід до нормової торгівлі. Призначені для села промтовари теж були вилучені з вільного продажу й увійшли до фонду отоварювання заготівель на контракційній основі.

Ліквідація непу, перехід до суцільної колективізації зустріли опір з боку найстаріших членів Політбюро - М. І. Бухаріна, О. І. Рикова і М. П. Томського. У групи Бухаріна не виявилось альтернативної програми у найважливішому для долі соціалізму питанні про темпи індустріалізації. Відкинувши у 1923р. разом з іншими членами партійно-державного керівництва курс Леніна на самофінансування і повний госпрозрахунок у соціалістичній промисловості, вони потім - хоч-не-хоч - згоджувались і на “ножиці цін”, і на обмежене застосування надзвичайних заходів про те на ліквідацію непу вони згодитись не могли.

Сталін переміг під прапором боротьби за прискорену індустріалізацію країни. Здобувши абсолютний контроль над партією і державою, він негайно перейшов до авантюристичної лівацької політики “стрибка” в індустріалізації. Утруднень у фінансуванні капітального виробництва більше не існувало, хоч через відсутність справжнього госпрозрахунку промисловість самостійно заробляла порівняно небагато.

1928р. Сталін ще не міг відкинути рішення XV з'їзду партії про часткову колективізацію на добровільній основі. Після того, як опір групи Бухаріна було зламано, перегляду цього рішення ніщо не перешкоджало. Механізм “стрибка”, складовий елемент якого становила суцільна колективізація, було запущено.

Рік великого перелому характеризувався остаточним відступом до політики воєнного комунізму. Початок форсованої колективізації збігся з практичною заборонаю торгівлі і введенням практики планових завдань щодо здавання державі хліба та інших сільськогосподарських продуктів з розкладкою плану по кожному селу, колективному або індивідуальному господарству. Проте розкладка виявилася ефективною тільки наступного року, коли кількість колгоспів зросла, а невиконання плану стало каратися розкуркуленням. З літа 1930р. поширилась практика твердих завдань щодо здачі всіх “лишків”. Повернення до непопулярного воєнного комунізму термінологічно маскувалося. Методи воєнно-комуністичного штурму було названо “новим етапом непу”. Поняття “продрозкладка” замінювалося поширеним терміном “план”.

Перша колгоспна весна 1930р. була обіцяючою. Україна одержала непоганий урожай. Було здано по 4,7 центнера з гектара - рекордний показник товарності за всі роки Радянської влади. Створювалися уявлення, що колгоспне село здатне забезпечити “стрибок” в індустріалізації. Селян результати першого року суцільної колективізації привели в шоковий стан. Хоч грізне слово “продрозкладка” не вживалося, в колгоспне село повертався напівзабутий побут десятирічної давнини. Ринок зникав. Гроші втрачали свою купівельну спроможність. Фонд отоварення заготівель був мізерний, а заробітки в громадському господарстві - злиденними. Щоб прогодуватися, треба було розраховувати в основному на присадибну ділянку. Проте кількість колгоспів зростала. Після березня 1930р. адміністративний тиск на одноосібників став вважатися перегином. Це не означає, що колективізація втратила примусовий характер. Господарювати індивідуально ставало дедалі важче: одноосібників розкуркулювали, обкладали “твердим завданням” та високими податками, тоді як колгоспники одержували податкові пільги. До кінця 1932р. на

Україні колективізували майже 70% селянських господарств з охопленням понад 80% посівних площ. Не менш високого рівня колективізації досягнули в інших зернових районах. Колективізація супроводжувалася експропріацією заможного прошарку селянства і руйнування розвинутої системи сільськогосподарської кооперації. Продрозкладка вела до швидкого зростання кризових явищ. Найістотнішим проявом кризи, яка охопила молодий колгоспний лад, була цілковита незацікавленість селян у розвитку громадського господарства, їхнє пряме небажання працювати.

До початку суцільної колективізації в колгоспах панувала “поденщина”. Іноді доходи розподілялися по їдцям або кількості робітників в сім’ї. Колгоспцентр СРСР у директиві від 6 червня 1930р. “Про оцінку і облік праці у колгоспах” висловився за впровадження нової економічної категорії - трудодня, який давав змогу враховувати не тільки кількісні, а й якісні результати роботи. У 1932р. переважна більшість колгоспників до організації праці за трудоднями, проте в самому порядку нарахування їх існувало багато недоліків. Один з найсерйозніших - дискримінація праці польових працівників викликана насамперед бюрократизацією управлінської сфери через відсутність справді демократичних норм у примірному Статуті сільськогосподарської артілі. У 1930-1931рр. у колгоспах створювалися тимчасові бригади на період

сільськогосподарської кампанії. Непостійний склад бригад і незакріпленість робочої худоби, реманенту, земельних ділянок тягли за собою знеосіблення і зрівнялівку. Під час збиральної кампанії і обмолоту запанував цілковитий розгاردіяж і безладдя. Бригади розпалися, на роботу виходив хто хотів, праця організована не була. Планів не мали. Роботу зволікали. Хліб осипався, просапних не збирали зовсім. Розкрадання пішло навалюю, вдень і вночі з поля возили на очах у всіх, розтягали колгоспний хліб. Обліку не було.

Партійний вплив на стан справ у колгоспах відчувався слабо. З кількісного та якісного боку, а також за своєю організаційною структурою партійні організації не стали на належній висоті. Нечисленність сільської парторганізації і специфіка складу(переважали члени партії, які займали керівні посади, а також агрономи, лікарі, вчителі та інші спеціалісти) перешкоджали переходу від територіального до виробничого принципу в її побудові. А життя вимагало розв’язати питання про організацію партійного осередку безпосередньо в колгоспі. У лютому 1931р. ЦК партії прийняв “положення про осередок ВКП(б) у колгоспах”. Відповідно до нього сільські осередки в районах суцільної колективізації обов’язково мали бути перетворені на колгоспні. Найпоширенішими були міжколгоспні організації, які об’єднували по 5-6, а іноді більше 10 колгоспів у кількох населених пунктах. З жовтня 1930р. до кінця п’ятирічки на Україні через кожних два дні з’являлася нова машинно-тракторна станція. Наприкінці 1932р. в республіці діяло їх 592 - обслуговували половину колгоспів, переважно великих. Та розгортання мережі — лише частина справи. Активно впливати на організаційно-господарське зміщення колгоспів МТС ще не могли.

При аналізі причини дезорганізації колгоспного виробництва не можна відкидати неготовності основної маси колгоспників до колективної праці.

Дрібнобуржуазна психологія середнього селянина, який раптово для себе опинився в колгоспі, нерідко виявлялася в низькому рівні дисципліни, безвідповідальному ставленні до усупільненого майна й худоби, байдужості до всього, що було за межами власної присадибної ділянки. І все ж безуспішність спроб реалізувати в масовому масштабі заходи щодо організаційно-господарського зміщення колгоспів, які добре себе зарекомендували в передових артілях, пояснювалася, насамперед, не особливостями селянської психології, а руйнівним впливом продрозкладки. З одного боку, селяни не могли почувати себе господарями у власному колгоспі, тому що вироблена колективною працею продукція не стала власністю колективу. З іншого боку, вони знали, що колгоспи утворенні шляхом об’єднання їхніх власних засобів виробництва. Колізія розв’язувалась просто: колгоспники починали забирати продукцію, вироблену в громадському господарстві, до її оприбуткування і вивозу. Такі дії кваліфікувалися як крадіжка. У 1932р. крадіжками займалися від 85 до 90% колгоспників. Крали, щоб забезпечити себе продуктами харчу-

вання або щось заробити продажем. На ринку, який існував практично нелегально, ціни на продукцію сільського господарства до кінця першої п'ятирічки зросли в 30 разів. Колгоспники застосували своєрідну тактику саботажу хлібозаготівель: намагалися приховати при обліку справжні розміри врожаю, залишали зерно в соломі при обмолоті, щоб згодом потайки перемолотити її другий раз - для себе.

Замість того, щоб покінчити з виробничими відносинами, які змушували колгоспників красти власну продукцію, Сталін та його найближче оточення обрали шляхи репресії. Хоч давно вже було оголошено про ліквідацію куркульства як класу, Молотов знову заговорив про загрозу збоку куркуля, який нібито організував на селі розкрадання хліба та іншого колгоспного добра, аби шкодити громадському господарству колгоспників, виконанню ними державних завдань. ВЦВК і РНК СРСР 7 серпня 1932р. прийняли постанову "Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та про зміцнення громадської (соціалістичної) власності". Відповідно до цього законодавчого акту розкрадання майна колгоспів і кооперативів каралося розстрілом, а за пом'якшуючих обставин - позбавлення волі на строк не менше 10 років. 22 серпня 1932р. ВЦВК і РНК СРСР прийняли постанову "Про боротьбу із спекуляцією". Спекуляція каралась ув'язненням в концтаборі на строк від 5 до 10 років без права застосування амністії.

Руйнівний вплив продрозкладки на продуктивні сили сільського господарства повною мірою виявився 1931р., коли в колгоспі об'єдналася більшість сільського населення України. Однак дезорганізація і деградація громадського виробництва колгоспів не позначилася на поставках державі: їх стягували залізною рукою. Зате рівень життя колгоспників, який залежав від "залишкового" принципу плати праці. Уже в перші місяці 1932р. в багатьох сільських районах вичерпалися запаси продовольства насамперед хліба. Над колгоспниками зависла загроза голоду.

В сільському господарстві України спостерігався катастрофічний стан. Посівна кампанія затяглася до кінця червня і все ж не досягли понад 2млн гектарів, відведені під чорний пар площі перетворилися на розсадник бур'янів. Через те, що просапних культур не обробляли, частина посівів загинула. На площах, що залишилися, урожай був невисокий, незважаючи на задовільні погодні умови.

15 квітня 1932р. завідуючий приймальною інформував Лозівський райком партії про стан артілі "Червоний Жовтень": у колгоспі 70 дворів, 260 їдців, хліба вистачило тільки до 1 лютого, колгоспники вживають як їжу винятково буряк, через що хворіють, було чотири випадки голодної смерті, хворих - 50 чоловік. 25 квітня в Решетилівський райком партії надійшла інформація за скаргою групи громадян хутора Степового Піщанської сільради: план хлібозаготівель виконано, проте вони залишилися зовсім без хліба, нема й картоплі, люди пухнуть з голоду. 25 квітня в приймальню надійшов лист з артілі "12 Жовтень" Дворічанського району: в громадському господарстві було 300 коней, а залишилося 5, селяни кидають артіль і розбігаються. Ті, хто залишився, пухнуть з голоду. Тоді ж група колгоспників артілі "Трактор" Сумського району написала: в хлібозаготівлі взяли все зерно, колгоспники не мають хліба й картоплі, без фуражу залишилася худоба. Балтійський моряк, який побував у відпустці в селі Петрушки біля Києва, писав: непрацездатним хліб не видають, запаси його, в тому числі страховий фонд, передано в хлібозаготівлі, є випадки голодної смерті. 14 травня приймальня одержала листа від жителя Остерського району такого змісту: "Я хочу жити, але не можу, вмираю з голоду. Як у нас в селі Крихаєві, так і по цілому району Остерському настояща голодовка: пуд муки ржаної 100 крб, пуд картоплі - 20 крб, і то ніде не купиш і много випадків: дядько купив пуд, дав 100 крб, а від нього міліція отобрала. У Крахаєві одкрився тиф голодний, приїхала бригада з району лікарів, закрили школу і ну ліквідувати тиф. Навезли з району продуктів, підкормили больных і не стали умирати з голоду. В селі умерло з голоду три душі здорових, много дітей і старих. В Остерському районі зареєстровано захворювання тифом по 15 селах, в Крихаєві було 90 випадків, з них четверо померло".

Єдиним для 1932р. нововведенням у взаємостосунках між містом і селом був дозвіл торгівлі для колгоспів, колгоспників та одноосібників за цінами вільного ринку. Зроблена з воєнно-комуністичних позицій спроба налагодити плановий продуктообмін між містом

і селом була офіційно визнана неспроможною. Проте на поточну ситуацію постанова не вплинула. Адже торгівля хлібом дозволялася тільки після виконання заготівельного плану, з 15 січня 1933 року.

Сталін сліпо вірив у дієвість обов'язкових постанов, незалежно від того, чи відповідають вони реальним інтересам і відносинам. Він думав, що проблему жнив 1932р. можна розв'язати прийняттям закону, в якому були б передбачені заходи проти виявлених раніше хиб. У постанові РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 5 липня 1932р. "Про збиральну кампанію 1932 року" висувалася вимога запроваджувати скиртування: своєчасно скошений і заскиртований хліб не міг тривалий час зберігатися в полі. З метою заохочення колгоспників дозволялося вже при обмолоті видавати аванси в рахунок натуральної частини доходів в обсязі 10-15% фактично обмолоченого хліба. Це був певний крок уперед від "залишкового" принципу оплати трудоднів: раніше хліб на трудодні видавали тільки взимку, після виконання заготівельного плану. 1932р. було заскирдовано більше скошеного хліба, ніж у попередні роки. Втрати від обсипання зменшилися. Зате тривале зберігання хліба в полі викликало масове розмноження гризунів. На засіданні Раднаркому УРСР 11 листопада 1932р. вказувалося, що поширення польових мишей набуває розмірів стихійного лиха. Щоб не вмерти з голоду колгоспники ціною надлюдської праці розкрили мишачі нори на площі 120 гектарів. У результаті вдалося одержати 17 центнерів доброякісного зерна. В кожній норі було від 2 до 6 кг пшениці.

1932р. втрати врожаю позначилися вже не тільки на життєвому рівні колгоспників, а й на хлібозаготівлях. До першого листопада від селянського сектора України надійшло лише 136 млн пудів хліба. Мляво відбувалися заготівлі і в інших регіонах країни. Централізовані ресурси хліба та інших видів продовольства швидко танули. Це викликало скорочення і без того низьких норм видачі продуктів за картками для робітників та службовців. Різко зменшився хлібний експорт, що призвело до майже десятикратного збільшення дефіциту зовнішньоторговельного балансу порівняно з 1929 роком. Зростання короткострокової заборгованості обумовило появу на західних валютних ринках чорної біржі радянських векселів. Прострочення платежів загрожували непередбаченими наслідками, і з поточних рахунків іноді доводилося розплачуватися валютою, одержаною від продажу національних художніх цінностей. Саме тоді з головних музеїв країни назавжди пішли за кордон сотні творів великих художників.

Є безліч фактів, які незаперечно доводять злочинний характер діяльності надзвичайних комісій надісланих Сталіним у листопаді 1932р. до Харкова, Ростова-на-Дону і Саратова із завданням взяти хліб за будь-яку ціну. Надзвичайну комісію на Україні очолив Молотов.

Комісія Молотова не приймала власних постанов, а діяла від імені партійно-державного керівництва республіки. Діяльність її розпочалася з прийняттям постанов ЦК КП(б)У від 18 листопада і РНК УРСР від 20 листопада 1932р., майже ідентичних за змістом і під однаковою назвою - "Про заходи по посиленню хлібозаготівель". Постановами передбачалося, що в артілях, де під час жнив допускали авансування колгоспників понад встановлену норму (15% від фактичного обмолоту), мають організувати повернення незаконно розданого хліба. Вводилася практика натуральних штрафів (м'ясом, картоплею та іншими продовольчими продуктами - на випадок відсутності запасів зерна) колгоспників та одноосібників-боржників по хлібозаготівлях. Ключовим серед репресивних заходів був дозвіл райвиконкомом перераховувати в хлібозаготівлю всі створені в колгоспах натуральні фонди - насіннєвий, продовольчий і фуражний.

Села, які мали особливо велику заборгованість по хлібозаготівлях заносилися на "чорну дошку". Статут "чорної дошки" означав фактичну блокаду: селяни позбавлялися права на виїзд, і якщо в селі не було продовольчих запасів, люди гинули голодною смертю. Велике село Гаврилівка загинуло майже повністю. Лише з 15 грудня 1932р. було дозволено продавати гас, сірники та інші промтовари у селах, за винятком 82 районів 5 областей, які найбільше заборгували по хлібозаготівлях.

Вилучення максимальної кількості колгоспного хліба методами продрозкладки на перших порах докорінно поліпшило непросту ситуацію в зовнішній торгівлі. Справді, у

1926\27р., коли хлібозаготівлі відбувалися шляхом закупок на ринку, було вивезено приблизно 130 млн. пудів. У 1928р., коли вибухнула хлібозаготівельна криза, вивезти вдалося лише 27 млн. пудів, а в 1929р. - 11 млн. пудів. Якраз у цей час почалася світова криза, що з особливою силою вдарило по радянській зовнішній торгівлі. Ціни на сировину, що вивозилася, впали значно нижче, ніж ціни на устаткування, що ввозилося. Отже, треба було експортувати значно більше сировини, щоб одержати ту саму валютну виручку. Продрозкладка спочатку дала можливість збільшити експорт зернових. У 1930р. він зріс у 27 разів - до 298 млн. пудів, у 1931р. - досяг максимальної величини за весь післяреволюційний період - 316 млн. пудів. Воднораз продрозкладка викликаючи прогресуючий параліч, сільськогосподарського виробництва, різко зменшила, в кінцевому підсумку, експортні ресурси.

Хлібозаготівлі подовжувалися навіть у першій декаді лютого 1933 року, коли селяни почали гинути від голоду. Практично на всій території України в сільській місцевості тоді вже не існувало скільки-небудь великих запасів продовольства.

Повна безвихідь ситуації змусила на Дніпропетровщині звернутися до абсолютно неморального засобу - нагороди за донос. Кожний, хто вказував, де сусід ховає зерно, одержував від 10 до 15% виявленого як премію. 17 лютого цей "досвід" поширився на всю республіку у формі спеціальної урядової постанови.

Насіннева проблема відійшла на другий план після того, як секретар ЦК ВКП (б) Постишев добився прийняття 25 лютого постанови РНК СРСР і ЦК ВКП (б) про виділення Україні позички в розмірі 20 млн. пудів зерна. Фактично, телеграфний дозвіл на використання розміщених у республіці державних запасів хліба для харчування голодуючих у розмірі 3 млн. пудів надійшов 19 лютого. Всього до кінця квітня республіка одержала 22,9 млн. пудів насінневої позички, 6,3 млн. пудів фуражної позички, 4,7 млн. пудів продовольчої позички і 400 тисяч пудів продовольчої допомоги.

Про те, що на селі відбувається щось страхітливе, знали всі. Біженці заповнювали міста і вмирали сотнями просто на вулицях. Інформація про голод проникала й за кордон. Намагаючись врятувати від голодної смерті дітей, селяни везли їх до міст і залишали в установах, лікарнях, просто на вулицях. Лавина голодних смертей наростала з місяця в місяць аж до початку літа. Така інформація ретельно приховувалася від народу. Сталін говорив про успіхи міжз'їздівського періоду, з підкресленим натиском відзначав, у контексті з цифрами про зростання національного доходу і промислової продукції. Включення до традиційного переліку успіхів нового елемента - даних про зростання населення - мало на меті покласти край різного роду чутки у країні і за кордоном про величезні втрати людей від голоду.

Аналіз даних демографічної статистики 30-х рр. свідчить, що прямі втрати населення України від голоду 1932р. становили близько 150 тисяч чоловік. 1933р. голодною смертю загинуло від 3 до 3,5 млн. чоловік. Повні демографічні втрати, включаючи зниження народжуваності, сягали в 1932-1934 рр. 5(млн)/Чоловік. Не менше мільйона загинуло на Кубані. Голод у 1933р. був наслідком спроби здійснювати соціалістичне будівництво воєнно-комуністичними методами. Проте примусова колективізація і накладена на колгоспи продрозкладка призвели до глибокої деградації сільського виробництва, яка так дорого, так боляче і невідшкодовно обійшлася країні й народові.

Список використаної літератури:

1. С. В. Кульчицький "Трагедія голоду 1933" ; т-во "Знання" ;К. 1989;
2. С. В. Кульчицький, М. Котляр; "Довідник з історії України"; видавництво "Україна" ; К. 1996

МІЙ ПОГЛЯД НА ГОЛОДОМОР

Жахлива сторінка нашої історії — Голодомор і наслідки цієї трагедії для нації — теми, які «День» веде з почуттям професійного і, головним чином, людського обов'язку. Коли ми починали про це писати, то зіткнулися з майже масовим безпам'ятством, коріння якого в незнанні страхотливої правди про голод 1932—1933 років. Але було й інше безпам'ятство — зловне й агресивне, коли реальність тих років не просто замовчувалася, а навмисно спотворювалася. Але «День» продовжував писати, залучав істориків, учених, письменників (і тут неоцінима роль публікацій і людського темпераменту Джеймса Мейса). Не одразу, але ми зрозуміли, що все це не даремно. Ці твори вплинули на сприйняття українцями своєї власної недавньої історії, на усвідомлення трагедії Голодомору. І коли в 2003 році Джеймс Мейс на сторінках «Дня» запропонував на знак скорботи, покаяння та пам'яті в останню суботу листопада запалити свічку у вікні, то ми були не самотні. Нас — тисячі...

Тепер ці люди (а щороку їх дедалі більше) знають правду, й вона не може не впливати на їхнє життя та вчинки. Не менш, а можливо, й більш важливо, що за ці роки змінилися й наші опоненти (звісно, недалекі радикали, які демонструють надзвичайну нетерпимість до історичної правди, є й понині. Але не про них йдеться). Змінився їхній рівень і якість аргументації. І Голодомор, що й сьогодні відгукується болем у багатьох сім'ях, водночас може бути предметом наукового та суспільного обговорення.

Запропонований твір породжений бажанням розібратися в проблемі, порушеній у серії статей професора Станіслава Кульчицького «Чому Сталін нас знищував?». Звісно, для того, щоб повніше розібратися в фактах й аргументації С. Кульчицького, слід би дочекатися публікації всієї серії. Однак, судячи з усього, така публікація може серйозно розтягнутися, а більшість нижчевикладених міркувань, я сподіваюся, може бути цікавою незалежно від цього.

Писати на тему, винесену в заголовок мого твору, дуже важко з причин, які я зараз викладу.

Знищення голодом українських селян у 1932—1933 рр., безперечно, є однією з найбільших трагедій та одним із найтяжчих і наймасштабніших злочинів у історії людства.

У цій етичній та історичній кваліфікаціях Голодомору, що здаються мені набагато важливішими за все, що ще можна про нього сказати, ми з професором Кульчицьким абсолютно однакові. Тому я дозволю собі назватися майже повним його однодумцем.

Сходимося ми з ним і ще в одному важливому моменті. Мені, як і йому, огидні політичне лицемірство й ідеологічні спекуляції навколо сьогоднішньої оцінки Голодомору. Насамперед це, звісно, оцінки комуністів, прикладом яких може слугувати заява пана (а для партійних колег — товариша) Симоненка про те, що головними причинами голоду був неврожай, а також викривлення на місцях. У світлі всього, що вже відоме на сьогодні, це не просто чергова брехня, покликана обілити злочини комуністичного режиму, а блюзнірство, наруга над пам'яттю замучених співвітчизників. (До речі, тут напрошується порівняння із заявами наших ультра про те, що в Бабиному Яру нацисти не розстрілювали євреїв). Розділяю я й оцінки С. Кульчицького спекуляціям «етнічних патріотів» (наведений приклад Левка Лук'яненка), які подають Голодомор як злочини не комуністичного керівництва, а Москви та «москвитів».

Виключно важливим в оцінці Голодомору та його наслідків для мене здається ще один момент — пам'ять. Чи пам'ятає сьогодні людство й ми, український народ, про його жертви? Ні, ми про них майже забули. Про це пише й Кульчицький. Щоправда, він посилається на чинники, що можуть слугувати для нас вибаченням. Головний із них — інерція комуністичної пропаганди та комуністичного терору. Автор пише: «Постгеноцидне суспільство — це хворе суспільство». Усе це так. Але пригадаймо два народи, які пережили геноцид і зберегли пам'ять про нього. Це вірмени та євреї. Значна їх частина також

жила під комуністичною владою, що прагнула витерти з їхньої пам'яті ці трагедії. Але не тільки сьогодні, а й завжди кожен (повторюю — КОЖЕН) вірменин або єврей пам'ятав про трагедію свого народу та переживав її як особисту. Ми не такі. Доводиться з гіркотою визнати; ми не достойні пам'яті жертв свого народу.

І ось ставиться запитання: а яка юридична кваліфікація Голодомору? Чи підпадає він під поняття геноциду?

Щиро кажучи, на тлі оцінок і проблем, про які йшлося вище, це питання здається мені дуже другорядним. Питанням не для пересічної людини, а для вузького фахівця, юриста-міжнародника. Своєрідним юридичним буквоїдством. Хіба вже так важливо, яким юридичним терміном назвуть жакливі злочин, знищення болісною смертю мільйонів людей? (Власне, з цієї причини на цю тему мені й важко писати.)

Отут і починається моє розходження з професором Кульчицьким. Для нього це вкрай важливе питання. У перших же рядках своєї серії статей він повідомляє, що її можна було б назвати «Голодомор 1932 — 1933 рр. в Україні як геноцид», і стверджує: «Завданням істориків має стати доказ наукового, а юристів — правового та політичного висновків про те, що Голодомор був геноцидом».

Із контексту незрозуміло, чи приймає С. Кульчицький це твердження як аксіому, чи формулює як висновок, який аргументуватиме в подальшому тексті. Прочитавши опубліковані чотири з серії статей, я бачу, що він у цьому глибоко переконаний, але не зустрічаю доказів.

Тим часом читач аж ніяк не зобов'язаний вірити на слово в тезу про Голодомор як геноцид. Щоб досягнути своєї мети, автор повинен довести, по-перше, саму цю тезу, а по-друге, важливість його міжнародного визнання.

Я вважаю, що буде доцільним розглядати це питання зовсім в іншій площині:

1. Чи підпадає Голодомор під поняття геноциду, що діє в міжнародному праві?
2. Наскільки адекватне саме поняття геноциду, тобто наскільки визначення його як найтяжчого міжнародного злочину сприяє запобіганню масовим знищенням людей, на зразок багатьох, що ознаменували ХХ століття?

Розгляду цих питань і присвячений подальший виклад.

Зрозуміло, було б набагато краще, щоб розгляд цих проблем провів компетентний юрист-міжнародник. Але на сьогодні широкий публіці такі розгляди невідомі. Тим часом на цю тему багато пишуть українські політики та публіцисти, які в переважній більшості поділяють позицію С. Кульчицького. В цих умовах автор вважає доречним викласти свою думку, трохи відмінну від поширених.

Для початку невеликий відступ.

Автор хоче нагадати читачеві про різне розуміння слова «геноцид» у звичайній мові та як юридичного терміну: Зазвичай ми вживаємо його як приблизний синонім поняття «масове знищення людей». У цьому значенні Голодомор безумовно є геноцидом. Для тих, хто звик до цього розуміння, сам сумнів в останній тезі виглядає блюзнірством і спробою применшити злочини комуністичного режиму.

Автор закликає читача відмовитися від загальновживаного значення цього слова й пам'ятати, що йдеться про геноцид в юридичному значенні, тобто про юридичний термін. А також пам'ятати про те, що визнання або невизнання того чи іншого масового знищення геноцидом є юридичною оцінкою, прямо не пов'язаною з його моральною, політичною або історичною оцінкою.

Наприклад, російський правозахисник Олександр Гур'янов, який багато зробив для розкриття Катинського злочину і за це нагороджений польським кавалерським хрестом «За заслуги», вважає: «Щодо того, чи вважати Катинь геноцидом, можливі різні думки, Особисто мені здається, що правильніше було б вважати її військовим злочином і злочином проти людства». Тим часом у самій Польщі переконані: це був геноцид.

Можна пригадати й думку ізраїльського дослідника Голокосту, професора Іегуди Бауера, який вважає, що Голокост не можна вважати геноцидом, оскільки для цього визначення геноциду дуже слабке.

Сподіваюся, ці приклади дозволять уберегти читача від абсолютизації та фетишизації поняття геноциду.

Визначення геноциду дається в «Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього», прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. «Під геноцидом розуміються... дії, що їх здійснюють із наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, расову або релігійну групу як таку».

Основним тут є словосполучення «як таку». Для визнання якогось масового знищення людей геноцидом слід довести, що його організатори знищували людей саме тому, що вони були представниками певної національності, раси або релігії, а не з якоїсь іншої причини.

На сьогодні фахівці та світова громадськість (саме громадськість, а не уряди) загалом одностайно визнали геноцидом доволі обмежену кількість масових злочинів. Найвідоміші з них — знищення вірменів у Туреччині в 1915—1916 рр., єврейський Голокост і знищення нацистами циганів. У всіх трьох випадках не викликає сумніву, що саме національність жертв послугувала причиною їх знищення. Це підтвердили самі кати в численних документах та інструкціях.

Інша справа з Голодомором. Його італійський дослідник, професор Андреа Граціозі характеризує ситуацію таким чином: «...Пошуки (істориків. — М.Б.) стосуються саме геноцидного характеру, якого голод набув в Україні, Північному Кавказі та Казахстані... Я особисто переконаний, що можна цілком упевнено говорити про геноцид... Але на сьогодні серед вчених-істориків не існує цілковитого порозуміння.» («День», № 205, 2005)

Пригадаймо різні доводи, які наводять на підтримку цієї тези. Один із них — безумовна ворожість Сталіна й більшовицької верхівки до того, що вони називали «українським націоналізмом»; заходи на знищення української наукової й художньої інтелігенції. Те саме відбувалося й в інших національних республіках, але, мабуть, в Україні максимально; порівняти повинні історики. Ймовірно, найсуттєвіший довід — територія, на якій відбувалося знищення людей голодом. За твердженням С. Кульчицького, це кілька областей України, а також населена українцями Кубань. (Часто в тому ж контексті називають і Казахстан.) Ці й інші вагомні аргументи привели до того, що кілька міжнародних комісій і урядових структур різних країн визнали Голодомор геноцидом (приклади наведені С. Кульчицьким).

Є цікавою характеристика Голодомору, надана самим С. Кульчицьким: «Сталін цілеспрямовано знищував сільське населення двох радянських адміністративно-політичних утворень, у яких чисельно переважали українці». При цьому він підкреслено відмежовується від тих своїх однодумців, які формують мету інакше: Сталін знищував українців. Із погляду Кульчицького, проблема доказу геноцидного характеру Голодомору полягає в тому, щоб довести цілеспрямованість дій влади з його організації: «Нам залишається переконати росіян у тому, що український голод був наслідком не тільки репресивних заготовок, а й відмінно організованої конфіскації всіх продовольчих запасів у селян».

Я цілком погоджуюся з поданою вище характеристикою Голодомору. Однак сумніваюся в тому, що її достатньо для визнання його геноцидом. На мій погляд, за значенням визначення, для цього треба було б довести, що українських селян знищували саме як українців, а не як селян, не як жителів певної території чи за якимось іншою подібною ознакою. Але практично всі серйозні дослідники, в тому числі й Кульчицький (див. попередній абзац), погоджуються з тим, що знищення проводилося не за національною ознакою. Для позначення Голодомору Сталін мав багато підстав. Наприклад, для реалізації політики колективізації було вельми вигідно знищити «як клас» найпрацьовитіше селянство, а саме таке було на цих землях. Був привід превентивного терору — знищення всіх, щоб надовго паралізувати страхом волю решти.

Мені здається, що вищезгадані аргументи за визнання Голодомору геноцидом досить вагомні, але їх не можна вважати абсолютними. Іншими словами, одні дослідники можуть вважати їх достатніми, другі — ні. Мабуть, саме цю відмінність можливих думок і мав на увазі професор Граціозі, який схиляється класифікувати Голодомор як геноцид, але, на відміну від С. Кульчицького, не наполягає на винятковій значущості такої класифікації.

У цьому відмінність Голодомору від трьох вищеперерахованих геноцидів. Мабуть,

запитання С. Кульчицького «Чому Сталін нас знищував?» назавжди залишиться без однозначної відповіді. На відміну від молодотурків і нацистів, більшовицькі кати не залишали документів із мотивуваннями. Це була більш витончена та більш лицемірна практика.

Перейдемо до питання про оцінку Голодомору світовою спільнотою. Головний документ тут — спільна заява про Голодомор в Україні, підписана в листопаді 2003 року делегаціями України, Росії, США, Канади, Італії (від імені ЄС) та кількох інших країн і зареєстрована як офіційний документ Генеральної Асамблеї ООН. У документі вперше в історії ООН Голодомор в Україні визнається трагедією, спричиненою діями тоталітарного режиму. Того ж року резолюції (або декларації) із засудженням Голодомору прийняли Конгрес США, сенати Аргентини й Австралії, парламенти інших країн. У жодному з цих документів термін «геноцид» не використовувався.

Тим часом міжнародне визнання Голодомору геноцидом стало однією з цілей державної політики України. Воно зафіксоване, зокрема, в нещодавньому (від 4 листопада цього року) указі Президента Ющенка. Наскільки реалістична ця мета?

Звісна річ, для такого визнання вагомість наукових і юридичних аргументів відіграє третьюрядну роль — рішення приймають, зважаючи на політичні

міркування. Прикладом може слугувати геноцид вірменів, за всієї своєї незаперечності визнаний поки що 14-ма державами. Причина зрозуміла — інші не хочуть сваритися з Туреччиною, яка протриває цьому. Читачу пропонується вгадати: чи визнала геноцид вірменів Україна?

Аналогічна ситуація складається й із Голодомором, визнанню якого геноцидом категорично протриває Росія. Причини цього викладені в творі професора Граціозі, і я продовжу його думку. На Росію як правонаступницю СРСР у разі такого визнання лягає принаймні моральна відповідальність за геноцид. Про цю відповідальність уже з набагато більшими підставами зможуть тоді нагадувати, м'яко кажучи, не дуже дружні їй політики не тільки в Україні, а й в інших навколишніх країнах. Голодомор дедалі частіше розглядатимуть у контексті «злочину Росії проти України й інших народів». (Приклад такого розгляду в нас дають не тільки згадувані в цій серії Л. Лук'яненко й І. Драч, але й багато їхніх однодумців.) А тому країни, які дорожать відносинами з Росією, включаючи, найвірогідніше, і США, не визнаватимуть Голодомор геноцидом. Тим паче, що для відмови від такого визнання є достатні підстави. Зроблять це насамперед ті з сусідів Росії, які люблять її дратувати й роблять на цьому політику, наприклад, Грузія Саакашвілі), і такі визнання набудуть характеру не дуже серйозної антиросійської кампанії.

Тому активізація дипломатичних зусиль України в цьому напрямі може дати результат, протилежний поставленій меті: Україна виглядатиме країною, яка спекулює на своїй трагедії і трактує її не цілком адекватно в політичних цілях. Тож здається, що педалювання кампанії з визнання Голодомору геноцидом не в інтересах України. Шанси на її успіх нульові. І зовсім недоречні час від часу оголошувати політиками та журналістами претензії до українських дипломатів, що вони мало для цього роблять.

На мій погляд, привертати увагу міжнародної громадськості до Голодомору необхідно. Щоб він назавжди міцно увійшов у колективну пам'ять людства.

Але головна роль у цьому сьогодні належить історикам, письменникам, мислителям. Зафіксувати в міжнародних документах є сенс тільки однакості прийняті ними оцінки.

Чи часто згадують євреї, що Голокост визнаний геноцидом? Думаю, ні. Для них Голокост — унікальне явище, й ім'я, що несе пам'ять про його унікальність, увійшло в мови всього світу. Я би хотів, щоб у них зайняло своє місце таке ж українське слово «Голодомор».

Отже, ми зіткнулися з такою ситуацією. Наявний очевидний жахливий злочин, знищення мільйонів людей, а правомірність застосування до нього поняття «геноцид» залишається під питанням. Це не повинне дивувати, якщо ми пригадаємо, що існує безліч таких самих жахливих злочинів, які явно не підпадають під поняття геноциду. Вони разом із геноцидом визначили обличчя ХХ століття, а за загальною кількістю жертв навіть перевершують його. Це насамперед майже всі злочини комуністичного режиму в СРСР:

«ліквідація куркульства як класу» (наслідком чого стало його фізичне знищення); знищення величезних соціальних верств — дворянства, духовенства тощо; масовий превентивний терор; чистка армії і багато іншого. Адже в усіх цих випадках репресії відбувалися аж ніяк не за національною ознакою. До геноциду можна зарахувати хіба що масові депортації воєнного часу. Не підпадає під поняття геноциду й терор Пол Пота в Кампучії, в ході якого були знищені три з восьми мільйонів кампучійців — на сьогодні, здається, у відсотковому відношенні — рекорд; там також знищували представників своєї нації.

Адже безпосереднє етичне почуття підказує: з погляду совісті всі ці злочини — геноцид вірменів, Голодомор, масовий терор у СРСР, Голокост, терор Пол Пота — явища одного порядку. Їм одне місце в історії. Їхні жертви повинні бути однаково вшановані, а організатори та виконавці прокляті навіки. Їм треба однаково запобігати в майбутньому й однаково визначити як найтяжчі злочини. І якщо, боронь Боже, подібне їм повториться, їхні організатори та виконавці повинні однаково постати перед судом світової спільноти.

Як ми бачимо, введення в міжнародне право поняття «геноцид» не вирішує цього завдання. Крім усього, це поняття неконструктивне: на перше місце виходять нарівні з фактом злочину та його навмисністю ще й поставлені при цьому цілі, які часто, як у нашому випадку, неможливо однозначно встановити.

Обмеженість поняття «геноцид» має історичні причини. Воно розроблялося та вводилося в роки Другої світової війни і безпосередньо після неї. Тоді світова спільнота дізналася тільки про один різновид масового знищення — за етнічною й расовою ознакою: вірмени, євреї, цигани. Про комуністичний терор у СРСР, що мав зовсім інший характер, нагадували окремі боязкі голоси, яким світ не хотів вірити. Проблема масового знищення за етнічною ознакою здавалася єдино актуальною. На такі уявлення й спирався автор концепції геноциду польський юрист єврейського походження Рафал Лемкін. Етимологічно етнічна ознака безпосередньо входить у винайдений ним термін: він складений із грецького «genos» (раса, плем'я) та латинського «cide» (вбивство). Утім, у перших варіантах визначення давалося ширше. В обвинувальному вирокі на Нюрнберзькому процесі від 6 жовтня 1945 р. підсудних обвинувачували в «умисному й систематичному геноциді, тобто винищуванні расових і національних груп цивільного населення деяких окупованих територій із метою знищення певних рас або класів, а також національних, расових або релігійних груп, особливо євреїв, поляків, циганів й інших» (виокремлено мною). Прийняття самої Конвенції про запобігання геноциду відбувалося в ООН досить складно. Як це з'ясувалося сьогодні, радянська делегація зробила все, щоб претензії щодо неї не можна було висунути СРСР навіть у випадку, якщо про його злочини стане відомо. Під тиском із визначення викинули згадку про «соціальні групи» та про «культурно- національний геноцид». Щоправда, одна радянська пропозиція не пройшла: вона полягала в тому, щоб прив'язати геноцид виключно до ідеології фашизму. Загалом, як пише згадуваний Ієгуда Бауер: «У будь-якому випадку Конвенція ООН є абсолютно достовірним документом, що з'явився внаслідок запеклих суперечок між делегатами країн-членів ООН. Фактично немає чіткого визначення геноциду...»

Наш розгляд привів до необхідності проаналізувати дещо ширші питання міжнародного права. Автор попереджає, що не є в цьому питанні фахівцем і може не врахувати деяких моментів через незнання. Але почавши розбиратися, говорити про це доводиться.

Звісно, виникає запитання. А чи існує в міжнародному праві поняття, під яке підпадають масові злочини, які ми перераховували? Чи не варто вимагати міжнародного визнання Голодомору як саме такого злочину?

Так, таке поняття існує. Це поняття злочину проти людства (іноді кажуть «проти людяності» — це два переклади початкового англійського «humanity»). За оцінкою юристів, неявно його ввели у II і IV Гаазьких конвенціях про закони та звичаї сухопутної війни (відповідно в 1899 і 1907 рр.), що проголосили необхідність дотримуватися «законів людяності» в ході збройних конфліктів. У явному вигляді воно зафіксоване в документах Нюрнберзького трибуналу 1945 р. і пізніше увійшло до низки національних законодавств. Мабуть, найактуальніше його визначення в Римському статуті Міжнародного криміналь-

ного суду від 2003 р. Юрисдикція цього суду поширюється на найсерйозніші злочини, що стосуються міжнародної спільноти загалом. Вказані чотири види таких злочинів: геноцид, злочини проти людства, військові злочини, агресія. Злочин проти людства визначений як «дії, пов'язані зі свідомим поширенням або систематичним нападом (attack) на цивільне населення», а саме: вбивство, винищування, поневолення, депортація, ув'язнення, тортури та низка інших.

Під таке широке визначення явно підпадають і Голодомор, й інші згадувані раніше злочини. Однак це поняття явно слабше за поняття геноциду в низці відносин.

Насамперед, в обвинувальній потужності. Одна річ: «дії з наміром знищити національну, расову або релігійну групу». І зовсім інша: «напад на цивільне населення», що означає не обов'язково «винищування», але й, наприклад, «сексуальне рабство та примушення до проституції».

По-різному сприйняті ці поняття й у масовій свідомості. Для пересічної людини, враховуючи пересічного політика, тобто не юриста, «геноцид» звучить набагато вагомніше.

Розрізнений авторитет й інституцій, які займаються цими проблемами, і прийнятих ними документів. Злочинами проти людства після Нюрнберзького трибуналу займався тільки маловідомий пересічному громадянину Міжнародний кримінальний суд. А Конвенцію про запобігання геноциду прийняла Організація Об'єднаних Націй, що слугує уособленням всього людства, причому в яких висловах! «Договірні сторони (тобто практично всі держави) підтверджують, що геноцид, попри те, скоєний він у мирний чи воєнний час, є злочином, який порушує норми міжнародного права, і проти якого вони зобов'язуються вживати запобіжних заходів і карати за його здійснення.» Угод подібного рівня про злочини проти людства немає.

Не дивно, що держави так вимагають визнання злочинів проти своїх народів геноцидом, і про кожне таке визнання з боку будь-якої держави (подія досить рідкісна) широко оголошує світова преса. Тим часом я взагалі не чув, щоб якась держава офіційно визнала деякі дії злочином проти людства. Це робить Міжнародний кримінальний суд в окремих випадках, менш масштабних, аніж Голодомор або Голокост.

Можливо, Україні варто проявити ініціативу саме тут і поставити питання про визнання Голодомору злочином проти людства. Адже головне в тому, щоб світ пам'ятав про страхоту Голодомору, а за всієї недостатності цього поняття, таке визнання було б кроком до цієї мети. Так само, як істотним кроком були декларації ООН і парламентів 2003 року.

Помітну увагу до проблеми злочинів проти людства виявляє громадськість. Так, британська «Вільна енциклопедія» (Wikipedia) наводить список із майже 50 діянь XX століття, що «розглядаються як злочини проти людства» (alleged crimes against humanity). (Мабуть, слово «alleged» підкреслює, що внесення до цього списку не має формально юридичного характеру.) У цьому списку є і Голодомор, і ГУЛАГ, і бомбардування Дрездена, і теракт 11 вересня. І, хай як це дивно, геноцид вірменів і Голокост, хоча Статут Міжнародного суду розмежував цей рід злочинів і геноцид.

Тут автор висловить свою думку пересічної людини та громадянина, хоч і знає, що її не почують. На мою думку, для запобігання подібним масштабним і жахливим злочинам міжнародне право має потребу у введенні поняття, такого ж вагомого, але більш загального, аніж геноцид. Воно має охоплювати свідоме масове знищення людей за ознакою приналежності до етнічної, расової, релігійної, мовної, станової, майнової або будь-якої іншої соціальної групи, здійснюване безвідносно до індивідуальних дій жертв. Такі дії повинні бути охарактеризовані як найтяжчі злочини проти людства. Це має бути зафіксоване у відповідній конвенції Організації Об'єднаних Націй, аналогічній Конвенції про запобігання геноциду, що містить зобов'язання протидіяти цим злочинам, притягуючи до суду їхніх організаторів і учасників без строку давності. І дуже важливий момент — треба добитися, щоб це поняття звучало в суспільній свідомості так само вагомо, як і геноцид.

Таким чином була б вирішена і проблема юридичної кваліфікації Голодомору.

На закінчення повторимо основні положення цієї твору.

1. Голодомор 1932—1933 рр. є одним із найжахливіших злочинів у історії людства.

2. На запитання, чи підпадає Голодомор під юридичне визначення геноциду, не можна однозначно відповісти у зв'язку з неконструктивністю цього поняття.

3. Для того, щоб світова спільнота могла краще протидіяти масовим знищенням людей, на зразок тих, що відбувалися в XX столітті, треба закріпити в міжнародному праві поняття, таке саме вагоме, але більш загальне, ніж геноцид, забезпечивши запобіжні заходи цьому злочину.

«ГОЛОДОМОР 1932-1933РР»

Голодомор почали досліджувати не сьогодні. Ще на початку 50-х років 20-го століття Гарвардський університет(США) виконував великий науковий проект – здійснив запис спогадів декількох тисяч біженців з Радянського Союзу – свідків голодомору 1932-1933 років в Україні. Що до західної історичної науки, то майже до кінця 80-х років 20-го століття вона вважала голодомор в Україні не інакше як «націоналістичною вигадкою» або наслідком посухи, неврожаю. Комуністичні ж вчені, виконуючи високе партійне доручення, спромоглися лише на те, аби назвати голодомор 1932-1933 років «трагічною подією».

Окремі однозначні оцінки суті, мети голодомору, запропоновані вченими не лише вчора, а й сьогодні, мало витримують критику. Так, є точка зору, що Сталін використав терор голодом аби примусити селян працювати у колгоспах, від чого вони відмовлялися. Подібні оцінки відволікають від усвідомлення того, що голодомор – це спосіб політичного винищення українства як нації, яка чинила опір намаганням комуністичної влади зрости її. Декого навіть така постановка питання не влаштовує. А ось інша історична послідовність у діях тоталітарної влади простежується надто чітко. Голод 1932-1933 років є фактично не чим іншим, як прелюдією репресій 1937-го року і наступних років.

Серед багатьох проблем голодомору 1932-1933 років є три найбільшочіших, найскладніших: чому сталася ця масштабна, ні з чим незрівняна трагедія; хто безпосередній винуватець голодомору; якими були, є і ще можуть бути наслідки голоду. З першим і третім питанням, здавалося б, все більш-менш зрозуміло хоча оцінок, і навіть діаметрально протилежних, як зазначалося, не бракує.

Голодомор задумувався, здійснювався – і це майже не викликає сумнівів – найперше для того щоб винищити українство, зробити зрештою все, аби Україна не мала жодних претензій на власну державність. Тобто, безумовно, голодомор використовувався лише для того щоб завдати найстрашнішого удару Українському етносу. Так, Спеціальна комісія Конгресу США у своїх висновках з питань дослідження голодомору 1932-1933 років однозначно і беззастережно констатувала, що «Й. Сталін та його оточення здійснили геноцид проти українців в 1932-1933 роках». Ця теза підсилюється і наступним твердженням комісії, що «голодомор також відбувався в басейні ріки Волга та на території північного Кавказу, але такі ж наслідки і масштаби, як в Україні він мав у місцевостях, де проживали етнічні українці». Уже цих висновків свого часу було достатньо, аби не вчора, а значно раніше визнати голодомор спланованим геноцидом проти українства. Цього не сталося, матеріали згаданої комісії тривалий час без руху пролежали у Верховній Раді України.

Оцінка голодомору 1932-1933 років сповна підпадає під ст. 2 Конвенції ООН від 9.12.1948 р. «про попередження злочину геноциду і покарання за нього», в якій геноцид визначається як «дії, скоєні з наміром знищити повністю або частково яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку».

То чого ще бракує для остаточного встановлення історичної правди? Це і є більш точна і виваженіше оцінка, аніж та, яку спробував дати від імені уряду в ході слухань віце-прем'єр – міністр Д. В. Табачник, згадуючи посуху 1921 року, економічні наслідки світової та громадянської воєн, крах сільгоспозаготівельної практики більшовиків, державні методи компартійного керівництва і тд. Загальновідомі переспіви комуністів, комуністичної ідеології ми чуємо усі сімдесят післяголодоморських літ. А тому простіше і відвертіше було б сказати: голодомор був чітко спланованою акцією проти українського народу, який став колективною жертвою доти небаченого політичного терору.

У тому й проглядається трагізм сучасної політичної свідомості українства, що така свідомість є неширокою, недовимовленою, а то і просто кон'юктурною. Нинішні нащадки авторів- виконавців голодоморів зовсім не поспішають не лише покаятися, спокутувати

гріхи своїх ідейних батьків, а й відверто не визнають об'єктивних причин трагедії українського народу, до якого, бодай формально, і самі належать, називаючи причинами голодомору засухи, неврожаї, помилки в здійсненні колективізації. Характерно, що з усіх політичних сил, представники яких мали змогу висловитися щодо цієї планетарного масштабу трагедії, не визнали об'єктивності геноциду лише вічні захисники комуністичного режиму – нинішні комуністи в особі П. Симоненка, який, треба вважати, висловлював не лише власну точку зору, а й партії, яку очолює. Значно більше сміливості і національної відповідальності в оцінці тотального винищення цілого народу саме за етнічною ознакою мали народні депутати України Б.Олійник, І. Минович, В.Червоний, І. Заєць та інші.

На слуханнях не бракувало і тих, хто робив усілякі спроби отримати дивіденди навіть з вшанування жертв голодомору. Один доводив, що не менше постраждали в голодоморі українці західних регіонів України, другий – що страждали однаково усі національні меншини, а головне – багато було виступаючих, які прямо, хто натяком спроектував свою оцінку голодомору у рік майбутніх президентських виборів.

Одного питання щодо голодоморів, а особливо 1932- 1933 років, варто торкнутися окремо.

Історія, як відомо, - це дії не якихось вигаданих народів, мас, - це рішення і вчинки конкретних людей, людей певного роду, нації, імені.

Визнати творцем голодомору тоталітарний режим, який іноді називають сталінським, - це півслова правди, бо то право на існування безликої, колективної відповідальності, а точніше – безвідповідальності. Та й термін «сталінізм», «тоталітаризм», як і окремі прізвиська – Сталін, Каганович, Молотов, Косіор, Постишев та інші нічого до правди не додають.

Це те саме, що звинувачувати усіх комуністів, партійних керівників того часу у геноциді власного народу, забуваючи, що з голоду гинули і комуністи, як гинули разом з українцями і представники багатьох національних меншин.

Репресивна машина поглинала мільйони невинних.

Людям, які пережили голодомор, а понад усе тим, хто загинув під час голодомору, вже мало чим допоможе об'єктивна оцінка цієї трагедії, як і всенародне пошанування її жертв. Усе це потрібно нині сущим, а ще більше – прийдешнім поколінням, як велика пересторога. Саме тому сучасна влада в Україні має категорично і однозначно засудити події 1932-1933 років, не поділяючи громадян на білих, червоних, жовто-блакитних і будь-яких інших. Це треба спробувати зробити, навіть чітко усвідомлюючи, що бажаного політичного, духовного консенсусу в нинішньому українському суспільстві досягти надто складно. Врешті ті ж голодомори, як і інші загальнонаціональні трагедії, і є причиною нинішньої соціокультурної роз'єднаності українства, несформованості української нації. Тобто джерела розколотої національної свідомості треба шукати в тих роках і подіях, маючи на увазі, що Україна сьогодні – це суспільство не лише посттоталітарне, а й постгеноцидне, біологічно і соціально zdeформоване.

Свідоме і в цілому відповідальне обговорення у Верховній Раді України проблеми голодомору 1932-1993 років надмірно відштовхує до необхідності нині робити глибші уроки з минулого в ім'я майбутнього, ніж це було до сьогодні. Основний з них той, що соціалізм у тій формі і тими методами якими він будувався у колишньому СРСР, неспроможним не лише вирішити проблему хліба насущного, а й забезпечити хоч якоюсь мірою людські умови життя. У 20 столітті голод був лише у тих державах, які керувалися диктаторськими тоталітарними режимами, де були впроваджені адміністративно – командні методи господарювання.

Друге, це те, що голодомори – не лише політика геноциду, що до власного народу правлячої компартійної верхівки, а й один з дієвих засобів вирішення власних проблем, засіб збагачення. Так у голодомор 1932-1933 років на зарубіжні ринки головним чином з України було вивезено близько семи мільйонів тонн зерна, а в період голодомору 1946-1947 років на Захід було відправлено 2.5 мільйона тонн збіжжя значну частину зерна при цьому окремим країнам було передано безкоштовно. У той час, коли мільйони селян в Україні голодували, вмирали мученицькою смертю, для партійно-номенклатурної верх-

івки було налагоджену спеціальну систему постачання продуктами, речами побутового вжитку.

Мало відомим, недостатньо дослідженим є також питання проти дії насильницькій колективізації, хлібозаготівлі. Заворушенням селян у 20-30-х роках жорстоко придушувалися, приховувалися від народу, хоча справа доходила до збройних виступів, сутичок. Пасивний і активний опір мав місце і в голодні 1946-1947 роки. В цей час селян намагалися захистити колишні фронтовики, серед яких були і ці, що своїми очима побачили життя мешканців багатьох країн Європи. У західних областях України протидіяли комуністичним репресіям на селі ОУН, УПА, які закликали до боротьби зі сталінськими душогубами. Вочевидь, саме завдяки їхній боротьбі проти насильницького пограбування селян сільське населення в Західній Україні було в основному з хлібом.

Радянське керівництво, взявши курс на модернізацію промислового потенціалу країни, одразу зіткнулися з трьома проблемами: кошти, сировина і робочі руки для розвитку індустрії. Одержати все це можна було від селянства, що становило більшість населення. Проте бажаних наслідків досягти одразу не вдалося. Звичні командні методи в економіці спрацьовували погано, і тому провести планове перекачування коштів з аграрного сектору в промисловість шляхом встановлення занижених цін на сільгосппродукцію правлячі кола не змогли. Пропоновані державні ціни становили лише 1/8 ринкових, а за таких умов селяни просто відмовлялися продавати свій товар. Вихід із цієї ситуації Ленін побачив у кооперації, яка була звичною, традиційною формою селянської співпраці ще з дореволюційних часів, до того ж давала змогу органічно поєднати приватні та державні інтереси. Суть проблеми полягала лише в тому, яким способом у традиційну форму кооперації вкласти новий соціалістичний зміст.

Рішення 15-го з'їзду ВКП (1927) передбачали повільний, поступовий, добровільний процес кооперації. Проте практика диктувала швидкі темпи та жорстокі методи. Принципова зміна орієнтирів почалася після поїздки Сталіна до Сибіру і застосування надзвичайних заходів під час заготівлі хліба в лютому 1928 року. «Уральсько-сибірський» метод заготівель базувався на принципі «самообкладання», за допомогою якого село фактично розколювалось за майновою ознакою. І хоча після цих подій Сталін твердив: «Розмови про те, що ми нібито скасовуємо неп, запроваджуємо продрозверстку, розкуркулення і т.п., є контрреволюційним базіканням», - саме з цього рубежу наростає трансформація кооперації в колективізацію, швидко відбувається процес згортання кооперації.

Сталін і його оточення з часом дедалі більше переконувались у тому, що потреби індустріалізації простіше і гарантованіше можна задовольнити, спираючись не на 25-30 млн. індивідуальних селянських господарств, а на 200-300 тис. колгоспів. Тому визріла думка про кардинальну зміну вектора залежності: не держава мусила залежати від значної кількості неконтрольованих індивідуальних селянських господарств, а сконцентровані у великі спільні господарства селяни мусили перебувати в залежності від державних структур. До того ж у сталінських планах колективізація - це не тільки зручний засіб забезпечення зростаючого населення міст та армії продовольством .а промисловості - сировиною і робочою силою. Крім цього, вона мала суттєво сприяти зміцненню соціальної бази диктатури пролетаріату: з одного боку, колективізація стимулювала процес пролетаризації селянства, з іншого - разом з індустріалізацією відкривала шлях до ліквідації багатокласовості в економіці, Восени 1928 року в Україні було колективізовано лише чотири % селянського землекористування - це була слабка опора для здійснення грандіозних планів. Переходом до політики суцільної колективізації 1929 року покладено початок кардинальним змінам у сільському господарстві. Селян почали насильно заганяти до колгоспів.

Цей процес викликав протидію переважно заможних селян, яких називали «куркулями». Тому закономірно, що колективізація супроводжувалася «політикою ліквідації куркульства як класу». Перша хвиля розкуркулення прокотилася республікою з другої половини січня до початку березня 1930 року. Вона охопила 309 районів, де налічувалося 2523 тис. селянських господарств .

Селянство чинило опір сталінській політиці: на селі лише з січня до червня 1930

року в Україні зареєстровано 1500 терористичних актів проти представників радянської влади у Херсонському, Кам'янець-Подільському, Вінницькому, Чернігівському, Одеському, Дніпропетровському округах відбулися збройні виступи селян.

Збагнувши, що ситуація може стати некерованою, Сталін 2 березня 1930 року у «Правді» опублікував статтю «Запаморочення від успіхів», у якій у «перегінах» процесу колективізації звинуватив місцеву владу. Вимушене зміщення акцентів у селянському питанні одразу призвело до масового виходу селян із колгоспів. За сто днів після публікації статті з колгоспів України вийшло 1594 тис. господарств. Реакцією офіційних властей на такий перебіг подій став курс на поглиблення розколу села та зміна методів примусу. Тих, хто виходив з колгоспів і повертався до індивідуального господарювання, чекали підвищені податки, їм відводили гірші землі, не повертали худобу і реманенти, а колгоспникам держава гарантувала пільги та кредити. Восени 1930 року у колгоспах залишилося менше третини селянських дворів. Характерно, що виходили переважно середняцькі господарства, і в колгоспах залишалися тільки незаможники..

Проте відступ тривав недовго - вже у вересні 1930 року ЦК ВКП (б) розіслав по республіках директивний лист «Про колективізацію». Зокрема, Україна, відповідно до директив, мала подвоїти рівень усуспільнення і протягом 1931 року в основному закінчити суцільну колективізацію вирішальних сільськогосподарських районів. Ще рішучішими методами і темпами відбувався процес розкуркулення. Протягом 1930 років з України було депортовано майже 75 тис. селянських родин, а з кінця року й до червня 1931 року – 23,5 тис., за роки суцільної колективізації було експропрійовано понад 200 тис. селянських господарств.

Трагедія колективізації вимірювалася мільйонами людських доль. Депортація «куркулів» з України набула величезних масштабів. На жаль, не кращою була доля тих українських селян, що залишилися жити в республіці. У грудні 1932 року було введено «внутрішній паспорт», що не давало можливості без дозволу місцевої влади переїхати до міста не тільки «куркулям», а й бідним селянам. Це рішення офіційної влади прив'язувало селянина до землі, знову його закріпачувало.

Такі обставини змушували одноосібника вступати до колгоспу. У 1932 році колгоспи об'єднували майже 70% селянських господарств, 80% посівних площ республіки. За привабливим, на перший погляд, фасадом колгоспного ладу на початку 30-х років визрівала трагедія – спустошливий голод, жертвами якого стали мільйони.

Голодомор 1932-1933 рр.. – штучний голод, організований тоталітарною владою СРСР, акт геноциду стосовно українського народу.

На початку 30-х років у СРСР загострилася криза колгоспного ладу. Її суть полягала у катастрофічному зниженні рівня ефективності сільськогосподарського виробництва, наростаючих настроях соціального невдоволення селянських мас. Ця криза була спричинена відсутністю на різних рівнях досвіду управління масштабним колективним господарством, що зумовило значні втрати під час посівної кампанії, вирощування, збирання і зберігання сільськогосподарської продукції, утратою селянами-колгоспниками матеріального стимулу до праці, їх незацікавленістю здавати державі хліб за ціну, що граничила з конфіскацією. Реакцією значної частини селянства на сталінські нововведення були приховані спротив, активна протидія дискримінаційним аграрним відносинам. Наслідком цього стало різке зниження обсягу хлібозаготівель. Одним із основних центрів саботажу та опору колгоспному ладу була Україна.

Спираючись на командні методи, влада СРСР взимку 1931-1932 рр. у багатьох районах республіки вилучила залишки товарного хліба і майже все продовольче та насіннєве зерно. Такі дії влади різко спричинили голод на значній території України, різко ускладнили, унеможливили виконання хлібозаготівельних планів наступного господарського року.

Направлена Й. Сталіним восени 1932 року у республіку хлібозаготівельна комісія на чолі з головою РНК СРСР В. Молотовим, що мала надзвичайні повноваження, ще більше погіршила ситуацію у сільському господарстві, довівши її до межі національної катастрофи. Вилучивши методом продрозкладки все зерно, конфіскувавши рештки наявного у

населення продовольства, ця комісія прирєкла значну частину народу України на голодну смерть. У результаті голодувала більша частина рєспубліки, поширеними були випадки людодїства і труподїства

Оскільки голод 1932-1933 рр. мав штучний і організований характер, він переріс у голодомор. Штучний характер голоду засвідчують такі об'єктивні обставини:

1. Відсутність помітного негативного впливу на теренах України природного чинника – посухи, землетрусу та інших катаклізмів або фактора повоєнної розрухи, як це було в 1921-1923рр. та у 1946-1947рр.

2. Відсутність голоду в сусідніх з Україною районах Росії.

3. Різкий контраст у 1932-1933рр. рівня смертності у селах України з показником смертності у містах рєспубліки, який, за оцінкою фахівців, мало відрізнявся тоді від природного.

Про організацію голодомору свідчать залучення до підготовки та реалізації цієї акції значної кількості політичних суб'єктів, реалізація комплексу заходів, ключовими серед яких була:

1). Нереальні плани хлібозаготівлі (план здачі хліба з урожаю 1930р. для України було встановлено на завищеній межі- 440 млн. пудів).

2). Надмірний експорт хліба у зв'язку з потребами форсованої індустріалізації.

3). Створення законодавчої бази для розгортання терору голодом.

4). Недостатній рівень необхідної допомоги продовольством з центру.

5). Масштабні репресії.

6). Заборона виїзду за межі України, запровадження внутрішнього паспорта.

7). Блокування інформації про голод.

На жаль, досі не відома загальна кількість жертв катастрофи 1932-1933рр. в Україні. Історики лише наближаються до реальної статистики смертності. Тільки у 1933р., за даними В. Чапліна, у рєспубліці померло 2,9 млн. осіб. Кількість жертв голодомору могла бути набагато меншою, якби сталінське керівництво звернулося за допомогою, як і під час трагічних 1921-1923рр., до світового співтовариства. Проте цього не було зроблено.

Отже, акція голодомору була результатом таких системних заходів і дій керівників тоталітарного режиму СРСР: нав'язування нереальних планів хлібозаготівель, надмірний експорт Радянським Союзом зерна, значну частку якого давала Україна, відсутність у критичний момент необхідної допомоги союзного центру, створення владою законодавчої бази для розгортання терору голодом.

Голодомор став формою терору голодом, методом геноциду українського народу, засобом морального тиску на суспільство, жорстокою платою за сталінські модернізацію та «великий перелом».

Наслідки голодомору для України були катастрофічними. У кількісному плані їх встановити непросто. Заданими істориків-демографів, що спираються на матеріали переписів 1926, 1937, 1930рр., кількість померлих становить від 5 до 7 млн. Українці й досі відчують соціальні, моральні і психологічні наслідки голодомору 1932-1933рр.

Міжнародна спільнота поділяє цю трагедію нашого народу. Спеціально створена для вивчення голодомору міжнародна комісія з високопрофесійних юристів у 1990р. опублікувала результати своїх розслідувань. В яких дійшли висновку, що ситуація в Україні у 1932-1933рр. підпадає під визначення «Геноцид», ухвалений У 1946р. Генеральною Асамблеєю ООН – У 1948р.

ГОЛОДОМОР ОЧИМА МОЛОДИХ

Тричі “шугав безчолоий голод” Україною: 1921—1922, 1932—1933, 1946—1947 рр. Найнемілосердніший, найстрашніший, безперечно — 1932—1933 рр. Це був справжній голодокіс, мор, що забрав життя мільйонів українців (учені ще досі не визначили число його жертв). А скільки дітей не народилося в Україні? Вони ж могли побачити світ, коли б не голод... Штучний, запланований у Москві, він прийшов разом з більшовиками, разом з колективізацією. Нова влада з її класовою ненавистю, богохульством, безкультур'ям порушила усталений сільський уклад з його християнськими заповідями, вірою у Бога. Людям здавалося, що прийшов страшний звір, антихрист, і все руйнує, знищує, випалює, виморює.

Вперше за довгий період часу українці звертаються до цих кривавих сторінок своєї історії, з подивом і жахом дізнаючись про те, що замовчувалося десятиріччями.

Сьогодні викриваються злочини, скоєні в минулому, яке відділяє від нас більш ніж пів століття, розшукуються винуваті і засуджуються сталінські – нині у більшості покійні – кати.

Безперечно, треба бути обізнаними в історії власного народу, бо без минулого немає майбутнього, бо ми – нащадки тих, хто відстоював своє право мирно жити і працювати на землі, яку сьогодні звемо незалежною Україною.

Але чи маємо ми право використовувати трагічні події голодомору як засіб політичної спекуляції, ризикуючи розпалити міжнаціональний конфлікт? Ми зобов'язані боронити свою правду, але чи вдасться примусово прищепити почуття національної свідомості і патріотизм?

І наскільки компетентні підлітки, яких ніколи не торкався жах війни та голоду, засуджувати та виносити вирок?

Особисто я б не ризикнула взяти на себе відповідальність, однозначно визначивши «правих і винуватих»; мені, дивлячись із свого безтурботного сьогодення, важко зрозуміти, якою могла бути мотивація того звірства, та яких адекватних мір воно вимагало.

Тому при написанні цієї роботи я вирішила звернутися до свідчень тих, хто особисто потерпав від голоду і був безпосереднім учасником тих подій.

А оскільки своєю майбутньою професією я обрала філологію, то, безперечно, логічним було використати у моєму маленькому дослідженні літературно-художні твори, в яких висвітлено трагедію голодомору 1932-33рр.

Філологія вивчає не лише мову та літературу, а й культуру і історію народу, спираючись на письмові згадки та творчий спадок письменників.

Виявилось, що, не зважаючи на довге замовчування цієї теми, у різні роки було написано і опубліковано цілу низку творів, у яких зображено тогочасні події.

Саме у них я відшукала ту реальність, *не вірити* в яку мені просто не дозволяє моя совість.

Це уже не були твори, написані «під замовлення» когось з політиків – у радянські часи більшість цих авторів переслідувалась, їм забороняли писати. Це не були і вигуки нових «патріотів», які дуже передбачувано змінили своє служіння компартії на служіння «неньці Україні», і тепер проголошували себе нащадками гетьманів. Не була це і журналістська профанація, подекуди химерно перевита історичними фактами для більшої достовірності.

Ні. За цими рядками крився справжній біль, справжня мука людей, що виявилися нездатними протистояти обставинам і захистити свою землю від наруги.

Гортаючи сторінки цих творів, дізнаєшся, як сприймали це жахиття наші прадіди – дізнаєшся без замовчувань, але і без перебільшень, лише щира і жорстока правда, яку розумієш самим серцем.

Василь Барка, який сам пережив голод і бачив на власні очі жахи канібалізму, відтво-

рив народну трагедію в романі «Жовтий князь», не втішаючи себе надією, що цей твір колись буде надрукований в Україні. Василь Барка, предстаник української діаспори у США, написав цей твір у 1958 – 1961 роках. Роман «Жовтий князь» - перший в українській літературі роман про голодомор 1933 року. Селяни не можуть зрозуміти, чому їх, тих, хто творить основу життя для робітництва, для міста приневолюють до голодної смерті, знущаються, вселяють ненависть, заздрість і жадобу крові.

Головні події, зображені у творі, відбуваються в с. Кленотичі. А за цим селом — уся замордована Україна. В центрі розповіді — хліборобська родина Катранників: батько Мирон Данилович, його мати Харитина Григорівна, дружина Дарія Олександрівна і трое їхніх дітей: Миколка, Андрійко й Оленка, Поряд з ними односельчани, такі ж хлібороби — “гурт худих дядьків”. По інший бік — Григорій Отходін, столичний партпрацівник, його помічник Шкрятів, “партійці й сільрадівці з револьверами в кишенях, і також міліціонери з револьверами на поясах”. Доля сім’ї Катранників — це доля України. Василь Барка психологічно послідовно відтворює ту розгубленість і страх, що їх породило в думках та настроях селян виморювання голодом власного народу. Вони не вірять, що політика їх винищення здійснюється за вказівкою згори. Перестрашені люди в усьому бачать знак біди: в біблійному числі 666, у завершенні XIX століття, яке повинне було, хай пізніше, але заявити про свій кінець якимось пекельством, в падінні з неба мертвих птахів, у червоному прапорі, що набухає й чорніє від пролитої крові.

“То тільки здається, що їх прапори червоні, вони темні”, — говорить Мирон Данилович. Автор як би нагадує своїм читачам про дві форми вияву вічності — добро і зло. На початку роману він робить наголос на силі добра: сонячний ранок, мати одягає малу Оленку до церкви. Вічне почуття материнства у цьому епізоді заступає все як конкретний вияв добра. Саме це почуття допомагатиме людям лишатися людьми, боротися з неблаганими обставинами, не скоритися “жовтому князеві”. Але скоро, дуже скоро скрізь запанував “жовтий князь” — чорною буряною хмарою провисла над Кленотичами кампанія викачування хліба. Повисіла, затьмаривши людям сонце, та й покотилася далі Україною. А тут залишилася руїна, смерть, перше відчуття голоду. В душах людей — таке ж спустошення, як і по дворах, страх перед невідомістю. Змальовані Барком докладні, часом вражаючі натуралізмом картини смерті селян та їх дітей, реалістичні описи голодних мук, пошуків їжі на зимових полях розкривають світові страшну правду про істинну сутність “процвітаючого суспільства”, розвінчують радянський тоталітарний режим, який так цинічно штовхнув у голодну прірву своїх громадян, селян-хліборобів. Є в романі метафорична сцена і конкретний образ прірви, де палає вогонь, наче в пеклі, і куди скидають із поїздів людей, які рушають розжитися на хліб до Вороніжчини. Викривальність “Жовтого князя” не лише в таких алегоричних схемах. Вона супроводжує весь текст твору. З особливою силою стримує викривальний пафос через зображення трагедії родини Мирона Катранника, у якій вимерли всі, лишився тільки наймолодший пагінець — Андрійко.

Спочатку до невпізнання була спустошена хата Катранників, хата-святиня, де ікони споконвіку осявали хліб на столі. Не лише хати, а й цілі села перетворювалися в пустку, згарище, руїну. “Сади скрізь вирубані, самі пеньки де-не-де стирчать по дворищах, серед бур’янів. Все, що цвіло до сонця, пропало, ніби знесене бурею, пожегаром, потопом, пошестю... Все зруйноване! Зграї гайвороння кружать скрізь, над всенародною пусткою, і через шляхи відлітають геть: на степи, обернені в океан бур’янів”.⁶ Під колесо, яке самі розкрутили, потрапляють і самі партійці, пристосуванці (Гудина, Лук’ян), бо були рабами, слухняними гвинтиками людиноненависницької системи.

Конкретним носієм зла, його невід’ємною частиною у творі Барки є “рудий”, “золотозубий” жовтий князь — представник високої партійної верхівки. Це він — той звір, “який вилазить із багна в образі компартії” у напівфантастичній оповіді діда Прокопа.

Вдається автор і до містичних видінь, символіки, казкових образів, щоб підсилити викривальний пафос твору. Всі негативні персонажі твору — це запроданці своїх душ нечистому — жовтому князю.

Викриваючи та розвінчуючи, Василь Барка не береться судити. Проблема духов-

ності, людяності, як одна із основних, розкривається через символічний образ церковної чаші, яку, ризикуючи життям, селяни врятували і зберегли. До речі, про цю схованку знає Андрійко. Може, тому й залишився він єдиним із усієї родини живим, щоб віднайти цю чашу, — нехай вона знову у свій час засіє в церкві. Такий обнадійливий символічний фінал роману “Жовтий князь”. Духовне його наповнення спонукає нас до гордості за українську націю, в дітей якої навіть голодна смерть не може вбити найголовнішого — людяності і любові.

На першому Всеукраїнському кінофестивалі, присвяченому пам’яті Івана Миколайчука, художній фільм режисера Олесь Янчука «Голод – 33» здобув головний приз. Створюється цей фільм на студії «Фест – Земля» за мотивами роману Василя Барки «Жовтий князь». І його не можна дивитися без сліз, без болю.

Євген Маланюк змушений був скоштувати гіркого хліба еміграції. Та ніяка “залізна завіса” не змогла приховати від нього смертельного поєдинку між владою та народом. “Року Божого 1933” — так названа одна із поезій Є.Маланюка, в якій вчуваються ремінісценції “Скорбної матері” П.Тичини:

*Вже нема хуторів і держав,
Тільки трупи в житах, тільки трупи
Та від хрипу крива іржа,
Що замкнула посинілі губи.*

Через кілька літ, в 1938-му, Є.Маланюк знову повертається до цієї теми, але на цей раз його поетичне бачення окремими деталями як би уточнює картину, змальовану в поезії “Року Божого...”.

Порівняймо:

*Поміж ребрами хат, по дорогах
Диким зіллям здіймається степ
І регочеться з неба і з Бога...
 (“Року Божого...”)
Господь забув і одвернув обличчя,
І от земля запалась як труна, й
Над пустою її удвох владичать
Антихрист і неситий Адонай*

М.Руденко — великий провидець, який бачив майбутню катастрофу. Воістину народний поет, він з гіркотою думав про минуле і з болем — про пройдене. Тому багато його поезій торкаються теми елементарного людського виживання в епоху глобальних екологічних катастроф, в часи недовір’я влади до людини-робітника, людини-селянина, які на своїх плечах тримають всю ідеологічну надбудову. “Хліб тридцять третього”, “Кропива”, “Содом” — вже самі назви говорять до читача мовою космічної катастрофи.

В поемі М.Руденка “Хрест” більшовик Мирон і Син Божий гинуть разом — в катівні НКВС.

Першим, хто сказав світові правду про 1933 рік, його причини і наслідки, став автор роману “Марія” Улас Самчук.

Написаний у високому стилі хроніки життя жінки-селянки, роман підносить її образ до символу України, багатостраждальної нашої землі. Як син і виразник інтересів українського селянства, письменник зразу ж вловив увесь розмах нашої національної трагедії. Високого трагедійного звучання твір набуває поступово. З перших сторінок іде навіть трохи ідилічний опис життя і побуту українських селян з їх буднями і святами, радіщами і клопотами. Зовсім інше, моторошне враження справляють останні розділи роману. Автор підносить їх до рівня трагедійного національного епосу: всі головні герої — гинуть. Особиста трагедія жінки-матері стала трагедією всієї України. Образ Марії — найбільш ємний і значущий. Автор продумав усе до деталей, починаючи з біблійного імені. Жодного разу ніхто в романі не назвав її Марійкою чи Марусею. Від колиски і до жакливого голодної смерті вона — Марія.

Жахи цієї смерті У.Самчук змальовує з такою документальною точністю, що ми спізнали лише в останні роки зі спогадів очевидців та жертв голодомору, які залишилися

живими і змогли “заговорити” лише у незалежній Україні. Роман “Марія” — роман-спалах, роман-реквієм, роман-набат. Надрукований 1934 р. у Львові, він дуже довго ішов до своїх читачів. По-стефанівськи “коротко, сильно і страшно” описує Улас Самчук голодний 1933 рік. До зображення життя своїх героїв автор підходить з мірою українського життєствердження. “Коли не рахувати останніх трьох, то Марія зустріла й провела двадцять шість тисяч двісті п’ятдесят вісім днів. Стільки разів сходило для неї сонце, стільки разів переживала насолоду буття, стільки разів бачила або відчувала небо, запах сонячного тепла й землі”. Попри трагічну тональність останніх розділів твору, роман У.Самчука сповнений життєстверджуючим пафосом: український народ безсмертний, і він має своє майбутнє. Тому так актуально звучить заклик Гната до уцілілих від голоду односельців, скомпонований у біблійному стилі: “Затямте ви, сини і дочки великої землі... Затямте, гнані, принижені, витравлені голодом, мором! Нема кінця нашому життю. Горе тобі, зневірений, горе тобі, виречений самого себе!.. Кажу вам правду велику: краще буде Содомові й Гоморрі в день страшного суду, ніж вам, що відреклися й плюнули на матір свою!..”.

Утіливши у своїй творчості гірку долю українського народу в XX столітті, письменник та його роман “Марія” тепер уже назавжди залишаться в історії української літератури.

Стоячи біля джерел теми голодомору 1933 р., твір Самчука як би окреслив проблематику повістей Тодоса Осьмачки “План до двору” (1951), “Ротонда душогубців” (1956); йому співзвучні п’єси “Чий злочин” (1952) Василя Чапленка, повість “Ім дзвони не дзвонили” (1987) Олекси Гай-Головка, твори Олекси Веретниченка та Ігоря Качуровського. Всі вони з суворою правдивістю розповідають про геноцид та етноцид, що їх проводила в Україні комуністична московська кліка. В материковій українській літературі тема ця була суворо заборонена, хоча письменникам України вона боліла, мабуть, найбільше. Завуальовано до неї насмілювся звернутися Михайло Стельмах у романі “Чотири броди”. Спочатку не зауважили, “пропустили”, а коли схаменулися, наклали заборону — 10 років не друкували... Василеві Земляку не поталанило відразу: “крамольні сторінки” вилучили з тексту без будь-яких пояснень. Лише зараз “Літературна “Україна” оприлюднила цей факт. Встиг створити свій “Голодомор” Євген Гуцало. Останнім часом звертались до цієї теми В.Захарченко (його твір “Пришлі люди” удостоєно Шевченківської премії), А.Лисивець, А.Мацевич.

Список небайдужих можна продовжувати, але досить зрозуміти, що, хоча кожен із письменників підходив до розкриття теми особисто, все ж таки десь поміж їх сторінок викристалізувалась справжня істина — нам треба вчитись на помилках минулого і треба будь-що зберегти землю, на якій ми народились і яка одного дня прийме нас назад у свої обійми. Цим самим ми повернемо свій борг усім, хто став жертвами голодомору.

ГОЛОДОМОР 1932 - 1933 РОКІВ В УКРАЇНІ

Українською катастрофою ХХ століття називає сучасна громадська думка голодомор 1932 - 1933 років в Україні. Терор голодом, запроваджений сталінським тоталітарним режимом в Україні, заподіяв смерть мільйонам хліборобів. Адже від голоду, масових репресій і депортацій Україна втратила більше, ніж за роки Першої світової та громадянської воєн.

В Україні стало можливим говорити про голодомор після грудня 1987 року. І тільки через дев'ять років, 26 листопада 1998 року, Указом Президента України було встановлено День пам'яті жертв голодомору (кожна четверта субота листопада). У травні 2003 року Верховна Рада України в офіційному зверненні до народу України визнала голодомор 1932 - 1933 років актом геноциду. Але це рішення пройшло з мінімальним результатом - 226 голосів. Генеральна Асамблея ООН 2003 року поширила заяву, у якій визнала Голодомор 1932 - 1933 років «національною трагедією українського народу». Факт геноциду українців сталінським режимом у 1932 - 1933 роках було офіційно визнано 11 урядами країн світу, серед яких Австралія, Угорщина, Ватикан, Литва, Сполучені Штати Америки. 4 листопада 2005 року Президент України В. А. Ющенко в Указі „Про вшанування жертв і постраждалих від голодоморів в Україні” назвав голодомори 1921 - 1923, 1932 - 1933 та 1946 - 1947 років геноцидом українського народу. За поданням Президента Верховна Рада України 28 листопада 2006 року ухвалила Закон „Про Голодомор 1932 - 1933 років в Україні”, у якому голодомор 1932 - 1933 років, відповідно до Конвенції ООН від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, кваліфіковано як акт геноциду українського народу (згідно зі ст. 2 Конвенції, під дефініцією “геноцид” мається на увазі „будь-яке з діянь, які вчиняються з наміром знищити повністю або частково яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку”).

Офіційним початком хлібозаготівельної кампанії 1932 року є 1 липня. План хлібозаготівель по Україні був затверджений III Всеукраїнською конференцією КП(б)У, що відбулася 6-9 липня 1932 року в Харкові у приміщенні Державної опери. Стратегічну лінію ЦК ВКП(б) на конференції представляли В. Молотов та Л. Каганович. «До безумовного виконання» було прийнято «встановлений ЦК ВКП(б) план хлібозаготівель по-селянському сектору України обсягом 3567млн, пудів». Політбюро ЦК КП(б)У після III партконференції встановило 4%-ву надбавку до хлібозаготівельного плану, а також дозволило запровадити 2% С надбавки до районних планів.

План хлібозаготівель визначався, виходячи з норми врожайності 1932 року. На 5 липня це була орієнтовна норма у 48,4 - 52,7 пудів/га, з 1 жовтня - оперативна у 42,1 - 46,5 пудів/га. Однак і вона була завищеною, як і офіційна цифра зібраного в Україні у 1932 році врожаю - 912,5 млн. пудів або 14,6 млн. тонн. За ствердженням одного з найавторитетніших українських дослідників Голодомору, доктора історичних наук, В. Марочка, валовий збір зернових в Україні у 1932 році становив 12,8 млн. тонн (близько 800 млн. пудів). Порівняно з 1931 роком, він зменшився на 306,3 млн.пудів.

З 1929 року Сталін розпочав відверту боротьбу проти українських селян, навівши на них ярлик спекулянтів, що автоматично зараховувало їх до класових ворогів. Чотирирічна війна шляхом «ліквідації куркульства як класу» та усупільнення селянських господарств досягла свого апогею восени 1932 року, коли на село були направлені численні загони з чітко визначеними планами хлібозаготівель. Ці плани не вичерпували всіх форм здавання селянами збіжжя та продовольства державі. Крім власне хлібозаготівель, селяни мали здавати мірчуковий збір, різноманітні заготівлі м'яса, вершкового масла, яєць, інших видів продовольства, повернення державі насіннєвої позики, розрахунки колгоспів з МТС за здійснені ними роботи тощо.

Єдиною формою оплати праці колгоспників були не гроші, а трудові одиниці -так звані трудодні. Пересічною натуральною оплатою трудодня в колгоспах України у 1932

році було від 1 до 1,5 кг хліба. Його грошове наповнення становило від 50 копійок до 1 крб. 20 коп. Як стверджує В. Марочко, у 1932 році один працездатний колгоспник, за офіційною статистикою, виробляв 143 трудодні. Непрацездатним членам колгоспів трудодні не нараховувалися, і секретаріат ВУЦВК вважав це правильним. Однак і цього заробітку, за підсумками 1931 року, колгоспники України майже не одержали, зокрема, на Харківщині повністю не розраховувалися з колгоспниками 15% колгоспів, на Київщині - 28%. У зв'язку з тим, що обсяг хлібозаготівель 1931 року (39% валового збору) сягнув критичної межі для хлібофуражного балансу України, навесні 1932 року по селах почався голод, худоба вимирала. Недосіяними залишилося 2,5 млн. га землі. Треба також взяти до уваги величезні втрати при збиранні врожаю 1932 року та 1,1 млн. га зовсім невижатих земель. Не обґрунтована економічно, аграрна політика більшовиків призвела до втрати селянами мотивації до праці, наслідком чого стало падіння сільськогосподарського виробництва. З матеріалів, що зберігаються у колишньому Кремлівському архіві Політбюро ЦК КПРС, видно, що середня врожайність за 5 років перед 1932 роком знизилась майже на 30%, по Україні цей показник склав понад 43% (у 1927 році, до колективізації - 11,2 ц/га, у 1931 - 8,3 ц/га). Між тим хлібозаготівлі зростали з року в рік. По Україні їхній приріст у 1931/32 році, порівняно з 1929/30 роком, склав 36,7%.

За таких обставин розрахунки з колгоспниками по трудоднях за 1932 рік, порівняно з минулим роком, ще погіршилися. З матеріалів пленуму ЦК КП(б)У від 15 лютого 1933 року видно, що від серпня 1932 до лютого 1933 року 88% колгоспників Одеської, 94,8% колгоспників Дніпропетровської, 81,6% колгоспників Харківської і майже 70% колгоспників Вінницької областей не мали жодного грама хліба. Така ж картина спостерігалася і по інших областях України. Із близько 20-мільйонного сільського населення України працездатних колгоспників налічувалося тільки 6,3 мільйона, з них половина нічого не отримала за заробленими трудоднями, а 13 мільйонів непрацездатних (діти, люди похилого віку, інваліди) взагалі не забезпечувалися з фондів колгоспів. У випадку смерті колгоспника, зароблений ним на трудодні хліб родині не видавався.

Попри всі «старання» хлібозаготівельних загонів, застосування репресивних заходів на підставі написаного Сталіним власноруч закону про охорону суспільної власності від 7 серпня 1932 року, відрядження усього керівного складу ЦК КП(б)У та обкомів на хлібозаготівлі до районів з метою усунення у місцевого керівництва «хвостистських настроїв», заборону колгоспної торгівлі хлібом та перемелювання збіжжя на млинах без дозволу сільрад, а також те, що хлібозаготівельний план прийшлося тричі скорочувати, до 1 листопада 1932 року від селянського сектора України надійшло лише 136 млн. пудів збіжжя.

Ю. Шаповал. «Повелительная необходимость»: рік 1932-й. До дня пам'яті жертв голодомору і політичних репресій Дві Русі. - К., 2003, С. 283 - 284).

І хоча Сталін усвідомлював розмір кризи в республіці та побоювався соціального вибуху, допустити припинення хлібозаготівельної компанії він не збирався. Відмова від хлібозаготівель призвела б до дефіциту валюти, згортання закупівель за кордоном обладнання для нових заводів, визнанню помилковості політики «великого стрибка». Для Сталіна питання «бути чи не бути» восени 1932 року вирішувалося в Україні. Враховуючи ступінь незадоволення його політикою в суспільстві, а також у керованій ним партії, Сталін і його прибічники воліли приректи на голод і смерть мільйони, ніж випустити владу.

22 жовтня 1932 року Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило рішення: „З метою підсилення хлібозаготівель відрядити на 2 декади повноважні комісії під керівництвом В. М. Молотова на Україну, під керівництвом Л. М. Кагановича - до Північно-Кавказького краю”. 29 жовтня комісія ЦВ ВКП(б) на чолі з В. Молотовим прибула до Харкова. Він одразу приступив до справ: розіслав українських керівників по районах, просив телеграмою Сталіна направити в Україну на місяць для проведення хлібозаготівель 50-70 досвідчених комуністів, розпорядився припинити продаж промислових товарів колгоспникам та одноосібникам, зажадав від місцевих керівників налагодити облік збіжжя біля молотарок і сам виїхав у південні області України. З приїздом в Україну Молотова головним методом хлібозаготівель стали репресії. В Російському державному архіві соціально-політичної історії зберігається директива ЦК КП(б)У, прийнята за вказівкою цього сталінського поплічника,

якою судові органи зобов'язуються розглядати судові справи з хлібозаготівель поза чергою «як правило виїзними сесіями на місці із застосуванням крутих репресій». Для цього в кожній області додатково створювали не менш ніж 5 - 10 роз'їзних судових груп. Обкомам партії було дано попередження, що «пасивність у цій справі... ЦК КП(б)У розглядатиме як гірший різновид гнилого лібералізму, неприпустимого у більшовицькій партії».

Налагодивши таким чином в Україні справу хлібозаготівель, В. Молотов 6 листопада відбув до Москви. Однак його дії здалися Сталіну недостатніми. Повернувшись до Харкова, В. Молотов зібрав 18 листопада засідання Політбюро ЦК КП(б)У, яке під його тиском ухвалило постанову «Про заходи з посилення хлібозаготівель». На її виконання з Харкова та інших промислових центрів було відправлено до сіл бригадами по 3 - 4 особи 600 робітників-комуністів, яким були надані повноваження влаштовувати в селянських господарствах подвірні обшуки, вилучати не тільки збіжжя, а й усе продовольство, застосовувати натуральні штрафи в обсязі 15-місячної норми здавання м'яса. Цією ж постановою вводилося таке невідоме жодній системі судочинства покарання, як занесення колгоспів, сіл або цілих районів на «чорну дошку». Позбавлені усього їстівного, не маючи змоги втекти через загороджувальні пости ГПУ, яким оточували занесену на «чорну дошку» територію, люди були приречені на голодну смерть. До 5 грудня на «чорну дошку» рішенням ЦК КП(б)У і РНК УСРР було занесено шість сіл, а постановами облвиконкомів - 400 колгоспів. Серед перших сіл Харківщини, занесених на «чорну дошку», були с. Лютенки та Кам'яні Потоки. Відсутність їх на сучасній карті області говорить сама за себе.

З 19 листопада у 243 районах України розпочалася спецоперація ГПУ, в ході якої мала бути виконана рознарядка на арешти 3525 сільськогосподарських працівників. За пропозицією В. Молотова 22 листопада Політбюро ЦК ВКП(б) утворило трійку у складі Косіора, Реденса, Кисельова, якій надавалося право виносити смертні вироки у справах репресованих під час хлібозаготівель. Комісії з аналогічними функціями створювалися в кожній області України. З метою недопущення неконтрольованих міграцій населення 27 грудня 1932 року з'явилася постанова про запровадження паспортної системи. Селян було виключено із категорій громадян СРСР, яким видавалися паспорти.

Заготівлі з урожаю 1932 року в хліборобних районах тривали до січня 1933 року. У «боржників» були конфісковані всі продукти тривалого зберігання. Як наслідок, в селах України, не отримуючи допомоги ззовні і не маючи можливості врятуватися на законних підставах, люди вимирали масово. Між тим, новий перший секретар Харківського обкому КП(б)У П. П. Постишев, виступаючи 4 лютого 1933 року на об'єднаному пленумі Харківського обкому та міському КП(б)У, констатував: «Ви знаєте, що хлібозаготівельна кампанія поточного року проходила і, на жаль, досі ще проходить на Україні /край незадовільно. Держава не отримала тієї кількості хліба, якої вона мала всі підстави очікувати від України, не кажучи вже про те, що у відношенні термінів виконання хлібозаготівельного плану партійні організації України, в першу чергу, парторганізація Харківської області, ідуть далеко не на першому місці в Союзі». Аналізові «помилки» Харківської парторганізації у керівництві сільським господарством і організації хлібозаготівель Постишев присвятив третину доповіді. І жодним словом не згадав, що протягом кількох місяців страшною смертю вимерла майже третина сільського населення області. Саме за таке нагадування поплатився посадою попередник Постишева Р. Терехов, якого Сталін назвав казкарем.

За кількістю померлих Харківщина утримувала сумне лідируюче місце. Лише за 3 місяці 1933 року в Харківській області, до складу якої на той час, крім районів нинішньої Харківської, входили також більшість Сумської, Полтавської та деякі райони Київської області померло понад 600 тис. чоловік. Науковці Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна вивели коефіцієнт смертності за 1929 - 1933 роки у регіонах, заселених українцями. У Харкові він перевищив 25%.

У Про масштаби смертності у селах області та у м. Харкові свідчить лист голови Харківського облвиконкому Шелехеса до ЦК КП(б)У від 30 травня 1933 року. В ньому, зокрема, вказується, що за неповними даними районів, у зв'язку з тим, що смерть взагалі не реєструється органами загсу, є села, де за останні 3 місяці померло 450 - 600 чоловік, по

багатьох селах виділені спеціальні підводи, які їздять по дворах і збирають трупи. На вулицях Харкова лише протягом 27 - 28 травня 1933 року підібрано 5447 чоловік та 147 трупів. Приплив жебракуючого та голодуючого елемента останнім часом все збільшується, лише за 5 місяців 1933 року контингент дітей у дитбудинках Харкова та області виріс на 14185 дітей (більше, ніж вдвічі), потік безпритульних дітей не припиняється і, безумовно, так буде і надалі, повідомляв Шелехес. Тільки за 1 день - 25 травня на Харківському залізничному вокзалі було підібрано 2 тис. дітей, а за ніч з 27 на 28 травня по м. Харкову - 700 дітей, зазначав він.

Уточнені дані людських втрат міг би дати всесоюзний перепис населення 1937 року. Однак його результати були знищені, а виконавці репресовані. Разом з тим, всесоюзний перепис населення 1939 року, проведений під пильним оком влади, не зміг повністю приховати катастрофічні наслідки голодомору 1932 - 1933 років в Україні, що не були подолані навіть до кінця 30-х років. За даними цього перепису, чисельність населення України складала 30 960,2 тис. чоловік (проти 31 901,4 тис. чоловік на початку 1933 року, тобто менше на 941 тис. чоловік), а чисельність українців, які мешкали в 1939 р. на всій території СРСР, дорівнювала за ним 28,1 млн, тоді як у 1926 році - 31,2 млн. Про масштаби голодомору можна судити також за такими даними: населення СРСР з осені 1932- квітня - 1931 років скоротилося з 165,7 млн. чоловік до 158 млн. або на 7,7 млн. головним чином за рахунок сільського населення. Цифра 158 млн. чоловік надається Б. Ц. Урланісом із застереженням як "приблизна". Динаміку смертей, а не фактичну їх кількість, по Харківській області можна прослідкувати завдяки підрахункам, проведеним 2002 року працівниками районних відділів рагс Харківської області (у її сучасних межах) за книгами реєстрації смертей на замовлення Організаційного комітету з підготовки та проведення в області заходів у зв'язку з 70-ми роковинами голодомору в Україні. Неповнота цих даних обумовлюється тим, що, по-перше, велика кількість книг не збереглася, по-друге - не всі смерті реєструвалися. Слід зазначити, що такий підрахунок проводився вдруге. (Результати першого зберігаються в документах науково-допоміжного фонду Харківського історичного музею і опубліковані в книзі „Чорні жнива. Голод 1932 - 1933 років у Банківському та Коломацькому районах Харківщини (документи, спогади, списки померлих)". Упор. Т. В. Поліщук. - Київ - Харків - Нью-Йорк - Філадельфія. - 1997). Підрахунки останніх років дали дещо інші цифри, але тенденція не змінилась. Загальна кількість зареєстрованих смертей у 1933 році на території сучасної Харківщини складає понад 120 тис. (разом з м. Харковом, де зареєстровано 33 900 смертей). Порівняно з не-півським 1925 роком це більше, ніж у чотири рази, а з 1936 роком, останнім роком перед масовими політичними репресіями - вшестеро.

З метою забезпечення належної організації та проведення заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932 - 1933 років в Україні Президент В. А. Ющенко Указом від 14 березня 2007 року створив Координаційну раду з підготовки заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932 - 1933 років в Україні, а через 2 тижні Указом Президента № 250 ці заходи було затверджено. Наразі відбулося два засідання Координаційної ради, друге пройшло 23 жовтня в м. Харкові, звідки 1932 року було організовано втілення в Україні нелюдського плану більшовицького імперського керівництва - виморення голодом-геноцидом 7 мільйонів українських селян. Українці, як історична нація, мають відродити імена українських хліборобів, жертв цілеспрямованого державного терору.

Голодне лихоліття 33-го - не просто історична минувшина, а незагойна фізична і духовна рана українського народу, яка пекучим боєм пронизує пам'ять багатьох поколінь. Сьогодні треба говорити про минуле задля майбутнього, адже безпам'ятність породжує бездуховність, котра, наче ракова пухлина, роз'їдає тіло й душу нації - перекреслює її історію, паплюжить традиції й руйнує соціокультурну самобутність народу.

«ЖИВІ ГОЛОСИ З 1932 – 1933РР.»

«Загупало в двері прикладом...»

Загупало в двері прикладом, заграло, зашкрябало в шибку.
 Ану одчиняй, молодице, чого ти там криєшся в хаті. –
 Застукало серце, різнуло: ой горе! Це ж гості до мене.
 Та чим же я буду вітати – іще ж не вварився синопчок...
 Біжить одмикає сінешні, гостям уклоняється низько.
 Гостей вона просить проходить – сама ж замикає за ними.
 Проходять солдати у хату: один з них писати сідає,
 Два інших стають коло печі, а два при рушницях на дверях.
 - Ну, як живеш, молодице? Показуй, що вариш – готуєш? –
 Стоїть молодиця – ні з місця – і тільки всміхається тихо.
 Горщок витягають із печі, в нім скрючені пальчики видно.
 Стоїть молодиця – ні з місця – і тільки всміхається чудно.
 Знаходять одрізані ноги, реберця, намочені в цебрі,
 І синю голівку під ситом, що вже почала протухати.
 Стоїть молодиця – ні з місця – і тільки всміхається страшно.
 -Ну, як же живеш, молодице? Чого ти мовчиш, не говориш?
 - Отак і живу я ...- та й змовкла. Ой чий же це голос у неї?
 Хрипкий, а тремтучий, веселий. – Та так і живу, -проспівала. –
 Хіба ж то йому я не мати? Чи їсти, скажіть, не хотілось?
 Ви хочете їсти? – Сідайте. Між вами і я молодая.
 Повірите, люди їй – богу: - отак тільки тут полоснула –
 Затріпалось зразу і стихло. Повірите, люди, їй – богу...
 Отак і живу, - проспівала. – Отак удова молодая, -
 І раптом уся затрусилась, мов щось би вона пригадала.
 Очима так дико по хаті і кинулась вся до синопчка,
 Голівку вона йому гладить і ротика стулює міцно;
 Заплакала б тяжко – не може, лиш б'ється об піл головою:
 - Синопчку, дитя моє любе! Ой що ж я з тобою зробила! –
 Солдати підводять нещасну, її освіжають водою.
 А писар все пише, все пише – та сльози писать заважають.

Павло Тичина, із збірки «Вітер з України»

Багато трагедій пережив український народ, але страшнішого лиха, ніж голод 1932 – 1933 років, історія України не знає. Його причини досі остаточно не з'ясовані. Одні вважають, що голод був спланований Сталіним та його спільниками заздалегідь, щоб винищити українське селянство, в якому вбачали оплот націоналізму та приватновласницької психології. Інші доводять, що це був наслідок безтямної політики добування коштів на індустріалізацію, коли доля селян просто не бралася до уваги. Очевидно одне – голод в Україні виник не внаслідок стихійного лиха, а був організований штучно.

Протягом багатьох десятиліть у шкільних підручниках стверджувалося, що на початку 20-х років голод охопив лише район Поволжя. Саме так оголошувалося в той час і перед західним світом, звідки Ленін і його соратники просили продовольчої допомоги саме в названий регіон. Про те, що такий голод охопив усю південну Україну, звідки масово вивозився хліб на північ і на експорт, Москва мовчала.

Цю трагедію для України можна було вже передбачувати в 1925 році, коли XIV з'їзд більшовицької партії взяв курс на індустріалізацію. Вона мала здійснювати за рахунок села, для чого і було ухвалено невідповідність цін на промислові та сільськогосподарські товари.

За підрахунками радянських економістів через штучно встановлену різницю цін на товари промисловості й сільського господарства з метою викачувати гроші на розвиток індустрії, головним чином у Росії, українське селянство втрачало щорічно 300 мільйонів золотих довоєнних карбованців, що становило 20 карбованців на десятину посівної площі. Іншими словами: якщо український селянин до першої світової війни міг придбати якийсь промисловий виріб за 1 пуд збіжжя, то тепер мусив віддати за те ж 4-5 пудів хліба.

Комуністична влада не збиралася робити українського селянина вільним. Вона навіть у неврожайний 1928 рік змусила його продати перед жнивами торішні запаси за державними цінами, що прирікало наших хліборобів на голод, але факт його Уряд УСРР визнав лише в листопаді, повідомляючи, що в Україні є 76 неврожайних районів з 732.000 селянських господарств (Пролетарська правда, 1928, 13 лист).

Рік великого перелому характеризувався остаточним відступом до політики воєнного комунізму. Початок форсованої колективізації збігся з практичною заборонаю торгівлі і введенням практики продуктів планових завдань щодо здавання державі хліба та інших сільськогосподарських продуктів з розкладкою плану по кожному селу, колективному або індивідуальному господарству. Проте розкладка виявилася ефективною тільки наступного року, коли кількість колгоспів зросла, а невиконання плану стало каратися розкуркуленням. З літа 1930р. поширилася практика твердих завдань щодо здачі всіх «лишків». Повернення до непопулярного воєнного комунізму термінологічного маскування.

Перша колгоспна весна 1930р. була обіцяючою. Україна одержала непоганий урожай. Було здано по 4,7 центнера з гектара – рекордний показник товарності за всі роки Радянської влади. Створювалися уявлення, що колгоспне село здатне забезпечити «стрибок» в індустріалізації. Результати першого року суцільної колективізації привели селян в шоківий стан. Хоч грізне слово «продрозкладка» не вживалося, в колгоспне село повертався напівзабутий побут десятирічної давнини. Ринок зникав. Гроші втрачали свою купівельну спроможність. Фонд ото варення заготівель був мізерний, а заробітки в громадському господарстві – злидінними. Щоб прогодуватися, треба було розрахувати в основному на присадибну ділянку. Проте кількість колгоспів зростала. Після березня 1930 р. адміністративний тиск на одноосібників став вважатися перегином. Це не означає, що колективізація втратила примусовий характер. Господарювати індивідуально ставало дедалі важче: одноосібників розкуркулювали, обкладали «твердими завданнями» та високими податками, тоді як колгоспники одержували податкові пільги. До кінця 1932 р. на Україні колективізували майже 70 % селянських господарств з охопленням понад 80% посівних площ. Не менш високого рівня колективізація досягнули в інших зернових районах. Колективізація супроводжувалася експропорцією заможного прошарку селянства і руйнування розвинутої системи сільськогосподарської кооперації. Продрозкладка вела до швидкого зростання кризових явищ. Найістотнішим проявом кризи, яка охопила молодий колгоспний лад, була цілковита незацікавленість селян у розвитку громадського господарства, їхнє пряме небажання працювати.

Колективізація призвела до різкого падіння продуктивності сільського господарства. У 1930 р. валовий збір зерна в Україні становив 23 млн. т., у 1931р. – 18, у 1932р. – 13. Цього ще цілком вистачало, щоб прогодувати населення республіки. Однак союзний уряд продовжував встановлювати для України непомірні хлібозаготівельні плани. У 1931р. республіканське керівництво звернулося до Москви з проханням знизити планові цифри. Сталін погодився на незначне зменшення плану, але це не змогло врятувати ситуацію. Як наслідок, вже наприкінці 1931р. в Україні почався голод.

Отже, природно, що насильницька колективізація, яка масово з 1929 року, остаточно розвалила українське село й відкрила дорогу ще страшнішому голодомору 1932 – 1933 років. Він повинен був поставити нашого хлібороба не лише власне в Україні, але й на всіх українських етнічних територіях – у першу чергу на Кубані, Ставрополлі, Вороніжчині...

Саме під приводом невиконання хлібозаготівель на Кубані Москва 14 грудня 1932 року заборонила українізації на Далекому Сході, в Центрально – Чорноземній області й

Казахстані. Ось чому треба погодитися з словами американського дослідника Чемберлена, що «Радянський уряд послуговувався голодом як засобом національної політики в безприкладних розмірах, щоб знищити тих, що ставили опір його політиці».(Цит. за: Тризуб, 1934).

У серпні 1932р. було прийнято закон, який передбачав смертну кару за розкрадання колгоспного майна. Навіть за крадіжку жмені зерна можна було поплатитися життям. Незабаром з'явився закон про «боротьбу зі спекуляцією», який передбачав ув'язнення в концтаборах від 5 до 10 років для тих селян, які, рятуючись від голоду, намагалися обмінювати домашні речі на харчові продукти в містах. Купити

Продукти вони не могли, бо з 1928р. продовольство в містах розподілилося за картками. Селяни опинилися в безвихідному становищі.

Тим часом хлібозаготівельні плани зростали. У 1931р. українські селяни здали державі 39% валового збору зернових, у 1932. – 55%. У жовтні 1932р. в республіку для нагляду за хлібозаготівельною кампанією прибула надзвичайна комісія на чолі з В.М. Молотовим. Діяльність її розпочалася з прийняттям постанов ЦК КП(б) У від 18 листопада і РНК УРСР від 29 листопада 1932р., майже ідентичних за змістом і під однаковою назвою – «Про заходи по посиленню хлібозаготівель». Комісія діяла брутальними методами. До сіл входили регулярні війська і підрозділи ДПУ, які силою відбирали у селян останнє зерно.

Села, які мали особливо велику заборгованість по хлібозаготівлі заносились на «чорну дошку». Статус «чорної дошки» означав фактичну блокаду: селяни позбавлялися права на виїзд, і якщо в селі не було продовольчих запасів, люди гинули голодною смертю. Велике село Гаврилівна загинуло майже повністю. Лише з 15 грудня 1932р. було дозволено продавати гас, сірники та інші промтовари у селах, за винятком 82 районів 5 областей, які найбільш заборгували по хлібозаготівлі.

Було відомо, що на початку 1930 – х років Україні належала роль найбільшого поставальника здивування у всіх країнах Заходу. Природньо, що загибель мільйонів людей влада намагалася приховати. Засоби масової інформації мовчали. Радянський уряд відкинув пропозиції про допомогу з-за кордону, твердячи, що вигадки про голод навмисне поширюють вороги СРСР.

Апогею голод досяг узимку і навесні 1939р. Люди їли товчену кору дерев, соломку, перемішану з гнилою перемерзлою капустою, котів, собак, щурів, потім перейшли на слимаків, жаб, кропиву і вмирили від тяжких шлункових захворювань. Були і численні випадки людоджерства, деякі селяни, збожеволівши від голоду, вбивали і їли власних і чужих дітей. Вмирили цілі села, а пошуки і вилучення продовольства тривали. Голод охопив цілу Радянську Україну, а також Північний Кавказ, Крим, Курщину, нижнє Поволжя, Казахстан.

В 1932 – 33 рр. на родючих українських чорноземах люди гинули з голоду. Кількість померлих від голоду неможливо точно підрахувати.

Різні дослідники називали цифри від 2,5 до 8 млн. жертв. Дніпропетровщина втратила 70% населення, кожного третього.

Ця страшна трагедія не минула і наше рідне село. В 1932 – 33 рр. село Попово - Балівка (нинішня назва с. Балівка) пережило страшенний голод. Близькість плавнів допомогла нашим односельчанам пережити голод з меншими втратами, ніж в інших селах. Та втрати були.

В 1930р. в с. Попівка виникли колгоспи «Рух» та «Паризька Комуна». Керівником «Руху» був Павленко Андрій Микитович. «Паризька Комуна» об'єднала 62 двори, очолив – Демченко Захарко Іванович. В с. Балівка утворився колгосп «Молодий переможець». Всі, хто вступав до колгоспу, віддавали землю, сільськогосподарський реманент, корову, коня. А тому охочих стати колгоспниками було небагато: Музика Христя Василівна та її чоловік Арсентій Іванович, Гнойовий Семен, Гнойова Тетяна, музика Валентина. Це не влаштувало Радянське керівництво, яке в 1929р. і взяло курс на суцільну колективізацію. У заможних селян, середняків і, навіть, бідняків, які не вступали до колгоспів, забирали майно, хату. Така політика називалася розкуркулення.

Про це свідчать розповіді очевидців страшного голодомору:

«ЛЯГАЮЧИ СПАТИ , МИ З МАМОЮ ПРОЩАЛИСЯ...»

Свідчення **Коновала Івана Петровича**, 1924 року народження, уродженця села Балівка Дніпропетровського району Дніпропетровської області.

В с. Попівка(Секретарів ці) був розкуркулений Демченко Михайло. Він мав добру хату, криту цинком. Його хату зруйнували, залізо забрали, щоб вкрити магазин, з двору винесли всі запаси зерна. Зерно сипалось на землю, а Михайло звертався до односельчан із словами: « Люди! Не розсипайте зерна, бо й у вас не буде!»

В хаті Бажана зробили контору колгоспу «Паризька комуна». Розкуркулили Таранченка Полікарпа Івановича. Він мав сім'ю із 7 чоловік. Така ж доля спіткала Ханенка Хому, Гарбузів, Височина Захарка, відібрали клуні, плуги у Чехлатого Сильвестра, Чуприни Івана.

В Секретарів ці стояв магазин купця першої гільдії Волошина Михайла Петровича. Товару в ньому було багато, часто давав жителям села в борг. Його разом із сім'єю вивезли в Сибір. Через деякий час дружина повернулася в село.

Але розкуркулювали не всіх. Деякі одноосібні господарства залишили. Ратушний Кіндрат Іванович був великим трудівником, працював на землі не покладаючи рук. Він мав 15 голів худоби, 20 овець, пару коней, 3-4 вола. Землю дуже любив. На піску створив рай. Піднявся на ноги в роки непу, коли одну чоловічу душу наділили по 4 десятини землі. Землі його обклали високим податком, та він все одно працював на своїй землі. Якось його викликали і настійно радили усупільнити землю. На це він відповів: « Як же я віддам землю, якщо я ще не наробився на своїй землі?» і все – таки його вигнали з хати, але син Віктор був у армії, тому хату повернули. Так що помер він у своїй хаті.

У Балівці та Попівці працювали два продовольчі загони. Вони заглядали і нищпорили всюди, навіть в казан з борщем. «Ви говорите, що немає нічого, а борщ з чого зварили?» Забирали все. Моя баба Марина загинула, дядько Пилип, дід Микита.

Свідчення **Лісовського Володимира Филімоновича**, 1926 року народження, уродженця с. Балівка Дніпропетровського району Дніпропетровської області

Коли в Україні розпочався голод, мені виповнилося всього 6 років, але цей жах я запам'ятав на все життя. Голова сільської ради створив бригаду людей, які ходили по дворах і забирали все зерно, скотину, знаряддя для обробки землі. У нас на припічку стояв стакан квасолі, то її теж забрали., не дивлячись на те, що в сім'ї було 6 маленьких дітей. Нашу сім'ю від голоду врятував батько – Лісовський Филімон Миколайович, 1906р. н. В ті роки він працював у колгоспному млині, йому дозволяли забирати борошно, що розсипалося по підлозі. Коли ми їли, пісок та земля тріщали на зубах.

Думаю, що голод був штучним. На станції Амур – нижнє дніпровський стояли товарні ешелони, вщент заповнені зерном.

В селі були випадки голодної смерті. Помер від голоду мій сусід дід Платин, моя двоюрідна сестричка.

Свідчення **Музики Олени Тарасівни**, 1926 року народження, уродженки села Балівка Дніпропетровського району Дніпропетровської області.

В 1932р. голод прийшов у наше село. По селу пішли бригади, які заходили в кожну хату і забирали абсолютно все: зерно, крупу, цибулю. Навіть на малих дітей не зважали, які залишалися голодними після таких відвідин. Бригади вривалися у хати, якщо не було чого взяти, копали глиняну підлогу, бо думали, що там можуть ховати зерно. Дорослі жителі села кожен день з чотирьох годин ранку і до десяти – одинадцяти годин ночі працювали в степу голодні. Діти знаходилися в колгоспних яслах, де їх годували, але дуже погано. Трудодні не оплачувалися, але селян все одно ганяли на роботу. Все це робилося з наказу комуністів.

В нашому селі почали помирати діти: в сім'ї Прудкого Павла – дві дівчинки; у Бабака Гаврила – хлопчик; у Миколи Бажана – сестра Нюся; у Музики Івана Максимовича – син Іван; у Музики Пилипа Івановича – дочки Тася і Оляна.

Свідчення **Царук Марії Хомівни** (дівоче прізвище Височина), 1925 року народження, уродженки села Балівка Дніпропетровського району Дніпропетровської області.

Мене звати Царук Марія Іванівна. Коли був голод, мені було 6 років. У мене в ті часи голоду померло три брати та одна сестра. Два брати і сестра померли від голоду... а брат Іван ішов по степу в Батраки, ніс батькам їсти, його вбили в полі, забрали їжу, чоботи і сорочку вишиту, а його вкинули в скирту соломи. Нас обікрала дядина, забрала мішок вовни, ягоди і стакан квасолі. На схотіли відправити в дитдом, та нас по дорозі зустріли тітки і почали казати. Що звідти не повертаються, а вмирають там. Нас не відправили туди.

Харчувалися: рогозом, кураєм, збирали мерзлу картошку, якщо находили.

Огород засівав колгосп, тоді варили куліш, і за куліш люди робили. Нас віддали в ясла. Після яслів ми бігали до бабусі в Жальбівку обідати. Коли відкрили колгосп, то діда і бабу розкуркулили. Забрали молотарку, сівалку і пару коней, розкрили хату, яка була вкрита жерстю.

Голод був зроблений начальниками. В роки голоду багато людей померло.

Свідчення **Єфименко Євдокії Петрівни** (дівоче прізвище Скрипник), 1925 року народження, уродженки села Балівка Дніпропетровського району Дніпропетровської області.

Страшне лихо спіткало наше село – це голод 1932 – 1933 рр. дуже багато людей померло. Не минуло це горе і нашу сім'ю. Дітей було четверо, тому виживати було важко. Мій батько, Скрипник Петро Васильович, працював у совхозі «Батрак», щоб хоч як – небудь годувати сім'ю. Були такі часи, що доводилось їсти коржі з кураю. Щоб врятувати сім'ю від голодної смерті, батько пішов працювати у місто Дніпропетровськ. Там по картках давали продукти на сім'ю. він забрав менших дітей із собою, а старші лишилися з матір'ю, щоб допомагати їй. Мати запрягала плуг і орала свою ниву. І був колись такий випадок: батько забрав мене у місто, щоб вижила, бо була ще мала. Коли батько був на роботі, до нас закралися крадії і вкрали картку, по якій давали продукти. Ми залишилися без їжі. І я 97 років) в листопаді стояла на базарі боса і продавала свої черевики, щоб купити їсти.

Під час колективізації у нас забрали корову, яка годувала всю сім'ю, забрали плуг і сівалку.

Батько мого майбутнього чоловіка, Єфименко Петро Олександрович, працював головою сільської кооперації. Вони одержували на магазин хліб. Потім ділили його по 100 грам і продавали людям. А його мати, Олександра Василівна, працювала вчителькою в школі. Коли йшла на роботу, брала з дому, що було з продуктів, щоб нагодувати дуже слабеньких дітей, які втрачали свідомість прямо за партою.

Дуже тяжко було жити, але з моєї родини не помер від голоду ніхто.

Житель нашого села, Ламза Михайло Сергійович, з болем згадує ті страшні роки голодомору. Він відобразив, рідні вулиці та до болю знайомі двори на аркуші паперу, де помітив хати, в яких вимерли всі члени сім'ї. (див. додаток).

Список використаної літератури

1. Жуковський А.: «Тогочасна франкомовна преса про голод на Україні 1932 – 1933рр.// сучасність. – 1983. Ч.10.
2. Сергійчук В. «Як нас морили голодом»; Бібліотека українця. – К., 1997
3. С.В.Кульчицький «Трагедія голоду 1933»; т-во «Знання»;К., 1989
4. В.Баран, Я.Грицак, О.Зайцев; « Історія України»; в – цтво «Світ»;Л.1996

ГОЛОДОМОР

Однією з найстрашніших сторінок історії України XX століття була трагедія українського народу - голодомор 1932-1933 років. Він залишив по собі кількість жертв, яка рівна Першій світовій війні.

*У той рік залетіли зозулі,
Накувавши знедолений вік.
Наші ноги розпухлі узули
В кирзаки-ризаки у той рік.*

*У той рік мати рідну дитину
Клала в яму, копнувши під бік.
Без труни, загорнувши в ряднину...
А на ранок помер чоловік.*

*І невтомну, трудягу старого,
Без хреста повели у той бік...
І кістьми забілили дороги
За сто земель сибірських, сто рік.*

*У той рік і гілля, і коріння -
Все трошив буревій навкруги.
І стоїть ще й тепер Україна,
Як скорботна німа край могил.*

Голодомор 1932-1933 рр. в Україні - цілеспрямований геноцид проти українського народу, один/з найжахливіших підсумків сталінської суцільної колективізації. Свідомо організований більшовицьким тоталітарним режимом, щоб учинити масове винищення кращих сил українського народу. Основний удар був спрямований проти українського селянства - головного хранителя нації. Безпосередньою причиною голоду була політика примусових, із застосуванням репресій, хлібозаготівель. У селян і колгоспників, в одно-осібних і колективних господарствах забирали не лише зерно, а й іншу сільськогосподарську продукцію. В грудні 1932 р. Раднарком УСРР ухвалив постанову «Про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі». До таких сіл України, мешканців яких попередньо позбавили засобів існування, було припинено поставки продовольства. Внаслідок штучного голодомору Україна втратила кілька мільйонів чоловік. Точних даних немає, оскільки матеріали перепису 1937 р. було знищено, організаторів перепису розстріляно.

(Рисі. Голодуюча дитина з Полтавщини)

1. ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР.

Голодомор 1932-1933 рр. (за межами України відомий як Famine Genocide, Ukrainian Genocide) — навмисно організована шляхом штучного голоду масова загибель українців, передусім селян. У деяких дослідженнях (Джеймс Мейс, Роберт Конквест та інші) автори доводять, що Голодомор відповідає загальноприйнятому визначенню геноциду. Голодомор як геноцид українського народу сталінським режи-

мом у 1932—1933 р. офіційно визнаний урядами України, Австралії, Угорщини, Ватикану, Литви, Естонії, Італії, Аргентини, Канади, Грузії, Польщі, Сполучених Штатів Америки, Іспанії, Перу, Чехії та Колумбії.

У Конвенції ООН геноцид визначається як дії, здійснювані з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку. Представники СРСР домоглися виключення соціальної групи з цього переліку, тому що намір нищення класів лежав в основі радянської ідеологічної доктрини. Маючи справу з “ампутованим” визначенням людських спільнот, що підпадають під дію Конвенції ООН про геноцид, дослідники проблеми Голодомору-33 потрапили в пастку. Адже треба довести, що українські селяни гинули через те, що були українцями, а не селянами. Це не відповідає дійсності: вони гинули не через те, що були українцями, так само і не через те, що були селянами. Вони гинули як українські селяни, які за півтора десятиріччя до цих подій боролися з усіма владами за землю і волю, а тепер відстоювали право на самостійне господарювання.

Є й інша перепона на шляху ідентифікації найбільшого сталінського злочину. Конвенція ООН про геноцид не цікавиться логікою злочину, тобто причинами і мотивами нищення людських груп. Треба довести тільки те, що злочинець мав намір знищити певну групу. Нищення людських спільнот без завчасно обдуманого наміру, наприклад, через недосвідченість або необережність, не вважається тим злочином, який підпадає під визначення геноциду.

Принципові засади і практика здійснення національної політики Кремля в існуючій літературі не осмислені належним чином. Під покрівлю такого гігантського соціального катаклізму, як суцільна колективізація сільського господарства, переслідування за ознакою національної приналежності ставали непомітними. Проте радянська влада якраз від початку 30-х рр. перейшла до репресування представників окремих національностей у тих місцях компактного проживання, які вважалися небажаними під кутом зору державної безпеки. Практика примусових переселень тривала аж до другої половини 40-х рр., розпочавшись і закінчившись українцями (в 1932 р. - на Кубані, в 1944 – 1946 рр. - на території, що відійшла до Польщі). В сталінській державі не нищили людей через небажане етнічне походження.

Показово однак, що конфіскація продовольства під виглядом хлібозаготівель з метою створення умов, несумісних з життям, була застосована Кремлем проти сільського населення УСРР і Кубані. На відміну від індивідуальних репресій, які могли дозуватися, цей вид репресій створював ситуацію голоду на заблокованій звідусіль території, наслідком якої ставала певна кількість жертв, завчасно невідома для 191 організатора голоду ні за кількістю, ні за демографічним або національним складом. Але на національну спрямованість геноциду вказує та обставина, що заблокованою з метою організації повального голоду територією були два адміністративно-політичні утворення, в яких чисельність українських громадян переважала дві третини. Українські селяни, які не Ілрий-мали колгоспного ладу, були серцевиною українського народу, який мав великий досвід визвольної боротьби і спромігся використати в 20-х рр. радянську форму державності як плацдарм для можливого у майбутньому відділення від Росії.

Ось проти такого майбутнього й був спрямований терор голодом. Як бачимо, обґрунтування формули звинувачення у геноциді для прокурора виявилось б непростотою справою. Але питання про Голодомор-33 в Україні не ставиться у практичну площину. Вже не існує ні людей, які вчинили злочин, ні державних інститутів, за допомогою яких ці люди організували геноцид, ні самої держави. Кваліфікуючи дії вищого компартійно-радянського керівництва СРСР у 1932-1933 рр. під кутом зору Конвенції ООН “Про попередження злочину геноциду і покарання за нього”, ми звертаємо увагу світової громадськості на проблему винесення уроків з сталінського злочину, а не покарання за нього[1].

2. Масштаби трагедії

Території, населені українцями у 1918—1920 рр. Матеріали Мирної Конференції в Парижі, 1919.

Регіони сучасної України, що постраждали від Голодомору.

Зменшення населення в Україні із Кубанню та півдні Росії. 1929—1932.

Дослідження Станіслава Кульчицького на базі розсекречених даних перепису 1937 року та демографічної статистики вказують на таке.

Населення УРСР за переписом 1937 року складало 28 388 тис, за переписом 1926 року — 28 926 тис. людей. За 10 років воно скоротилося на 538 тис.

З підрахунку втрат від голоду потрібно виключити очікувану природну смертність 1933 року. Для цього найкраще вважати її рівною середньому арифметичному від показників смертності за 1927—1930 рр. Природна смертність за роки, які передували голодному, становить в середньому 524 тис. людей за рік. Виходячи з відкоригованої народжуваності у 1933 році (621 тис), одержуємо нормальний приріст за цей рік у 97 тис. людей. Цей приріст п'ятикратно менший, ніж у попередні роки.

Са Таким чином, маємо народжуваність і нормальну смертність за 10 років міжпереписного періоду. Маємо також загальну чисельність населення за обома переписами. Порівняння цих величин дозволяє визначити єдиний невідомий показник — неприродну смертність у 1933 році.

Природний приріст за 1927—1936 рр. становить 4 043 тис. людей. Додаючи до цієї величини різницю в чисельності населення між двома переписами (538 тис), одержуємо демографічний дефіцит у 4581 тис. людей.

Облік механічного руху населення, який провадився працівниками ЦУНГО СРСР протягом 10 років, вказує на від'ємне для України сальдо в 1 343 тис. людей. Статистичні органи визнавали, що він більш неточний, ніж облік природного руху.

Потрібно також врахувати сальдо міграційного балансу, що виводить на 3 238 тис. людей. Цю цифру можна вважати прямими втратами від голоду 1933 року. Вона увібрала в себе неточності в державному обліку природного і особливо механічного руху населення. Деякі історики відмовляються враховувати міжреспубліканське міграційне сальдо, вважаючи його непевною величиною.

Рис.2. Регіони сучасної України, що постраждали від Голодомору
Згідно з даними демографічної статистики можна зробити висновок, що голод 1932

року в Україні був причиною смерті 144 тис. людей. Цей голод був наслідком конфіскації хлібозаготівель з урожаю 1931 р. і припинився влітку 1932 року, тобто з новим урожаєм. Голод 1933 року став наслідком чергової конфіскації хлібозаготівель з урожаю 1932 року. На відміну від 1931р. у 1932 р. у разі відсутності у селян зерна, проводилася конфіскація їхніх незернових запасів продовольства. В результаті цього перевага смертності над народжуваністю в українських селах почалася вже з жовтня 1932 року. Апогей голодомору припав на червень 1933 року, коли статистичні органи реєстрували десятикратно більшу, ніж звичайно, смертність у селах (тепер також відомо, що насправді було зареєстровано не більше половини смертних випадків). Аналіз статистичних даних вказує на те, що у 1933 р. від голоду померло 3 238 тис. людей. Або, беручи до уваги неточність статистики, цифри в діапазоні від 3 до 3,5 млн. людей.

Крім прямих втрат від голоду, тобто загибелі людей, є втрати опосередковані — падіння народжуваності. Відбулося зниження природного приросту населення з 662 тис. на рік у 1927 році до 97 тис. на рік у 1933 році (без врахування померлих від голоду) і 88 тис. на рік у 1934 році.

Якщо прямі втрати у 1932 році становлять 144 тис, то загальні, включаючи ненароджених, визначаються цифрою 443 тис. людей. Прямі й опосередковані втрати за 1932—1933 рр. разом із демографічним відлунням 1934 року становлять 4 649 тис. людей. Ці дані характеризують демографічні наслідки голодомору 1932—1933 рр.

3. Статистичні таблиці

Кількість померлих (у тисячах) в Україні за 1933 рік за національністю

Національність,	У містах	У селах	Всього
українці	111,8	1440,4	1552,2
росіяни	33,2	51,8	85,0
євреї	20,1	6,9	27,0
поляки	2,8	17,9	20,7
молдавани	0,1	16,0	16,1
німці	1,7	11,5	13,2
болгари	0,2	7,5	7,7
греки	0,7	1,8	2,5
інші	60,4	124,2	184,6
всього	230,9	1678,1	1909,0

Статистика смертності по областях у відсотках від загальної кількості смертей в УРСР

Області	1927-1928 рр.(%)	1933 р.(%)	1935-1936 рр.(%)
Київська	19,7	26,8	17,7
Чернігівська	10,4	6,3	10,0
Вінницька	16,0	14,5	17,4
Харківська	19,2	26,0	15,1
Дніпропетровська	11,6	9,6	11,3
Одеська	10,2	8,6	9,5
Донецька	10,8	6,4	16,9
МАСРР	2,1	1,8	2,1

Динаміка смертності по УРСР (між переписами 1926 і 1937 рр.)

Роки		1927	1928	1929	1930	1931 і 1932	1933	1934	1935	1936	
УРСР	тис.	522,6	495.7	538.7	538,1	514	668,2	1850,3	483,4	341,9	361,3
	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Київська	тис.	104	99,9	106.9	113,0	103	161,3	495,4	88,8	57,5	66.8
	%	19.1	20,2	19,8	21,0	20,2	24,1	26,8	18.4	16,8	18.5
Чернігівська	тис.	54.6	50,9	53.8	47,2	49,0	58,2	117,3	64,3	32,2	37,2
	%	10,5	10,3	10,0	8,8	9,5	8,7	6,3	13,3	9,7	10.3
Вінницька	тис.	86.4	77.9	81,9	84,8	76,8	95,2	268,5	78,3	62,9	59.7
	%	16.5	15.7	15.2	15.8	14,9	14,2	14,5	16,2	18,4	16,5
Харківська	тис.	101	94,1	109,1	1-2,0	104	126,1	481,9	69,4	49,5	57.0
	%	19.5	19,0	20,3	19,0	20,2	18,9	26,0	14,4	14,5	15,8
Дніпропетровська	тис.	56,7	56,6	60.1	60.6	55,7	66,2	176,7	52.5	38,8	40,1
	%	10.9	11.4	11,2	11,2	10,8	9.9	9.6	10,9	11.4	11,1
Одеська	тис.	52,6	51,2	51,6	52,6	46,4	57,9	159,3	39,2	34,5	31,9
	%	10.0	10,3	9,6	9,8	9,0	8,7	8,6	8,1	10,1	8,8
Донецька	тис.	55,7	54,5	65,2	65,4	67,5	88,3	119,0	79,4	57,8	61,2
	%	10.7	11,0	12,1	12,2	13,1	13,2	6,4	16.4	16,9	16,9
МАСРР	тис.	10.2	10.6	10,1	12,7	11,3	15,0	32,2	11,5	7,7	7,4
	%	2.0	2.1	1.9	2,4	2,2	2,2	1,7	2,4	2,3	2,1

Представники найчисельніших етносів на території СРСР за матеріалами переписів 1926, 1937 рр. (витяг)

Національність	1926 р.	1937 р.	1937 у % до 1926
росіяни	77 791 124	93 933 065	120,7%
українці	31 194 976	26 421 212	84,7 %
білоруси	4 738 923	4 874 061	102,9%
узбеки	3 955 238	4 550 532	115%
татари	3 029 995	3 793 413	125,2%
казахи	3 968 289	2 862 458	72,1 %
євреї	2 672 499	2 715 106	101,6%
азербайджанці	1 706 605	2 134 648	125,1 %
грузини	1 821 184	2 097 069	115,1 %
вірмени	1 568 197	1 968 721	125,5%

4. Український голодомор на тлі загальносоюзного голоду

За даними загсів про національну приналежність померлих, в Україні люди гинули за ознакою місця проживання, а не національності. Невисокою є питома вага загиблих росіян та євреїв в їх загальній чисельності, оскільки вони жили в основному у містах, де

функціонувала карткова система постачання продовольством. Поляки або болгари гинули в таких же пропорціях, як українці, тому що основна їх частина теж проживала у сільській місцевості.

Проте сталінський інтернаціоналізм закінчувався на кордонах союзних республік. Зріз загальносоюзної картини голоду визначається лідерством України і, до певної міри — Північно-Кавказького краю. Якби можна було б виділити Кубанський округ, то його показники наблизилися б до українських.

У цій таблиці кубанські показники розчиняються в показниках п'яти інших округів Північно-Кавказького краю.

У двох поволзьких краях, які охоплюють територію сучасних п'яти областей (Волгоградська, Оренбурзька, Пензенська, Самарська і Саратовська) сукупною площею 435 тис. кв. км, від голоду померло, за розрахунками московського історика В.Кондрашина, 366 тис. чоловік. В

Україні, площа якої до 1939 року становила 450 тис. кв. км, від голоду померло 3 238 тис. чоловік, тобто на порядок більше.

Поволзький голод 1933 року нагадує український 1932 року. В обох випадках у селян забирали геть усе зерно — основний продукт харчування. Проте в добре поставлених селянських садибах залишалася свійська худоба і птиця, а також незернові продовольчі продукти тривалого зберігання — сало, картопля, цибуля, буряки, сушеня тощо.

Восени 1932 року в Україні і на Кубані у тих, хто не виконав хлібозаготівельного плану, тобто у переважної більшості селян, ці запаси продовольства були конфісковані. В результаті голод переріс у голодомор. Такої конфіскації незернового продовольства, тобто терору голодом, в інших регіонах СРСР не спостерігалось. Отже, сталінська тоталітарна держава здійснювала масові репресії не тільки за соціально-класовими, а й за національними ознаками.

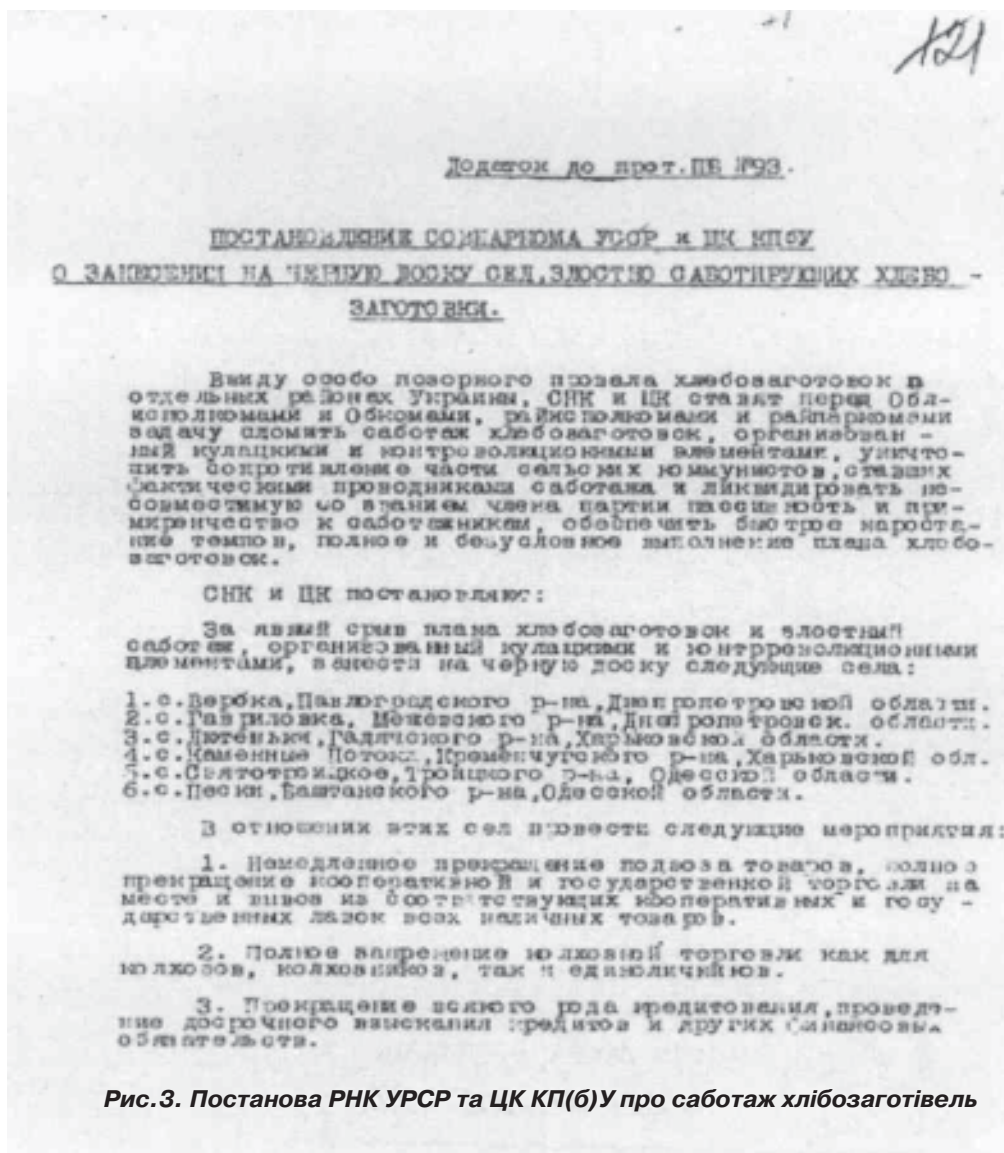

Рис.3. Постанова РНК УРСР та ЦК КП(б)У про саботаж хлібозаготівель

5. Причини Голодомору

Для виявлення причин Голодомору необхідно вивчати та співставляти величезну кількість документів, адже, як зазначають дослідники, у організаторів Голодомору не було ніяких причин документувати (а тим більше оприлюднювати) свою мету.

Результати такого аналізу свідчать, що причиною голодомору стала політика сталінського режиму одночасно щодо українців як нації і щодо селян як класу. Головною метою організації штучного голоду був підірив соціальної бази опору українців проти комуністичної влади для забезпечення тотального контролю з боку держави за всіма верствами населення (з огляду на те, що, як тоді вважалося, міський пролетаріат не створює проблем щодо його контролю).

На території Київщини, Уманщини, Черкащини, Вінниччини, Чернігівщини, Харківщини, Дніпропетровщини, Одещини, Луганщини у 20-х — 30-х роках тривала справжня селянська війна. Її елементами були зв'язки з петлюрівською еміграцією, поставки зброї через кордон (тоді з Галичини), план всеукраїнського повстання проти більшовиків. [6].

Документи ГПУ свідчать, що наприкінці 20-х — на початку 30-х стався новий виток повстансько-партизанської боротьби проти «московської комуни». Тоді піросло нове покоління українців, яке пішло у бій. Є свідчення про створення партизанських селянських загонів у 1931-1932 роках. Тільки за даними ГПУ, від 20 лютого до 2 квітня 1930 року в Україні відбулося 1716 масових виступів, з яких 15 кваліфікувалися «як широкі збройні повстання проти радянської влади». Вони об'єднували до двох тисяч людей, і відбувалися під гаслами: «Верніть нам Петлюру!», «Дайте другу державу!», «Хай живе самостійна Україна!», «Геть СРСР!», «Давайте завойовувати іншу свободу, геть комуни!». В ті часи люди організовувалися, як могли. Були навіть кінні загани. Зброєю були вила, лопати, сокири. Натовпи селян зі співом «Ще не вмерла Україна» ліквідовували місцеві органи влади. Партийці і комсомольці втікали. Радянська влада переживала важкі часи. Наприклад, велика, авторитетна родина Кривоносів у селі коло міста Шостки (Сумщина) не пустила у своє село радянську владу до 1932 року [7].

Позицію радянського уряду щодо українського селянства найкраще висвітлюють промови його провідників та тогочасні публікації в офіційних радянських медіях. Зокрема, Йосиф Сталін стверджував:

«Національна проблема, в самій своїй суті, це селянська проблема»

«Пролетарська правда», номер від 22 січня 1930 р.

«Знищення соціальної бази українського націоналізму — індивідуальних селянських господарств — було одним із основних завдань колективізації на Україні».

Виступаючи на XVII з'їзді партії, керівник Компартії України Косіор заявив:

«Націоналістичний ухил у Комуністичній партії України... грав виняткову роль у спричиненні та поглибленні кризи в сільському господарстві».

Він також промовляв на партійних зборах влітку 1930 року:

«Селянин приймає нову тактику. Він відмовляється збирати урожай. Він хоче згноїти зерно, щоб задушити радянський уряд кістлявою рукою голоду. Але ворог прорахувався. Ми покажемо йому, що таке голод. Ваше завдання — покінчити з куркульським саботажем урожаю. Ви мусите зібрати його до останньої зернини і відразу відправити на заготівельний пункт. Селяни не працюють. Вони розраховують на попередньо зібране зерно, яке вони заховали в ямах. Ми повинні примусити їх відкрити свої ями».

Шеф ОДПУ в Україні Балицький про боротьбу проти селянства в Україні:

«У 1933 р. кулак ОДПУ вдарив у двох напрямках. Спочатку його удар відчули на собі куркульські петлюрівські елементи на селі, а по-друге, головні осередки націоналізму \.

«МЕХАНІЗМ» ГОЛОДОМОРУ

«Спосіб, за допомогою якого людей нищили, був найжахливішим з досі відомих»— Ален Безансон.

Для виявлення суті Голодомору (тобто, як саме «морили голодом») при аналізі подій доцільно зосередитися не на тому, чи дійсно в Україні у 1931—1932 рр. був поганий

врожай зернових і які були цьому причини і не на тому, чи був поганий врожай також в інших частинах СРСР, тому що, як відомо, скупі врожаї не є незвичайним явищем у сільському господарстві будь-якої країни. Найбільш важливо те, яких заходів було вжито керівництвом СРСР (відтак — і керівництвом тодішньої Радянської України!, щоб максимально посилити ураження (сільського, перш за все) населення України голодом.

Рис.4. Вїзд червоної валки з хлібом. Колгосп «Хвиля пролетарської революції». Харківська область, 1932 рік

Відповідно до результатів досліджень, для досягнення бажаної мети — покарання голодом — організаторами Голодомору було використано наступний механізм:

У рік неврожаю зернових культур плани хлібозаготівлі були значно підвищені;

Під прикриттям посиленої кампанії хлібозаготівлі було запроваджено «свідомо здійснювану конфіскацію продовольства» через запровадження натурального штрафування (м'ясом, картоплею та іншими продовольчими продуктами) за невиконання планів хлібозаготівлі.

Селянам України та Кубані (на той час заселеної етнічними українцями) радянський уряд свідомо і плановірно не давав можливості виїхати з територій, уражених голодом.

Таким чином, хоча зменшення врожайності практично завжди призводить до деякого («пропорційного») погіршення умов харчування населення, практично всі дослідники визнають, що в умовах України голод такого масштабу міг бути і був організований лише штучно і навмисно.

7. Оприлюднення факту Голодомору

На Заході про факт Голодомору стало широко відомо 29 березня 1933 р. коли валійський (Welsh) журналіст Гарес Річард Воон Джоунз (Gareth Richard Vaughan Jones, 1905 — 12 серпня 1935, біографія) опублікував свій відомий репортаж про існування Великого Голоду в Україні у 1932-1933 рр. Цей репортаж був надрукований у багатьох газетах включно з «Manchester Guardian» та «New York Evening Post».

Вперше, 25 грудня 1987 року, перший секретар ЦК Компартії України В. Щербицький у доповіді, присвяченій 70-річчю утворення УРСР, згадав про факт голоду. Згадування було побіжним («5-6 рядків»), та причиною голоду було оголошено «посуху», але принципово новим було визнання самого факту —

Рис. 5. Жертви голоду на вулицях Харкова, 1933 (фото інж. Віненбергера, Widener Library, Harvard University, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1986, p. 35.)

раніше (і то дуже зрідка) дозволено було згадувати про «нестачу продуктів». Є підстави стверджувати, що це визнання було вимушеним — з огляду на очікуване оголошення результатів роботи американської комісії.

18 лютого 1988 року «Літературна Україна» опублікувала доповідь Олекси Мусієнка на партійних зборах Київської організації СПУ. Вітаючи курс нового керівництва КПРС на деєталінізацію, О. Мусієнко звинуватив Сталіна у здійсненні в республіці жорстокої кампанії хлібозаготівель, наслідком якої став голодомор 1933 року. Використане в цій доповіді слово «голодомор» було новотвором письменника.

На початку липня 1988 року на ХІХ конференції КПРС у Москві виступив Борис Олійник. Зупинившись на сталінському терорі 1937 року, він цілком неочікувано для присутніх завершив цю тему так: «А оскільки в нашій республіці гоніння почалися задовго до 1937-го, треба з'ясувати ще й причини голоду 1933-го, який позбавив життя мільйони українців, назвати поіменно тих, із чієї вини сталася ця трагедія».

Перші ґрунтовні дослідження фактів про Голодомор здійснив наприкінці 40-х — на початку 50-х років ХХ століття Дмитро Соловей — у еміграції. Його роботи високо цінуються спеціалістами, але не були широко відомі.

Наступний етап досліджень було проведено після створення Конгресом США спеціальної комісії з дослідження фактів голоду в Україні, виконавчим директором якої був Джеймс Мейс.

Дослідження проводилися як в США (зусиллями вищезазначеної комісії), так, паралельно, і в Україні — після того, як стало відомо про створення американської комісії та було вирішено створити «антикомісію».

У сучасній Україні одним із найвідоміших дослідників голодомору є видатний історик Станіслав Кульчицький. Див. посилання на його статті та наукові праці у «Джерелах».

Уже через два дні після появи у західних газетах чесного репортажу Г.Р. В. Джоунза — тобто 31 березня 1933 р. — газета «New York Times» опублікувала статтю власкора у Москві Вальтера Дюранті із запереченням факту Голодомору. Потім у приватних розмовах з дипломатом цей журналіст фактично зізнався, що брехав, а його статті визнані спеціальною комісією газети «New York Times» незбалансованими.

Як в Україні, так і за її межами не досягнуто згоди стосовно подій, означених як Голодомор.

Існують наступні альтернативні до викладеної в даній статті точки зору:

Ніякого голодомору взагалі не було, а була посуха на значній території СРСР (а не лише в Україні), в результаті чого у населення були певні проблеми з харчуванням. Кількість загинлих (мільйони) є спекулятивно завищеною.

Так, мільйони людей загинули в Україні від голоду, але:

Голод було викликано необхідністю експортувати значну кількість зерна для сплати закупівель передових технологій, необхідних для індустріалізації СРСР, тобто метою було винятково зерно, а не загибель селян;

Те, що в Україні ситуація (тобто кількість мільйонів загинлих) була гіршою, ніж в інших частинах СРСР, викликано лише «перегинами» тодішнього керівництва України;

Вилучення продовольства виправдано тим, що воно дозволило здійснити індустріалізацію, а індустріалізація — перемогти Німеччину.

Стосовно кваліфікації Голодомору як акту геноциду висловлюється теж певний спектр альтернативних думок: від того, що не можна кваліфікувати геноцидом події, що сталися до укладення міжнародного документа про геноцид (1948) до того, що оскільки від голоду помирали не лише в Україні, то нема доказів про акцію, спрямовану проти українців.

Висновок

Отже, голод 1932-1933 рр. був найтрагічнішою сторінкою в історії України 30-х років. Його причинами поряд з природними факторами стали непосильні для країни надзвичайно високі темпи індустріалізації, порушення тодішнім керівництвом умов створення

колгоспного ладу та насильницькі методи колективізації. До негативних явищ, які призвели до трагічних наслідків, також слід віднести низьку культуру землеробства, слабку технологічну базу новостворюваних колгоспів через те, що різко знизився валовий збір зернових та інших культур. Не останню роль відіграв невдалий експеримент із проведенням адміністративно-територіальної реформи в Україні на початку 30-х років. Наслідком голоду 1932-1933 рр. стали глибокі соціальні, психологічні та демографічні травми, завдані українському народові.

Отже, періоду 30-х років притаманна суперечливість в історії українського народу. Позитивні явища успішного економічного розвитку химерно перепліталися з формуванням адміністративно-командної системи з її деформованими методами розвитку економіки, що ґрунтувалися на організаційно-примусових заходах та орієнтацією суспільного виробництва на абстрактні інтереси держави. Поряд із розвитком ініціативи та щирого трудового ентузіазму мали місце відчуження основної маси виробничників від засобів виробництва. Спроби здійснити кардинальні соціально-економічні перетворення на селі адміністративно-командними методами призвели до трагічних наслідків, у тому числі до голоду 1932-1933 рр. та кризи у сільськогосподарському виробництві, яка була подолана лише наприкінці 30-х років. Усе це разом із жорстокими репресіями гальмувало соціально-економічні перетворення в республіці. Подолання негативних явищ вимагало надзвичайно великих зусиль і напруженої праці трудящих України.

ГОЛОДОМОР

“Спосіб, за допомогою якого людей нищили, був найжахливішим з досі відомих”

Ален Безансон

Українською катастрофою XX століття називає сучасна громадська думка голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Терор голодом, запроваджений сталінським тоталітарним режимом в Україні, заподіяв смерть мільйонам хліборобів. Адже від голоду, масових репресій і депортацій Україна втратила більше, ніж за роки Першої світової та громадянської воєн.

Історики і демографи ще й досі сперечаються навколо кількості жертв голодомору, виголошуючи різні дані - від 3 до 10 мільйонів. Найвірогідніше, враховуючи матеріали перепису населення 1937 року, втрати населення внаслідок повного фізичного виснаження, тифу, кишково-шлункових отруєнь, канібалізму, репресій, самогубств на ґрунті розладу психіки та соціального колапсу становили на теренах України близько 7 мільйонів осіб. Проте критерієм масштабності трагедії, очевидно, є не лише цифри, а й здатність кожної людини сприймати чуже горе, як своє. Всеосяжність цієї національної катастрофи можна збагнути лише глибиною внутрішнього потрясіння кожного, хто вважає себе цивілізованою людиною.

Голод 1932—1933 рр. відрізняється від попереднього (1921—1923) та наступного (1946—1947) тим, що викликані ним демографічні наслідки піддаються кількісному виміру. Перший радянський голод відбувся одразу після семирічної смуги війн, а третій — після винищувальної Другої світової. В обох випадках неможливо встановити, від чого гинули люди, скільки їх покинуло територію України, скільки прибуло на постійне проживання.

Але навіть найбільш досконала статистика не спроможна передати глибини та масштабності соціально-економічних, політичних та морально-психологічних наслідків голодомору, жахливого свавілля владних структур і масових випадків ганебного для людини явища - канібалізму. Голодне лихоліття, яке охопило адміністративні райони з населенням понад 40 млн. осіб і тривало майже два роки, явище не стихійне, а цілком рукотворне.

Першим повідомив про голод в СРСР англійський журналіст Малькольм Маггерідж. В останній декаді березня 1933 року в газеті «Манчестер гардіан» він поділився з читачами враженнями від поїздки по Україні та Північному Кавказу. Три його статті описували жахливі сцени голоду серед сільського населення. Маггерідж засвідчив масову загибель селян, але не назвав конкретних цифр.

Про обставини та масштаби голоду в Україні, судячи з спецдонесень закордонних консулів у Києві, Одесі, Харкові, було відомо керівникам інших держав. Про жахливі наслідки голоду в Україні йшлося в зверненнях голови еміграційного уряду УНР в Парижі професора Олександра Шульгіна до Ліги націй, а також до міжнародного Червоного Хреста, до міжнародних торговельних організацій. Але політичні та бізнесові кола зарубіжних країн мовчазно споглядали за трагедією або взагалі не помічали її, введені в оману сталінською пропагандою. Як, скажімо, прем'єр-міністр Франції Едуар Ерріо чи англійський письменник Бернард Шоу.

31 березня сенсацію «Манчестер гардіан» спробував спростувати англієць за походженням та громадянством, сумнозвісний кореспондент „Нью-Йорк таймс” у Москві, пулітцерівський лауреат Уолтер Дюранті. Він взагалі заперечував існування голоду в Україні. Це був єдиний із західних журналістів, кому вдалось взяти інтерв'ю у Сталіна. Суть замітки Дюранті була відображена в назві: «Русские голодают, но не умирают от голода». Населення УРСР за переписом 1937 року складало 28388 тис., за переписом 1926 року — 28926 тис. осіб. За 10 років воно скоротилося на 538 тис.

З даних демографічної статистики можна зробити висновок, що голод 1932 року винищив в Україні 144 тис. чоловік. Цей голод був наслідком хлібозаготовок з урожаю 1931 р. та припинився влітку 1932 року, тобто з новим урожаем. Голод 1933 року став наслідком хлібозаготівель з урожаю 1932 року. Ці хлібозаготівлі вперше супроводжувались конфіскаціями незернових запасів продовольства на випадок відсутності зерна. У двох поволзьких краях, які охоплюють територію сучасних п'яти областей (Волгоградська, Оренбурзька, Пензенська, Самарська і Саратовська) сукупною площею 435 тис. кв. км., від голоду померло, за розрахунками московського історика В.Кондрашина, 366 тис. чоловік. В Україні, площа якої до 1939 року становила 450 тис. кв. км, від голоду померло 3 238 тис. чоловік, тобто на порядок більше.

Поволзький голод 1933 року нагадує український 1932 року. В обох випадках у селян забирали геть усе зерно — основний продукт харчування. Проте в добре поставлених селянських садибах залишалася свійська худоба і птиця, а також незернові продовольчі продукти тривалого зберігання — сало, картопля, цибуля, буряки, сушеня тощо.

Восени 1932 року в Україні і на Кубані у тих, хто не виконав хлібозаготівельного плану, тобто у переважної більшості селян, ці запаси продовольства були конфісковані. В результаті голод переріс у голодомор. Такої конфіскації незернового продовольства, тобто терору голодом, в інших регіонах СРСР не спостерігалось. Отже, сталінська тоталітарна держава здійснювала масові репресії не тільки за соціально-класовими, а й за національними ознаками.

Перевищення смертності над народжуваністю в результаті цього почалось в українському селі вже з жовтня 1932 року. Апогей голодомору припадає на червень 1933 року, коли статистичні органи реєстрували в селі смертність, десятикратно перевищуючу природню (ми знаємо тепер, що насправді було зареєстровано не більше половини смертельних випадків). Аналіз статистичних даних показує, що в 1933 році від голоду померло 3238 тис. чоловік.

Дехто й досі намагається представити Голодомор 1932-1933 рр. як «збіг об'єктивних та суб'єктивних обставин»: посухи та «перегинів на місцях». Але факти свідчать зовсім про інше. Насамперед, посухи дуже рідко призводять до голоду у таких масштабах. До того ж, посуха не може призвести до повного знищення врожаю, через посуху з селянських господарств не може повністю зникнути худоба та птиця, все, чим можна прохарчуватися. Все це зникло завдяки «зусиллям» активістів, які відбирали в людей останнє. Про те, що урожай в Україні був, переконує хоча б той факт, що радянський уряд масово продавав збіжжя та інші сільськогосподарські культури за кордон. Наприклад, є свідчення, що в 1932-1933 рр. у Польщі українськими буряками годували свиней, бо цих буряків було багато і вони були дуже дешеві.

Факти переконують, що «випадково», через «перегини на місцях» не вивезеш за кордон сотні тисяч тонн продовольчих товарів. Ті, хто стверджує подібне, вочевидь, грішать проти істини, бо для вивезення продовольства у таких обсягах потрібне ПОЛІТИЧНЕ РІШЕННЯ.

Крім цього, за свідченнями очевидців, в окремих регіонах України тоді, коли від голоду щодня вмирали тисячі людей, майже на повну потужність працювали спиртові заводи, які переробляли дорогоцінний хліб на горілку. Так сталінський режим добував додаткові ресурси для проведення індустріалізації. Про те, що дії більшовиків були свідомими, свідчить ще один характерний факт. Восени 1932 – взимку 1933 року, коли вже всі зрозуміли, що в Україні справжній голод, тоталітарна влада не лише не припинила примусове відбирання їжі або хоча б прийняла допомогу інших країн, а навпаки, всі сили кинула на те, щоб ізолювати голодуючі райони. Армія, загони НКВС оточили українські міста (бо селяни намагалися врятуватися там від голодної смерті) та залізничні станції. Мешканцям сіл забороняли виїжджати в інші регіони СРСР. Цьому сприяло запровадження паспортної системи, яка фактично вдруж закріпачила українських селян. Спеціальними розпорядженнями було заборонено продаж залізничних квитків для них. Такі дії важко пояснити якимось збігом обставин.

Отже, аналіз фактів доводить, що тоталітарний сталінський режим діяв свідомо і за

чітким планом. Хліб вилучався, продавався до інших країн за валюту, яку спрямовували на закупівлю верстатів та іншого обладнання для промислових підприємств. Всіх невдоволенних знищували: розкуркулювали, висилали, просто страчували за вироком «трійок» без суду і слідства. На місцях знищених голодом або репресіями українських селян привозили нових, з Росії, Білорусії...

Все це призводило до страшних наслідків у масштабах нації. Українці мільйонами вмирили. Ті, хто вижив, підірвали своє фізичне та психічне здоров'я. В їхні душі назавжди закрився страх голоду.

Після голоду 1933 року демографічна статистика була закрита. Функції інформатора з питань народжуваності та загального числа населення Сталін поклав на себе. Виступаючи в січні 1934 року на XVII з'їзді ВКП(б), він з нажимом підкреслив, що населення СРСР збільшилось до 168 млн. чоловік. Названа цифра була директивною. Походження її зовсім очевидне: офіційна оцінка Центрального управління народногосподарського обліку СРСР за січень 1933 року (165,7 млн.) плюс природній приріст, що складав тоді приблизно 2,5 млн. чоловік.

Липова сталінська цифра гуляла тільки серед пропагандистів. Йшов рік за роком, а у виданнях державної статистики цифра поточного обліку чисельності населення завмерла на показнику 1 січня 1933 року.

За зразкове проведення в січні 1937 року Всерадянського перепису населення начальника ЦУНХУ СРСР Івана Кравалю було нагороджено орденом Леніна. Скоро новий орденосець прислав І.Сталіну та В. Молотову перше повідомлення про наслідки перепису. В ньому відмічалось, що населення СРСР станом на 6 січня 1937 року складає 162 млн. чоловік. Таким чином, у 1937 році в Радянському Союзі виявилось на 6 млн. менше людей, ніж на початку 1934-го, якщо вірити фальшивій цифрі, яку об'явив тоді Сталін. До цієї жадливої різниці слід було ще додати фальшивий приріст населення за три роки.

І.Краваль був заарештований та розстріляний. Слідом за ним репресували майже всіх демографів. Був ліквідований всесвітньовідомий Демографічний інститут АН УРСР. Перепис 1937 року об'явили недейсним та провели його заново у 1939-му. Після голоду 1933 року демографічна статистика була закрита. Функції інформатора з питань народжуваності та загального числа населення Сталін поклав на себе. Виступаючи в січні 1934 року на XVII з'їзді ВКП(б), він з нажимом підкреслив, що населення СРСР збільшилось до 168 млн. чоловік. Названа цифра була директивною. Походження її зовсім очевидне: офіційна оцінка Центрального управління народногосподарського обліку СРСР за січень 1933 року (165,7 млн.) плюс природній приріст, що складав тоді приблизно 2,5 млн. чоловік.

Липова сталінська цифра гуляла тільки серед пропагандистів. Йшов рік за роком, а у виданнях державної статистики цифра поточного обліку чисельності населення завмерла на показнику 1 січня 1933 року.

За зразкове проведення в січні 1937 року Всерадянського перепису населення начальника ЦУНХУ СРСР Івана Кравалю було нагороджено орденом Леніна. Скоро новий орденосець прислав І.Сталіну та В.Молотову перше повідомлення про наслідки перепису. В ньому відмічалось, що населення СРСР станом на 6 січня 1937 року складає 162 млн. чоловік. Таким чином, у 1937 році в Радянському Союзі виявилось на 6 млн. менше людей, ніж на початку 1934-го, якщо вірити фальшивій цифрі, яку об'явив тоді Сталін. До цієї жадливої різниці слід було ще додати фальшивий приріст населення за три роки.

Сталін враховував, що після карательно-виховних акцій населення не припинить «розмножуватися». Щоб цей процес відбувався задовольняючими воєнкоматі темпами, він у червні 1936 року заборонив аборти. Заборона діяла до 1955 року...

Але це визначення базувалося не на документах, а на суб'єктивних судженнях свідків Голодомору. Крім того, ця комісія покликана була встановити факти (з чим вона блискуче справилася), а не давати їм правову оцінку. Тому після завершення її роботи українські організації Північної Америки вирішили звернутися до юристів. З ініціативи Світового

конгресу вільних українців була створена Міжнародна комісія з розслідування голоду 1932-1933 рр. в Україні під керівництвом професора шведського Інституту публічного та міжнародного права Якуба Сандберга.

У листопаді 1989 року комісія Я. Сандберга опублікувала свій вердикт. Безпосередньою причиною масового голоду в Україні вона назвала надмірні хлібозаготівлі, а його передумовами — примусову колективізацію, розкуркулювання і прагнення центрального уряду дати відсіч «традиційному українському націоналізму». Отже, юристи побачили в Голодоморі не тільки прагнення Кремля за допомогою терору голодом нав'язати селянству невласний йому спосіб життя, але й виокремили в терорі національну складову. Голодомор в Україні був кваліфікований як геноцид.

Глава Комісії проф. Сандберг вважає і надалі актуальним проведення досліджень і дискусій з проблематики Голодомору, оскільки, на його думку, йдеться не тільки про дослідження історичного аспекту, але й про вивчення на цій основі «феномена» тоталітаризму, що зневажає людські права і породжує нетерпимість і переслідування, а також проявів ксенофобії, расової та етнічної нерівності, які й досі спостерігаються в різних країнах світу і з якими людство вступило в третє тисячоліття».

Власне, під цим кутом зору й відбулось міжнародне відзначення 70-ї річниці Голодомору у 2003 році.

Його початок було покладено спеціальним засіданням Верховної Ради України 14 травня 2003 року, присвячене пам'яті жертв Голодомору, в якому не взяла участі лише фракція комуністів. Учасники засідання ухвалили Звернення до українського народу, в якому визнали, що «...Голодомор було свідомо організовано сталінським режимом і має бути публічно засуджений українським суспільством і міжнародним співтовариством як один з найбільших за кількістю жертв факт геноциду у світовій історії».

У документах Політбюро ЦК КП(б)У збереглося свідчення про те, як восени 1932 року організовувалися з України так звані «зелені ешелони» для забезпечення промислових центрів Росії продуктами харчування до жовтневих свят. З України вивозили вже не тільки посівний матеріал, але й навіть, квашені огірки, капусту та помідори, напевно залишаючи людей приреченими на голодну смерть.

“Який голод, питаєте, був? Те, що собак та котів виїли - те дрібниця. Те, що дохляти-ну із скототомогильника, щоб власті не бачили, тягали, - теж ніщо. Серед зими почали мертвяків одривать і їсти, а тоді й за живих взялися. Чегринець, той вкрав у Сахнихи хлопця, зарізав та й з'їв. Гарне таке хлоп'ятко було, Панасиком звали, тільки рученята мати в зарізяки отняла, під порогом лежали...”

(Із спогадів Михайла Миколайовича Котенка, с. Дзюбівка, Сумська обл.)

Пригадую простягнуту руку високого блілого селянина і слова: “Дайте хлібця хоч на один зуб”. Групи безсилих селян сиділи та лежали на тротуарах коло будинків, деякі там і помирали. Півживих та мертвих селян міліція забирала на вантажні авта і вивозила десь за місто.

(із спогадів Любові Артемівни Дражевської, м. Харків)

Я прокинувся рано вранці від жахливого сну і... від холоду. Я вже другу добу сидів у цій затхлій бочці, в якій ще, здається, зовсім недавно було багато солоних смачних помідорів, які ми з братами та сестрами смакували за обидві щоки та весело сміялися... Я любив ці помідори! Матуся робила їх за своєю власною, особливою рецептурою, яку мої предки передавали по материнській лінії з покоління в покоління. Вони мали такий надзвичайний смак, що не міг забути, який не можна було порівняти ні з чим! Такий солоний та водночас солодкий, терпкий та м'який, кислий та мокрий... Ні в кого я ніколи не їв таких помідорів! Навіть на весіллі сусідської доньки Оленки не було таких смачнющих солінь...

А тепер я сиджу в цій колись такій жаданій бочці, неначе я сам майбутня їжа... Того дня, коли моя наймолодша сестричка Маринка була з'їдена моїми ж родичами та братами, я втік з дому та заховався у підвалі, який завалило камінням, як полохливий щур, у величезній бочці з-під помідорів... Я не рахую днів. Я не знаю, як бути далі. Я вже хлопчина десяти років, але я боюся. Я боюся кожного наступного дня, боюся поворухнутися, боюся жити далі, боюся дихати, боюся свою маму, тата, братів, навіть Дмитрика, боюся тих страшних дядьків у формі, що приходили щодня та забирали у нас всю їжу, доки її зовсім не стало... Давно вже не було наших курей, корівки Бурьонки, двох симпатичних свинок, що їх мама збиралась забити на травневі свята... Батько не міг дістати десь зерна, щоб зробити хліба... хоч трошки хліба для нас! А вони... ті «зелені ешелони», вони забирали навіть ті чудові помідори, що не смакують без запашного хліба. Навіщо вони їм? Нашому ж селищу вони б знадобилися більше, особливо цього неурожайного року... Але ці дядьки з делегації, яку називали «зеленим ешеленом», казали, що вони мають повне право на збір наших харчів, бо наше селище не виконало якийсь план по хлібу...

Тож, ось що називається голодом! До цих днів я не знав, що таке може трапитись... Але тепер я впевнений, що таке почуття, як відчай, існує. І я відчув його у десять років.

Ще кілька днів тому я був впевнений, що все налагодиться, я вірив, що у нас буде хліб та їжа... Я йшов вулицею і шукав чогось попоїсти, бо вже пух з голоду, коли побачив її... Це була наша сусідка, тітка Натка. Вона лежала на землі... Посеред самої дороги... Я підбіг до неї: «Тітко, ви чуєте мене?..» А вона наче й не чула. Вона дивилася наче крізь мене, кудись вдалину, у сіре холодне небо... Нарешті я зміг роздивитися її, як слід. Голод дуже її змінив. Колись повнощока гарна жінка перетворилась на жалюгідну подобу дотліваючого життя... Вона була навіть більше, ніж худа-худезна, її великі голубі очі ввалилися і стали, немов дві помираючі пташки, повільно кружляти та тьмяно блимати, віддзеркалюючи сумне та ще холодне сіре весняне небо... Нарешті вона впізнала мене, вона хотіла щось сказати, але не змогла – її губи безпомічно ворухились. Я хотів закричати, покликати когось на допомогу! Але страх і біль скували мені горло. Вона промовила кілька слів, та я не почув: «Що? Скажіть, скажіть ще раз!..» А вона тільки: «Я помираю...», - і більше нічого, тільки ця зневажлива тиша, яка ніби знущалась з нас, заповнювала собою все, наче передвіщуючи щось жахливе... Але що може бути жахливіше щоденних похоронів?.. Ця тиша боляче вдаряла мені прямісінько у серце. Я більше ніколи не побачу добру сусідку Натку, свою сестричку Маринку, не поїм бабциних пиріжків, бо, як сказала мені мати, її серце не витримало і ангели віднесли її у кращий світ, але вночі бабця і досі приходить мені уві сні... Я пам'ятаю її сухі, натруджені руки і добрісінькі карі очі і хриплий голос, яким вона завжди розповідала мені на ніч якісь чудернацькі казки...

Сподіваюсь, що ці добрі ангели віднесуть і тітку Натку... Вона була хороша, завжди пригощала нас з Маринкою цукерками, дозволяла залазити на їхню вишню після збору та доїдати смачнющі червоні вишні, якими не могла похвалитися жодна хазяйка на селі. І взагалі, ми з Маринкою і Дмитриком були їм з дядьком Миколою, наче рідні, бо лелека, на жаль, не приніс їм своїх діточок.

Тож, ми вже третій місяць голодували. У шлунку знову щось нещадно боліло, давило та різало. Здавалося, що немає жодного виходу. Останніми днями батько став якось незрозуміло говорити та дуже жадібним та хтивими очима дивитися на малу Маринку. Але, здавалося, ніхто, окрім мене цього не помічав. А того дня він наче з глузду з'їхав! У нього безглуздо бігали очі та тряслися руки, він щось безмовно щепотів сам собі... Як шаленець він ходив з кутка в куток. Навіть мама, яка сама вже ледь витримувала, помітила його стан. З настанням ночі батько не пішов спати, він зник. Вночі я прокинувся від чийось шумних кроків. У хаті всі спали і тільки мала Маринка, у якої внаслідок

голоду, напевно, розвинулась якась поганська хвороба, тишком плакала у люльці. Я побачив темний силует, який щось стиха промовляв. Силует підійшов до Маринчиної люльки і дівчинка затихла... Мені той підозрілий силует здався знайомим, але я не знав звідки саме.

На ранок Дмитрик пробовкнувся, що Маринку задушили. Хто? І навіщо? Він, на жаль, не знав. Я був наче у трансі. Я бачив убивцю, я, напевно, навіть знав його, та не міг згадати. Раптом у голові промайнуло, наче блискавкою, що батько зник ввечері, а повернувся тільки вночі, коли його ніхто не бачив... Але я не міг повірити в те, що він був спроможний на вбивство, мій рідний батько! Ні, просто янголи вирішили забрати Маринку раніше! Вона в кращому світі і їй тепер добре. Мабуть... Того ранку мої батьки мали, що приготувати на обід – мою сестру... Вони нікому не розповіли про смерть нещасної Маринки, моя сім'я з'їла труп за обідом! Навіть Дмитрик!.. Мій брат і кращий друг!.. Вони всі наче походили з розуму від голоду. Тепер, коли вони знайшли що їсти, материні очі також заблищали тваринним, сковуючим душу та все всередині, блиском.

Я пішов, ні, я втік! Я не мав жодних помислів, тільки трусився від однієї думки, що наступного тижня саме я буду обідом чи вечерею... Хоч я і сам дуже хотів їсти, я не зміг би святкувати, якщо причиною свята є обід з моєї сестри Маринки. Мене давили сльози жалю та горя, вони затуляли мені шлях і занурювали в туман... Я мужньо витер сльози і йшов твердими кроками вулицею, наче нічого і не сталося. Вже кілька днів я не виходив із дому та ні з ким не спілкувався. Вийшовши на нашу вузьеньку вуличку, я ойкнув. Вздовж усієї вулиці лежали люди. То були ті, кого вже повиганяли з їхніх рідних домівок. Вони сиділи, дехто лежав, просто неба! Тож, скоро і наша черга... Та ось я дійшов до діда Макарової хати. «Діду Макаре, ви ще тут?» - кричу, та відповіді немає. Я зібрав усю сміливість у кулак та ввійшов на його подвір'я. Забігаю до напіврозваленної хати, а там якийсь брудний юродивий щось їсть... «Невже? Невже і діда Макара я більше не побачу?!» - миттю промайнуло в моїй дитячій голівці. Раптом «юродивий» підняв очі, відірвавши їх від своєї «трапези» і я впізнав його – то був дід Макар! О, то було велике щастя! Я кинувся йому на шию, почав цілувати, по ходу розказуючи, яке горе трапилося... А він наче і не бачив мене, тільки відсторонював свій шматок кривавого м'яса від мене. «Діду, що з вами?» - шепочу я у відчаї, а він тільки: «Була в мене дружина, ну а тепер нема, була в мене собака, ну а тепер нема і ти біжи, хлопчина, бо і тебе нема...» Я, не зрозумівши жодного слова, не розбираючи дороги, понісся до єдиного безпечного місця, яке я тільки знав у нашому селищі, – до нашого недоремонтованого підвалу. Там я і знайшов цю бочку. Тепер я ховаюся і мрію, щоб янголи швидше прилітали... Мені так погано...

Напевно, я заснув тоді. Бо коли я прийшов до свідомості, світло яскраво блимало мені в очі і сонце наче саме посміхалося мені. На добру хвилину я забув про те, де я і що зі мною сталося... Та ж ось неймовірна різь у животі нагадала мені причину всіх моїх нещасть – голод! Я виліз із бочки та озирнувся навкруги – нікого, усі хати зрівняні з землею і тільки трупи на землі... Такі худі та змучені тіла моїх минулих сусідів та моєї родини...

Мені дуже важко все те згадувати, бо Дмитрика, матір, батька та братів того кривавого ранку я бачив востаннє... Сам не знаю, як я дожив до цих днів. Дуже смутно згадую, як я вибрався з тієї пам'ятної бочки. Мені просто пощастило, що мене не «прибрали» разом із трупами. Дякувати Богові, я живий! Але як жити далі з таким гірким відбитком, накладеним голодомором?..

ГОЛОДОМОР – ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ?

Одною з найстрашніших сторінок історії України ХХ століття була трагедія українського народу – голодомор 1932-1933 років. Все насправді було так трагічно, як про це повідомляють ЗМІ, люди мерли мільйонами, і відбувалося це в 32-33-му роках не вперше і не востаннє. Пізніше був голод 46-47-х років, але це вже зовсім інша тема.

Голодомор 1932-1933 рр. в Україні вважається цілеспрямованим геноцидом проти українського народу, одним з найжахливіших підсумків сталінської суцільної колективізації, свідомо організованим більшовицьким тоталітарним режимом, щоб учинити масове винищення українського народу. Основний удар, спрямований проти українського селянства – головного хранителя нації.

Щоб впевнено сказати, що голодомор – це геноцид українського народу, треба спочатку дати визначення геноциду.

Геноцид (від грец. *genos* — рід, плем'я і лат. *caedere* — вбивати) — здійснення масового знищення, переслідування, гоніння певних груп населення за расовими, національними, релігійними мотивами на основі принципу колективної відповідальності [4]. Слово «геноцид» нове. Вперше воно використано у книзі «Влада країн Осі в окупованій Європі», виданій 1944 року у Вашингтоні. Автором книги і слова був польський юрист єврейського походження Рафаель Лемкін. Однак явище геноциду не було винаходом німецьких фашистів. За словами Олександра Кінга, члена «Римського клубу», людина як вид стала домінувати на планеті тому, що вона безпощадно усувала і знищувала не тільки живі істоти, а й слабші раси і менш пристосованих до виживання членів своєї ж людської родини.

Геноцид широко практикувався в усі часи не лише варварськими, а й цивілізованими народами. Всі випадки геноциду в історії людства важко перерахувати, але відомо, що їх було багато. Знищення «інших» народів, особливо в середні віки, здійснювалося в основному за релігійними мотивами. Коли античні римляни завоювали Карфаген, то три чверті його населення було вирізано, а решту розпродано у рабство. За декілька років, починаючи від 1492-го, іспанці за допомогою планомірної тактики обдурення і підступності майже цілковито винищили двадцятимільйонне населення Карибського басейну.

Все ж, визнання Голодомору актом геноциду українського народу міститься ще в цілій низці інших офіційних документів. Зокрема, про це йдеться в заяві парламенту Естонії від 20 жовтня 1993 р. із засудженням комуністичної політики геноциду; резолюції № 680 щодо голодомору в Україні Сенату Австралії від 31 жовтня 2003 р., яка визнала події в Україні одним із найжахливіших проявів геноциду в історії людства, та аналогічній резолюції Законодавчої Ради штату Нова Південна Валія від 20 листопада 2003 р.; Декларації про вшанування пам'яті жертв голодомору в Україні 1932–1933 років, ухвалену Сенатом Аргентинської Республіки 23 вересня 2003 р.; резолюції Сенату Канади від 19 червня 2003 р., в якій міститься заклик до уряду Канади визнати голодомор в Україні 1932–1933 років та засудити будь-які спроби приховати історичну правду про те, що ця трагедія була нічим іншим як геноцидом. Документ передбачає також призначення останньої суботи листопада Днем жалоби в канадських школах; резолюції Палати представників Конгресу США, зокрема №356 від 20 жовтня 2003 р., а також внесення законопроекту щодо спорудження у Вашингтоні до 75-річчя Голодомору в Україні пам'ятника жертвам голодомору-геноциду; постанові стосовно 70-ї річниці Великого голодомору в Україні 1932–1933 років Державних Зборів Угорської Республіки від 24 листопада 2003 р.; посланні Генерального директора ЮНЕСКО у зв'язку з 70-ми роковинами Голодомору в Україні 1932–1933 років від 16 грудня 2003 р. В Україні запроваджено щорічне відзначення Дня пам'яті жертв голодоморів і політичних репресій.

Причиною Голодомору 1932–1933 рр. була не лише маніакальна ненависть «батька всіх народів» Й. Сталіна до українців, а й передусім московсько-більшовицька політика, згідно з якою найефективнішою формою ідеологічної боротьби є фізична відсутність носіїв «не наших» ідей. Нема людини — нема проблем, як афористично висловився Сталін. Тодішній італійський посол у Харкові писав: «Голодомор улаштований з метою «провчити селянина» і провести «модифікацію етнічного матеріалу» — так делікатно було названо винищення українців і заселення України неукраїнцями: «Влада планувала замінити український «етнографічний матеріал» і заселити найкращі землі України своїм «етнічним матеріалом» Кожен голод в Україні має своє офіційне обґрунтування. Аналіз змісту опублікованих упродовж 1929–1933 років близько 30 постанов ЦК ВКП(б), Раднаркому УРСР та СРСР, ЦК КП(б)У засвідчує факти свідомого створення таких умов життя для сільського населення, дві третини якого становили етнічні українці, які призвели до їх відвертого фізичного винищення.

Постанова Раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б) від 5 травня 1932 р. про план хлібозаготівель із врожаю 1932 року передбачала з усієї території СРСР у колгоспах і в одноосібників заготовити 1103 млн пудів зерна. Найбільша частка припадала на Україну — 356 млн пудів. Постанова московського центру мала подвійне завдання: зерном з українських нив розрахуватися за техніку і технології з іноземними державами та розправитися з непокірними українцями. Саме вона дала старт другому голоду в Україні (першим вважається голодомор 1921–1922 років), який тривав у 1932–1933 роках. Питанням хлібозаготівлі займалися центральний апарат, керівники районів, компартійних і комсомольських організацій, МТС. Скрізь створювалися ударні, буферні бригади, які люди називали «бригадами по викачці хліба». Пропагандистською підмогою їм у виконанні «постанови партії та уряду» стали газети, особливо районні. Їхні шпальти зарясніли публікаціями про «злісних невиконавців» хлібоздачі, особливо куркулів, підкуркульників як контрреволюціонерів і ворогів радянської влади.

Публікації про перебіг хлібозаготівель свідчать про репресивні методи більшовицької влади, які призвели до масового голоду серед споконвічних хліборобів. Так, газета «За суцільну колективізацію» — орган райпарткому, райвиконкому та райпрофради Тальнівщини в статті «Засудили куркуля» від 31.10.32 в с. Майданець писала: «За невиконання твердого завдання з хлібозаготівлі та м'ясозаготівлі, нарсуд Тальнівського району в с. Майданці засудив куркуля Гребінника А., що здав лише 12 пудів хліба замість 108 пудів, до позбавлення волі терміном на 2 роки». Стаття «Посилити боротьбу за хліб» від 07.01.33: «У с. Лисячий Балці здали хліб на 84%. Голову колгоспу Тростянського приймають до партії, а на полі лежить 20 га покосів пшениці. У с. Стойково в одноосібному секторі виконано хлібозаготівлю на 42%, в Кобринівій Греблі — на 43%, в Гуляйці — на 49%. А сільрада в Гуляйці грається у репресивну гру, а не бореться за вивершення хлібозаготівлі. Конончука Г. двічі штрафували на 150 і 140 карбованців, він хліба не здає».

За розпорядженнями уряду, заборонялася будь-яка торгівля в сільській місцевості, призупинялося продовольче постачання сіл, переслідувалося та каралося на 10 років ув'язнення і розстріл будь-яке використання хліба для оплати праці в районах, що не виконали хлібозаготівельних планів, запроваджувалася система натуральних штрафів, товарних репресій.

Отже, Голодомор в 1932–1933 роках був спричинений не природними, а політичними причинами. 1932 року збір хліба на Україні був середній (146600 тис. центнерів, тобто на 15500 тис. більше, ніж у 1928 р.) і загрози голодомору не було. Він виник як репресія проти селянства, що чинило опір колективізації.

Позицію радянського уряду щодо українського селянства найкраще висвітлюють промови його провідників та тогочасні публікації в офіційній радянській пресі. Зокрема, Йосип Сталін стверджував: «Знищення соціальної бази українського націоналізму — індивідуальних селянських господарств — було одним із основних завдань колективізації на Україні» («Пролетарська правда» від 22.01.30); виступаючи на XVII з'їзді партії, керівник Компартії України Косіор заявив: «Націоналістичний ухил у Комуністичній партії України... грав виняткову роль у спричиненні та поглибленні кризи в сільському господарстві»;

шеф ОДПУ в Україні Галицький про боротьбу проти селянства в Україні говорив так: «У 1933 р. кулак ОДПУ вдарив у двох напрямках. Спочатку його удар відчули на собі куркульські петлюрівські елементи на селі, а по-друге, головні осередки націоналізму». У зв'язку з посиленими реквізиціями («заготівлями») хліба 1930–1932 років населення сіл голодувало вже навесні 1932 року. Але до неочікуваної катастрофи дійшло в 1933 р., коли був зібраний новий урожай. У плані «хлібозаготівель» засобами радянського терору в українських селян-колгоспників і одноосібників забрали увесь хліб. Сільське населення лишилося без жодних засобів проживання, а влада не організувала ніякого харчування для села. Голодомор охопив майже всю територію України, але небувалих розмірів набув у південних і східних областях. На відміну від 1931 р., у 1932 р. у разі відсутності у селян зерна, проводилася конфіскація їхніх незернових запасів продовольства. Внаслідок цього перевага смертності над народжуваністю в українських селах почалася вже у жовтні 1932 року. Апогей Голодомору припав на червень 1933 року, коли статистичні органи реєстрували десятикратно більшу, ніж звичайно, смертність у селах. Свідок голодомору В. Д. Дереча згадує: «Померлих ніхто не реєстрував, не записували ні в які книги, не вели жодного обліку, не давали ніяких зведень у район, область, столицю. По дорозі на цвинтар перед померлими не стелили квітів, за ними не йшла траурна процесія, не плакали плакальниці, близькі родичі з села та з інших сіл, не супроводжували сусіди, друзі. За ними не співали півчі, не читав молитву священик, не дзвонили дзвони, на їхніх могилах не ставили хрестів, не вішали вишитих рушників, не кажучи вже про мармурові пам'ятники. До цих пір невідомі нам їхні імена і могили. Спецбригада могильників, яка забирала з хат мертвих, забирала й тих, хто ще не вмер, і ледь животів. Про таких говорили: «Цього теж забираєм, до завтра буде готовий». Статистичний аналіз свідчить про те, що у 1933 р. від голоду померло 3 238 тис. чол. Міста і промислові райони менше потерпіли, тому що для них була запроваджена карткова система. Голодні селяни жили різними способами; ширилися недуги; зареєстровані були випадки канібалізму. Смертність від голоду була дуже висока, в деяких районах вона сягала 18–20% усього населення. Кількість жертв Голодомору в Україні 1932–1933 років визначають по-різному: максимальну цифру подають — 15% населення України, тобто 4–5 000 000 (Д. Соловій, М. Приходько, В. Чемберлен), 10% сільського населення (К. Меннінг). Українське населення голодувало і поза межами УРСР, голод був також на Передкавказзі, Курщині, в Криму, тобто скрізь, де селянство чинило особливий опір колективізації. До керівних органів УРСР надходили тисячі звернень громадян про продовольчі труднощі, голодування, смерті. Старий учитель із с. Мачухи на Полтавщині Іван Шашкевич у листі до ВУЦВК писав про тортури голодом: «Тортури — це страшний голод, створений штучно відбиранням хліба і всіх видів овочів. Голод від природи викликає засмученість, скорботу в серцях людей, веде до милосердя, до добрих справ на користь ближнього, щоб догодити божеству. А голод штучний викликає в людей злобу, ненависть, жадібність, недовір'я, хитрість, обман, і я не помилюся, якщо скажу, що хто радив голод зробити, той не друг більшовицької влади: євреї зробили голод в Єгипті й були приречені на муки, смерть і вигнання. Боже, врятуй радвладу від подібних наслідків». До ЦК КП(б)У за допомогою почали звертатися місцеві керівники. Проте ні РНК УРСР, ні ЦК КП(б) не мали продовольчих ресурсів. Зосереджені в Україні запаси хліба належали до централізованих фондів і без дозволу союзних органів не могли використовуватися. Радянська влада цілком замовчувала організований нею Голодомор 1932–1933 років і не подавала населенню ніякої допомоги. Відомості про цю трагедію дійшли на Захід, де відреагували українці західних земель та еміграція. Створені були комітети допомоги в Європі й за океаном, були надіслані повідомлення до Ліги Націй, справа розглядалася в британському парламенті; діяльність щодо допомоги українському селянству організував кардинал Т. Інніцер у Відні. Але радянський уряд відкинув пропозиції допомоги з-за кордону, твердячи, що інформації про голодомор навмисне поширюють вороги Радянського Союзу, й інсценізував поїздку по СРСР французького радикала Е. Ерію, який пізніше писав про неправдивість звісток про голодомор в Україні.

Отже, відповідно до результатів досліджень, для досягнення бажаної мети — пока-

рання голодом — організаторами Голодомору було використано такий механізм:

- у рік неврожаю зернових культур плани хлібозаготівлі було значно підвищено;
- під прикриттям посиленої кампанії хлібозаготівлі було запроваджено «свідомо здійснювану конфіскацію продовольства» через запровадження натурального штрафування (м'ясом, картоплею та іншими продовольчими продуктами) за невиконання планів хлібозаготівлі;

- селянам України та Кубані (у той час заселеної етнічними українцями) радянський уряд свідомо і планомірно не давав можливості виїхати з територій, уражених голодом.

Хоча зменшення врожайності практично завжди призводить до деякого («пропорційного») погіршення умов харчування населення, практично всі дослідники визнають, що в умовах України голод такого масштабу міг бути і був організований лише штучно і навмисно.

Для виявлення причин Голодомору необхідно вивчати та зіставляти велику кількість документів, адже, як зазначають дослідники, в організаторів не було ніяких причин документувати (а тим більше оприлюднювати) свою мету. Американська комісія розслідування голодомору в Україні, зокрема кореспондент «Нью-Йорк Таймс» Волтер Дуранті, керівник журналістського корпусу в Москві стверджував, що голод 1932–1933 років становив акт геноциду проти української нації: «Це вчинено з метою придушити те, що Сталін уважав основою націоналізму — а основа та була серед селянства... Сталін бажав смерті мільйонам мешканців України, бо він хотів нейтралізувати Україну, що, на його думку, була бар'єром на шляху утворення централізованого російсько-центристського тоталітарного режиму. А саме такий режим виник у 30-х роках. Саме тому ми не зможемо тлумачити голодомор лише як явище, що сталося в сільських районах. Ми повинні підійти до нього у контексті загального наступу проти українства у той період, якщо ми це зробимо, стане ясно, що голодомор був нічим іншим, як проявом геноциду».

Вперше, 25 грудня 1987 р., перший секретар ЦК Компартії України В. Щербицький у доповіді, присвяченій 70-річчю утворення УРСР, згадав про факт голодомору. Хоча згадування було побіжним і причиною голоду було оголошено «посуху», але принципово новим було визнання самого факту. Є підстави стверджувати, що це визнання було вимушеним — з огляду на очікуване оголошення результатів роботи американської комісії. 18 лютого 1988 р. «Літературна Україна» опублікувала доповідь Олексі Мусієнка на партійних зборах Київської організації СПУ. Вітаючи курс нового керівництва КПРС на десталінізацію, О. Мусієнко звинуватив Сталіна у здійсненні в республіці жорстокої кампанії хлібозаготівель, наслідком якої став Голодомор 1933 року. Використане в цій доповіді слово «голодомор» було новотвором письменника. На початку липня 1988 року на XIX конференції КПРС у Москві виступив Борис Олійник. Зупинившись на сталінському терорі 1937 року, він цілком не очікувано для присутніх завершив цю тему так: «А оскільки в нашій республіці гоніння почалися задовго до 1937-го, треба з'ясувати ще й причини голоду 1933-го, який позбавив життя мільйони українців, назвати поіменно тих, із чиєї вини сталася трагедія».

Перші ґрунтовні дослідження фактів про Голодомор здійснив наприкінці 40-х — на початку 50-х років XX ст. Дмитро Соловей у еміграції. Наступний етап досліджень було проведено після створення Конгресом США спеціальної комісії з дослідження фактів голоду в Україні, виконавчим директором якої був Джеймс Мейс. Після завершення роботи комісії, метою якої було встановити факти, а не давати їм правову оцінку, українські організації Північної Америки звернулися до юристів. З ініціативи Світового конгресу вільних українців була створена Міжнародна комісія з розслідування голоду 1932–1933 років в Україні під керівництвом професора шведського Інституту публічного та міжнародного права Якуба Сандберга. У листопаді 1989 р. комісія Я. Сандберга опублікувала свій вердикт. Безпосередньою причиною масового голоду в Україні вона назвала надмірні хлібозаготівлі, а його передумовами — примусову колективізацію, розкуркулювання і прагнення центрального уряду дати відсіч «традиційному українському націоналізмові». Дослідження проводилися як у США, так паралельно і в Україні після того, як стало відомо про створення американської комісії та було вирішено створити «антикомісію». У сучасній

Україні відомим дослідником голодомору є історик Станіслав Кульчицький. Питання голодоморів предметно досліджують в Інституті історії України НАН України, Міжрегіональній Академії управління персоналом, геноцид вивчають Асоціація дослідників голодоморів в Україні, Всеукраїнське товариство «Меморіал» ім. В. Стуса, Центр українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Отже, Голодомор в Україні 1932–1933 років — навмисно організована за допомогою штучного голоду масова загибель українців. Дослідженнями Джеймса Мейса, Роберта Конквеста та інших було доведено, що Голодомор відповідає загальноприйнятому (Резолюція про геноцид, ухвалена ООН у 1948 р.) визначенню геноциду.

Інформація про голод 30-х рр. XX ст. довгий час була під забороною. Лише після того, як українська діаспора в США і Канаді широко відзначила 50-ту річницю голодомору, за розслідування його обставин взялася спеціальна комісія Конгресу США. А вже з 1988 року українські вчені отримали змогу вивчати документи, пов'язані зі вказаною проблемою. У кінці листопада цього ж року тему „Колективізація сільського господарства в республіках Середньої Азії і Казахстану” обговорювали на науковій конференції в м. Алмати. У доповідях Ж. Абилхожина і М.Татімова зазначалось, що в окресленому регіоні СРСР від голоду та хвороб, пов'язаних з ним, протягом 1930-1933 рр. померло 1,7 млн людей. Це були одні з перших та найменших жакливих цифр, які поступово стали відомі не тільки науковим колам Радянського Союзу, але й широкому загалу.

На початку XXI століття продовжували з'являтися документальні видання, у яких зібрано свідчення тих, хто пережив трагічні події 30-х років. Добрим прикладом у цієї справі є видання тритомника „Український голокост 1932-1933: Свідчення тих, хто вижив” (за редакцією о. Ю. Мицика) та „Злочину” (упорядник Петро Кардаш, перше видання побачило світ у м. Мельбурні 2003 року).

2008 рік в Україні оголошено Роком пам'яті жертв Голодомору. Указ президента України Віктора Ющенка про це підписано 24 листопада, повідомляється на його офіційному сайті. Указ підписано “з метою донесення правди про геноцид українського народу до української громадськості й міжнародної спільноти та у зв'язку з 75-ю річницею цієї трагедії”. Відповідно до указу, уряд України має проаналізувати стан виконання закону “Про Голодомор 1932-1933 років в Україні”, нормативно-правових актів з підготовки заходів у зв'язку з річницею Голодомору й вжити заходів з їхньої реалізації, вирішити питання фінансування.

Міністерство закордонних справ України за участю Міжнародного координаційного комітету Міжнародного конгресу українців для планування заходів у зв'язку з 75-ю річницею Голодомору повинні протягом місяця розробити план тематичних заходів, забезпечити його реалізацію закордонними дипломатичними установами із залученням української громадськості за кордоном.

Література:

1. Урок дает история / Под общей ред. В.Г. Афанасьева, Г.Л. Смирнова; Сост. А.А. Ильин. - М.: Политиздат, 1989. - 414с. - С. 170-182.
2. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів: Збірник / Інститут історії партії при ЦК КПУ / Упорядник - Р.Я.Піріг. - К.: Політвидав України, 1990. - 608 с.
3. Дерев'янкін Т.І. Колективізація // Сторінки історії Української РСР: факти, проблеми, люди: Посіб. для вчителів / За ред. Ю.Ю. Кондуфора; упоряд.: С.В. Кульчицький, А.А. Чуб, Н.А.Дехтярьова. - К.: Рад. школа, 1990. - 383 с. - С. 141-165; Кульчицький С.В. 1933: трагедія голоду // Там само. - С. 165-203.
4. Колективізація і голод на Україні (1929-1933): Зб. документів і матеріалів /Упорядники - Г. Михайличенко і Є.Шаталіна, відповід. ред. С.Кульчицький. - К.: Наукова думка, 1992. - 734 с.
5. Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні (20-30-ті роки). - К.: Либідь, 1991. - 313 с.

6. . Діалог цивілізацій: сіонізм — найбільша загроза сучасній цивілізації: Матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції. Київ, 3 червня 2005. — К.: МАУП, 2006.
7. Кульчицький С.В. Ціна „великого перелому”. - К.: Україна, 1991. - 431 с.
8. Енциклопедія українознавства: Перевид. в Україні. — Л.: «Молоде життя», 1993. — Т. 2.
9. Єврейсько-більшовицький переворот 1917 року як передумова червоного терору та українських голодоморів: Матеріали IV Міжнар. наук. конф., Київ, 25 листопада 2005 р. — К.: МАУП, 2006.
10. Політологічний словник / Ред. М. Ф. Головатий та О. В. Антонюк. — К.: МАУП, 2005.

«УКРАЇНЬСЬКА ТРАГЕДІЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.»

ГОЛОДОМОР – це соціально-економічне явище, що виявляється у позбавленні населення мінімуму необхідних продуктів харчування та призводить до його вимирання та негативної зміни демографічної та соціальної структури населення.

У ХХ ст. Україна пережила три голодомори – усі за радянської влади; основною їх причиною була аграрна політика партійного радянського керівництва.

- Перший голодомор в Україні тривав з 1921 до середини 1923 р.
- Другий – 1932 – 1933 рр.
- Третій – 1946 – 1947 рр.

Голодомор 1932-1933 рр. став найстрашнішою національною катастрофою. Він був актом геноциду і військовий злочин в історії людства. Від штучного голоду і терору, які були організовані комуністичним режимом СРСР під керівництвом Сталіна, загинуло близько від 3,5 до 9 мільйонів українців.

І. ПРИЧИНИ ГОЛОДОМОРУ 1932 - 1933 РР.

Головною причиною голодомору стала політика сталінського комуністичного режиму одночасно щодо українців як нації і щодо селян як класу, а метою був підлив соціальної бази опору українців проти комуністичної влади для забезпечення тотального контролю з боку держави за всіма верствами населення.

Й. Сталін неодноразово проголошував, що “Україна є найбільш слабкою ланкою радянської системи”. Українські селяни багато століть жили за умов приватної, а не общинної власності на землю, отже, найбільш запекло опиралися колективізації. Лише в 1930 році в Україні спалахнуло декілька десятків селянських повстань, які придушила Червона Армія та війська ГПУ. У цих повстаннях брало участь населення всіх національностей, що мешкали в Україні. Серед української інтелігенції і навіть частини місцевої комуністичної еліти були сильні настрої на користь незалежності України. Отже, Україну треба було остаточно поставити на коліна.

При цьому Сталін опирався на вже накопичений комуністами великий досвід злочинів та терору, зокрема, під час громадянської війни 1917-1922 років, яка для України була війною за незалежність. Цю війну більшовики ледь не програли, і були змушені піти на суттєві поступки, зокрема, формально визнали існування Української держави у складі Радянського Союзу. Але при тому ніде вони не вчинили стільки злочинів під час громадянської війни, як на Україні. Зокрема, звичайною практикою було масове захоплення і знищення заручників серед мирного населення, а також вилучення продовольства. Кількість жертв у роки громадянської війни серед населення України складає понад мільйон людей. Ще більше українців загинуло під час голоду 1921-22 років, який був спричинений не лише жадливістю неврожаєм, а й відібранням у селян України зерна за допомогою понад мільйона солдатів радянської Червоної Армії, що окупувала Україну. Цей досвід придушення селянства за допомогою голоду був добре засвоєний комуністичним керівництвом.

ІІ. Розбираючи роботу штучного голоду, слід відзначити, що колективізація українського села призвела до різкого падіння продуктивності сільського господарства. У 1930 році валовий збір зерна України становив 23 млн. т, 1931 - 18, 1932 - 13 млн. т. Цього цілком вистачало б, щоб прогодувати населення республіки, однак союзний уряд продовжував установлювати для України непомірні хлібозаготівельні плани. У 1931 році республіканське керівництво звернулося до Москви з проханням знизити планові цифри. Сталін погодився на незначне зменшення плану, але це не могло врятувати ситуацію. Як

наслідок, уже наприкінці 1931 р. в Україні почався голод. Особливо відчутним він став узимку 1931-1932 рр. Незважаючи на це, у липні 1932 р. емісари Й. Сталіна - надзвичайні уповноважені Л.Каганович і В.Молотов - телеграфували з УРСР “вождеві”, що хлібозаготівлі в Україні розвиваються неприпустимо повільно.

У серпні 1932 р. було видано постановку ВЦВК та РНК СРСР, названу в народі «законом про п'ять колосків», яка передбачала смертну кару із конфіскацією майна. Навіть за крадіжку жмені зерна можна було поплатитися життям. Невдовзі з'явився закон про “боротьбу зі спекуляцією”, який передбачав ув'язнення в концтаборах від 5 до 10 років для тих селян, які рятуючись від голоду, намагались обміняти домашні речі на харчові продукти в містах. Купити продукти вони не могли, бо з 1928 р. продовольство в містах розподілялося за картками. Селяни опинилися в безвихідному становищі.

Незважаючи на посуху і неврожай, добре знаючи, що в українському селі лютував страшний і жорстокий голод, РНК СРСР і ЦК ВКП визначили республіці непосильний план хлібозаготівель - 356 млн. пудів. У листопаді 1932 р. партійні державні органи розробили спеціальну інструкцію щодо організацій хлібозаготівель в одноосібному секторі УРСР. У разі невиконання плану постачання зерна передбачалося позбавити селян земельних наділів та виселити їх до інших районів чи областей. За постановою РНК УРСР від 24 листопада 1932 р. облвиконкомом за невиконання планів в одноосібному секторі дозволялося вдвічі збільшувати розміри штрафів.

Окрім зерна у селян відбирали будь-які інші продукти харчування і тим самим прирікали людей на голодну смерть. Однак жодні репресії не могли забезпечити виконання планів хлібозаготівель. На 1 листопада 1932 р. було заготовлено і здано лише 195 млн. пудів зерна, що становило 55% від запланованого.

У жовтні 1932 р. у республіку для нагляду за хлібозаготівельною кампанією прибула надзвичайна комісія на чолі з В.М.Молотовим. Комісія діяла брутальними методами. “Для роботи” на селі були мобілізовані партійні активісти. До сіл входили регулярні війська і підрозділи ГПУ, які силою відбирали у селян останнє зерно. Партійні та радянські працівники, голови колгоспів, які робили спроби перешкодити насильству, за вказівкою Сталіна, були репресовані – тоді в Україні було знято з посад понад половину місцевих керівників. Шляхом репресій комісія вилучила з українського селянства додатково 89,5 млн. пудів зерна.

До організації голоду доклали рук Л. М. Каганович, який прибув в Україну слідом за В. М. Молотовим, голова РВС та нарком з військових і морських справ К. Є. Ворошилов, його заступники М. Н. Тухачевський і Я. Б. Гамарник, голова ГПУ В. Р. Менжинський, його перший заступник Г. Ягода (Іегуда), Нарком землеробства Я. А. Яковлев (Епштейн). Безпосередньо в Україні організаторами геноциду українців були генеральний секретар ЦК КП(б)У С. В. Косіор, голова Раднаркому УРСР В. Я. Чубар, голова ВУЦИК Г. І. Петровський, голова ГПУ в УРСР С. І. Балицький, командувач Українським військовим округом І. Е. Якір та інші.

У січні 1933 р. Сталін відрядив в Україну свого уповноваженого П. П. Постишева, який став другим секретарем ЦК КП(б)У, а фактично - диктатором України. За його вказівкою в селах були проведені обшуки і вилучене останнє зерно. За невиконання хлібозаготівель села заносили на “чорні дошки”, що означало припинення в них державної та кооперативної торгівлі. В Україні були закриті їдальні, буфети та інші підприємства громадського харчування. Наприкінці грудня 1932 р. на “чорні дошки” було занесено 400 сіл, які оточувалися військами, пересування селян заборонялось. Приховування навіть незначної частки зерна розглядалось як злісний саботаж хлібозаготівель, шкідництво. Наприкінці грудня 1932 р. на Північ було виселено 800 селянських сімей лише з Одеської та Чернігівської областей.

Неврожай і страшний голод не бралися до уваги, експорт зерна з України хоча дещо й зменшився, але не припинився. У 1930 році за кордон було експортовано 4,8 млн. т, 1931 - 5,2 млн. т, 1932 - 5,1 млн. т, 1933 - 1,8 млн. т зерна.

У 1932 році в Україні було зібрано зерна лише на 12% менше, ніж у середньому за 1926 - 1930 рр. Це засвідчує, що за бажання влади страшного лихоліття та голоду можна

було уникнути і забезпечити населення необхідним мінімумом продуктів харчування. Однак тоталітарна держава прагнула за будь-яку ціну прискорити проведення колективізації.

Смертність від голоду з осені 1932 р., тобто з початку діяльності комісії В.Молотова, стала масовою. Пік голодомору припав на зиму 1932 - весну 1933 рр. Вмирили передусім хлібороби, мешканці села. Масовою була дитяча смертність.

Охопивши Північний Кавказ, Крим, Кубань, Курщину, Поволжя, найжахливішим голод виявився саме в Україні. Бо саме в Україні та на Кубані було наказано вилучати у селян не тільки зерно, а взагалі будь-яке продовольство. При тому всі залізниці та кордони з Росією були блоковані військами, щоб не дати українським селянам врятуватися втечею. Села України обезлюдніли. Чорні прапори над сільрадами засвідчували про вимерлі села. В містах безперервно проводилися облави, на вулицях міст і особливо Харкова кожного дня прибирали сотні трупів померлих селян. Часто харків'янам доводилося переступати через трупи, прямуючи вранці на роботу.

Взагалі смерть від голоду є одним із найтяжких видів страти. Голодуюча людина часто втрачає не тільки гідність, а й будь-яку людську подобу. Так, коли на вулиці Харкова хтось розлив молоко, до цього молока кинулися голодуючі – злизувати його з землі. Люди їли листя з дерев, хробаків, соломку. Поширеним явищем був канібалізм. Відомі випадки, коли мати вбивала одну свою дитину, щоб нагодувати її м'ясом інших. Часто люди привозили своїх дітей до міста і тут залишали, сподіваючись, що їх хто-небудь врятує. Проте більшість таких дітей відловлювали спеціальні бригади і розміщували до "дітприймників", де на них чекала смерть від голоду та хвороб.

III. Розкриваючи масштаби Голодомору, необхідно підкреслити, що на початку 30-х років однією з центральних зон голодоморного лихоліття була Харківщина. Приблизно відомо лише, що за 3 місяці 1933 р. там померло голодною смертю понад 600 тис. осіб. Науковці Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна вивели коефіцієнти смертності за 1929 - 1933 рр. в регіонах, заселених українцями. За кількістю знищених голодом людей Харків увійшов до лідерів - тут коефіцієнт смертності перевищив 25% (до цієї групи ввійшли також Київ, Луганськ), Краснодар.

Радник американського президента Рузвельта П. Дюранті у своїх репортажах з Москви писав, що "будь-яке повідомлення про голод в СРСР - це перебільшення або злісна пропаганда". Його статті, а також фальшиві повідомлення інших подібних "журналістів" західна преса друкувала широко й охоче. За свої брехливі "репортажі" від своїх хазяїв Дюранті отримав Пулітцерівську премію ("за чесну і об'єктивну журналістику"), а від Сталіна - особливу подяку. Але правду він знав. У депеші англійського посольства з Москви 30 вересня 1933 р. повідомлялося: "Україну повністю знекровлено... Дюранті вважає цілком можливим, що в Союзі Радянських Союзів померло не менше 10 млн. - посередньо чи безпосередньо від браку харчів". Проте це не завадило президенту США Ф. Д. Рузвельту саме у 1933 році повністю відновити дипломатичні стосунки США з СРСР. Водночас країни Заходу, зокрема Франція, зірвали розгляд Лігою Націй питання про голод в Україні.

Американський історик Р.Конквест у праці "Жнива скорботи", писав: "Кількість жертв у справжній війні проти селянства перевищувала загальну кількість загиблих у всіх країнах під час першої світової війни". Слід нагадати, що за час тієї війни всі воюючі сторони разом втратили приблизно 10 млн. У 1933 році від голоду в Україні щохвилини вмирало 17 людей.

Голодомор 1932-1933 рр. в Україні як явище геноциду українського народу підпадає під означення геноциду, наведене в Конвенції ООН від 09 грудня 1948 р. про попередження злочину геноциду і покарання за нього. Так, ст. 2 цієї Конвенції визначає геноцид "як будь-яке з діянь, які вчиняються з наміром знищити повністю або частково яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку".

IV. Лише наприкінці 1980-х – у 1990-х рр. з'явилися наукові статті про голодомор, спогади очевидців, публікації в пресі; складено мартиролог жертв голодомору, щороку проводяться дні їх пам'яті.

26 листопада 1998 р. був прийнятий Указ Президента України про встановлення Дня пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр. в Україні (четверта субота кожного листопада).

Висвітлюючи історію Голодомору 1932 - 1933 р. в Україні, варто зазначити, що ці події упродовж понад півстоліття залишалися найбільш закритою сторінкою радянської історії. Замовчування голодомору як явища, заборона будь-якої інформації про нього були складовою офіційної політики правлячої Комуністичної партії Радянського Союзу – головного організатора злочину. Уперше факт голоду 1932-1933 рр. в Україні згадано 25 грудня 1987 р. у доповіді першого секретаря ЦК Компартії України В.Щербицького, присвяченій 70-літтю утворення УРСР. Однак причиною голоду було названо “посух”.

Перші ґрунтовні дослідження фактів про голодомор здійснив наприкінці 40-х - на початку 50-х років XX ст. Д. Соловей - в еміграції. Однак його праці не були відомі громадськості в Україні до 90-х років XX ст.

Наступний етап досліджень пов'язаний зі створенням Конгресом США спеціальної комісії з дослідження фактів голоду в Україні, виконавчим директором якої був Джеймс Мейс. В результаті діяльності цієї комісії у 1988 р. конгрес США визнав голодомор актом геноциду проти української нації.

Відновлення історичної правди стало можливим лише в умовах утвердження державної незалежності України, демократизації суспільного життя, розсекречення архівних документів. В Україні наукові дослідження Голодомору 1932-1933рр. розпочалися в 90-х роках XX ст. В останні десятиліття з'явилися серйозні публікації документів і наукові розробки історії Голодомору 1932-1933 рр., його причин та наслідків.

15 травня 2003 р. Верховна Рада України в офіційному зверненні до народу України визнала Голодомор 1932-1933 рр. актом геноциду. На вересень 2003 р. офіційні документи у зв'язку з Голодомором ухвалили у Бельгії, США, Канаді, Аргентині і Країні Басків (Іспанія). Факт геноциду українців сталінським режимом СРСР у 1932-1933 рр. офіційно визнаний урядами України, Австралії, Угорщини, Ватикану, Литви та Сполучених Штатів Америки.

Особливо зростає інтерес української влади до історії Голодомору 1932-1933 рр. та вшанування пам'яті його жертв в останні роки.

11 липня 2005 р. видано Указ Президента України В.А.Ющенка “Про додаткові заходи щодо увічнення пам'яті жертв репресій та голодоморів України”.

4 листопада 2005 р. видано Указ Президента України В.А.Ющенка “Про вшанування жертв та постраждалих від голодоморів в Україні”.

12 жовтня 2006 р. видано Указ Президента В.А.Ющенка “Про відзначення у 2006 р. Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій”.

6 листопада 2006 р. Президент України В.А.Ющенко вніс на розгляд Парламенту проект Закону “Про голодомор 1932-1933 рр. в Україні”. Проект Закону має на меті відновлення історичної справедливості через надання політико-правової оцінки Голодомору 1932-1933 рр. в Україні як геноциду української нації, забезпечення належного вшанування жертв та постраждалих від Голодомору 1932-1933 рр., глибокого усвідомлення громадянами причин і наслідків геноциду українського народу, утвердження у суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства.

V. І, як висновок, треба сказати, що Голодомор 1932-1933 рр. – це одна з найстрашніших трагедій в історії українського народу, який став наслідком політики радянської тоталітарної системи щодо селянства. Вони відбили стан економічних відносин і соціальних умов на селі. Сталося «розселяння селянства». Командно-бюрократична система керівництва призвела до того, що селянин перестав бути хазяїном на землі, було вбите його почуття власника. А продовольча проблема в СРСР так і не була вирішена.

На мою думку, кожен громадянин повинен знати про ці страшні події в історії України, бо вони стосуються кожного. Я впевнена, що кожна родина має свідків голодомору, які розповідають дійсну правду про ті роки. Ми маємо це знати і з цього робити належні висновки, бо ми – майбутнє України. І подальша доля залежить від нас, тому не маємо право на помилку або на повторення чогось схожого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Голод 1921-1923 років в Україні. Збірник документів і матеріалів. Київ, 1993.
- Колективізація і голод на Україні, 1929 - 1933: 36. док. і матеріалів. -К., 1992.
- Веселова О., Марочко В., Мовчан О. Голодомори в Україні 1921-1923.1932-1933.1946-1947. Злочини проти народу. Київ, 2000.
- Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. -К., 1993.
- Кульчицький С. Ціна “великого перелому”. -К., 1991.
- Мейс Дж. Політичні причини голодомору в Україні (1932 - 1933 рр.) // Український історичний журнал. - 1995. - № 1. - С. 34 - 48.
- Найбільший злочин імперії: Матеріали науково-практичної конференції “Слобожанщина. Голодомор 1923 - 1933 років /Упоряд. Ю.В.Бадзьо, І.П.Ющук. - К., 1993.
- Солоненко М. Виконуючи заповіді моїх мордованих голодомором земляків. Харків, “Просвіта”, 1999.
- Старів С. Страта голодом. Київ, 1997. Переклад з анг.
- Шаповал Ю. Пролог трагедії голодомору. III конференція КП(б)У // Історія України. - 2002. - № 43. - С. 1 - 8.

ГОЛОДОМОР

Американський політолог, професор Гарвардського університету Роман Шпорелюк сказав: «Демографічна катастрофа 1932 – 1933 р.р. буде з українським народом може навіть століття. Знищено біологічний потенціал народу...»

У 1929 році на листопадовому пленумі ЦК ВКП(б) Сталін проголосив «суцільну колективізацію». Він вважав селян невиліковно консервативним класом і основною перешкодою революційним змінам. Сам Сталін був першим організатором голодомору. Цього найближчими помічниками в цьому злочині проти українського селянства були В. Молотов та Л. Каганович, які побували на Україні і в нашій області у листопаді 1932 року.

В. Молотов був головою комісії по заготівлі хліба на Україні.

За ініціативою саме Л. Кагановича ЦК КП(б)У та РНК УРСР 6 грудня 1932 року прийняли постанову «Про занесення на чорну дошку сіл, котрі злісно саботують хлібозаготівлі».

Десять років генеральним секретарем ЦК КП(б)У був Косіор Станіслав Вікентійович, який намагався зігнати селян в рекордно короткий термін – за 6 – 9 місяців, що викликало масове незадоволення селян.

Твердо проводив сталінський курс проти «реакційного українського мужика» направлений на роль «глав гола» - головного організатора голоду на Україні, секретар ЦК КП(б)У Постишов Павло Петрович: «Нужно посадить мужика на картошку, а хлеб сдать государству. Вплоть до семян...».

Наприкінці січня 1933 р. першим секретарем Дніпропетровського обкому КП(б)У став Хатаєвич Нендель Маркович, який досить відверто висловився про те, що відбувалося в нашій області, на Україні і в СРСР в цілому: «Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть. Цей рік став випробуванням нашої сили та їхньої витриманості. Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система існуватиме завжди. Ми виграли війну».

Війна більшовицької влади з селянами ще наприкінці 20-х років штучно створеними «ножицями цін», що призвело до хлібозаготівельної кризи. В цей період на Дніпропетровщині заготівлею хліба займалися 5 організацій: Укрхліб, Хлібопродукт, Сільгоспкооперація, Споживча кооперація, Московська спілка споживчих товарів і маслотрест. Їх закупівельні ціни трохи відрізнялися, між ними була конкуренція. З часом закупівлю хліба монополізувала організація «Союзхліб» і все більше хліба вивозилося за межі України.

Рівень життя українського селянина різко знижувався. Наприкінці 1928 р. була введена карткова система на продукти харчування в містах і робітничих селищах. По селах розсилали уповноважених. У 1930 р. уповноважені з допомогою активістів, комітетів незаможних селян вже шукали і знаходили прихований хліб.

Держава оббирала колгоспи і селян одноосібників все більше і більше. Зимув 1931 – 1932 року селяни ледве пережили. Коли на початку літа 1932 року заколошилися хліба, працівники НКВС, ДПУ, та їх активісти почали відловлювати «перукарів», тобто тих, хто потай зрізував на ланах колоски, щоб не вмерти з голоду. Коли почався обмолот хлібів в словнику НКВС та ДПУ з'явився новий термін «несуни», так називали тих, хто для підтримки послаблених голодною зимою сил брав з току жменю – другу зерна.

Щоб захистити від «перукарів» та «несунів» соціалістичну власність, Сталін власноручно написав закон, а 7 серпня 1932 р. він був прийнятий, - закон «Про охорони майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і укріплення суспільної (соціалістичної) власності». Цей закон в народі називали «закон про п*ять колосків».

За крадіжку врожаю на ланах, суспільних запасів, худоби – розстріл з конфіскацією всього майна. Амністія по таких справах заборонялась. За 5 місяців дії цього закону було засуджено 54645 чоловік. З них 2110 до вищої міри покарання.

Хлібозаготівельні плани 1932 року в порівнянні з планами 1928 року були вдвічі більшими, тобто нереальними. Саме на цьому ґрунті і виникла так звана «Оріхівська справа». У грудні 1932 року вся країна Рад взнала про «саботаж хлібозаготівель в Оріхівському

районі Дніпропетровської області». У листу, який був написаний особисто Сталіним і надісланий в усі партійні органи та усім головам райвиконкомів з грифом «цілком таємно», зазначено: «...організаторами саботажу є в більшості випадків «комуністи», тобто люди, які мають в кишені партквиток, але давно вже переродилися і поривали надалі з партією... Так як ворог з партквитком в кишені повинен бути покараним суворіше ніж ворог без партквитка, то треба людей подібних Головіну (секретар Оріхівського району), Паламарчуку (голова Оріхівського РВК), та ін.. негайно заарештувати і нагородити їх по заслугам, тобто дати їм від 5 до 10 років ув'язнення кожному».

«Оріхівська справа» інспірована Л. Кагановичем та В. Молотовим дала бажане – в рахунок хлібозаготівель на Дніпропетровщині здавали натуральні, фуражні, страхові і насінні фонди. Все це призвело до масового голодомору. Нерідко в селах нікому було копати могильні ями.

30 січня 1930 року політбюро під головуванням Молотова затвердило ЦК ВКП(б) «Про заходи по ліквідації куркульських господарств в районах суспільної колективізації». Скрізь почали засідати «округові та районні партійні трійки. Створюються такі комісії і в селах. До революції 1917 р. куркулів було 12 – 13% від загальної кількості селян. Через 10 років після революції куркулів було тільки 3 – 3,5%, а розкуркулено 15 – 17%. Розкуркулення тривало більше трьох років – з січня 1930 р. до травня 1933 р., коли за наказом Сталіна і Молотова масштаби репресій на селі були обмежені. Крім розкуркулених, до концтаборів потрапило багато селян за «контрреволюційну агітацію проти плану хлібозаготівель».

Найважчим для селян України і Дніпропетровщини було перше півріччя 1933 р. Першими гинули чоловіки, діти, жінки.

Саме Хатаєвич зробив «внесок» в практику заготівель. 30 січня 1933 р. з його ініціативи Дніпропетровський облвиконком та обком партії прийняли постанову про нагороду за донос. Хто вказував, де сусід ховає зерно, одержував 10 – 15% виявленого. За вказівкою Постишева дніпропетровський «шедевр» був поширений на всю Україну.

17 лютого Чубар – голова РНК УРСР – підписав постанову раднаркому України, де визнається за можливе такі доноси.

Розпач голоду штовхає людей на самий страшний злочин – людодство.

У період голодомору харчова промисловість нашої області переозброювалась. У 1933 р. на хлібзаводі № 1 м. Дніпропетровська було встановлене обладнання для механічного змішування тіста та механізованої випічки хліба; в тому ж році на макаронній фабриці міста застосували механізоване прасування тіста. У 1932 році на кондитерській фабриці була встановлена нова машина для виготовлення шоколаду.

Виникає запитання, якщо селяни і робітники пухли з голоду: «Куди потрапляла продукція цих механізованих підприємств?»

Відповідь на це запитання треба шукати в фондах партійних архівів. Наприклад, 2 листопада 1932 року РНК УРСР прийняв закриту постанову «Про поліпшення матеріально-побутових умов керівних районних робітників».

Один з тих, хто пережив цей голодомор, вчитель, уродженець с. Жданівка Магдалинського району, Гаврило Никифорович Прокопенко, підсумовуючи пережите, сказав: «Після голодомору душа народу тяжко занедужала. Минули десятиліття без лікарів і ліків, хвороба за цей час набула загрозливого характеру і наблизилася до кризової позначки. Які ж ліки нам сьогодні необхідні? Найголовніші ось ці: Правда, Покута, Свідомість національна, Пам'ять».

СПОГАДИ ЛЮДЕЙ, ЩО ПЕРЕЖИЛИ ЦЮ ТРАГЕДІЮ

Погасій Валентина Олександрівна м. Дніпропетровськ, вул.. Владкова, 17, кв. 14.

Про страшні роки голодомору в країні я знаю дуже давно. Як не залякували людей, а все ж батьки говорили про це дітям, хоч і без подробиць.

А подробиці були жахливі. Ось спогади батьків мого чоловіка Миколи Максимовича та Василини Панасівни Погасій, що мешкали в селищі Нова Водолага Харківської області.

Почалося все з того, що відібрали всі харчі. Обшукували так старанно, що ніде нічого не залишилось. Навіть маленький вузлик з квасолею знайшли на печі. Саме там сиділа трирічна донька Галинка. Вона схопила вузлик рученятками, та енкаведесівець був сильнішим і дівчинка опинилася на гарячій плиті. Обпекла спинку. Страшний крик зчинився в хаті, та людям в кожанках і галіфе було байдуже. Забрали вузлик з квасолею, як і все інше. Багатодітна сім'я залишилась напризволяще.

Почали міняти, продавати свої пожитки, аби діти не померли з голоду. Так обміняли два Георгіївські хрести, що Микола Максимович одержав за відвагу у 1914 р. Та вистачило цього ненадовго. У Миколи Максимовича були «золоті» руки. Він все вмів робити, а особливо шити гарне взуття і міг приносити користь людям і прогудувати свою сім'ю. Але й це заборонялось. До чого ці заборони привели, ми бачимо сьогодні. Та це інша тема.

А тоді треба було вижити. Отож і вишукували вдома, що можна ще продати чи обміняти, та возили до Харкова. Знесилені люди непритомніли і помирали прямо на вулицях. Щоб очистити місто від трупів і напівтрупів, робили облави, збирали людей і вивозили в яр. Збирачі не дуже придивлялися, чи людина мертва, чи тільки знепритомніла. Непритомні люди, коли приходили до свідомості, вилізти з яру не могли. Ці облави наводили жах на мешканців міста і приїжджих.

Одного разу і Микола Максимович опинився в зоні облави. Від голоду запаморочилось в голові, він присів під будинком перепочити, а опритомнів у кузові машини, де звалені були трупи. Зрозумів, куди їх везуть. Думка була одна: непомітно врятуватись, щоб не пристрелили. З останніх сил вибрався на поверхню і перевалився через борт. Машина поїхала долі. Микола Максимович відлежався та ледве приїхав додому ні з чим. Голодні діти не діждалися ніякої їжі. «На протязі тижня, - плачучи додає Васирина Панасівна – померло четверо діточок...»

Зараз всі знають, що голодомор – це спрямована акція, щоб поставити на коліна і навіки залякати український народ. Знали й тоді. Знали та мовчали.

Тепер ми маємо незалежну державу. Треба якнайшвидше позбутися рабської психології, усвідомити, що ми вільні і все зробити треба, щоб зміцнити нашу державу, щоб ніколи не забажалось організувати подібний Голодомор.

Василий Нестеренко, пенсіонер:

- Я пацаном тогда еще был. Только хорошо помню, как в нашей деревне голод был. Ели все, даже сапоги кожаные батькины варить пробовали. А меня от голода спас мой пес любимый. Большой такой был, рыжий. Когда в деревне стали отлавливать собак и кошек, я его долго в сарае прятал. Всем говорил, что сбежал. Потом сам заболел. Мать пса в сарае и нашла. Мясом меня кормила, а я и не знал, чье оно. А потом на шкуру наткнулся и все понял. Плакал сильно. Еще бы, мне тогда и десяти не было. То, что в соседних хатах люди от голода умирали, не так страшно казалось. А вот суп из Рыжего на всю жизнь запомнил. До сих пор в горле стоит.

Игорь Копотиенко, кандидат исторических наук, председатель Днепропетровской ассоциации исследователей Голодомора – Геноцида 1933 года:

- Время Голодомора мне навсегда врезалось в память, хоть тогда я был шестилетним ребенком. Мы жили на окраине Днепропетровска, и мимо нашего дома на телегах каждый день возили трупы людей, которых хоронили в братских могилах за Севастопольским парком. Тогда там, недалеко от железнодорожной станции, была глубокая балка. Судя по всему, сюда свозили людей, которые шли из сел в город, чтобы найти себе какое-нибудь пропитание. Помню как мать, глядя в окно на подводы с покойниками, надрывным голосом говорила, что это везут «наших кормильцев». Но вообще люди и тогда, и позднее избегали говорить на эту тему. Например, я не помню, чтобы за все время советской власти кто-то из моих коллег – преподавателей, работавших на историческом факультете Днепропетровского университета, завел разговор о Голодоморе. Хотя среди них были выходцы из села, и по возрасту, они наверняка были свидете-

лями этих событий. Припоминаю лишь один случай, когда мой знакомый по неосторожности где-то завел речь о трагедии 1933 года. Его вскоре вызвали в КГБ и там поговорили «по душам». Уже в годы горбачевской «перестройки» я стал заниматься темой Голодомора, работал в архивах, и передо мной открылись картины одна ужасней другой. Например, исследуя архив облздравотдела, я нашел материал о людоедстве. Одна женщина, обезумев от голода, убила и засолила своего ребенка. Подобных фактов было множество. Но это были люди, которых условия, созданные коммунистами, довели до сумасшествия. Говоря откровенно, настоящая история Голодомора еще до сих пор не написана. По моему убеждению, это был настоящий геноцид. Исследование Голодомора привело меня к более широким обобщениям, и я, насколько позволяют силы, пишу книгу об исторических судьбах украинского народа, немало претерпевшего всяких бед за свою историю.

ГОЛОДОМОР В УКРАЇНІ

День вшанування пам'яті жертв Голодомору. 24.11..2007р.

В Україні - Тиждень жалоби, жалоби за жертвами Голодомору 1932-1933 років - трагедія минулого, що й досі не дає спокою сучасникам.

24 листопада у прямому ефірі транслювалося звернення Президента Віктора Ющенка до всього людства, всіх рас та національностей, в Україні, і за її межами, до всіх у кого в серці не згас вогник жалю, пошани і болю втрати до жертв колективізації. У своєму зверненні Віктор Ющенко просив кожного, хто вважає Голодомор 1932-1933 рр. актом геноциду проти всього українського народу, підтримати хвилину народного мовчання і піднести до вікна запалену свічку на знак поваги до загиблих. Проте, як це не дивно, свічка пам'яті розпалила вогонь непорозуміння на міжнародному рівні із Росією. То чому ж законна правонаступниця Радянського Союзу вперто не хоче визнавати злочин радянської влади?

Не так давно у пресі з'явилася думка, що Росія боїться можливої моральної, а може і матеріальної відповідальності за протиправні дії керівників Радянського Союзу. Особисто я повністю згодна з автором цієї думки. І хоча Україна офіційно заявила, що не збирається висувати ніяких звинувачень ані в бік Росії, ані будь-якої іншої сторони, північна сусідка продовжує вперто ігнорувати намагання України звернути увагу усього світу на факт найжорстокішої та найтрагічнішої сторінки історії свого народу. Жодна країна світу ще не визнала події 1932-1933 рр. - геноцидом українського народу, та попри це мільйони вогників все ж таки запалали у вікнах українців по всіх куточках світу: Україні, Франції, Канаді. Це був не тільки вияв небайдужості, але і прояв розуміння, розуміння до людей, що стали жертвами тих страшних днів, і поваги - до тих, хто вижив.

Із розповідей свідків тих подій можна почути щось, на кшталт страшних оповідок, що їх розповідають біля вогнища, перед тим, як піти спати, з однією лише різницею - вони це пережили. Вони чули про оголошення Сталіним колективізації, вони віддавали продовольство у мішках до складів колгоспу, у них з дому вимітали останні крихти з підвалів, горищ, комірок. Вони... Вони бачили, як гинули односельці, це їхні батьки ховали своїх рідних і дітей вночі, щоб хоча б зберегти їх у пам'яті цілими, щоб вберегти від сусідів, щоб врятувати! Це вони, будучи студентами, отримуючи по 50 грамів хліба на кожного, не з'їдали його весь, відкладаючи, щоб повести родинам, іноді навіть не знаючи, що вести вже було нікому. Вони були свідками простої і, водночас, жорстокої боротьби за життя. Коли панували звірячі закони, і в селі, і в країні.

Я не знаю що, але це щось у мені не може спокійно реагувати на розповіді бабусі про те, що щоб просто вижити, вони їли ремені, шукали гусінь, дощовиків, здохлі тіла хоч когось, кого ще не знайшли інші. Коли вночі, на кладовищі, розкопували тіла нещодавно захованих, а у холодці можна було побачити пальці, починаєш замислюватись, чи дійсно політика велась на блага Чи дійсно держава, що повинна була піклуватися про своїх громадян, турбувалась хоча б про їх фізичне існування. Чи було щось інше - важливіше за це?! Гітлер, дізнавшись про жахливе становище на Україні, наказав відправити гуманітарну допомогу та продовольство -українським німцям, та поїзди з ним зупиняли прикордонники СРСР. Сталін намагався довести капіталістичному світу переваги комуністичного ладу, наводячи цифри експорту українського зерна за кордон, запевняючи світ, що в його державі «...всі ситі і щасливі!» В той час, коли по селах люди падали замертво від виснаження, у Прибалтиці хлібом з України годували корів і іншу велику рогату худобу. Власні інтереси більшовиків? Чи щось інше? На мою думку, штовхаючи таким чином людей до колгоспів, Сталін просто хотів довести: «хто у домі хазяїн». Певно, все ж таки довів, бо ж ті, хто вижили, таки вступили до колгоспів...

Зараз сам факт існування голодомору в Україні та факт Голодомору, як злочину більшовиків, у деяких сучасників викликає суперечливі почуття - їх можна зрозуміти - їх

вчили так, що «...був неї врожай...». Спроби визнання тих подій геноцидом нації сьогодні не можуть здолати і бюрократичні перепони. Хоча і всі погоджуються: ігнорувати цю сторінку пам'яті історії не можна. Всі погоджуються, що ці люди герої...герої чого?..

І все ж таки, не дивлячись на політичні стіни, на приховування владою Радянського Союзу усіх фактів і деталей подій 1932-1933 рр. - був то Голодомор, чи колективізація, чи неврожай..., то була зима смерті, коли у день гинули по 10000 людей, коли ховали у братських могилах і ніде було карбувати ім'я похованих. Коли ховали дітей...

Загалом, за статистичними даними, за роки введення колективізації загинуло близько 10000000 чоловік, це приблизне населення Білорусії, це суха статистика. Яскравих барв додати нізвідки. Та й навіщо?

Люди, що пережили ту страшну зиму, не бажають згадувати про неї, вони самі є яскравим доказом людського прагнення, до життя, вони лише хочуть, щоб людство пам'ятало, пам'ятало тих, хто у боротьбі за пошуках їжі для своєї дитини не дожив до світанку завтрашнього дня. І не важливо, чи визнає світова громада 1932-1933 роки - роками Голодомору, чи визнає Голодомор - геноцидом - кожен це вирішить для себе, нехай тільки кожен пам'ятає, що подібного жакіття людство допустити не повинне, не повинне ні в Україні, ні в Іраку, ні в Африці. Ми - Люди, ми - Соціум, ми повинні бути разом!!!

У День вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років ми були єдині, єдині по всьому світу у своїй скорботі і пошані до тих, хто впав жертвою байдужості.

СПОГАДИ ПРО ГОЛОДОМОР

Проблема голоду в Україні на початку 30-х років минулого сторіччя є важливою і запутаною. Дослідники суперечливо оцінюють цю подію. Дехто звинувачує у скоєному суспільну колективізацію та масове створення колгоспів. Інші відверто стверджують, що голод в Україні - це жорстока розправа Сталіна над селянами, які не сприйняли насильницькі методи колективізації. Тобто голод був штучним, ретельно підготовленим і проведеним урядом для економічного розорення селянства і його фізичного знищення. Це тлумачення голоду-геноциду домінує в зарубіжній історіографії з проблеми історії України 20-30-х років. "Демографічна катастрофа 1932 - 1933 рр. буде з українським народом, може, навіть століття. Знищено біологічний потенціал народу", - так висловився на цю тему американський політолог, професор Гарвардського університету Роман Шпорлюк.

Але також дуже важливими у розгляданні цієї проблеми, на мій погляд, є свідчення безпосередніх героїв трагедії, котрі вважають: "Голод стався тому, що було дуже велике державне замовлення на хліб" (Євгенія Лук'янівна Журавська); "Цей голод зробили тому, що люди не хотіли йти в колгоспи. А таким чином їх змушували до цього" (Мотрона Онисівна Гунько).

Можливо, це частково проблема некомпетентності посадовців, у чиїх повноваженнях було контролювати процес збору та зберігання врожаю у сільських господарствах, частково - проблема людського сумління і частково - відповідальності членів тогочасного уряду за підвладний їм народ. І тому зараз, розглядаючи криваві помилки минулого, наше головне завдання - не лише пам'ятати про тисячі спаплюжених жорстоко невинних доль, але й зробити усе можливе, щоб ніколи не повторилася подібна жаклива трагедія.

Дош Ірина Павлівна, 1907 р. н., жителька с. Знаменівки, Новомосковського р-ну Дніпропетровської обл.

"Я народилася в 1907 році в селі Знаменівці, а зараз живу у Дніпропетровську. Село було велике, як і нині (8-10 тисяч жителів). Було тоді три церкви і три школи. У голод церкви працювали, вони були закриті тільки перед війною. У 1929-1931 роках в селі створили три колгоспи: імені Енгельса, "Жовтень" і ще один. Була МТС. Я працювала у "Жовтні". Паспорту не мала. Головою був місцевий партієць. У колгоспи заставляли йти силою. Хто не вступав, того виганяли з хати, забирали добро. Землі мені залишили п'ять десятин, іншу забрали. Голод прийшов, коли почали забирати хліб і віддавати державі. (Врожай був тоді гарний). Потім стали забирати і інші продукти, особливо в тих, хто не хотів спочатку йти до колгоспу. Багато людей вмерло з голоду. Їли собак, котів... Чула, і людей їли, але про конкретні факти людодства не пам'ятаю. Бачила, як активісти забирали мертвих, клали їх на воза, ховали за селом у братській могилі. Спочатку селяни до помагали один одному, а потім кожен думав тільки про себе, як вижити. Приходило багато людей із навколишніх міст, просили їсти, але їм нічого не давали, бо в самих нічого не було. Добре жили тільки голова колгоспу та його оточення. Я сама ходила в інші села, але скрізь був голод".

Дикун Килина Василівна, 1913 р. н., жителька с. Знаменівки Новомосковського р-ну Дніпропетровської обл.

Я народилася і усе життя прожила в Знаменівці. Це було велике село, майже як зараз, було три школи і три церкви, а коли церкви позакривали, не пам'ятаю. Було три колгоспи: "Енгельса", "Жовтень" і "Зелений гай". Я працювала у "Зеленому гаю" (паспорту не мала). Голову звали Семен Денисович. Як почали створювати колгоспи, то приїхало начальство з району і поставило його головою, бо він був партійним. Ніхто його не

обирав, та й не обрали би, бо він був поганою людиною. Ходив по хатах і силою примушував вступати у колгосп, а хто не хотів, так того з хати виганяв і майно геть усе забирав. Що в колгосп, а що й собі. Я в колгоспі працювала з самого початку. Нас було троє в матері: я та два брати з 1911 і 1917 р. н. Батько помер раніше, коли мені було п'ять років. Мати після "голодухи" 1921 р. хворіла. Землі було в нас всього чотири десятини, з них важко було жити. Була в колгоспі МТС, вона появилася, як почали колгоспи створювати.

Врожай того року був, не скажу, щоб багатий, але й не поганий. Голод почався так. Голова колгоспу і декілька активістів партійних почали ходити по хатах і забирати хліб. Як забрали хліб і здали державі, то почали забирати взагалі харчі. Брали усе: курей, качок, картоплю, масло, навіть одержу тощо. Найбільше брали в тих, хто до колгоспу не хотів іти. х лаяли куркулями, з хат виганяли, знущалися. Так само було з тими, хто щось хотів сховати, а ці... знаходили. Як усе забрали, то почали люди з голоду пухнути й вмирати. Їли собак, кішок. Ховати людей сил не було, то голова призначив одного чоловіка ховати мерців і давав йому за це 1 кг. хліба на день. Сама бачила, як він людей з воза у яму скидав. А дехто ще ногами дригав (були ще живі). Бувало і людей їли...

Одна дівчина пішла у с Підпільне, хотіла щось знайти поїсти, а її вбили і з'їли. Звали цю дівчину Настя Сизонівська. Чи це прізвище, чи по-вуличному, не пам'ятаю. Був ще Гнат Чорний. Теж пішов на пошуки їжі та й щез. Люди кажуть, що його з'їли, родина і досі не знає. Кажуть, що і дітей їли, та як воно було, не пам'ятаю. Було ще, за Дніпро в якийсь куш працювати ганяли. Там мій брат помер. Жили ми там у халупках. Ні ліжок, ні ковдр не давали. Спали на землі на дошках. Брат був слабкий з голоду, застудився. Якби лікар був, то, мабуть, вилікували б. Навіщо ганяли, не знаю, бо і в селі робота була.

Поки я за Дніпром працювала, восени помер син. Йому було півтора роки. Голова не дозволив з ним залишитись. Я як йшла, то він в колісці сидів і все просив: "Дай, дай", а дати нічого було. Брат мій молодший трохи до нового врожаю не дожив, вже ячмінь колос почав викидати. Я у степ пішла працювати, повернулася, а він вже помер. Сама його поховала. Ледь яму присипала, сил не було. А голова мав їжу. Жінка його сильна була, у полі рядок свій перша виполе, стоїть і коржа їсть, а нам ще багато полоти.

Сусідній голова, Василь Харитонович, на діжку в степу виліз, гуску жере, а нам кричить: "Що, кортить вам?"...

Були й інші "активісти". Одного разу по 6 кг хліба дали, а комірник у мене 2 кг вкрав, так Бог його за це скарав.

Люди спочатку ділилися тим, що було приховане, а потім вже кожен собі щось тягнув, аби вижити. Попервах трохи порепетували, а як зголодалися, то сил вже не було. Приходило багато голодуючих з сусідніх сіл, їсти просили, та в нас самих нічого не було. І наші ходили. У мого покійного батька сестра за голову колгоспу в селі Піщанці заміж вийшла. Я до неї ходила, бо в них був і хліб, і сало, і молоко. То вона мені нишком давала, щоб ніхто не знав. Та бувало й у них, що нічого було їсти, бо велика родина. Тоді ми варили з матір'ю ксавець-траву. Бувало, не було сил прийти з степу ночувати, то ми спали в полі. Так і жили. Пам'ятаю голод 1921, 1947рр., пам'ятаю громадянську війну і цю... Нехай публікують мою розповідь, тільки прізвищ голів не називають, бо в них діти й онуки зараз в селі живуть, вони наче непогані люди.

Сухомлин Петро Кирилович, 1895 р. н., житель с Першотравенки Петриківського р-ну Дніпропетровської обл.

Я народився в 1895 році в селі Першотравенці. Був неграмотним. Після першої світової війни залишився інвалідом. Під час голоду у 1933 році сторожував у колгоспі, працював на виїзних конях. Паспорту не мав. Колгосп став створюватись у 1932 - 1933 роках. Щоб люди не казали, що їх заганяють до колгоспу, примушували до вступу завданнями по хлібоздачі. Одне завдання виконали - додають нове. Сезон збиральний закінчився, зерна не стало, а вони ще добавляють. Хто не виконував завдання, того "забирали". Ці люди зникали невідомо куди. Було й розкуркулювання, але розкуркулювали невинних людей. Не давали нічого взяти з хати. Було й таке, що розкуркуленому батькові дочка, котра жила окремо, не мала права навіть подати води.

Під час голоду 1932-33 років продукцію забирали і добровільно і силою. В селі збирали “врожаї”, “буксири”. Запам’яталося, як прийшли до мене в хату. Хліба в нас ніде не було, вони все обшукали. Їсти в нас залишилося тільки горщик з кашею в печі. “Буксири” розлютились, що нічого не знайшли, і розбили той горщик.

По селах ходили голодні з інших сіл, приходили й до нас. Було й таке, що ці люди помирали біля самого порога. Щоправда, в школі сиротам давали по 100 грамів хліба. Люди їли все. Наприклад, сім’я Дубовицьких поїла котів і собак. І до нас приходили, бо в нас був собака. “Дайте нам собаку, - просять, - ви гидуєте, а ми їмо”. Були випадки голодної смерті серед моєї рідні: померло семеро дітей мого брата з Солоного.

Були випадки людодства. Через дві хати від нас жили Будченки. Чоловіка засудили як куркуля, а Оляну вигнали з хати, і вона перебралася в сарай. Живе і живе з двома дочками. Раптом однієї дочки не стало, потім другої. Люди питають: “Де ж твої дочки, Оляно?” Мовчить, очі витріщила голодні по-звірячому.

Зробили обшук, на горищі знайшли людське м’ясо засолене. Оляну повезли в Петриківку на суд, але вона по дорозі вмерла. Серед степу була лісосмуга, де ховалися дві сестри. Люди казали, що вони нападали на перехожих, а потім одна сестра з’їла другу. Там пахло смаженим м’ясом.

Моя родичка, що живе в с. Миколаївці під Дніпродзержинськом, казала, що біля них вмерло тоді ціле село...

Гулько Мотрона Онисимовна, жителька с. Новоіванівки Перещепинського р-ну Дніпропетровської обл.

Я народилася в селі Новоіванівці Перещепинського району, маю чотирикласну освіту. У 30-х роках закінчила шестимісячні курси медсестер. Працювала на молочно-хлібозаводі, а в 1946-1947 роках - медсестрою. Паспорта не мала.

Наше село було невеликим, 720 жителів; воно лежить у степу за 50 км від Павлограда. Була середня школа, але церкви вже не пам’ятаю. Після революції було створено СОЗ “Вісімнадцятий”, а з 1928 - радгосп “Червоноармієць”. Головою був приїжджий на прізвище Щербак, 40 років. МТС у радгоспі не було. Я працювала в радгоспі.

Зима тоді була сніжна, урожай добрий, бо природні умови сприяли цьому.

Норми були такі: 100 л молока від корови, за землю платили 175 крб. У сусідніх колгоспах створювали комісії, які ходили забирати все до останньої зернини. Приймальний пункт був у Варварівці.

Коли почався голод, я не ходила просити хліба, бо в радгоспі давали пайок: 400 грамів хліба і горохову крупу. (У 1947 р. давали по 600 гр. хліба з комбікорму) я працювала на хлібозаводі, було вже легше, бо в людей були якісь запаси, корови.) А у 1933 році я сама бачила, як мерли діти прямо на дорозі (до села приходили з колгоспів пухлі діти і жінки з колгоспів). Я у 1933 р. працювала на молочно-хлібозаводі, так голодуючі просили в нас навіть воду, якою ми мили посуд з-під молока і обмивали. Ми старалися залишити там хоч трохи молока, так помітив парторг і дуже лаявся. З дому люди не могли їм щось дати, бо самі насильно перебивалися. Брат розповідав (він жив у Харківській обл.), що біля села був ліс, в якому зникали люди.

Пізніше міліція заарештувала трьох чоловіків, які вбивали людей і їли їх м’ясо самі і носили своїм сім’ям.

Цей голод зробили тому, що люди не хотіли йти в колгоспи. А таким чином їх змушували до цього. У колгоспах тоді виїли все живе: котів, собак, ховрахів. В радгоспах можна було вижити, бо давали пайки, і в нашому радгоспі ніхто не вмер. Багато людей прийшло до радгоспу щоб урятуватися.

Пономаренко Марія Максимівна, 1915 р.н. жителька с. Чаплинки Юр’ївського р-ну Дніпропетровської обл.

Я народилася у 1915 році в с. Білозірка. В сім’ї було троє дітей. Біля нас була економія пана Ганова, в якій працювала вся моя рідня. Батько працював біля коней. Школи в селі тоді не було.

Після революції батькам дали землю на Чаплинці. Вони любили працювати на землі, раділи, що працюємо для себе. У 1923 році почали створювати комуну "Червона Перемога". Все з дому позабирали у комуну, навіть посуд. Всі ходили їсти до їдальні. Я не хотіла йти, плакала, але потім пішла.

В мене був брат Шура. Коли в село пригнали перший трактор, то було велике свято, грала музика. Завідуючий комуну Грищенко у той вечір наказав Шурі їхати в Орільку з пакетом. Я не пам'ятаю, що там був за пакет. А Орілька за 30 км від нашого села. Було пізно, і хлопець побоявся їхати вночі і відмовився. Тоді голова заборонив йому їсти в їдальні. Мій брат з цього повісився. А ходив він тоді у 4-й клас.

Пізніше комунa почала розбігатися... У 1929 році настала колективізація. Працювали цілими днями. Грошей не платили, відмічали трудовні.

У 1933 році я закінчила 6 класів. Тоді прийшов страшний голод, який приніс багато горя. Ми працювали із ранку до пізнього вечора, в'язали в день по 116 снопів. Та весь врожай в нас забирали. Терли кукурудзу на жорнах, додавали в неї трохи половини і пекли такий хліб. А було таке, що їли собак і кішок. Люди з нашого села їздили у інші села. Наприклад, мій сусід поїхав у Донецьку область, але там було таке ж становище. Не знаю, як ми й вижили тоді. В день мерло по 10 душ. Клали всіх на одне велике рядно, ховали в одну яму. Поминків не було, які там тоді поминки...

Гончаренко Віра Сергіївна, 1909 р. н., жителька с Кочережки Павлоградського району Дніпропетровської обл.

Я народилася 16 вересня 1909 року в селі Кочережки. Скінчила 2 класи в сільській школі. Село було велике, розкинулося на березі Самари, яка зараз майже загинула. Була у селі церква, але її на початку 30-х років зруйнували. Врожай 1931 - 1932 років був слабеньким, але його могло вистачити на прожиття. У 1933 році врожай був багатим. На початку 30-х років був створений колгосп "П'ятнадцятиріччя". Головою колгоспу поставили немісцевого, чужого. Я з чоловіком відразу вступила в колгосп, віддали туди гарбу, корову. Були й такі, що не хотіли писатися в колгосп, тікали на Донбас, на шахти. МТС у селі не було. Біля хат у людей були ділянки по 30 - 90 соток, але податок був великий. Землю обробляли самі, своїми силами. Деяких односельців (Грунський, Лященко, Голота, Шани, Цимбал) оголосили куркулями. їхнє добро розтягли, худобу забрали, а самих вивезли в села у Сибір. Там через тяжкі умови життя, інший клімат, багато з них загинуло. А вони ж не були куркулями... Самі обробляли землю, ночей не досипали, не доїдали. Сім'ї були великими, разом з батьками жили сини з невістками, мали 2-3 воли. У війну деякі з засланих повернулися додому, приїхала також і моя двоюрідна сестра Кисіль.

У 1932 році актив з бідноти по хатах, по городах, довбали піками землю, заглядали під стріхи. Слідом за ними їхала гарба, туди складали усе знайдене. Забирали усе на світі, не залишали навіть на посів, на їжу. У нас у копанці пшеницю знайшли, просо під грушею забрали. Ми встигли з сусідами багато проса закопати в лісі. Весною розлив був, але просо не пропало. За те, що в нас знайшли закопане зерно, хотіли судити мого чоловіка, але голова колгоспу пожалів його, наших маленьких трьох дітей. Вечорами часто члени активу збиралися у хаті однієї жінки, вона їм гнала самогон, а вони їй приносили курей, щоб вона їм варила їсти. Невдовзі люди почали голодувати, бо всі запаси їх було забрано. По селах ходили старці. В кого що було, те й давали їм. Односельчани не дуже допомагали один одному, бо в кожного були сім'ї великі, рідні було багато в селі. Бували, що дехто, чим розживеться, то іншому скаже де взяти. Вночі я часто ходила до скирт, брала із собою решітце, хоч цього місцева влада не дозволяла. У 1933 році сніг застав мене в дорозі, то я скирді зробила ямку і заховалася. Коли чую, згори сипле пшеничка. Хтось заховав зерно, та щось перешкодило забрати. Двічі вночі поїхали санками із сусідами Рогозянами, Матвіянами до скирти. В третій раз приїхали, а там все розкидано, забрано. За два рази я три цеберки наточила зерна, на камінцях терла, оладки пекла. От так і прожили всю зиму. Місцева влада майже не допомагала, рідко коли було, що декому надавали допомогу. Люди почали мерти від голоду, багато пухлі ходили. В Кочережках людоїдства не було, але я чула, що такі випадки зустрічалися. Мій дядько вмер голодною

смертю. Старша його дочка була в Знаменівці (там такого сильного голоду не було), а менша дочка Оленка пішла в місто найматися і не повернулася. Пізніше моя сестра також пішла в місто шукати роботу. Вона найнялася до одного чоловіка. Прибираючи в хаті, знайшла на долівці плями крові, дуже злякалася і швидко через вікно втекла на вулицю. Часто люди здавали у притулок власних дітей, щоб хоч якось їх урятувати. Але до цих пір не чути про їх місцезнаходження. У багатьох випадках дітей не могли знайти.

Люди які могли ще ходити, їздили гарбою по селі збирати померлих. Були випадки, коли клали на гарбу тих, хто ще ворушився. Коли яма заповнювалась трупами, її закопували і копали іншу. В селі тоді вмерло більше половини людей. Страшно було дивитись на покинуті хати, садки, звідки віяло пустотою, смертю.

У 1933 році добре вродило просо і люди ходили стригти колоски. Але їх розганяли об'їждчики. Одного разу я пішла в поле, коли чую, їде верховик. Я швидко заховалася в очерет. Вони об'їхали поле, там повернули назад. Часто я ходила у Булахівку, ми міняли на рибу борошно, картоплю, хлібину. Я сама ловила рибу, ставила в лимані ятері. У Знаменці, Капітонівці мазали хати. За мою роботу хазяї давали продукти. Інколи зі мною ходили сусіди.

В лісі були бандити, теж з голодуючих, які грабували тих, хто проходив, чи проїжджав. Трактори руйнували пусті хати, викорчувували садки, палили...

У 1933 році у селі стали давати пайки, сояний хліб, а після жнив вже стали більше давати. На станції в Павлограді роздавали зерно на посів. Тоді вже село потроху стало оживати, ставати на ноги, але багатьох, кого я добре знала, вже не було, померли з голоду. Багато чого було, але багато-чого я позабувала...

Приймак Іван Леонідович, 1924 р. н., житель с. Городище Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл.

Я народився 25 січня 1924 року в селі Городище. Нині це один з мікрорайонів Павлограда. До революції село мало іншу назву - Лихачово, за ім'ям поміщика Лихачова. Між тодішнім селом і Павлоградом протікала річка Вовча. У той час було близько 400 хатгосподарств, чотирикласна школа.

Зима тоді була люта, сніжна, часто мела завірюха. Цю зиму я прохворів (грип, запалення легенів, брюшний тиф), тому про це пам'ятаю більше з розповідей дорослих. Навесні врожай вдавсь поганий...

Був у селі колгосп імені Орджонікідзе, створений у 1930 році. До колективізації батьки мали невеликий клапчик землі, потім батько віддав його у колгосп, але сам там не робив. Він працював у місті візником у відділі зв'язку, мати була домогосподаркою. Оскільки батьки не були колгоспниками, то я не можу сказати про хлібозаготовлю того року. Але наша хата стояла при дорозі Павлоград - Дніпропетровськ і я часто бачив, як везли здавати зерно. Їхало кілька підвід, на першій був червоний транспарант, їхали з піснями та гармошкою...

Під час голодомору ми хліба не просили, бо батько інколи привозив частину "зеконмленого" фуражу, ми це варили та їли. Тоді робили поряд з нами лінію електропередачі, робітники брали мене в степ, я ловив ховрахів, їх теж варили та їли. Тоді я вперше з'їв м'ясо їжака, воно виявилось дуже гірким. їли й все, що на городі, картоплю, буряки. На власні очі я не бачив випадків голодної смерті, але пам'ятаю, як дорослі розповідали, що по селах мруть люди. Дорослі розповідали, що в сусіднім селі Межиріч дійсно знайшли людоїдів. Вони торгували людським м'ясом. Їх викрили випадково, бо серед м'яса знайшли чоловічий ніготь... Пам'ятаю голодуючих, які йшли повз нашу хату у місто і просили води чи хліба. Мати завжди виносила те, що могла, так робили і наші сусіди. Батько розповідав, що у Павлоградському "Заготзерні" під час голоду зерно поливали водою, воно чорніло і проростало, після чого його вивозили у балки і там висипали. Крім того, візників примушували грузити солону рибу (великі лящі - чабаки) на підводи, потім її поливали карболкою і вивозили у балки. Начальство казало, що їсти ту рибу не можна, бо вона порчена. Але візники, у тому числі і мій батько, іноді крали в вознів ту рибу, і ми їли її, і нічого, вона була нормальна. Хто давав накази знищувати зерно та рибу і що цим людям було за це, я не знаю...

Журавська Євгенія Лук'янівна, 1910 р. н. жителька с Андріївки Широківського р-ну Дніпропетровської обл.

Я народилася 18 жовтня 1910 року в селі Андріївці Широківського р-ну, що неподалік від міста Інгулець і селища Широкого. Освіта моя 2 класи, паспорта не мала. Хат у селі було багатенько, десь 60. Був (з 1930 року) колгосп “Жовтень”, головував Харченко. Людина сімейна, яка мала четверо дітей.

Того року зима була дуже холодною, снігу було багато, сніг сипав як із сита мука. Було дуже багато заметів. Взимку помер мій батько. У 1933 році врожай був поганенький і колгосп потрапив на “чорну дошку”. Я працювала з 1930 року в колгоспі. Про норми не пам’ятаю, але знаю, що норма хлібоздачі мінялася. Пам’ятаю “червоні валки”, коли підганяли підводи і забирали все. У селі була МТС, хто працював у колгоспі, тому давали присадибні ділянки. Мала і я невеличку ділянку...

Голод стався тому, що було дуже велике державне замовлення на хліб. Прийшов новий указ про здачу зерна і м’яса. Люди не хотіли віддавати добро, бо знали, що це їх прирікає на голод. Але “Буксіри” (“Червоні валки”) насильно забирали все, що знаходили. Не було м’яса, то забирали свиню чи корову, заглядали у кожен куточок, лазили по горщиках, у льохах. Все чисто вигребли - до бурячка. Пояснювали це тим, що робітники у місяцях голодують. А коли прийшли холоди, люди почали мерти як мухи.

Коли був голод, то в нашому селі померли майже всі дорослі. Мертві й напівмертві люди валялися по дорогах і вулицях. По хатах була така сама картина. Їли баланду, яку варили з “татарського проса” і яку давали по ополонику у колгоспі перед роботою. Їли висушене пом’яте колосіння з водою, це був гарний харч. Хліб їли такий: склянку борошна перемішували з відром дерев’яного попелу; їли лопухи. Діти вмирали з голоду разом з батьками. Виживали в тих сім’ях де мати працювала дояркою. У грілках вдавалося принести хоч склянку молока, незважаючи на обшуки. Якщо знаходили, то сильно били. Калічили людей і ніхто не карав за це. Село перетворилося на кладовище. У кожній хаті був мертвець. Ховали людей прямо у дворах, бо не було сил донести до кладовища. Чула про людодїдство, але у селі цього не було. Рятувалися люди тим, що виїжджали. Дуже багато виїхало до Тули, тим і порятувалися.

Голодуючим у нашому селі хотіли допомогти, але нічого було дати. Сама я не просила і не ходила нікуди. Я і чоловік працювали. Чоловік робив на кар’єрі на Інгульці. Получав 200 грамів хліба. Пам’ятаю випадки голодної смерті. Помер батько мого чоловіка Журавський Іван Дмитрович. Померли дід і баба Демки, причому баба Демиха померла під забором. Дуже багато померло, вмирали цілими сім’ями та вулицями.

Були й переселенці. Пам’ятаю сім’ї Білякових (з Росії), Кочуни й Чорнороти (Західна Україна). Їх приймали до колгоспу, бо не вистачало робочих рук, дуже багато людей помирало...

За матеріалами навчального посібника “Народна трагедія”, ДДУ, 1993 р.

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ

Родина Бонда

Двоє синів, Іван та Терешко, воювали в Першій світовій війні. Терешко (мій прадід) після поранення повернувся додому. А Іван воював героїськи, був розвідником, мав два Георгіївських хрести. Перед смертю написав додому листа, що "пішов" за третьою нагородою. Та й не повернувся, загинув.

А Терешко у 1920 році одружився на дебальчанці Бондар Варварі Іванівні. Дівчині бідній, але коханій.

Свекор з перших днів незлюбив невістку, бо була бідного роду. Нову сім'ю виселили на отруб в хутір поблизу Дубовиків (нині село Медичне).

Потихеньку ставали на ноги. До конячини, одержаної в спадок, купили другу. Скоро стяглися й на корівку. До роботи обом було не звикати. Тільки горе рано впало на молодят. Помер їх перший синок Ваня. А слідом з'явилося троє: Клава (1924), Микола (1926) і Ваня (1928). Жили, як звичайна сільська сім'я.

В часи колективізації родина Лошака Терентія Антоновича не виявила бажання вступати до колгоспу. За це й підлягала розкуркуленню. Моєму прадіду грозив Сибір. Вибору в нього не було, і він, хлібороб з діда-прадіда, подався на шахти Донбасу.

А прабабуса цілий тиждень переховувалась у брата в селі Перевал (що за Павлівкою), бо прочула, що її теж збираються забрати в Сибір. Щоночі вона бігала в рідну

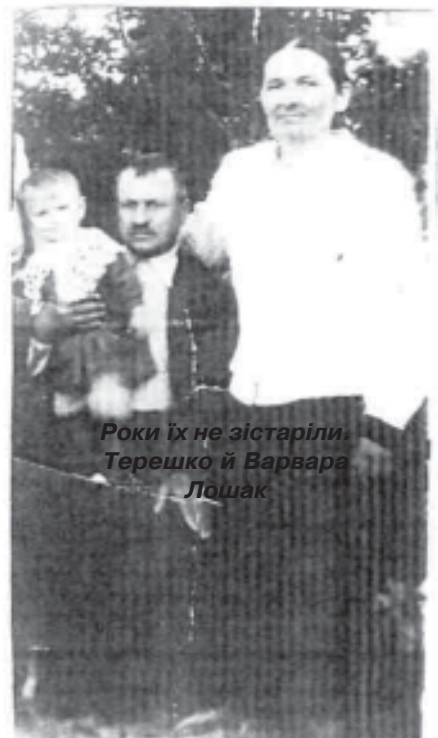
Ця історія почалася дуже давно...

Мій прапрадід по материнській лінії Лошак Антон залишився сиротою дуже рано. Його батьки померли від епідемії тифу. Були в нього старші брати й сестри, які вже жили самостійно, сімейно. Але хлопця забрав до себе на виховання добрий товариш сім'ї, багатий козак Нечмиря. Його хутір знаходився по інший берег річки Вовчої, де нині сад р-пу "626".

Коли Антон підріс і досяг повноліття, Нечмиря одружив його на полтавчанці (вони саме переселялися в наші краї). Імені моєї прапрабабусі, на жаль, дідусь не пам'ятає. За добросовісну роботу мій прапрадід одержав пару волів, реманент і був переселений на цю сторону Вовчі. Його подвір'я знаходилося на території нинішнього ДО-СAAFу.

Однією з найхарактерніших рис Лошака Антона була велика працелюбність. Працював до сьомого поту. Сім'ю нажив велику - п'ятеро синів: Прокіп, Родюн, Іван, Терешко, Йосип і донька Олена.

У 1912 році після Столипінської реформи на кожного сина одержав пай землі. Старшого Прокіпа одружив і відправив на Оренбурзькі землі.

**Роки їх не зістаріли.
Терешко й Варвара
Лошак**

домівку, бо там залишалися діти. Пішки вона б їх не довела в Перевал, а допомогти ніхто не наважувався, боялися.

Пригадує мій дід, Лошак Микола Терентійович, як вони малими сиділи під столом на кухайці, а до них залетіла комісариха, Горобчихою називали її. Вся в наколках, одягнена в шкіряну куртку, обвішана гранатами та пістолями. Дружки її ширяли у піч шомполами, а не знайшовши нічого, понеслися на тачанці далі по селу. Страшні то були часи.

Моїй прабабусі, Варварі Іванівні, все ж таки вдалося вмовити одного чоловіка з Артемівки перевезти діточок у Перевал. Перевозилися вночі, дуже боялися, бо кінь був білий. Все обійшлося благополучно, через деякий час Терентій Антонович перевіз свою родину на Донбас.

А в Україні почався голод... Гинули ті, хто вирощував хліб, плекав свою земельку. В селі панувала смерть, не жаліла нікого. Мій прапрадід, якому було вже за дев'яносто, приїхав на Донбас до сина за порятунком. Через деякий час приїхав до Терентія Антоновича і молодший брат Йосип. Ледь переступив поріг пухлими ногами. Пайок, який одержував прадід (1 кг хліба на працюючого та 200г на кожного непрацюючого члена родини) ділили на всіх. Та боліла душа в Терентія Антоновича за матір'ю, що залишились у Васильківці.

Через деякий час поїхала по неї його дружина. Страшною була та дорога. Вдоль залізничної колії на протязі багатьох кілометрів лежали трупи померлих з голоду. Щеміло серце, боліла душа. Господи, за що?

Старенька мати не погодилася їхати до сина. Не піддавалася на вмовляння, мотивуючи, що поспівають вже абрикоси. А ще в неї є 5 золотих, за які один солдат пообіцяв принести пуд муки. Говорила, що їй самій легше буде прогодуватися. Не поїхала. До кінця життя не пробаче собі цього ні Варвара Іванівна, ні Терентій Антонович.

З розповіді сусідів дізналася їх родина про страшну смерть старенької матері.

...Солдат не обдурив, приніс муки. Через деякий час бабуся пішла до криниці по

**Зліва - направо: Йосип, Терентій, Олена, Іван
Лошак (фото 1913 року)**

воду. Коли повернулась, муки вже не було. Може, солдат повертався, а може, хтось із сусідів украв... Цього вже ніхто не скаже. А старенька помирала довго, дванадцять суток мучилась, говорять, в живій черви завелися. А після смерті не знайшлося їй, бідній, і могилки в землі. Навколо цвинтаря, що біля нинішньої лікарні; був викопаний рів, куди й скидали трупи померлих. Десь там покоїться прах моєї прапрабабусі, що виростила шістьох дітей, важко працювала, щоб їх життя було хоч трішки краще, ростила хліб, а померла тому, що не було в неї й крихітки того, чому присвятила все своє життя.

А на Донбасі вижили всі.

Немає в нас фото прапрадіда, але після його смерті довго зберігся паспорт, де бузиновим чорнилом було описано його зовнішність: малий, рижий, пузатий. Цікаво, чи повністю він відповідав цьому опису після голоду 33-го.

Хата мого прапрадіда до цього часу стоїть у дворі нинішнього ДОСААФу. Мабуть, добрий був господар, якщо його праця знадобилась і у XXI столітті.

*Записано Маркіним Олександром,
учнем 5-го класу ВЗСШ №1 зі слів дідуся
Лошака Миколи Теренійовича, що мешкає в с. Васильківка, 2005 р.*

Тетяна Миколаївна Якименко, жителька села Богданівка Васильківського району Дніпропетровської області. Народилася 24 серпня 1904 року в сільській родині, гарної освіти не мала, бо сім'я була бідна, а знала лише те, чого навчила мати. Тетяна Миколаївна розповідає: "Голод робив своє. Ми цілими тижнями не мали чого покласти в рот. Мій молодший брат, земля йому пухом, помер від голоду... Ми побачили, що люди стали ловити сусликів, що в нас їх називають ховрашками. Ми теж пішли в степ і почали виливати їх водою. У перший день вловили їх 20 штук. На другий - більше 100 штук. Здирали з них шкурки, а із м'яса варили так званий суп, але що то був за суп: вода і м'ясо, ні солі, ні картоплинки, нічого, навіть вода була з річки. Хліба ми не бачили вже давно... назбирали 300 ховрашків, а точніше шкірок, і я, так як була самою здоровою, поїхала до ближчого базару і мені за шкірки заплатили по 20 копійок за штуку. На ті гроші давали оселедці: по одному кіло за 100 штук, по кілограму рижа і по дві пачки тютюну. Я тому була дуже рада, пішла і купила рижної муки та висівков. Поверталася додому з великою радістю, що так добре мені все вдалося.

Прийшла додому вже ввечері, і в той час повернувся з полювання на ховрашків і мій чоловік, що ходив у стен з дітьми. Я приготувала вечерю з усього того, що принесла вечерю, ми добре повечеряли й полягали спати. На ранок повставали дуже опухлі. Але не зважаючи на те, знову пішли на полювання. Чоловік вже не ходив шукати роботи, бо така сила людей нахлинула, що й дарма було слухати про будь-яку працю. По станціях лежали опухлі люди, а у тих, хто ще рухався, питали документи. Коли таких не було, то забирали й відправляли невідомо куди. Я ж все їздила і продавала шкурки з ховрашків."

Матеріал записала - Мірошниченко Оксана

СПОГАДИ ОДНОСЕЛЬЦІВ ПРО ТЯЖКІ РОКИ ГОЛОДУ 1933-ГО РОКУ

Згадує **Смілик Марія Петрівна**, 1928 року народження, жителька с Манвелівка Васильківського р-ну Дніпропетровської області

«В 1933-му році мені було всього 5 років. Я пам'ятаю, що мені весь час хотілося пити, бо мама давала нам, а нас було 5-ро, окраєць черствого дуже солоного хліба. Вона казала, коли п'єш багато води, тоді не хочеться їсти. Я ще пам'ятаю, що ми зібрали і багато картоплі, але прийшли люди у військовій формі і забрали все. А от козу, ми встигли сховати, замотали їй пашу, щоб не мекала, і опустили в погріб, саме вона і не дала нам померти від голоду. Пам'ятаю, сиділи за столом, щось їли, а мама дивилася на нас і плакала, ми в неї питали, чому вона плаче, а мама тільки тихенько зітхала.

Людей з коленим днем ставало все менше і менше. У наших сусідів із чотирьох душ сім'ї залишилося живими лише двоє. Дуже страшно і моторошно було, люди ходили чорні і грязні. Все це згадувати моторошно".

Матеріал записала - Мірошниченко Оксана

Згадує **Карпик Лідія Василівна**, 1933 року народження, жителька с. Манвелівка Васильківського р-ну Дніпропетровської області.

«Мої батьки, в 1933-му році, вижили тільки чудом. У 1932 році вони побралися, ще не пройшло і півроку, як їх застало нещастя - голод.

Мама на той час була вагітна мною. Її дуже любили сусіди, а вони жили заможнo і в них майже нічого не забрали із урожаю, худоби. Вони взяли її під свою опіку. Мама з татом допомагали їм по — господарству, так і вижили, А в 1933-му році народилася я. Про голод взагалі нічого не пам'ятаю, бо ще була зовсім малою, а батьки розповідали, що це був просто жах. І люди помирали, а найстрашніше -помирали діти. “Щодня до цвинтаря відносили померлих”.

Матеріал записала — Мірошниченко Оксана

ГОЛОДОМОР 1932-33 РР.

З осені 1932 р. радянська влада розпочала справжню війну проти селянства. За законом* названим «законом про п'ять колосків», 55 тис. селян були засуджені до 10 років в'язниці та концтаборів та до смертної кари за спробу «крадіжки» зерна чи худоби. Продовольчі загони за сприяння місцевих комуністів відібрали у селян практично усі продукти харчування. За таких умов селяни намагалися забивати худобу для власного споживання, щоб вижити в умовах голоду, який настав з 1932 і тривав до 1933р. Небачений в історії голод охопив Україну, Нижнє Поволжя. Північний Кавказ, степові райони Дону й Кубані. Випадки людодства и вимирання цілих сіл були настільки частими, що це нікого не дивувало. Масштаби голоду були катастрофічними, й дотепер не відома точна кількість померлих. Так, щодо України називають цифри від 3 до 12 млн. людей.

Голод 1932-1933 рр. став для українців тим, чим був голокост для євреїв і різанина 1915р. для Вірменіє. Як трагедія, масштаби якої неможливо збагнути, голод травмував націю, залишивши на її тілі глибокі соціальні, психологічні шрами, які вона носить до сьогодні. Кинув він чорну тінь на методи й досягнення радянської системи.

Причини голоду в Україні 1932-1933рр.

Серед істориків у трактуванні цього питання однастайності немає. Вказуючи на багатоплановість причин цієї жорстокої катастрофи, вони, як правило, намагаються виділити групу домінуючих чинників.

Зах. історики вважають, що основним були національно-політичні чинники. Зокрема, Дж.Мейс підкреслює: «Москва пов'язала укр. селянство з українським націоналізмом як загрозою імперським інтересам... Сталін, Каганович, Постишевта інші запланували в Москві знищення українського селянства як свідомої національної верстви і нещодавно здійснили це на Україні в 1932-1933рр. засобом штучного голоду».

Історики, які визнають основними причинами голоду нац.-політ. чинники, акцентують увагу на його штучності та організованості. Так, французький дослідник А. Безансон наголошує: «Саме ретельна організація екзекуції надала укр. голодному терору характер геноциду».

Деякі російські, українські і західні історики (В. Данилов, Н. Івницький, В. Марочко та інш.) вважають, що голод 1932-1933рр. в Україні зумовлений соц.-економ. чинниками, насамперед «насильницькими хлібозаготівлями», «поверненням до економічно обґрунтованої та політично скомпрометованої політики продрозкладки».

Найбільш обґрунтованою є позиція авторського колективу монографії «Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки»(В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кульчицький), які на основі зіставлення різних концепцій та аналізу фактичного матеріалу дійшли висновку, що «конкуруючі гіпотези треба об'єднати. Тоді фактично складатимуться в цілісну картину». На необхідності синтетичного підходу вирішення вказаної проблеми наголошує і В. Савельєв: «...саме економ.-політ. чинники стали в кінцевому підсумку причиною голодуй».

МЕХАНІЗМ

Найважчим у трагедії голоду є те, що його можна було уникнути. Сам Сталін заявляв: «Ніхто не може заперечити того, що загальний урожай зерна в 1932р. перевищував 1931р.». Як указують Р. Конвест і Б. Кравченко, врожай 1932р. лише на 12% був меншим від середнього показника 1926-1930рр. Інакше кажучи, харчів не бракувало. Проте держава систематично конфіскувала більшу їх частину для власного вжитку. Ігноруючи заклики й попередження укр. комуністів, Сталін підняв план заготівлі зерна у 1932р. на 44%. Це рішення та жорстокість, із якою режим виконував його, прирекли мільйони людей на смерть від голоду, який можна назвати не інакше як штучним.

Про байдужість режиму до людських страждань, ціною яких здійснювалась його політика, свідчив ряд заходів, проведених у 1932р. В серпні партійні активісти отримали

юридичне право конфіскації зерна в колгоспах, того ж місяця в дію було введено ганебний закон, що передбачав смертну кару за розкрадання «соціалістичної власності». За пом'якшуючих обставин такі «антидержавні злочини» карались 10 роками виснажливої праці. Для того, щоб селяни не кинули колгоспи у пошуках їжі, була впроваджена система внутрішніх паспортів. У листопаді Москва видала закон, що забороняв видавати селянам зерно, доки не буде виконано план державних заготівель.

Під загальним керівництвом надзвичайної хлібозаготівельної комісії Молотова загони партійних активістів у пошуках зерна нищили в кожній хаті, зривали підлоги, заходили в колодязі. Навіть тим, хто вже пухнув з голоду, не дозволяли лишати собі зерно. Якщо ж виявлялося, що хтось не голодує, то його підозрювали у переховуванні зерна. Повертаючись до цих подій, один партійний активіст так пояснював мотиви, що тоді керували ним: «Ми вірили, що Сталін мудрий керівник... Нас обманули, бо ми хотіли бути обманутими. Ми так вірили в комунізм» Що були ладні піти на будь-який злочин, якщо його підмальовували хоч крихтою комуністичної фразеології».

Голод, який поширювався протягом 1932р., набув найстрашнішої сили на початку 1933р. Підраховано, що на початку року середня селянська родина з п'яти чоловік мала близько 80 кг зерна, щоб проіснувати до наступного врожаю. Тобто кожний її член мав 1,7 кг на місяць. Залишились без хліба, селяни їли котів, собак, щурів, кору, листя, просяне лушпиння, сушену соломку, стручки акації, навіть пили помий з добре забезпечених кухонь членів партії, дохлих котів, собак, і навіть коней. Були випадки канібалізму. За словами істориків «першими вмирали чоловіки. Потім діти. В останню чергу помирали жінки. Але перш ніж померти, люди часто божеволіли, втрачаючи своє людське єство». Партійні активісти продовжували конфісковувати збіжжя, незважаючи на те, що з голоду вмирали цілі села.

Сталін та його поплічники дивилися на все інакше. У 1933р. помічник Сталіна на Україні М. Хатаєвич, що керував компанією землезаготівель, із гордістю заявляв: «Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба за смерть. Цей рік став випробуванням нашої сили і їхньої витривалості. Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система існуватиме завжди. Ми виграли війну!»

У той час як на Україні й особливо в під.-сх. її частині та на Півн. Кавказі лютував голод, більша частина власне Росії ледве відчула його. Одним із чинників, що згідно з першим п'ятирічним планом «Україна... мала служити колосальною лабораторією випробування нових форм соц.-економ. та виробничо-технічної перебудови сільської економіки всього Радянського Союзу». Про значення України для радянських економістів-плановиків писалося в передовій статті «Правди» від 7.01.1933р. підзаголовком «Україна - вирішальний фактор зерна заготівель». Відтак перед республікою ставилися непомірно великі вимоги. Як показав Всеволод Голубничий, Україна, забезпечуючи 27% загальносоюзного врожаю зернових, виконувала аж 38% плану зернозаготівель. Б.Кравченко стверджує, що українським колгоспникам платили вдвічі менше, ніж російським.

З огляду на тривале приватне землеволодіння, українці чинили колективізації упертіший опір, ніж росіяни. Тому на Україні, як ніде, режим здійснював свою політику швидкими темпами, ніж в інших республіках.

Інші вважають, що голод був для Сталіна засобом послаблення українського націоналізму. Зрозуміло, що пов'язаність з селянством не оминула пильність радянського керівництва. У 1930р. провідна українська комуністична газета далі розвинула це отождолення, заявивши: «спеціальне завдання колективізації на Україні полягає в тому, щоб... знищити соціальну базу українського націоналізму - індивідуальне селянське господарство». Тому можна дійти висновку, що у кращому випадку Сталін вважав смерть мільйонів людей необхідною ціною індустріалізації. В гіршому, він свідомо дозволяв голодові змитати всякий опір у цій особливо неспокійній частині його імперії.

Вартим уваги аспектом голоду є намагання викреслити його з суспільної свідомості. Якби стали відомі всі масштаби трагедії, то цілком очевидно, це завдало б серйозної

шкоди тому образу країни, що його прагнула створити Москва як у себе вдома, так і за кордоном. Тому влада довго забороняла відкрито говорити про голод в СРСР.

Хоч деякі газети на Зах. повідомляли громадськості про голод, тут теж замовчували його страхітливі масштаби. Багатьом на Зах. було важко повірити, що в той час, коли Радянський Союз експортує зерно й відмовляється від чужоземної допомоги, на Україні може лютувати голод. Здійснивши ретельно поставлені режимом подорожі по СРСР, такі світила західноєвропейської культури, як Джордж Бернард Шоу та колишній прем'єр Франції Едуард Ерріо, поверталися, захоплено оповідаючи про радянські досягнення, про задоволених ситих селян. Підлещуючись до Сталіна, московський кореспондент газети «Нью-Йорк Тайме» У. Дюранті неодноразово в своїх статтях заперечував існування голоду. «За об'єктивність, тверезу оцінку і виняткову ясність» його репортажів з СРСР у 1932р. Дюранті нагородили Пулітцерівською премією.

Хоч західні уряди й знали про голод, їхня позиція в цій справі була подібною до викладеної в одному документі Британського міністерства закордонних справ: «Це правда, що ми маємо певний обсяг інформації про голод на Півдні Росії, аналогічно тій, що з'явилася в пресі... Однак ми не хочемо її обнародувати, оскільки образило б радянський уряд і завдало б шкоду нашим стосункам з ним». До того ж багато західник інтелектуалів у період Великої депресії виявляли великі прорадянські симпатії та енергійно відкидали всяку критику СРСР, особливо в питанні про голод. Як зауважив Р. Конквест, «ганебним було не те, що вони виправдовували дії рад, а те, що вони навіть чути про них не хотіли, що вони не бажали подивитись фактам в обличчя».

Перелік репресивних заходів великий, і всі вони були спрямовані на те, щоб загнати селянина у безвихідне становище, а тим самим прирекло його на голодну смерть.

СПОГАДИ ОЧЕВИДЦІВ

Зі спогадів бабусі мого батька, **Тимошук Єви Трохимівни**, про ті страшні роки голоду: «Кордон між рад Україною і Польщею в 1933р. пролягав в Корецькому районі Рівненської обл. по річці Корчик. На різних берегах річки жили люди із одних родин, але були розділені кордоном. Під час голодомору жителі польської території старались підтримати своїх родичів на радянській стороні берега. По руслу річки Корчик вони сплавливали на плотиках пакунки з продуктами (зерно, хліб, муку і т.п.). Плоти течією відносило до радянського берега, де їх могли підібрати голодні люди. Але це вдавалось рідко кому зробити. Прикордонні застави були підсилені підрозділами Червоної армії, які цілодобово несли патруль вздовж берега. Вони не допускали змучених від голоду людей до річки, а тих хто робив спробу це зробити - розстрілювали з рушниць. Винятком не були ні діти, ні жінки».

Жителька Кіровоградської обл., **Марфа Митрофанівна**, розповіла моєму батькові, що коли їй було 12 років, почався голодомор. Сім'я складалась з 11 чоловік. Марфа Митрофанівна була найстаршою дитиною. За півроку голодування помер її батько і троє братів і сестер. В один із днів її мама десь роздобула і зварила м'ясо. Як виявилось, то була частина тіла її померлої сестрички. Марфа Митрофанівна покинула дім і з біженцями змогла дібратися до Києва, де й вижила. Під час Великої Вітчизняної Війни Марфа Митрофанівна партизанила в складі великого партизанського загону Медведєва. Була учасником бойових дій. Проживала до кінця своїх днів в місці Києві і померла на поч. 90-х.

Знайомий мого тата, **дід Фома** також розповів ті страшні спогади про голодомор. На Одещині, під час голодомору, їх сім'я зменшилась на половину - померло 6 з 12 членів сім'ї. Йому було 15 років, коли почався голод. Його батьки вирощували ячмінь і мали запаси урожаю, які б не дали померти від голоду взагалі. Але в один із днів приїхав продзагін в супроводі червоноармійців, які в їхньому селі забрали все зерно, що змогли знайти. Батько діда Фоми частину зерна закопав в сараї в землю, та досвідчені червоноармійці знайшли схрон - зерно відібрали, а старших жорстоко побили. Від отриманих травм, його батько тяжко захворів і помер.

ВИСНОВОК

Такої жорстокої варварської форми колонізації людство ще не знало. Тому вона вражає своєю жадливою навальністю - без будь-яких моральних застережень, без озирань: а що каже світ?, без жалю і співчуття до тих «гнаних і голодних», заради яких начебто й творився на крові та насильстві новий світ. Після революції і громадянської війни відкрився простір для авантюрних соціальних експериментів, які увійшли в історію XX ст. під назвами: «рік великого перелому», «колективізація», «ліквідація куркульства як класу»... Внаслідок цих народобивчих експериментів Україна опинилась наприкінці 1932 - на поч. 1933 р. на грані катастрофи. Знесилена братовбивчою громадянською війною, залякана тотальним ідеологічним пресингом-звинуваченням у контрреволюціонерстві, буржуазному націоналізмі, саботажі Україна нічого не могла протиставити навальному диктаторові центру в застосуванні найсуворіших методів у «боротьбі за хліб». Обережні сигнали-натяки укр. партійного і радянського керівництва в особі В. Чубаря, С. Скрипника, Г. Петровського, О. Шліхтера про розростання голоду внаслідок гіпермаксималістських планів хлібозаготівель тільки злостили Сталіна та його опричників.

Неможливо сьогодні назвати бодай приблизну цифру заарештованих, фізично знищених і насильно вилучених з культурного, громадського і політичного життя України. Знищувалися цілі інституції - від Української автокефальної православної церкви, Всеукраїнської академії наук, Інститутів історії, філософії, права, науково-дослідницького інституту, театру «Березіль», видавництва і редакції Української радянської енциклопедії, літературно-мистецьких об'єднань та організацій... Мені здається, що цю трагедію можна було передбачити ще у 1925 році, коли XIV з'їзд більшовицької партії взяв курс на індустріалізацію. Вона мала здійснюватися за рахунок села, для чого і було ухвалено невідповідність цін на промислові та сільськогосподарські товари. За підрахунками радянських економістів через штучно встановлену різницю цін на товари промисловості й сільського господарства з метою викачувати гроші на розвиток індустрії, головним чином Росії, українське селянство втрачало щорічно 300 мільйонів золотих довоєнних карбованців, що становило 20 карбованців на десятину посівної площі. Іншими словами: якщо український селянин до першої світової війни міг придбати якийсь промисловий виріб за 1 пуд збіжжя, то тепер мусів віддавати за те ж 4-5 пудів хліба.

А вже у 1930 році з деяких джерел відомо, що люди кидали деякі райони України і переїжджали до інших, де продавали своє майно, щоб там придбати їжу та почати нове життя.

Моя точка зору така, що голодомор - це ніщо інше, як спрямований геноцид проти українського народу з боку комуністичної партії.

Та найбільші кількісні втрати понесло селянство. Авторитетний дослідник голоду й терору в СРСР Р.Конквесту своїй книзі «Жанива скорботи» вважає, що внаслідок голоду 1932-1933рр. на Україні загинуло 5млн., хоча свідчення американського громадянина про те, що в розмовах М. Скрипник у 1933р. називав «мінімум» 8 млн., голова ДПУ УРСР Галицький - 8-9 млн., а, інших джерелах фігурує цифра до 10 млн.

Сьогодні очевидно, що число жертв голодомору 1932-1933рр. на Україні досягає 7-8млн. В. Гришко стверджує, що «Український народ у межах усього СРСР взагалі втратив за весь цей час 8,1 млн., а в межах самої Української РСР втрати дорівнювали 7,5млн., з яких понад 4,8млн. були омертвлені голодом за час лише «смертельних» місяців приблизно одного року(1932-1933), а решта припадає на втрати природного приросту українського населення за це час». У збірнику про божевільне народобивство на Україні 1932-1933рр., який був опублікований до 50-річчя Великого Голоду, наводиться цифра - 7млн. українців

Перелік використаної літератури:

1. С В. Кульчицький "Трагедія голоду 1933" ; т-во "Знання" ;К. 1989;
2. С. В. Кульчицький, М. Котляр; "Довідник з історії України"; видавництво "Україна" ; К. 1996;
3. Журнал "Слово і час", 1993, №10 с 68-71.
4. <http://holodomor33.org.ua/>
5. <http://golodomor.ukrinform.com/>

ГОЛОДОМОР ВУСТАМИ МОЛОДИХ

I. ГОЛОД ЯК ЗНАРЯДДА ПОЛІТИКИ

Неврожай від бога, а голод від людей.

(Народна приказка)

За життя одного покоління, народженого вже в добу панування диктатури пролетаріата в СРСР, Комуністична партія Радянського Союзу тричі призвела до голоду: в 1922, 1933 і в 1946-47 роках. Внаслідок голоду, що його КПРС вживала як знаряддя своєї політики поневолення, засіб ліквідації опору комуністичному режиму, та інших репресій чисельність українського народу за часи радянського режиму майже не збільшилася, хоч за цей час природній приріст росіян, наприклад, відбувався такими ж приблизно темпами, як французів у вільному світі.

В 1922р., щоб зламати спротив українського народу комуністичній окупації – згідно з даними «Збірника справоздань уряду Української РСР», Харків, 1921р., тоді в УССР провадили збройну боротьбу до 40 000 протикомуністичних повстанців – Кремль і так званий Харківський уряд не тільки не виявили допомоги голодуючому населенню України, а ще й вивозили хліб на Північ або за кордон, щоб довести голод до крайніх меж, голодні не будуть воювати, а мертві навіть не заперестують. Це стверджує американський професор Г. Фішер у своїй праці «The Famine in Soviet Russia». Про це свідчить і повідомлення Комітету Нансена, «La Famine en Ukraine», (Geneve, 1922).

Голод 1933 року був спрямований на ліквідацію спротиву селянства закріпаченню в колгоспах, ліквідації хліборобів як класу землевласників, перетворюванню їх на сільсько-господарських робітників державних господарств за допомогою штучно влаштованого голоду 1933 р.

Голод у 1946-47 рр. був також помстою Москви за відмову українців боротися за її інтереси у війні 1941-1945рр., названій «великою вітчизняною війною радянського народу».

II. ГОЛОД 1933 РОКУ.

Ледве загоїла Україна рани після голоду 1922 р, що завдала нашому народові злочинна рука Москви, як нове, ще грізніше лихо впало на нашу землю: насильна колективізація і за нею голод. Мільйони українських селян Москва звеліла вивезти в північні області Росії і на Сибір, де був масовий терор, щоб примусити селян до нової панщини-колгоспів. В Україні був найбільший спротив комуністичному насильству над селянством. Зломивши цей спротив, загнавши селян у колгоспи, Москва вирішила, що можна ограбувати Україну до нитки. 1932 і 1933 року забрано решту харчів у наших селян і вивезено на Московщину, або продано в інші країни. Наслідком того настав в Україні ще більший голод, як був у 1922 році. Про голод у Росії 1922 року Москва довела до відома вільного світу. Але про голод 1933 року, як тоді, так і тепер, Москва уперто мовчала і мовчить. Українські фермери з Канади, довідавшись про голод в Україні, пропонували Радянському Червоному Хрестові своє збіжжя для голодних в Україні, але з Москви відповіли: в Україні, мовляв, нема голоду! Але правди не можна заховати. Закордонні журналісти таки добилися в Україну в час голоду і дали знати в вільні країни світу, що в нашій країні діялося. Один з них – американець Генрі Чемберлен. Чемберлен називає голод 1933 р. в Україні і на Кубані, де українці мають більшість, «політичним голодом». Москва хотіла зломити остаточно спротив українського народу, запанувати на мільйонах трупів нашого селянства. Слід зазначити, що Москва в 1933 році старалася забезпечити харчуванням свої землі, кинувши на поталу голодові український народ. Це побачив кореспондент англійської газети «Манчестер Гардієн», що побував в Україні і на Кубані восени 1933 року:

«Треба рішуче ствердити – писав він 14 жовтня 1933 р. в цій газеті, - що ні одна область у радіусі кількох сот миль навколо Москви не зазнала такої біди, як Україна та Північний Кавказ».

Втрати України від голодомору 1933 року не були заповнені довгий час, хоч у вимерлі українські села Москва переселяла своїх людей. Перепис людності показав, що число населення в Україні в 1938 році від 1933 не тільки не зріс, а зменшився!

Бухарін вважав, що найгострішим результатом подій 1930-1933 рр. стали не так страждання селянства, якими би жахливими вони не були, як «глибокі зміни в психологічному світосприйманні тих комуністів, котрі брали участь у тій кампанії і – замість збожеволіти – стали професійними бюрократами, для яких терор віднині став нормальним методом управління, а слухняне виконання будь-якого наказу згори – великою чесностю». Висновок Бухаріна виглядав діагнозом: «справжня дегуманізація людей, які працюють у радянському апараті».

У своєму творі «Крутой маршрут» Євгенія Гінзбург так описує еволюцію слідчих НКВС: «Крок за кроком, у міру виконання однієї рутинної директиви за іншою вони опускалися від людської подоби до звірячої». Якоюсь мірою це стосується всіх, хто займався проведенням у життя системи терору. Не можна також приховати, що деякі представники старшого покоління лідерів так чи інакше не могли не зазнати впливу тотальної бруталізації. Молодих людей втягували до партії і там піддавали відповідному вишколові, перетворюючи їх на знаряддя проведення «партійної лінії», яка в усі роки існування більшою чи меншою мірою мала характерні ознаки терору.

Інколи я задаю собі питання: чи пішли б нинішні наші керівники на знищення мільйонів людей або на втрати мільйонів власних громадян у війні. Зважаючи на те, що старші провідники були безпосередніми співучасниками геноциду українців та інших народів із метою встановлення суспільного устрою, прописаного комуністичною доктриною, а молодше покоління продовжує мовчазно виправдовувати це, дозволяє розглядати це питання як досить доречне (щодо війни, то наприклад Афганістан свідчить сам за себе). Так, при обговорюванні в листопаді минулого року у Верховній Раді України президентського указу щодо голодомору майже половина депутатів Верховної Ради не підтримала закон про визнання голодомору геноцидом, а фракція КПУ поширила російськомовну брошуру «Миф о голодоморе. Изобретение манипуляторов сознанием». В цій брошурі маловідомий доктор філософських наук Г.Ткаченко клеймував Роберта Конквеста та Джеймса Мейса як «идеалистов и метафизиков, которые на «Древе познания» плодят пустоцвет, а вторгаясь в политическую сферу – ядовитые плоды: апологетику расизма, фашизм (неофашизм) и расизм». Смішно. Якщо б не було так сумно. Відношення комуністів до тих, хто викрив злочини тоталітарного режиму, не змінилося, а тому вони залишаються вірними спадкоємцями своїх попередників.

Голод 1933 р. в Україні задокументовано багатьма свідченнями. Із ними не можна знайомитися без нестерпної болі в усьому естві. Потрібне заспокоєння. Але й після нього неможливо збагнути небувалий в історії людства злочин. Мелодійною, милозвучною українською мовою не можна передати біль, жах, муки голодної людини, нещастя селян, народу, якого винищували нелюди тортурами голоду. Матері, яким дароване диво давати життя, ставали дітожерами народжених ними, бо божеволіли від мук голоду. Робилися причинними. Керівники КПРС, яким були підпорядковані інститути психології, фізіології, знали про вплив голоду на людей. А таки влаштували його. Ці досвідчені комуністи, освічені теоретики і провідні діячі своїх однопумців, безмежно й беззупинно вихвалювані як мудрі, геніальні – були невинуватими злочинцями. В. Черчил згадує, як на його запит про голод 1933 р. в Україні Й. Сталін відповів, що то було жахливіше війни – загинуло до десяти мільйонів осіб!... Але «придушення прагнень українців до національної незалежності було лише тимчасовим. І це справа далеко не місцевого масштабу – якщо слово «місцевий» можна вжити до нації, що налічує понад п'ятдесят мільйонів, - підкреслює Конквест у своїй книзі «Жнива скорботи», -... Свобода для України являється або повинна бути моральною та політичною проблемою для всього світу».

Поцікавилась і я у свого дідуся і бабусі, як вони та їхні батьки пережили голод 1933

року. Дідуся мені розповів, що в той час вони мешкали в с. Пушкарівка, яке розташоване поблизу міста Верхньодніпровськ. Зі слів дідусі голод той був страшенний. Сім'я дідуся врятувалася тільки завдяки тому, що батько його був за професією коваль і працював в майстерні. За свою роботу він отримував невеличкий продовольчий пайок. З того пайка харчувалася вся сім'я. Батько бабусі працював на зведені Дніпрогесу і також отримував пайок. Завдяки цьому сім'я бабусі вижила в страшні часи голодомору. Дідусь багато розповідає про жахливі речі того часу. Люди, щоб вижити їли сіно, сушені рослини, коріння, терли в муку кукурудзяні качани, були випадки людодства. З його розповідей я узнала про село Косминівка, яке було розташоване поблизу с. Пушкарівка. В ньому вимерло усе населення за часів голодомору.

Від того страшного часу вже змінилося четверте покоління людей. Але багато хто з нас і сьогодні живе впроголодь. Особливо це стосується пенсіонерів, інвалідів, багатодітних сімей.

В усьому світі дорожчають продукти харчування і Україна в цьому питанні не виняток. На даний момент в Україні ціни на продукти вже європейські, а пенсії та зарплати мізерні. Якщо в найближчому часі керівництво нашої країни не проведе деалігаризацію економіки, то новий голодомор на Україні неминучий.

III. ВИСНОВОК

Нема в світі вищих братських могил, ніж ті, що заповнені останками безвинних жертв голодомору в Україні. Голод 1933 року, при всій його неймовірній трагічності, мусить бути використаним сьогодні нащадками загиблих як оздоровлюючий чинник для людства, його світорозуміння, плекання людяності, бо, як каже Роберт Конквест в своїй книзі «Роздумья об уничтоженном веке», «невозможно понять современность, не заглянув в человеческое прошлое и в непредсказуемое, но вероятное будущее».

«СХИЛИМО ГОЛОВИ В СКОРБОТІ»

Неврожай від погоди, а голод від людей
Народна приказка

Мало знайдеться в історії не тільки України, а й світу таких жахливих трагедій, як голодомор 1932-1933р.р. Український голодомор узагалі слід розглядати окремою сторінкою нашої історії- на своєму шляху український народ зазнав чимало трагічних випробувань, однак усе, що випало на його долю у той нібито мирний час, затьмарило своїм жахом навіть воєнне лихоліття. Спланований і реалізований комуністичним режимом голодомор та масові політичні репресії поставили під знак запитання саме існування нації

Це-не перебільшення. Голодомор став національною катастрофою. Тільки протягом 1932-1933 років загинула п'ята частина сільського населення України. За різними оцінками штучний голодомор забрав від семи до десяти мільйонів життів. Люди вимирали цілими селами. Демографічні, соціально-економічні, історико-культурні наслідки тодішніх зlodіяньУкраїна відчуває й досі.

Українські селяни бачили депортування куркулів: « І ми думали, бо дурні були, що не могло бути долі гіршої за куркульську.» Тепер, двома роками пізніше, вони зазнали нового, ще більш жахливого удару уряду.

Липневу директиву, що встановлювала норми заготівель зерна для України та Північного Кавказу, уряд підсилив іншою директивою, від 7 серпня 1932р., яка включала правові санкції, що передбачала конфіскацію селянського зерна.

Згідно з цією директивою вся колгоспна власність, наприклад, велика рогата худоба та зерно, проголошувалися державною власністю, «священною та недоторканою». Винні в учиненні злочину проти неї вважалися «ворогами народу» і підлягали розстрілові. За пом'якшуючих обставин подібні «антидержавні злочини» каралися ув'язненням строком не менше десяти років з конфіскацією майна. Селянам, які зібрали кілька колосків пшениці на колгоспному полі, давали трохи менші строки. Директива передбачала також ув'язнення куркулів, які намагалися «примусити» селян залишити колгоспи, до «концентраційних таборів» строком від п'яти до десяти років. Сталін охарактеризував цю директиву, яку він сам підготував у січні 1933 р., як «основу революційної законності в даний момент»ю.

Один із активістів пригадує: « Я чув, як діти душилися, заходилися в криках від кашлю.І я бачив вигляд цих людей,- він був переляканий, благальний, ненавидячий, тупо байдужий, затьмарений відчаєм або палахкотів напівбожевільною зухвалістю і люттю.

«Візьміть це. Усе заберіть. Є ще горщик з борщем у печі. Він, правда, пісний,без м'яса. Та все ж має буряк та картоплю з капустою. Краще візьміть його товариші громадяни! Ось зачекайте. Я зніму черевики. Лата на латі, але може таки матимуть якусь користь для пролетаріату, для нашої рідної радянської влади.»

Було болісно бачити та чути все це. І ще гірше брати в цьому участь... І я переконував себе, пояснював собі. Я не повинен капітулювати перед жалістю, що розслаблює. Ми здійснювали історичну необхідність. Ми виконували свій революційний обов'язок. Ми добували зерно для соціалістичної вітчизни. Для «п'ятирічки».

І далі він додає: «Як і все моє покоління, я міцно вірив у те, що мета виправдовує засоби. Нашою великою метою була всесвітня перемога комунізму, і заради цієї мети все було дозволено – брехати, красти, нищити сотні тисяч і навіть мільйони людей, усіх тих, хто заважав праці або міг заважати, всіх, хто був перепорою на шляху. І вагатися чи сумніватися в усьому тому означало поступитися перед «інтелігентською слабкістю» і « дурним лібералізмом», якістю людей, які не могли відрізнити дерев від лісу ».

Так міркував я і всі подібні до мене, навіть коли бачив на власні очі, що означало « суцільна колективізація » - як знаходили «куркулів» і як безжалісно «розкуркулювали»,як

безжалісно роздягали селян узимку 1932-1933 років. Я сам брав участь у цьому, ганяючи селом, у пошуках прихованого зерна. Разом з іншими я випорожнював скрині старих людей, затикаючи собі вуха від плачу дітей і голосіння жінок. Бо я був переконаний, що здійснюю великі та потрібні перетворення на селі; що ті, хто послав мене, і я сам, знали краще від селян, як їм треба жити.

Протягом жакливої весни 1933 р. Я бачив людей, які вмирали від голоду. Я бачив жінок і дітей з роздутими животами, посинілих, які ще дихали, але з порожніми, позбавленими життя очима. І трупи- в зношених вовняних кожухах; трупи в селянських хатинах, на талому снігу, під мостами. Я бачив усе це і не збожеволів, не покінчив життя самогубством. І не проклинав тих, хто послав мене забрати в селян зерно взимку, а весною переконувати людей, що ледве пересували ноги, худі як скелет або болісно опухлі, вийти в поле, щоб «виконати більшовицький посівний план ударними темпами».

І я також не втратив віри. Як і раніше, я вірив, бо хотів вірити».

*Наказано: хліба реквізувати,
До міста снопом вивезти з токів.
Заплакав вітер, де був лан багатий
І срібно лився жайвороний спів.*

*Вселився голод до сільської хати-
Домашня живність впала без кормів.
Запрацювали день і ніч пілати,
І день і ніч вітар журби горів.*

Микола Василенко

*Їдуть в гості до бабусі
З Вінниці онуки
А назустріч- ліс і поле, долини і луки.
Любо глянуть на хліба, сади і лісочки
- Ой бабуню, - кличе внук, - які колосочки!
Гірко стало на душі у жінки старої,
Бо згадала ті роки неволі важкої.
- Дорогі мої синочки, за ті колосочки
Я одержала тюрми чотири годочки.
Тільки вийшла після жнив колосся збирати,
Щоб голодній дітворі щось приготувати,
Тут комунівські дозорці мене захопили,
За чотири колосочки в тюрму посадили.
Отаке було на світі пекло в нашім краю,
Голодовку і ту весну добре пам'ятаю.*

Ігор Проценко «Колоски»

Відомості про голод в Україні надійшли на Захід. Перші відгукнулись українці західних земель та еміграція. Було створено допомогові комітети в Європі й за океаном, надіслано меморіали до Ліги націй, питання порушувалося в Британському парламенті. Але радянський уряд відкинув пропозиції про допомогу з-за кордону, стверджуючи, що інформацію про голод навмисне поширюють вороги Радянського Уряду. Щоб перешкодити самочинним утечам величезної маси голодуючих за межі республіки, на її кордонах було розміщено загороджувальні заони внутрішніх військ.

У 1932-1933 роках українці з польських берегів Збруча і Бугу пускали плоти з харчами, і польські прикордонники дивились на це крізь пальці. Вони не стріляли. Стріляли радянські прикордонники в українців, які намагалися перехопити ті плоти.

Люди вмирали цілими селами. Ті, що вціліли, описують смерть своїх односельців простими словами, позбавленими будь-яких емоцій.

Тепер, після того, як минуло вже багато років, ми можемо відповісти на запитання: чого хотіли досягти організатори голодомору?

Комуністичний режим не міг миритися з існуванням вільних, незалежних людей. Про це свідчить лист Сталіна до Лазаря Кагановича від 11 вересня 1932: «Дела на Украине из рук вон плохи... В двух областях около 50 райкомов высказывались против плана хлебозаготовок, признав его нереальным. В других райкомах дело обстоит, как утверждают, не лучше... Украину можем потерять... В Украинской компартии обретается немало гнилых элементов, сознательных и бессознательных петлюровцев, наконец- прямых агентов Пилсудского... Поставить себе целью превратить Украину в кротчайший срок в настоящую крепость СССР; в действительно образцовую республику...» Тобто вільних людей, основу особистої незалежності яких становила їх власна праця на власній землі, слід було знищити. Удари завдавалися методично й цілеспрямовано. З українців виймали хліборобську душу, ламали хребет нації, свідомо провокували канібалізм.

Без сліз ці сторінки нашої історії не перегорнеш. А тому наш найсвятіший обов'язок сьогодні- зберегти пам'ять про всіх невинно закатованих під червоним прапором, пам'ять про тих, хто не дожив, пам'ять про тих, хто не долюбив, пам'ять про живих і нена-роджених.

Ніхто не має права про це забувати.

«ГОЛОДОМОР 1933 РОКУ»

Коли відходить одна людина – з нею вмирає цілий неповторний світ. Коли ж мільйони ідуть в прірву, – тоді вмирає вже ціла галактика.

Борис Олійник

Українською катастрофою XX століття називає сучасна громадська думка голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Терор голодом, запроваджений сталінським тоталітарним режимом в Україні, заподіяв смерть мільйонам хліборобів. Адже від голоду, масових репресій і депортацій Україна втратила більше ніж за роки Першої світової та громадянської воєн.

В Україні стало можливим говорити про голодомор після грудня 1987 року. І тільки через дев'ять років, 26 листопада 1998 року, Указом Президента України було встановлено День пам'яті жертв голодомору (кожна четверта субота листопада). У травні 2003 року Верховна Рада України в офіційному зверненні до народу України визнала голодомор 1932 – 1933 років актом геноциду. Але це рішення пройшло з мінімальним результатом – 226 голосів. Генеральна Асамблея ООН 2003 року поширила заяву, у якій визнала Голодомор 1932 – 1933 років «національною трагедією українського народу». Факт геноциду українців сталінським режимом у 1932 – 1933 роках було офіційно визнано 11 урядами країн світу, серед яких Австралія, Угорщина, Ватикан, Литва, Сполучені Штати Америки. 4 листопада 2005 року Президент України В. А. Ющенко в Указі „Про вшанування жертв і постраждалих від голодоморів в Україні” назвав голодомори 1921 – 1923, 1932 – 1933 та 1946 – 1947 років геноцидом українського народу. За поданням Президента Верховна Рада України 28 листопада 2006 року ухвалила Закон „Про Голодомор 1932 – 1933 років в Україні”, у якому голодомор 1932 – 1933 років, відповідно до Конвенції ООН від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, кваліфіковано як акт геноциду українського народу (згідно зі ст. 2 Конвенції, під дефініцією „геноцид” мається на увазі „будь-яке з діянь, які вчиняються з наміром знищити повністю або частково яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку”).

ЯК ГОТУВАВСЯ ГОЛОДОМОР

Курс на суцільну колективізацію офіційно був проголошений листопадовим пленумом ЦК ВКП (б) 1932 року, з доповіддю на якому «Про сільське господарство України і роботу на селі» виступав Косіор. Він зробив висновок, що Україна має розвинуту матеріально-технічну базу для переобладнання сільського господарства.

Центральному Комітету Компартії України пропонувалось посилити темпи колективізації. Молотов і Каганович, орієнтуючись на позиції Сталіна, запропонували провести суцільну колективізацію протягом року. З ними солідаризувався і С.В. Косіор.

Ще раніше згідно постанови ЦК ВКП (б) від 05 січня 1930 року Україну було віднесено до регіонів, де колективізацію планувалось закінчити восени 1931 або весною 1932 року.

У період початкової стадії колективізації «лихі ковалеристи» у багатьох місцях перестаралися, почали усупільнювати все, аж до домашньої птиці, що було зустрінuto незадоволенням сільського населення. Сталін вимушений був відступити.

На початку березня 1930 року в «Правді» з'явилася його стаття «Запаморочення від успіхів». Колективізація проходила одночасно з розкуркулюванням і висиланням сімей працелюбних селян у віддалені райони. За січень – березень 1930 р. в Україні було розкуркулено 61 887 господарств або 2,5% від загальної кількості. Це була перша хвиля.

Але за 100 днів після опублікування статті Сталіна з колгоспів вийшло більше 1,5 мільйона селянських господарств, в основному, середняцьких. До осені 1930 р. в колгоспах залишилось менше третьої частини дворів, в основному, бідняцьких.

Новий наступ на суцільну колективізацію розпочався у вересні 1930 року Україна одержала завдання подвоїти кількість колективних господарств, і на протязі 1931 р. завершити колективізацію.

Знову треба було підбирати кандидатів на розкуркулювання і їх знаходили.

Під загрозою розкуркулення багато хто з середняцьких сімей повернувся в колгоспи. До 20 серпня 1931 року кількість селянських господарств, які об'єднувались в колгоспи, в Україні різко збільшились, до 80% посівних площ було колективізовано. До цього періоду було організовано 592 МТС, які обслуговували оловину колгоспів, в основному, великих.

В грубій вакханалії з селянами плани хлібоздачі та іншої продукції встановлювались по суті такі, що після їх виконання нічого не залишалося ділити колгоспникам на зароблені трудовні.

Крім цього, колгоспникам доводилось розраховуватись з державою продукцією з своїх особистих городів. Так колективній праці з самого початку закладався принцип матеріальної незацікавленості.

Ненормальні відносини держави з селянством, його поспішлива колективізація і розкуркулювання підрали продуктивні сили сільського господарства.

У період хлібозаготівлі зимою 1931-1932 років у багатьох колгоспах було забране все зерно, через це у багатьох районах України вже в першій половині 1932 р. виник нестерпний голод.

Делегати третьої конференції КП (б), в червні 1932 р. висловлювали тривогу в присутності Молотова і Кагановича про катастрофічне становище в сільському господарстві. Але ніхто на це не звернув уваги.

Хоч план хлібозаготівлі 1931-32 років був меншим у порівнянні з попереднім, коли було здано майже 400 мільйонів пудів селянським сектором, то з липня по жовтень 1932 р. з того ж сектора було здано лише 132 мільйони пудів. Урожай був хорошим, але варварські взаємовідносини держави з селянами зробили свою справу. У коморах зерна не було, «викачувати» було нічого, бо хліб залишився на полі або був розгубленим під час транспортування.

Розповсюджуючись протягом всього 1932 року, голод досяг піка на початку 1933-го. Підрахунки показують, що на початку зими на середню селянську сім'ю в п'ять чоловік доводилося біля 80 кг зерна до наступного урожаю. Іншими словами, кожний член сім'ї отримував для виживання 1,7 кг зерна в місяць. Залишившись без хліба, селяни поїдали домашніх тварин, пацюків, ялини кору і листя дерев, харчувалися покидьками кухонь начальства, що добре забезпечені.

Мали місце численні випадки канібалізму. Як пише один радянський автор: «Спочатку вмирали чоловіки. Потім діти. Останніми вмирали жінки. Однак ще перед смертю багато хто божеволів, втрачав людський вигляд». Незважаючи на те, що вмирали вже цілі села, партійні активісти продовжували відбирати зерно. Один з них,

Віктор Кравченко, пізніше писав: «На полі битви люди вмирають швидко, їх підтримують товариші і почуття обов'язку. Тут я побачив людей, вмираючих в самотності, поступово, вмираючих жакливо, безцільно, без надії, що їх жертва оправданна. Вони попали в капкан і залишилися там вмирати від голоду, кожний в себе в будинку, за політичним рішенням, прийнятим десь в далекій столиці за столами нарад і банкетів. Не було навіть утіхи неминучості, щоб полегшити цей жах...

ЗЛОЧИН СТАЛІНА ТА ЙОГО ОТОЧЕННЯ

З 1 листопада 1932 р. по 1 лютого 1933 р. молотовська комісія додатково «заготовила» в Україні всього 104,6 млн. пудів зерна. Загальна кількість хліба, вилученого державою з урожаю 1932 р., становила 260,7 млн. пудів. Таким чином. Молотів справився з виконанням хлібозаготовительного плану, хоч вивіз з республіки майже всі готівкові запаси. На початку 1933 р. практично ніде в Україні хлібних запасів не залишилося, а треба було ще дожити до нового урожаю. Зимово хлібозаготівля фактично відривала останній шматок хліба у тих, що голодують.

У архівах не виявлено документації надзвичайної хлібозаготівельної комісії. Тому що її і не було. Молотів, а іноді і Каганович, здійснювали інспекційні поїздки по Україні, давали усні вказівки, а всі письмові постанови відносно «посилення» хлібозаготовок, які вони вважали потрібними прийняти, йшли під грифом республіканських органів за підписами генерального секретаря ЦК КП(б)УС. Косіора, голови Совнаркома УССР В. Чубаря і інш. Навіть в протоколах засідань політбюро ЦК КП(б)У, які продовжувалися годинами, зафіксована тільки присутність цих сталінських емісарів.

У продиктованому Молотовим постанові Совнаркома УССР «Про заходи по посиленню хлібозаготовок» від 20 листопада 1932 р. був пункт про застосування «натуральних штрафів». Йшла мова про штрафування м'ясом тих колгоспів, які «заборгували» по хлібозаготовкам, але не мали хліба, щоб розрахуватися з державою.

Штрафи повинні були стягуватися не тільки спільною худобою, але і худобою колгоспників. Санкцію на них в кожному окремому випадку повинен був давати облвиконком.

Керуючись цією нормою, власті почали відбирати у селян, що не мають хліба, всі інші продовольчі запаси.

У всіх місцевостях України, крім прикордонних, розповсюдилися подвірні обшуки з конфіскацією, крім хліба, будь-яких запасів продовольства сухарів, картоплі, буряка, сала, соління, фруктових сушок і т.п., заготовленого селянами до нового урожаю.

Конфіскація застосовувалася як покарання за «куркульський саботаж» хлібозаготовок.

Фактично ж ця дія була свідомо направлена на повільне фізичне знищення селянських сімей. Під виглядом хлібозаготівельної кампанії на величезній території України (як і Північного Кавказу, де надзвичайну комісію очолював Каганович) був розгорнений небачений терор голодом, щоб навчити тих, хто виживе, «розуму-розуму» (вираження Косіора), тобто добросовісному труду на державу в суспільному господарстві колгоспів.

Те, що відбувалося в Україні в 1933 р., ніде не відображене в документах офіційних установ. Причиною є те, що Сталін наказав відноситися до голоду, як до неіснуючого явища. Навіть в стенографічних звітах пленумів ЦК КП(б)У і протоколах політбюро ЦК КП(б)У цього періоду слово «голод» не згадується.

Не підлягає сумніву, що до загибелі мільйонів селян привело холоднокривне рішення Сталіна вилучити у українських селян всі з'їстні запаси, а потім обкутати тих, що голодують завісою мовчання, заборонити яку-небудь допомогу їм з боку міжнародної або радянської громадськості.

Почалися масові спроби втечі людей за межі України.

Лікар із Сум **Шевченко Микола Анатолійович** писав: "...По залізниці відбувався рух голодного люду всі поїзди і товарні, і пасажирські - були забиті сірою, голодною масою. То висохлі, як тріски, то набряклі, як мішки з просом, мільйони людей зрушили з місця. Вошей на людях було стільки, що вони мов тирса вкривали підлогу. Сотні голодних людей присідали спочивати під насип залізниці там і зоставались, хто вмирав одразу, а хто ще довго лежав без руху". Щоб український селянин не міг вирватися з влаштованого йому пекла у Кремлі згадали про кордони між республіками-колоніями і між Україною, Росією і Білорусією виставили загороджувальні заони внутрішніх військ.

Смертність від голоду почалася вже в перший місяць - діяльність молотовської комісії. З березня 1933 р. вона стала масовою. Майже скрізь органи ГПУ реєстрували випадки людодства і труподства. "Голод на той час розлютів. Так і косив людей, так і косив. Нас ското-могильник порятував: здохне яка коняка в колгоспі з голоду, тато примітять, коли її відвезуть, а вночі до ями підкрадуться, відрубають стегно з конячого трупа і додому несуть. Мама потім днів зо два те м'ясо у воді вимочувала, щоб воно карболкою не тхнуло, а тоді вже варили і їли. Але й конина не порятувала: першою Марійка померла, потім Галя, Люба і Мишко... Слава богу на дворі вже на весну йшлося... Трава довкола нарос-тала ми на споришеві й паслися... Бабку на толоці рвали та

їли, кириш, свиріпу. А як зацвіла акація ми від неї відірватись не могли.”- так пригадувала свідок того часу Винник Поліна Петрівна.

Однак Сталін в ці трагічні місяці небаченого в історії голодомору спромігся визнати публічно лише «продовольчі труднощі в ряді колгоспів».

У промові на Всесоюзному з’їзді колгоспників-ударників 19 лютого 1933 р. він цинічно заспокоїливо заявив: «Принаймні, порівняно з тими труднощами, які переживали робочі 10 15 років тому, ваші нинішні труднощі, товариші колгоспники, здаються дитячою іграшкою».

ТРАГІЧНА СТАТИСТИКА ГОЛОДУ

Аналіз що стали доступними даних демографічної статистики 30-х рр. свідчить про те, що прямі втрати населення України від голоду 1932 р. складають біля 150 тис. чоловік, а від голоду 1933 р. 3-3,5 млн. людей. Повні демографічні втрати, включаючи зниження народжуваності під впливом голоду, досягають за 1932 1934 рр. 5 млн. людей.

Радянська статистика того часу відома своєю невисокою достовірністю(відомо, що Сталін, незадоволений результатами перепису 1937 р., що показали страхітливий рівень смертності, наказав розстріляти ведучих організаторів перепису). Тому визначити чисельність жертв голоду дуже складно.

Підрахунки, засновані на методах демографічної екстраполяції, показують, що число загиблих під час голодомору в Україні склало від 3 до 6 млн. чоловік.

Дослідники, підраховуючи кількість загиблих, зіставляють дані переписів 1926 і 1939 років, як найбільш достовірні. Але при цьому випускається з уваги той каламутний потік, що йшов до нас з Росії. Адже в Україну направлялися різні емісари для «зміцнення» й «надання допомоги». Правильне уявлення про цілеспрямованість голодомору і його наслідків може дати зіставлення змін у кількості населення за його національною ознакою, а не за територією. У матеріалах Міжнародної комісії для розслідування голоду в Україні 1932-1933 років так дані наводяться. З 1926 по 1939 роки кількість росіян у СРСР збільшилася майже на 22 мільйони, білорусів більш як на 0,5 мільйонів, а українців зменшилась на 3 мільйони, тобто було 33,2 мільйона, стало 28,1 мільйона. Якщо врахувати, що в попередні більш менш благополучні роки кількість українців щороку зростала приблизно на 0,6 мільйона осіб, то за 12 років ми недорахуємося понад 10 мільйонів українців.

ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У ВИСВІТЛЕННІ ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Оскільки пріоритет у розробці проблем голоду 1932 – 1933 рр. на Україні належить представникам зарубіжної історіографії, нині актуальною стає оцінка отриманих ними результатів.

Більшість західних дослідників, а це переважно радянологи, схильні зваженіше підходити до виявлення характеру взаємозв’язків між аграрною і національною політикою Сталіна і його оточення. Наприклад, Дж. Мейс, оцінюючи тезу про існування «попереднього плану» голоду зазначає, що «немає підстави говорити про вибірково антиукраїнське застосування проти українців загальносоюзних антиселянських заходів, але вони були застосовані в той час, коли фокус проблем радянського сільського господарства перемістився на Україну і Північний Кавказ». При цьому, продовжує американський радянолог, важливо мати також на увазі, що Сталін, «не звертаючи уваги на те, що його політика призводила до голоду на Україні, нічого не зробив для врятування людей і здійснив заходи, спрямовані на нейтралізацію українців і козаків як політично неблагодійних груп, котрі ще більше погіршили ситуацію. Це відкривало простір для політичної централізації і російського панування в СРСР».

Дійсно, проблема заготівель зерна на Україні стала дуже гостро, що викликало особливе незадоволення Сталіна. Не випадково в республіку були прислані Молотов і Каганович, а партійне керівництво «посилено» Постишевим. Вірно і те, як зауважив Дж. Мейс,

що «з грудня 1932 р. голод був пов'язаний з кампанією проти українського буржуазного націоналізму, в результаті чого було практично знищено українські еліти».

Точка зору Дж. Мейса у викладенні журналу «Визвольний шлях» така: «Москва пов'язувала українське селянство з українським націоналізмом як загрозою імперським інтересам Москви. Сталін, Каганович, Постишев і інші запланували у Москві знищення українського селянства як свідомої національної верстви і безпощадно здійснили це на Україні в 1932-1933 рр. засобом штучного голоду...» Відповідним чином розмірковує у тому ж номері журналу і Р. Конквест. Він вважав, що «голод запланувала Москва для винищення українського селянства як національного бастиону. Українських селян нищили не тому, що були селянами, але тому, що були українськими-селянами».

Обгрунтовуючи антиселянську і антинаціональну спрямованість сталінської аграрної політики, радянологи і західні українознавці відстоюють тим самим тезу про «голод - геноцид», про «терор голодом» проти українського народу. Звучить це, слід зауважити, незвично для нашого читача, який звик (не є винятком і автор цих рядків) інтерпретувати «геноцид» як «один з виявів фашизму і расизму», що, звісно, немає нічого спільного із «реальним соціалізмом», побудованим у 30 - 50 -ті роки. Але нині, коли у громадськості країни склалися досить вичерпні уявлення про масштаби злочинів, скоєних Сталіном і його прибічниками проти радянського народу, розмірковування і твердження західних дослідників вже не можуть сприйматись винятково як «антирадянські наклепи» і «злісні фальсифікації». Більше того, тепер і у деяких радянських виданнях термін «геноцид» визнається цілком адекватним для визначення характеру голоду 1932 – 1933рр. на Україні. Вживаючи інші, близькі за значенням, поняття, так, як, наприклад, «холокост». Зокрема, С. Дяченко вважає, правда, без необхідного у даному разі посилання на працю В.Гришка: цим терміном можна було б визначити те, що «відбувалось у нашій країні в 1932 – 1933 роках».

Аргументуючи правомірність застосування терміна «геноцид» до характеристики голода на Україні, західні дослідники спираються, як правило, на положення Міжнародної конвенції «Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього». Вона була підписана 9 грудня 1948 р. у Парижі і ратифікована всіма країнами – членами ООН, в тому числі і СРСР, у 1954 р. У цьому документі геноцидом визначаються акти, здійснювані з наміром знищити (цілком чи частково) національні, етнічні, расові або релігійні групи.

А саме:

- а) убивство членів будь – якої групи;
- б) заподіяння важкої тілесної чи духовної шкоди членам групи;
- в) навмисне створення для цієї групи умов життя, що мають за мету призвести її повністю чи частково до фізичного винищення;
- г) вживання заходів, спрямованих на запобігання народжуваності всередині груп;
- д) насильницьке переміщення дітей даної групи в іншу групу.

Що стосується правомірності застосування поняття «геноцид» до політики Сталіна стосовно України на початку 30 –х рр., то у західній літературі існує дві точки зору. Більшість авторів, а це головним чином представники «української нерадянської» історіографії, схильна говорити про те, що «радянський геноцид мав на сам перед антиукраїнську спрямованість». У матеріалах «Комісії» наголошується: «Йосип Сталін та його оточення здійснили геноцид проти українців у 1932 – 1933рр.». Цей висновок поділяють Дж. Мейс, Р. Конквест. Останній, зокрема, розмірковуючи з приводу відповідності сталінських злочинів статтям згадуваної Конвенції, зауважив: «Не має особливого значення, чи підпадають формально вищеописані події під той чи інший точний пункт цього визначення. Бо неможливо заперечувати, що проти українського народу був скоєний злочин. У півалах для тортур, у таборах примусової праці чи в голодуючих селах здійснювався один злочин за одним проти мільйонів людей, які утворюють цю націю».

Вирішення цього складного завдання значною мірою лягає зараз саме на радянських вчених. Можна також сподіватися, що наші архіви нарешті відкриють свої фонди і для зарубіжних дослідників. Цим самим було б набагато розширено можливості для творчого об'єднання сил, спільної праці над тими складними питаннями, які ще потребують

докладної розробки. Західна історіографія набула досить серйозного досвіду вивчення проблеми голоду, але ресурси її подальшого розвитку, на наш погляд, уже фактично вичерпано. Якихось нових фактів, узагальнень через неможливість розширювати джерельну базу за рахунок розвідки архівних фондів в останні роки практично не з'явилося. І це змушені визнати зарубіжні дослідники. Наприклад, Р. Ментінг, рецензуючи збірник статей провідних спеціалістів Заходу під назвою «Голод на Україні. 1932 - 1933» (за ред. Р. Сербіна і Б. Кравченка), доходить такого висновку: «автори книги намагаються показати, що голод – це штучний і навмисний акт проти певної нації. Ця теза не дістала тієї історіографічної підтримки, на яку вони сподівалися. Постійне повторення зазначеного висновку - це ще не доказ, хоча такий прийом, спрямований на доведення штучності і навмисного характеру голоду, здається досить вірогідним – отже, факт трагедії не підлягає ніяким сумнівам. Підкреслено полемічний та проповідницький стиль не прияє посиленню позиції авторів, навпаки, послаблює її».

Ряд вчених піддає критиці наукову значущість тих пропагандистських акцій, які проходили останнім часом на Заході з метою засудження скоєних Сталіним і його оточенням злочинів проти українського народу. М. Левін з цього приводу писав: «Я антисталініст, але я не бачу, що нового може додати антирадянська кампанія. Вона збільшує кількість все нових і нових жахливих фактів до такого рівня, коли це вже перетворюється у патологію». Дійсно, нині існує нагальна потреба рішуче позбутися з обох сторін рідного роду стереотипів і давніх пропагандистських нашарувань. Умови для цього, на наш погляд, тепер склались, як ніколи, сприятливі.

ВИСНОВОК

З метою забезпечення належної організації та проведення заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932 – 1933 років в Україні Президент В. А. Ющенко Указом від 14 березня 2007 року створив Координаційну раду з підготовки заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932 – 1933 років в Україні, а через 2 тижні Указом Президента № 250 ці заходи було затверджено. Наразі відбулося два засідання Координаційної ради, друге пройшло 23 жовтня в м. Харкові, звідки 1932 року було організовано втілення в Україні нелюдського плану більшовицького імперського керівництва – виморення голодом-геноцидом 7 мільйонів українських селян. Українці, як історична нація, мають відродити імена українських хліборобів, жертв цілеспрямованого державного терору.

Голодне лихоліття 33-го – не просто історична минувшина, а незагойна фізична і духовна рана українського народу, яка пекучим боєм пронизує пам'ять багатьох поколінь. Сьогодні треба говорити про минуле задля майбутнього, адже безпам'ятність породжує бездуховність, котра, наче ракова пухлина, роз'їдає тіло й душу нації – переписує її історію, паплюжить традиції й руйнує соціокультурну самобутність народу.

Список використаної літератури

1. Кер. кол. упоряд. Р. Я. Пиріг. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – К.: Політвидав України, 1990.
2. Конвест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. Пер. з англ. - К.: Либідь, 1993.
3. Як готувався голодомор. //Новомосковська правда.- 1993.
4. Операція «Голод». //Комсомольська правда.- 1990.-3 лютого.-с 2
5. Голодомор-33. // Дніпровська панорама.- 1993.-14 вересня – с 2

ГОЛОД 1932-1933 РОКІВ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

З багатьох трагедій українського народу, які сталися протягом лише одного ХХ ст., найбільш важко і боляче писати про Голодомор 1932-33 років. Взагалі люди про нещастя воліють згадувати менше, оскільки вони викликають негативні емоції та хвилювання. Попри чималу кількість робіт з історії Голодомору “написаних до цього часу, спробуємо ще раз поглянути на події, які сталися на теренах Дніпропетровщини 75 років тому.

За кількістю жертв Голодомору 1932-33 років Дніпропетровська область посідає перше місце серед регіонів України. Оскільки советська влада точної статистики про голод в Україні не мала (органи Державного політичного управління (далі - ДПУ) її просто не вели), то ми ніколи не дізнаємося про реальну кількість жертв серед цивільного населення. Наприклад, органи ЗАГСу Павлоградського району у 1933 р. реєстрували приблизно 60% від загального числа смертей через велику кількість непохованих трупів, а також значну частку сільських жителів, які пішли до залізничного полотна і станцій, там померли й поховані як невідомі. В цілому ж по Україні, за оцінками дослідників, лише за два роки внаслідок Голодомору загинуло від 5 до 14 млн. осіб. З усієї кількості зареєстрованих смертей на Дніпропетровщину припадає 70% випадків. Таким чином, Дніпропетровщина за 1932—33 рр. втратила від 3,5 до 9,8 млн. людей. Щоправда, треба врахувати, що в період Голодомору площа Дніпропетровської області була більшою за сучасну.

Вказана вище кількість жертв аж ніяк не може бути випадковою. Голод в Україні ретельно готувався і продумувався, а тиск на селянство, не зважаючи на колосальні втрати, не зменшувався - навпаки збільшувався. Яким же чином советська влада спровокувала голод в Україні?

Першим кроком до початку голоду стали хлібозаготівельні плани 1932-33 рр., які перевищували плани 1928 р. удвічі при менших урожаях. Дніпропетровщині було встановлено план у 88 млн. пудів зерна, що складало четверту частину загальнореспубліканського плану. Для кращого визискування хліба у селян в Україну було надіслано додатково 150 співробітників ДПУ. З них до Дніпропетровської області прибуло 20 чоловік на три місяці для розверстки. Для тих районів, які виконували план найгірше, було суттєво скорочено підвіз товарів, крім гасу і сірників (цього не шкодували, бо в їжу вони не годилися): Апостолівський район - на 28%, Васильківський - 23%, Василівський - 21,4%, Велико-Лепетиський - 17,4%, Михайлівський - 25,8%, Нікопольський - 23,7%, Солонянський - 19,3%.

Жахливим ударом по селу став вихід постанови Центрального Виконавчого комітету та Ради Народних комісарів СРСР “Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності” від 7 серпня 1932 р. Цією постановою за крадіжку державного майна встановлювалася вища міра покарання. Крадіжкою вважалось зрізання декількох колосків на колгоспному полі. 25 грудня 1932 р. селянку Клименко Н. М. засудили на 10 років ув'язнення за лантух колосків, з яким її затримали біля колгоспного поля.

З інформації Дніпропетровської обласної прокуратури і обласного суду обкому КП(б)У: “З початку збирання врожаю до 1 листопада, в тому числі до видання закону від 7 серпня засуджено за крадіжки хліба (колосків - 1. К.) 3973 людини, з них до розстрілу - 112, з першого листопада до 5 грудня засуджено 1242 чоловіка, в тому числі до розстрілу - 62, до ув'язнення па строк-від 5 до 10 років - 480...”

У цілому станом на 10 грудня 1932 р. за невиконання планів хлібозаготівель було засуджено 2482 людини, 5752 людини засуджено за крадіжку зерна (1888 з них - до розстрілу).

Доходило до абсурду. Селян засуджували навіть за те, що вони рвали колоски пшениці або жита на своїх городах. Верхньодніпровський дільничний прокурор у листопаді 1933 р. звернувся до Народного комісаріату юстиції за роз'ясненням чи можна вважати

злочином різання колосків на власних городах, на що отримав відповідь: “В тих випадках, коли різання колосків на власних городах набуває поширеного характеру притягати винних до судової відповідальності”.

Та попри посилення тиску Україна з виконанням планів хлібозаготівель упоратися не могла. В постанові Дніпропетровського обкому КП(б)У від 9 листопада 1932 р. зазначалося, що в ряді районів області хлібоздача припинилася.

Причина була одна - відсутність зерна. Комуністи ж вважали, що це результат куркульського саботажу. Тоді 22 жовтня 1932 р. в Україну було надіслано комісію на чолі з В. Молотовим.

Врешті-решт адміністративний тиск дозволив зібрати з України ще кілька десятків тисяч тонн зерна, але план так і не був виконаний.

Наступним кроком советської влади стало застосування так званих “чорних дощок”, які можна порівняти з проскрипційними списками часів римських імператорів. Як правило, на “чорні дошки” потрапляли села, які мали велике недовиконання плану заготівель. Тим, хто потрапляв на ці дошки, загрожувало повне вимирання. 6 грудня 1932 р. на “чорну дошку” потрапили села Вербки Павлоградського району і Гаврилівка Межівського району. Згідно з наказом, до тих сіл, які потрапили на “чорні дошки”, застосовувалися такі засоби впливу: 1) негайне припинення підвозу товарів, повне припинення кооперативної та державної торгівлі; 2) повна заборона колгоспної торгівлі; 3) припинення всілякого роду кредитування; 4) перевірка і чистка кооперативних та державних апаратів від... ворожих елементів. Через два тижні - 23 грудня 1932 р. бюро Дніпропетровського обкому занесло на “чорну дошку” 23 колгоспи.

Страшна трагедія села Гаврилівки, яке майже повністю вимерло від голоду, можна порівняти хіба що з трагедією села Кортеліси на Волині, яке було спалено німцями в часи радянсько-німецької війни. Колишній голова колгоспу Гаврило Панасович Ляшенко згадує, що після занесення на “чорну дошку” до села приїхав якийсь уповноважений Кравченко з 50-ма озброєними міліціонерами. Оточили село. Не дозволялося вивозити та виносити сільгосппродукти, продавати товари. Зобов'язували кожен двір здати 40 кг м'яса - брали ж по 80. Так само відбирали й хліб. Із села вигнали всю худобу. Активісти ходили по селу і відбирали зерно. Всі магазини були закриті, а посівний матеріал вибрано. Коли у селян забрали все, люди почали пухнути з голоду, а оскільки це сталося взимку, ніякого підніжного корму не було. Село загинуло майже повністю.

Таких фактів набереться безліч. Той, хто й досі не визнає факту голодомору і вважає, що були лише деякі ускладнення на селі, нехай пояснить, чи можна віднести вищенаведені факти до ускладнень.

Зима 1932-33 років для українського села виявилася неймовірно жорстокою. В грудні 1932 р. рішенням Раднаркому СРСР в Україну надсилається ще одна комісія на чолі з Л. Кагановичем і П. Постишевим. На неї покладалося завдання корінного перелому в сфері хлібозаготівель на Дніпропетровщині та в інших регіонах. Оскільки й ця комісія не впоралася зі своїм завданням, Політбюро ЦК КП(б)У 29 грудня 1932 р. прийняло рішення вислати на Північ 700 сімей з 20-25 районів, які відстають у хлібозаготівлях. Дніпропетровському обкому було запропоновано виставити на продаж майно 500 господарств “злісних одноосібників”.

У таких нелюдських умовах селяни, щоб вижити, намагалися вирватися з села. Щоб запобігти цьому, 27 грудня 1932 р. у СРСР було запроваджено паспортну систему. Колгоспникам паспорти, звісно ж, не поспішали видавати. Безпаспортні селяни були закріплені, а простіше кажучи - закріпачені за колгоспом як безправні державні найманці аж до 1956 р. 22 січня 1933 р. Й. Сталін і В. Молотов підписали ще один наказ, яким не допускався виїзд селян з України до Росії і Білорусі. Вся Україна була оточена військовими загонами, які не випускали селян за кордони Радянської України. На залізницях чатували патрулі, а навколо сіл діяли заслонові загоони військ наркомату внутрішніх справ (НКВС). Без довідки сільської ради селянин не мав права залишати село. Його затримували і повертали до місця проживання, що нагадувало резервацію.

По суті, українське селянство було засуджено без суду і приречено на вимирання

від голоду. Причому голод застосовувався як до одноосібників, так і до колгоспників. В одному з рапортів районного начальства зазначалося, що “переважна більшість голодуючих - колгоспники”.

Після того, як Україна у 1932 р. здала 75% від плану зерно заготівель, пересічній селянській родині в середньому лишалося 80 кг зерна для харчування протягом усього року. Але й після цього реквізиції зерна не припинилися. Розпочалися масові репресії, у ході яких у селян забрали взагалі будь-яке продовольство. Першими під удар, звісно ж, потрапляли одноосібники. З листопада по 5 грудня 1932 р. було репресовано 867 селян, які здавали хліб за контрактом (так звані куркулі), 3973 - засуджено за крадіжку хліба (з них до розстрілу 112 людей).

Якщо реквізиція зерна, висилання селянських родин на Північ советська влада обґрунтовувала необхідністю виконання плану хлібозаготівель, то наступний її крок не вкладається в жодні логічні пояснення.

Восени 1932 р. на всі продовольчі запаси селян було поширено грошові та натуральні штрафи. У разі відсутності зерна для здачі плану советська влада застосовувала конфіскацію всіх продуктів, що були у господарстві, до того ж - у збільшених нормах. У “боржників”, що не виконали плани здачі хліба, конфісковували будь-які запаси їжі, заготовлені до нового врожаю - м'ясо, сало, картоплю, соління, сухарі, фруктову сушку тощо. По селах здійснювали подвірні обшуки.

Наприклад, в селі Аули (Кам'янський район) сільрада наклала на 20 одноосібників штрафи від 20 до 1000 рублів за відмову надіслати насіннєвий матеріал.

Такі дії советської влади ні в яку логіку соціалістичної доцільності не вкладаються. Їх можна пояснити лише тим, що комуністичний режим прагнув знищити вільнолюбного, мислячого українського селянина морально і фізично.

Варто відзначити, що деякі керівники районів бачачи, що ситуація з продовольством перетворюється на критичну, зверталися до вищих органів влади і тодішнього партійного лідера України С. В. Косіора особисто з проханнями зменшити плани хлібозаготівель, допомогти селу продовольством тощо. У найважчому становищі були Ново-празький, Долинський, Межівський, Ляхівський, Каранський райони. Влада на подібні звернення реагувала по-своєму. У відповідь на одну з таких заяв у листопаді 1932 р. В. Молотов відповів керівникам Синельниківського району: “Плани виконати під силу, заяви про неможливість виконання плану вважаю небезпечним для партійної організації проявом слабкості і політичного керівництва Синельниківського району”. Йом вторував секретар Дніпропетровського обласного комітету КП(б)У В. І. Чернявський: “Пихання, розгубленість проявлені багатьма районами під час доведення планів хлібозаготівель. Рішучими діями зламайте супротив по здачі хліба”.

Отже, серед обласного і, особливо, районного начальства знаходилися люди, які не тільки попереджали владу про негативні наслідки тотального викачування хліба, але намагалися запобігти лиху на селі. В тоталітарній державі подібні вчинки межували з подвигом, оскільки комуністична влада розцінювала їх як зраду. Відповідь республіканського партійного керівництва на такі дії Дніпропетровського та інших обкомів та райкомів не забарилися. 19 грудня 1932 р. секретар ЦК КП(б)У М. Хатаєвич ставив на вид, що обласне партійне керівництво не застосовує всіх засобів впливу до сіл, занесених на “чорну дошку”, і наполягав на посиленні тиску в плані хлібозаготівель. Через 10 днів обласним та районним комітетам партії було надіслано розпорядження ЦК ВКП(б), згідно з яким колгоспи мали здати не лише планове зерно, але й насіннєві фонди. “Досі, - зазначалося в документі, - районні начальники не зрозуміли..., що все зерно, яке є в наявності в колгоспах, в тому числі й, так звані, насіннєві фонди, повинно бути здане в план хлібозаготівель. Будь-яку затримку у вивозі цих фондів ЦК буде розглядати як саботаж хлібозаготівель з боку районного керівництва и застосує відповідні заходи”. Ось так! Не зрозуміло районне керівництво того факту, що українське селянство необхідно задавити голодом, тому комуністична парія й змушена була ще раз нагадати про це.

Для острашки місцевого керівництва, (щоб не сміли більше потурати голодному селянству), советська влада застосувала перевірені методи - всіх тих, хто просив про допо-

могу для села просто піддавали репресіям. Лише наприкінці осені - на початку зими 1932 р. репресували 1062 співробітники влади від голів колгоспів до полезнавців. Декілька процесів над керівниками зробили показовими - щоб інші начувалися. Найбільш гучною справою була так звана Оріхівська. В Оріхівському районі (нині у складі Запорізької області) у 1932 р. стався недорід і керівництво району просило переглянути плани хлібоздачі. Протягом всього літа і початку осені в обласній пресі "оріхівців" піддавали моральному тиску, а 28 жовтня 1932 р. Дніпропетровський обком прийняв постанову "Про перебіг сівби й хлібозаготівель по Оріхівському району", в якій звинуватили керівників району в розкладницькій роботі, що призвело до зниження хлібоздачі. На початку грудня 1932 р. у район виїхала надзвичайна комісія на чолі з товаришем Синайським, а вже 25 грудня відбувся показовий суд над 16-ма "зрадниками інтересів комуністичної партії". Всі вони, колишні наймити, вихідці з сіл району були засуджені (окрім двох чоловік): один до розстрілу, інші до різних термінів ув'язнення. У період процесу над "оріхівцями" в газеті "Зоря" в піднесеному тоні описується, як селяни Оріхівського району з початком судового процесу почали здавати хліб. Оскільки радянська преса була "найправдивішою в світі", то всім стало зрозуміло, що лише через шкідливі дії керівництва Оріхівський район відставав у хлібозаготівлях. Коли ж "керівників-шкідників" було знято, район знову став здавати хліб. Подібна психологічна обробка керівників на місцях в часи панування советської влади була звичайним явищем не лише в часи Голодомору.

Згодом в області відбулося декілька процесів, схожих на "оріхівський". Наприклад, у Великому Токмаку (нині теж у складі Запорізької області) було заарештовано групу адміністративних працівників за захист селян проти хлібозаготівельну 5-ти районах проведено чистку за зрив осінньої сівби і хлібозаготівель, але результатів ці чистки все одно не давали.

Взагалі ж, тільки за листопад 1932 р. органи ДПУ заарештували 340 голів колгоспів, 750 членів правлінь, 140 рахівників, 140 бригадирів, 265 вагарів, 195 інших працівників колгоспів.

Після низки судових процесів ті, хто прийшли на зміну заарештованим, знаючи, чим їм загрожує невиконання плану, вже не звертали уваги на цілковите виснаження селянства і намагалися будь-що виконати план. Так чи можна вважати подібні дії лише недоліками роботи місцевого керівництва? Гадаю, що ні, оскільки загнані в глухий кут люди готові були йти на злочин заради виконання наказів партійного керівництва області, республіки і СРСР в цілому,

Постає питання: як же люди виживали в таких просто не людських умовах? З появою перших складнощів селяни почали шукати засобів порятунку. Одні купували на ринку харчі, інші продавали майно, міняли речі на зерно за межами України. Однак швидко ці можливості були перекриті: селян перехоплювали на шляхах сполучень, забирали куплений хліб під приводом боротьби проти спекуляцій.

Після виходу постанови ЦК ВКП(б) від 7. 08. 1932 р. селяни втратили альтернативний шлях отримання зерна. Коли вже порятунку нізвідки було чекати, селяни перейшли на підніжний корм. "Сподіваючись врятувати родину від голоду, - згадував очевидець, - мати пекла "хліб" з лободи, варила "борщ", де замість овочів плавали щавель та кропива... Інколи батькові вдавалося дістати 2 рибини, тоді в сім'ї наставало свято". "Мамі іноді вдавалося принести із свиноферми жменю дерті, - згадував ще один постраждалий від голоду.) - До неї додавали лободу й пекли коржики. Щастя наше в тому, що мали корівчину, то вона нас годувала. Глибокої осені мама й тато поїхали до батькового брата у Запорізьку область і звідти привезли кілька відер зерна. Дядько працював головою колгоспу, там і врожай кращий зібрали, то їм трохи легше було. У школі готували гарячі обіди з води і макухи. Цим нас підтримували. У скиртах соломи шукали зернинки, на полі збирали залишки мерзлої картоплі, ловили ховрахів".

Священик В. Котляревський з села Пескошене Мелітопольської округи (нині у складі Запорізької області) в листі до Д. Яворницького писав, що їсти нічого, дружина варить суп з товченого кукурудзяного листа, приправленого щавлем.

Менш тяжкою була ситуація в тих селах, які знаходилися біля великих промислових

міст або залізниць. У 1933 році, за словами О. Мельника, Кривбас не справлявся з планом видобутку руди (всього 72% від плану), тому терміново на допомогу було мобілізовано селян. Це врятувало від голодної смерті багатьох жителів сіл, адже гірники, як би там не було, в 1933 році отримували по 400-500 грамів хліба.

Однак щастило не всім. Для більшості українських селян 1932-33 роки стали для них останніми.

Голод був настільки сильний, що комуністи вже не могли його приховувати, але серед океану голоду партійна влада помічала лише низку окремих фактів. У доповідній записці Дніпропетровського обкому партії в ЦК від 4 березня 1933 року зазначалося, що “в 14 регіонах відзначається низка фактів, коли окремі колгоспники харчуються м'ясом мертвих коней, котів і собак, дикими травами і різного роду сурогатами”.

У доповідній записці відділу охорони здоров'я виконкому Дніпропетровської обласної ради депутатів трудящих від 23. 02. 1933 р. Зазначалося, що „ протягом останніх місяців в ряді міст і сільських районів Дніпропетровської області помітно значне підвищення смертності і захворюваності на ґрунті недоїдання... різке зростання підкидання дітей... отримані дані свідчать, що ці явища, не поодинокі..., а набувають збільшених розмірів”.

Особливо сутужно стало взимку-весною 1933 р. Люди помирали тисячами. Ховали людей прямо у дворах, бо не було сил донести до цвинтаря (спогади мешканки с Андріївка Широківського району Є. Л. Журавської).

За лютий і першу декаду березня 1933 р. голод охопив 738 населених пунктів України. Найбільш складною виявилася продовольча ситуація у Дніпропетровській, а також Київській, Донецькій, Вінницькій областях. На 1 березня 1933 р. в області згідно з явно заниженими офіційними даними померло 1600 чоловік, а 16 тисяч - опухлих і хворих.

До літа 1933 р. голод досяг апогею. За свідченням голови Магдалинівського райвиконкому, влітку 1933 р. в районі були господарства, де дорослого населення майже не залишилося. У жнива 1931 р. населення, яке вижило, не змогло його зібрати, оскільки площа посівів зросла на одного працездатного в 10 разів. Не зважаючи на ці факти, советська влада не зглянулася на вмираючого селянина. Більше того вивіз збіжжя з України продовжував зростати. З телеграми заступника голови Ради праці й оборони Куйбишева в ЦК КП(б)У: “Пропоную терміново посилити у першу чергу відправку порти, відвантажити до кінця місяця пшениці - 30 тис., ячменя - 20 тис., жита - 10 тис., не рахуючи вже відвантаженого. Приміть як бойове завдання щоденних відвантажень”.

На голод не тільки ніхто не звертав ніякої уваги, але вважалося антидержавним на нього реагувати. З листа секретаря ЦК КП(б)У С В. Косіора секретарю ЦК ВКП(б) І. Сталіну: “В нас є окремі випадки і навіть окремі села, які голодують, однак це лише результат місцевого головотяпства. Всілякі розмови про “голод” в Україні необхідно категорично відкинути”.

Лише після того, як люди почали помирати десятками тисяч, влада стала завозити до області продовольчу допомогу. Але майже вся вона була передана активістам, що здійснювали хлібозаготівлі. Робітникам МТС та радгоспів було виділено 15 тис. пудів, школам і дитячим садкам - стільки ж, колгоспникам - 30 тис., а колгоспному активу - 750 тис. пудів. Помираючим від голоду масам колгоспників практично нічого не дісталось. Документи того часу свідчать про факти людодіства у сільській місцевості, у березні 1933 р. канібалізм набув характеру епідемії. В архіві МВС України лише по Дніпропетровській області зберігається 73 справи про людодідів.

Доведені до відчаю люди піднімалися проти влади, яка називала себе народною. Ще на початку колективізації у березні 1931 року у с Знаменівка (Новомосковський район) повстанці сокирами зарубали 20 членів з артілі “Спартак”, що були активістами колгоспного руху. У с. Пальмирове (П'ятихатський район) селяни намагалися підпалити приміщення з колгоспним інвентарем, убили голову сільської комісії сприяння хлібозаготівлям А. Деркача. У с Роздори (Синельниківський район) повстанці пограбували кооперацію і вчинили вбивство активістів Петра Чубура та В. С Твердохліба. У с. Лозуватка (Криворізький район) повстанці спалили хату місцевого активіста Хохла і знищили сім'ю активіста С. Ю. Шкарупського.

Доведені до відчаю селяни інколи повставали проти насилля з боку властей. Найбільше повстання у нашому краї розпочалося 5 квітня 1930 р. у Петропавловському та Павлоградському районах. Першими виступили селяни Писемських хуторів (с. Осадче Петропавлівського району), потім повстання перекинулося на Старовербські хутори, села Нова Дача, Богданівна, Тернівка. 6 квітня повстанці були оточені військами і підрозділами міліції та ДНУ на Тернівській горі й розгромлені.

У 1931-32 рр. ДПУ “знешкодило” “контрреволюційні повстанські організації” в селах Магдалинівського, Криворізького, Томаківського, П’ятихатського, Царичанського та інших районів і заарештувало чимало людей, в основному селян-одноосібників, а також сільських вчителів і священиків. Обвинувальні висновки були дуже суворими, звичайно вимагали для арештованих застосування вищої міри покарання чи тривалих строків ув’язнення. Проте, як правило, покарання пом’якшували до 3-5 років таборів чи висилки до Сибіру з позбавлення права жити у великих містах.

У роки Голодомору селяни теж намагалися боронитися, причому форми опору були різними: скарги до різних владних інстанцій, міграція в регіони, не охоплені голодом, ну і, звісно ж, силовий опір. З повідомлення голови радгоспу Мацієвича М. Хатаєвичу від 5 грудня 1932 р. стає відомим, що у Дніпропетровському зернорадгоспі було вбито 5 активістів. Також розповсюджувалися панічні та провокаційні чутки (а по суті, правда про голодомор) серед населення. Однак змучені голодом, морально пригнічені селяни не могли протистояти озброєним і, головне, ситим групам комсомольських активістів і підрозділам Червоної Армії. Частішу писали листи: з села Покровського Нікопольського району скаржилися І. Сталіну та керівництву; країни на те, що за роботу в колгоспі нічого не дали і їм залишається лише йти просити милостиню. Колгоспники Долинського району скаржилися І. Сталіну, що хліб забрали, а люди гинуть з голоду, селянство кляне радянську владу. Ці, втім як й інші, листи до ЦК ВКП(б), як правило, не доходили, а осідали на обласному рівні.

Восени 1934 р. з Дніпропетровської області намітилося неорганізоване переселення колгоспників разом з сім’ями на Кубань і Дон. З деяких сіл емігрувало до чверті селян і навіть більше.

Отже, селянство не мовчало. Та роки суцільного піднесення повстанського руху початку 1920-х були далеко позаду. Деморалізоване, загнане до колгоспів, неодноразово репресоване, голодне селянство не могло становити серйозної загрози для потужного тоталітарного комуністичного режиму. Тривале голодування призводило до апатії й деморалізації людської свідомості, до божевілья й канібалізму, перетворювало людей на тварин.

Наслідки репресивних дій советської влади стосовно українського селянства у 1932-33 рр. були жахливими.

Менше ніж за півтора року з літа 1932 р. до кінця 1933 р., тобто, приблизно за 500 днів, в Україні загинули мільйони людей. Причому найбільше втрат припадає на весну 1933 року. За підрахунками демографів, в Україні тоді від голоду помирало 17 людей щохвилини, одна тисяча - щогодини, майже 25 тисяч - щодня... Ціною цих жертв стали лише 89,5 млн. пудів зерна, які вдалося вичавити з селян з листопада 1932-го по січень 1933-го.

У 1933 р. у с. Вольному Новомосковського району всі сім’ї втратили кожную другу дитину або одного з батьків. І так буквально в кожному районі. В селі Кочережки Павлоградського району померло більше половини людей. Советська влада цих втрат не помічала. Секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У М. Хатаєвич повідомляв С. В. Косіору і В. Я. Чубарю, що протягом останнього кварталу 1932 р. і перших місяців 1933 р. мало місце значне зростання захворюваності з інфекційних хвороб і смертності. Тобто, жодної трагедії - лише зростання захворюваності. 12 березня 1933 р. начальник секретно-політичного відділу ДПУ УСРР Александровський у довідці голові ДПУ УСРР В. Балицькому зазначав: “Найбільше вражені продовольчими ускладненнями Дніпропетровська, Київська області й АМСРР. За кількістю голодуючих сімей із захворюваністю й смертністю особливо виділяється Дніпропетровська область.

Яскравою ілюстрацією масштабів Голодомору 1932-33 рр. може слугувати такий факт. “В нашому селі Троїцькому Павлоградського району, - пише член КПРС з 1943 року, інвалід Великої Вітчизняної війни Олександр Антонович Костенко, - в 1933 році померло від голоду 415 чоловік. У війну (радянсько-німецька війна 1941-1945 рр. - 1. К.) загинуло 200 чоловік, а з 1914 по 1920 - 86.

Страшна, жорстока і значна за кількістю жертв та тривалістю Друга світова війна забрала в Україні людей менше, ніж два роки мирного існування в умовах панування комуністичної влади. В Україні сама природа заперечує можливість голоду на цій землі, то як же треба було керувати, щоб призвести до такої кількості жертв.

Напрошується доволі не банальний висновок. Голод в Україні було спровоковано, щоб учинити масове винищення кращих сил українського народу, тримати його в страхі й покорі. Голодомор став помстою більшовицької влади за волелюбність українського селянства, яке на початку 1920-х років не бажало коритися комуністам.

Кампанія хлібозаготівель 1932-33 рр. сприймалася комуністичними партійними бонзами не інакше як війна проти українського селянства. С. В. Косіор, виступаючи на XVII з'їзді КП(б)У, зазначав, що “ми (комуністи - 1. К.) розгромили націоналізм, те, що як слід взяли за роботу на селі, і вирішило успіхи 1933 р.”. У доповіді С. Косіора Голодомор, небагато-немало, називається успіхом.

Кампанія проти українського селянства розгнуждала найганебніші приховані інстинкти людей, одним з найжахливіших серед яких був канібалізм. Советській владі треба було довести людей до такого стану, щоб вони не думали про волю, а лише про їжу. Спотворені моральні норми штовхали людей на людоджерство.

Вищим ступенем цинізму советської влади можна вважати той факт, що одночасно в Червоній Армії служили хлопці, батьки, сестри і брати яких помирали від голоду в країні, яку вони захищали від ворога.

Результатом Голодомору 1932-33 рр. стало знищення значної частини населення краю, а також ринково-товарного сільськогосподарського виробництва. Ліквідувався традиційний устрій, культура українців, значною мірою змінювався етнічний склад населення, посилюлися процеси русифікації, в суспільстві запанували авторитарні засади в усіх сферах соціального життя. На початку 1930-х рр. світ із усією очевидністю йшов до нової війни, а Україна без населення втрачала своє економічне значення. Для Кремля значно важливішим було знищити волелюбне українське селянство, ніж підвищувати обороноздатність країни за його рахунок.

На жаль, багато людей в Україні і досі живуть у полоні міфів. Найжахливіше те, що серед них є нащадки тих, що померли від того страшного голоду. Як же “вшановують” жертви Голодомору на Дніпропетровщині? В обласному центрі, як і в багатьох інших населених пунктах області, і досі існують вулиці С. В. Косіора - одного з організаторів Голодомору в Україні. В центрі Дніпропетровська і досі висять вивіски (не кажучи вже про саму назву міста) з іменами тих, хто прямо чи побічно причетний до розв'язання Голодомору. Мова про Куйбишева і Петровського.

Поява цієї статті - не привід у черговий раз посипати голову попелом з приводу однієї з найбільших українських трагедій, це - пересторога від бажання піти під чийсь сильну руку (короля; царя, генсека), яка “наведе порядок” у країні. Це заклик - “в своїй хаті, своя правда”.

«Голодомор 1932 - 1933», ці страшні роки не залишать нікого байдужими. Ці знущання були і на наших теренах - на Дніпропетровщині. Читаючи про Голод цих років, неможливо стримати сльози, адже ми розуміємо, як знущалися над нашими пращурами, а скільки їх не витерпіло і померло... Голодомор - це роки жорстокої боротьби людини за життя, за їжу.

Власну історію необхідно добре знати і пам'ятати, бо той, хто не аналізує поразок - не знає перемог.

Я закликаю людей цінувати кожний день нашого життя, прожити його гідно. А також не забувати історію України, її героїв, тому що завдяки їм ми живі і здорові.

Бібліографічні посилання:

1. Абросимова С. В., Мицик Ю. А. Лист з 1933 року... //Прапор юності.-1990У5 черв. - С. 3.
2. Веселова О. Пам'ять про жертви голоду-геноциду 1932-33 років в Україні: смертність й вшанування загиблих.
3. Гарбуз П. Голодомор на Присамар'ї // Днепров. панорама - 1993 - 1 июля.
4. Голод. Хроніка, документи та матеріали голоду 1921-23, 1932-33 років на Криворіжжі - Кривий ріг: Видавничий дім, 2003. - 384 С.
5. Голодомор на Дніпропетровщині // За агломерат. - 2006. - 29 листоп. - С. 2.
6. Чорний час. Роздуми про трагедію 1933 р. // Зайвий О. Ф. "Свище вітер в багряній діброві...": Вибрані твори. - Дніпропетровськ: Січ, 2000. - С. 413 - 430.
7. Кальченко Ю. Голодомор в Придніпров'є. По матеріалам облгосархива // Днепр вечерний - 1993. - 25 июня. С. 2.
8. Кальченко Ю. Голодомор на Придніпров'є // Днепр вечерний. - 1993. - 30 июня. С. 2.
9. Кальченко Ю. Голодомор на Придніпров'є. По матеріалам облгосархива // Днепр вечерний. - 1993.- 2 июля. - С. 2.
10. Касьянов О. Скільки ж їх упало. в цю безодню?: [За документами Державного архіву Дніпропетровської області] // Зоря. Глас народу. - 2006.— 28 листоп. С.
11. Корявцев О. Голодомор в селі Гаврилівні // Рад. слово./1990./20 груд. - С. 3.
12. Леонова А. Згасали українці того року, від злочину здригалася земля // Васильків, вісник, - 2006. - 5 груд.

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ НА УКРАЇНІ

У 1932-1934 роках на Україні відбувся страшний голод. Цей голод не можна вважати випадковим, особливо якщо зважити на його передумови. Цю трагедію можна було передбачити ще у 1925 році, коли більшовики взяли курс на індустріалізацію, яка мала здійснюватися за рахунок села. Через штучно встановлену різницю цін з українського селянства викачувалися величезні гроші, які були направлені на розвиток радянської індустрії. Якщо селянин хотів купити промисловий виріб то він мусив віддати 4-5 пудів хліба, хоча до першої світової війни він міг купити той же самий виріб за 1 пуд хліба. Навіть у неврожайний 1928 рік радянська влада змусила українських селян продати їх запаси хліба за державними цінами, що фактично прирікало їх на голод. В Україні почався голод і найбільше постраждали Херсонська, Катеринославська та Тавридська губернії. Щоб допомогти голодуючим, у Москві виділили кошти, але їх не вистачало. Українська влада мала бути спів організатором голоду, бо не мала змоги навіть затверджувати свій бюджет і повністю залежала від Москви.

А почалось все ще у 1928 році коли Сталін розробив нову програму розвитку хлібо-заготівельних робіт. За цією програмою від куркулів вимагали здачі всіх надлишків хліба за державними цінами, а якщо ті відмовляться то до них мали примінятися надзвичайні заходи і конфіскація надлишків. Також у найближчі 3-4 роки планували провести часткову колективізацію сільського господарства, а потім услід за частковою провести суцільну колективізацію. Колгоспи були потрібні Сталіну, щоб подолати хлібозаготівельну кризу і одержати від села додаткові кошти на індустріалізацію. Надзвичайні заходи були придатні для вилучення готової продукції. Але навіть з їх застосуванням не можливо було змусити селян постійно виробляти товарний хліб.

У 1929 році на Україні в найкоротший термін почали впроваджувати колективізацію, тим самим показуючи приклад іншим республікам СРСР. Якщо у жовтні 1929 року в Україні було лише 10 суцільно колективізованих районів, то вже в грудні того ж року їх було 46. Встановлення колгоспної системи супроводжувалося насильницькою експропріацією землі, худоби, реманенту. А робилося все це для того, щоб вбити одвічне прагнення селянина мати свою власну землю та продуктивно працювати на ній. Збираючи майже все, селян силоміць заганяли до колгоспів, а незгодних репресували. Фактично йшлося про розселення українських хліборобів. Майже вся сільська молодь йшла у промисловість до міст. Також тяжкими для українців стали наслідки депортацій. Наприкінці 20-х років 850 тис. українських селян були примусово переселені в необжиті райони Радянського Союзу.

Аби забезпечити високі темпи колективізації, більшовики направили до українського села 62 тис. робітників. На 1 червня 1930 року у республіці було насильники колективізовано 90 тис. господарств, а всього за ці роки – 200 тис.

Цілком зрозуміло, що насильницька колективізація, яка почалась масово з 1929 року, остаточно розвалила українське село й відкрили дорогу голодомору 1932-1933 років.

Після непоганого врожаю 1930 року на селі виникли серйозні проблеми з укомплектуванням посівного, продовольчого і фуражного фондів. Після виконання хлібозаготівельного плану в селян майже не залишилось зерна, щоб забезпечити свої потреби і потреби худоби в першій половині 1931 року, тобто до нового врожаю. В такому становищі опинились сотні колгоспів. Після врожаю 1930 року, було здано рекордну кількість зерна. Створювалося уявлення, що колгоспне село здатне забезпечити прорив в індустріалізації. Результати першого року колективізації привели селянство в шоковий стан. Ринок зникав. Гроші втрачали свою купівельну спроможність. Фонд ото варення заготівель був мізерний, а заробітки в громадському господарстві – злидненими. Щоб прогодуватися, селянам треба було розраховувати лише на присадибну ділянку, але не зважаючи на всі ці мінуси кількість колгоспів невпинно зростала. ДО кінця 1932 року майже 70

відсотків селянських господарств в Україні було колективізовано. Колективізація супроводжувалась експропріацією заможного прошарку селянства і руйнування розвинутої системи сільськогосподарської кооперації. Україну охопила криза, найістотнішим проявом якої була цілковита незацікавленість селян у розвитку громадського господарства, їхнє пряме не бажання працювати.

Вже протягом першої половини 1930 року держава витиснула з селянського сектора України 400 млн. пудів хліба, стільки зерна, скільки республіка ніколи ще не заготовляла. У Москві зазначали, що зернову проблему радянське керівництво розв'язує з успіхом, але успіх цей був досить примарний. Змушені працювати в громадянському господарстві, колгоспники тільки імітували працю. Абсолютна незаінтересованість селян у наслідках їх праці приводила до колосальних втрат.

До початку суцільної колективізації у колгоспах панувала "поденщина". Іноді доходи розподілялись по їдцям або кількості робітників в сім'ї. Але через деякий час ввели нову економічну категорію-трудодень. Розрахунки по трудоднях давали змогу враховувати не тільки кількісні, а й якісні результати роботи. У 1930-1931 роках в колгоспах почали створювати тимчасові бригади на період сільськогосподарських робіт. Непостійний склад бригад, не закріпленість робочої худоби, реманенту, земельних ділянок тягли за собою знеособлення і зрівнялівку. Під час збиральної кампанії і обмолоту запанувало цілковите безладдя. Бригади розпались, на роботу виходив хто хотів, організованої праці не було, планів не мали. У той же час розкрадання пішло навалом, вдень і вночі з поля зерно вивозили на очах у всіх, розтягали колгоспний хліб, обліку не було. Партиї вплив на стан справ у колгоспах відчувався слабо, партійні організації у колгоспах не були на належній висоті та не мали досвіду роботи. Також давалась взнаки нечисленність сільської парторганізації.

У лютому 1931 року ЦК партії прийняв закон відповідно до якого сільські осередки мали бути перетворені на колгоспні. Найпоширенішими були міжколгоспні організації, які об'єднували по 5-6, а іноді більше 10 колгоспів у кількох населених пунктах.

Якщо аналізувати причини через які колгоспи не могли діяти ефективно, то перш за все звертає на себе увагу те, що основні маси колгоспників були неготові до колективної праці. Дрібнобуржуазна психологія середнього селянина, який раптово для себе опинився в колгоспі, нерідко виявлялась в низькому рівні дисципліни, що проявлялась у безвідповідальному ставленні до суспільного майна й худоби, байдужості до всього, що було за межами власної присадибної ділянки. Але найбільше розвитку колгоспів заважала не психологія селян, а продрозкладка. Селяни не почували себе господарями у власному колгоспі, тому що вироблена продукція не ставала власністю колективу. На цьому фоні масово почала зростати кількість крадіжок. У 1932 році крадіжками займалися від 85 до 90 процентів усіх колгоспників. Крали селян для того щоб забезпечити себе харчами або для того щоб вигідно продати сільськогосподарську продукцію. На ринку, який існував практично нелегально, ціни на продукцію сільського господарства до кінця першої п'ятирічки зросли майже в 30 разів. Щоб якимось забезпечити себе хлібом колгоспники приховували справжні розміри врожаю, залишали зерно в соломі під час обмолу, щоб згодом перемолоти для себе.

Замість того, щоб покінчити з виробничими відносинами, які змушували колгоспників красти в самих себе, Сталін та його найближче оточення обрали шляхи репресій. Хоч давно вже було оголошу про ліквідацію куркульства як класу, Молотов знову заговорив про загрозу з боку куркулів, які нібито організували на селі розкрадання хліба та іншого колгоспного добра, аби шкодити громадському господарству колгоспників, виконанню ними державного завдань. Одразу після цього влада прийняла постанову відповідно до якої розкрадання майна державних підприємств, колгоспів і кооперацій каралося розстрілом а за пом'якшуючих обставинах – позбавленням волі на строк не меш 10 років. Спекуляції, в свою чергу, каралися ув'язненням в концтаборі на строк від 5 до 10 років без права застосування амністії.

Продрозкладка дуже негативно впливала на продуктивні сили сільського господарства. Сповна це виявилось у 1931 році, коли більшість селян України об'єдналися у кол-

госпи. Однак дезорганізація і деградація громадського виробництва колгоспів не позначилася на поставках державі: їх стягували залізною рукою, зате рівень життя колгоспників, який залежав від „залишкового” принципу плати праці.

В сільському господарстві України спостерігався кас трофічний стан. Посівна кампанія затяглася дуже затяглась і понад 2 млн. гектарів посівних площ перетворились на розсадник бур'янів. Через те, що частину просапаних культур не обробляли, частина посівів загинула. Саме тому урожай був не дуже високим, незважаючи на задовільні погодні умови.

В 1932 році у містах була запроваджена паспортна система, що повністю прикріплювало селян до колгоспної землі і фактично робило їх державними кріпаками. Вже у перші місяці 1932 року запаси харчів у селян закінчувалися і над Українським селом нависла страшна загроза голоду. За такої політики уряду можна зробити висновок, що влада використала голод щоб знищити тих, що чинили опір.

Під час жнив у 1931 році була втрачена майже третина врожаю, але план хлібозаготівель не змінився. У 1932 році площа посівів в Україні зменшилась одну п'яту, у той час як план по збору зерна був піднятий на п'ятдесят відсотків. За присвоєння хоч б жмені зерна селян карали розстрілом або концтаборами. В республіці почався голод. У березні 1933 року їм було охоплено одна четверта районів України. Однак незважаючи на це значна частина зерна йшла на експорт. Цей голодомор був безумовно штучним і його не безпідставно можна вважати актом геноциду проти Українського народу.

Втрати врожаю у 1932 році позначились не тільки на життєвому рівні населення, а й на хлібозаготівлі. Робота по збиранню зерна відбувалася мляво, що викликало скорочення і без того низьких норм видачі продуктів за картками для робітників і службовців. Різко зменшився хлібний експорт, що призвело до майже десятикратного збільшення зовнішньоторговельного балансу порівняно з 1929 роком. Є безліч фактів, які доводять злочинний характер діяльності надзвичайних комісій надісланих Сталіним восени 1932 року. Ці комісії мали взяти у селян хліб за будь яку ціну. Надзвичайну комісію на Україні очолив Молотов. Ця комісія не могла приймати власних постанов, бо діяла від імені партійно-державного керівництва республіки. Діяльність цієї комісії почалась з постанови у якій передбачалось, що в артілях де під час жнив допускали авансування колгоспників понад встановлену норму, мають організувати повернення незаконно розданого хліба. Вводилася практика натуральних штрафів, які бралися м'ясом, картоплею та іншими продовольчими продуктами – на випадок відсутності зерна. Ключовим серед репресивних заходів був дозвіл райвиконкомом перераховувати в хлібозаготівлю всі створені в колгоспах натуральні фонди – насіннєвий, продовольчий, фуражний. Села, які мали заборгованість перед державою, заносились на так звану „чорну дошку”. Це означало фактичну блокаду: селян позбавляли права виїзду із села, а якщо в них не було продовольчих запасів, люди помирали голодною смертю.

Незважаючи на добрий врожай 1932 року село не змогло забезпечити потреби промисловості і експорту в зерні навіть ціною зниження селянського споживання до злиденного рівня. Втрати під час збирання врожаю позначились на державних хлібозаготівлях. Потік зерна, який раніше надходив на елеватори та державні зсипні пункти перетворився на тоненьку цівочку. В країні вибухнула хлібозаготівельна криза, але якщо під час кризи у 1928 році хліб у селян був, просто вони не бажали везти його на ринок, то тепер же запаси товарного колгоспного хліба розтанули у втратах.

Провал продрозкладки у 1932 році привів до скорочення ресурсів продовольства. Пайкове постачання робітників і службовців було зменшено. Відповідно і хлібний експорт також був зменшений. Все це призвело до великої заборгованості іноземним фірмам за імпортні товари, а це загрожувало державним банкрутством. Влада вирішила вийти з кризи шляхом конфіскації запасів зерна в хлібовиробній смузі. Надіслані восени 1932 року надзвичайні комісії викачали у селян усі внутрішні фонди – продовольчий, фуражний, насіннєвий. Зерно яке конфіскували пішло на експорт, щоб сплатити борги держави за імпортовану техніку, а також в державну торгівлю. Цим самим було пом'якшено наслідки кризи у промисловості, село ж на пів року до нового врожаю, було залишене напризволяще.

Таким чином селяни 1932-1933 роках відчували на собі наслідки радянської колективізації – голодомор. Сталося це через аграрну політику радянської держави, бо плани хлібозаготівельних робіт, зокрема, не були економічно обґрунтованими, по суті це була економічна диктатура. В селян забирали дві третини зерна і переважну більшість тваринної продукції. Навіть у першій половині лютого 1933 року, коли селяни вже почали гинути від голоду, влада все одно продовжувала збір продовольчих запасів. На той час майже по всій території України вже не було скільки-небудь великих запасів продовольства.

Насіннева проблема відійшла на другий план після того, як секретар ЦК ВКП(б) Постишев домігся прийняття 25 лютого постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) про виділення Україні позички у розмірі 20 млн. пудів зерна. Фактично це був дозвіл на використання розміщених у республіці державних запасів хліба для харчування голодуючих у розмірі 3 млн. пудів. Всього до кінця квітня 1933 року республіка одержала майже 23 млн. пудів хліба.

Те, що відбулося на Україні у 1932-1933 роки не знайшло адекватного висвітлення в архівних джерелах. Причина у тому, що генсек наказав ставитися до голодомору як до неіснуючого явища. Уважне вивчення документів, багато з яких були розсекречені лише нещодавно, дає змогу зрозуміти, що цей голодомор не був випадковий, він планувався з Москви, а українські більшовики були лише слухняними виконавцями вказівок Кремля. Саме тому можна стверджувати, що голодомор 1932 – 1933 років був актом геноциду направленим проти українського народу. Нам, у свою чергу, не треба забувати про цю жахливу трагедію у нашій історії хоча б для того, щоб це ніколи не повторилось на нашій землі.

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ

...23 листопада в Україні відзначають як День пам'яті жертв голодомору та політичних репресій...

...Голодомор в Україні 1932-1933 років був для України наймасовішим та найбільш жорстоким у XX столітті. За різними даними за 2 роки від голоду в східній та центральній частинах України померло від 5 до 10 млн чоловік...

...Якщо говорити про чисельність жертв голоду, то загальні втрати країни за різними даними становлять від 4,3 до 5 млн. чоловік. Сучасні розробки вивчення демографічних втрат населення СРСР у 1930-ті роки дозволяє говорити, принаймні, про 5-6 млн. жертв голоду в масштабах всього СРСР. Отже, на Україну припадає лише 2-2,5 млн. чоловік...

...Вже перший рік колективізації вказав на ті цілі, заради яких вона впроваджувалася. В 1930 році державні заготівлі зерна порівняно з 1928 роком виросли вдвічі. Наступний, 1931 рік, видався не сприятливим. Хоча засуха була не такою сильною, як 1921 року, однак вона вразила 5 найбільших регіонів держави: Зауралля, Західний Сибір, Поволжя, Казахстан та Башкирію. Однак державні заготівлі не тільки не були призупинені, а навіть збільшені...

...Документами з архівів та зі слів свідків підтверджується: голод був наслідком ревізії зерна (згідно з планом колективізації) у сільських господарствах задля примноження державних запасів та експорту хліба ...

...Проблема Сталінського Голодомору в Україні набула особливого підтексту у зв'язку з розпадом СРСР..

...Основним фактором, що спричинив масовий голод, українські історики вважають рішення керівництва СРСР вилучити всі можливі та неможливі «надлишки» зерна для погашення іноземних кредитів на придбання закордонного промислового обладнання. Світова ціна на зерно на той час знизилася, однак було необхідно терміново повернути позики...

...Голод – побочний ефект невдало проведеної політики індустріалізації, а зовсім не результат спланованого геноциду окремих етнічних груп...

...Існують офіційно зареєстровані цифри голодної смертності селян у 1932-1933 роках. Деякі села та хутори повністю спустошувалися. Виявлено безліч випадків труподства та захоронення в ямах жертв голоду в селах Самарської, Пензенської, Саратовської областей. Така ж ситуація в Україні, на Дону, Кубані...

...Голодомор знищив чи не половину населення Центральної та Східної України...

...Люди помирали не лише від голоду, а й від його «супутниць» – водянки, малярії, дизентерії, тифу...

...У листопаді 2003 року ООН визнала голод 1932-1933 років трагедією усіх республік колишнього СРСР..

...Якби не голодомор, населення України на сьогоднішній день було б удвічі більшим...

...Розкуркулення, тобто вилучення майна та продовольства у заможних селян, інтереси яких не збігалися з інтересами радянської влади щодо колективізації, було частиною загальнодержавної політики...

...Російська Федерація відмовляється визнавати голодомор в Україні геноцидом за етнічною ознакою, наголошуючи, що жертвами були не лише жителі України, а й жителі Поволжя та інших територій Радянського Союзу...

...Віктор Ющенко проголосив 2008 рік Роком пам'яті жертв Голодомору. Він звернувся до урядів окремих держав та ООН із закликом визнати голод 1932-1933 років геноцидом українського народу...

...?

«...Комісії заглядали до кожної хати, до кожної,
без виключення... нишпорили в кожному
закутку, вигрібали навіть дрібні крихти й зерна...
Боялися? Ні! Ми ненавиділи їх, бо вони були
гіршими за хробаків, нищими, безсоромними...»

«Не той вже час, щоб так по вулиці бродить... І де цей клятий Альошка? Вештається, тільки й знає... Сам в халепу влізе та ще й за собою її притягне!» - баба Ольга часто гримала й сварилася, особливо на зятя. Не через те, що мала до нього «велику» любов, чи може якось він їй не догодив, а через те, що хвилювалася за нього. Просто час такий настав: хвилюватися й чекати стало основою жалюгідного буття всіх і кожного. А ще страшенно дратувало відчуття порожнечі в шлунку. Це ніби день і ніч всередині вітер гуляє, робить тебе легким і тендітним. От тільки голова стає все важчою, все більше думок той вітер підганяє на гору. Думки різні пнуться з голови: дурні, ще дурніші за попередні, а найчастіше – думки про те, що не хочеться думати.

«А я ж казала: «Най краще б він кінчав ходити туди!» Як вже помирать з голоду судилося, то всім гуртом! А він всьо за харчами...» - не припиняла стара. «Та годі вже Вам, мамо! - не втрималася Настя. – Тільки про лихо Вам і говорить! Ще зарано, однак я певна, що з Альошкою все добре. Він повернеться як завжди...».

Спокійно на лаві сидів лише дід Остап. Сім'я була чимала, отож хоч хтось у цьому гармидері мусив поводитися спокійно і збирати до ладу думки. Тим більше дід чудово знав Олексієву вдачу, знав, що той себе не дасть скривдити, крім того, не наведе біду на власну оселю і родину.

Проте не довелося діду сам-на-сам із думками лишитися, бо онучатко вже декілька разів підбігало, смикаючи діда за сорочку. А це могло означати лише одне – малий Михайлик знову хотів почути одну з дідових чарівних історій, яких Остап знав чимало. Про щось серйозне замислюватися було ще зарано і наполеонівські плани зоставалися попередю. Однак хлопчина рочків чотирьох добре розумів, що неспокійно якось стало в оселі, і що до батькового повернення дарма просити попоїсти хоч шматочок черствої хлібини. А ще він уторопав, чому бабуса часто згадує якісь «совети» ненажерливі... «Мабуть, - думав Михайлик, - то собаки великі, що всю кашку з хлібом витягли, не розділивши по-чесному. А треба по-чесному!» - так Михайлика тато навчив: ділити, що є, для всіх.

Погода була дійсно чудова, але ж ніяк вона не впливала на настрої в домі. Там стояла тиша і здавалося от-от впаде темрява і вкриє піч, потім лави зі столом, а потім і підлогу... Знадвору тягло ранньою весняною вологістю, однак доводилося трохи протопити зранку, щоб хоч яку часточку тепла та затишку внести у дім, інакше буде вогко і страшенно неприємно. Відтак, знесилений організм міг підчепити усіляку заразу, якої вистачало. Жалітися можна було на будь-що, та ні сил, ні бажання вже ніхто не мав. З часом навіть баба Ольга перестала бубоніти. В кожного на думці щось було своє, таємне. Однак мрії, певно, зоставалися одні й ті ж: повернутися хоча б на рік назад, до тієї ж самої хатини Наливайків, де все від стільчика до печі, від стіни до стіни дихало життям, випромінювало життєдайну енергію... А зараз? А що зараз?

Голод.

Надвечір кожен був зайнятий своєю справою. Олексія не було й досі. Анастасія час від часу підходила до печі, наглядаючи за тіткою Христиною, рідною тітонькою баби Ольги. Тітка Христина майже не вставала. Казала, що достатньо набігалася за свої 94 роки, то вже краще одлежиться на печі, а зайві прогулянки їй ні до чого. Не звикла стара за життя скаржитися й жалітися. А доживаючи останні дні, навіть не думала стогнати і просити попоїсти чи ще якої розкоші. Та кожен раз доводилося їй із Настею сперечатися, щоб та не несла до печі ложку каші чи краєчок хліба. Тож запасалася сміливістю й силами баба, щоб гримнути на Настю та віджартуватися, мовляв не хочу гріха на душу брати – харчі переводити.

Правду кажучи, тітка Христина була єдиною, хто ще не падав духом. Чи то через те, що до вічного життя серед богів наближалася, чи тому, що по життю пройшла, не дозво-

ляючи голови опустити. Отож нікому серед своїх, та особливо Насті не дозволяла засмугтисся, бо знала, що на цій дівчині сім'я тримається, їй чоловікові допомагати треба, батькам допомагати треба, Михайлику допомагати треба...вижити.

Того вечора Олексій прийшов близько десятої. Такого не було ніколи. Він був неймовірно виснажений, чимось схвильований, хоча до останнього намагався це приховати. Проте від коханої нічого не приховаєш. В руках у нього було дві невеликих торбинки. Одну з них він звелів зараз же сховати на печі. Те, що було в іншій...напевно можна було вечерею назвати.

Тієї ночі Олексій попередив, що днів зо три його не буде. Настя чудово розуміла: якщо Альоша так сказав, значить так треба. Однак не втрималася. Щоками покотилось декілька сльозинок. І чомусь здавалось Насті дивним те їхнє прощання, як востаннє...

Йшов третій день, як Олексій забрався геть із села. Насті довелося заспокоїтися і триматися заради всіх, заради Михайлика... Тітці Христині ставало дедалі гірше, тому Настуся більше часу проводила із нею. Михайлик же залишався під дідовим пильним наглядом, бо шкідник був ще той. Щось дивне того вечора розповідала тітка. Настя майже нічого не розуміла, та все одно нахилилася ближче, дослухаючись до кожного тітчиного слова.

Як час настав до сну піти, Настя як завжди першим малого поклала до ліжечка. Ті декілька хвилин, що вона над ним сиділа, навіяли їй неймовірний спокій. Про щось чудове мріяла вона, мабуть; посмішка, легка і ніжна, як молодий місяць з'явилася в неї на обличчі. Ледве чутно співаючи колискову, Анастасія поволі заплітала розкішне чорняве, як ніч, волосся в довгу косу. Кожен в селі знав: Наливайкова донька була однією з найвродливіших дівчат у селі. Однак пишним косам її, що спускалися додолу, рівних не було. І слава про чарівну красу та її розкішне волосся була вже давно за межами полтавського села.

Настя й цього вечора чекала на Олексія. Чекала не даремно, бо почулися за хатою кроки. Вони порушували тихий сон старого подвір'я. Однак поволі Настя розуміла, що кроків тих було занадто вже багато для одного Олексія. Ще мить – і на порозі з'явилися ті, через яких вона так хвилювалась про Альошку, яких ненавиділа, бо колись вони уже були тут... Це ж саме через них Олексію доводилося зникати, щоб хоч які крихти дістати для сім'ї.

Вони зайшли в дім так, наче здоровезна камінюка закотилася всередину. Відомо було, що їм треба. Вони нікого не займатимуть. Вони лише шукатимуть, копирсатимуться, будуть винюхувати...

«А нехай би вас трясця вхопило! Кляті виродки!» - не втримала гніву баба Ольга. Це саме те, чого вона їм в очі виказати вже давно хотіла.

Настя розуміла: часу вже немає. Виходу немає. Якщо вони полізуть до печі, то забезруть останню надію на життя, те, за що її любий Олексій ризикував головою...

«Во дура! Кудя побежала? Все равно ведь догонем!» - чулося позаду.

Настя не пам'ятала себе від страху, стрибаючи з печі, вибігаючи з хати, минаючи чужий садок, забігаючи до двору Кулішів, перебігаючи старий місток, що вів до ставка. Вона жахалася тієї думки, що паскудна «комісія» вже наздоганяє її. Вона втікала з торбинкою в руках. Бігла лише у довгій сорочці, що їй мати колись дарувала, босими ногами змішуючи сніг з землею. Брудного сірого кольору, він вже прощався із нею до наступної зими. А Настя подумки прощалася... З ким саме? Навіть того вона не могла збагнути... А в голові звучало лише: «Отче наш, що є си як на небі, так і на землі... Як на небі, так і на землі...».

Ховатись довелося аж до ранку. Ховалася в яру біля ставка. Та ніч видалася хлодною. На те Настя не зважала.

На ранок повернулася до хати. Їх вже не було. Були лише дід з бабою. Вони по черзі підіймали голови, зиркаючи то в вікно, то в двері, тяжко зітхали. Михайлик спав у ліжку. На щастя, він не знав, що сталося вночі. Знесилена, бліда як тінь, Анастасія увійшла до хати. Жодного слова не зронивши, вона опустила долі торбинку, і, ледве втримавшись на ногах, дійшла до печі. Лягла.

Олексій повернувся через шість днів по тому, як обіцяв. В хаті було глухо. Жодної душі...

Настю ховали того дня.

Холодний сніг не втримався тоді, не пожалів її краси, її молодості, її життя. В ту ніч він смертельно різав голками льодяних кристаликів її гарячі ноги, обрікаючи її на вічний сон...

Анастасія «згоріла» за три дні ...

P.S. Мій дід Михайло не пам'ятає своєї матері. Вона померла в 1933 році. Йому тоді було лише чотири роки. Однак йому розповідали, що вона була надзвичайно гарна, з довгими розкішними косами, що тяглись аж до долу. Люди також говорили, що вона була чудовою співачкою. І слава про неї поширювалась далеко за межами рідного села...

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР.

Вона відкрила очі... Навколо стояла пронизлива тиша, яку лише зрідка переривали дитячі крики. Ну ось ще одна ніч прожита... Олена ледве підвелася на ноги. Страшенна слабкість охопила усе її тіло. На блідому обличчі застигли одночасно печаль і відчай. Підійшовши до вікна, вона побачила своїх дітей. Вони сиділи на подвір'ї і бавилися з камінцями. Марійка – гарна світловолоса дівчинка семи років і Сашко – кумедний чотирирічний хлопчина. З Олениних очей полилися гіркі сльози. Їжі вже не залишилося, остання скибка хліба була доїдена ще три дні тому. Вона передчувала неминучу смерть. Пів року напівголодного існування вкрай знеслили цю молоду жінку. Олена втратила надію на майбутнє і давно вже поставила на собі хрест. Вона плакала лише через дітей. Їй не було зрозуміло за що вони так покарані Богом і долею.

- Сашко, Марійка йдіть до хати – вигукнула вона у вікно.

- Матуся прокинулася – почувлися дитячі голоси.

Двері відчинилися і на порозі зупинилися два худорляві силуети. Подивившись на них Олена ледве втрималася на ногах. Гарячі сльози полилися ще рясніше:

- Діточки мої рідні, за що ж це вам? Що ж вони роблять іроди? Де ж та клята справедливість?

- Матусю не плач, будь ласочка – перебила її Марійка.

- Так матуся, не треба! Ми зовсім не хочемо їсти! – намагався підбадьорити їх Сашко.

Олена пригорнула їх до себе так міцно, як тільки могла. Ноги вже не хотіли слухатися і вона впала. Діти допомогли їй підвестися на ноги і вони утрюх заплакали.

Олена хитаючись підійшла до пічки і розпалила вогонь. Марійка і Сашко сіли на ліжко і дивилися на убиту горем матір.

- Я все вирішила. Так буде краще! Я впевнена – почала заспокоювати їх жінка.

Вона взяла стару сукню і кинула її у піч так, що половина залишилася на підлозі. Суха тканина загорілася умить і потроху вогонь перекинувся на підлогу. Діти з жахом дивилися на це, а жінка спокійно сіла поряд з ними на старе ліжко.

- Зараз буде трохи боляче, але все швидко мине і ми опинимося у іншому місці, де все буде добре... Там ніколи не буде голоду.

- Ми помremo? – запитала дівчинка.

- Так! Але не треба плакати. Так буде краще! Давайте просто обнімемо один одного і трохи почекаємо.

Тим часом вогонь перекинувся на стіни і стіл. Потроху він став наближатися до ліжка. Через декілька хвилин в Олени загорілася нога. Вона зморщилася від пекельного болю, але мужньо мовчала. Діти плакали, дивлячись на страждання матері, але теж не порушували тишу. Стара дерев'яна хата гучно поскрипувала від вогню. Вони обнялися ще міцніше, а Олена почала втрачати свідомість. Їдкий дим заважав дихати. Через дванадцять хвилин догоріла остання дерев'яна планка. Яскраве сонце дивилося на тліючі залишки хатини. Раптом здійнявся вітер і почав розвіювати попіл. Обгорілі залишки дітей і Олени лежали серед купи згорілого мотлоху. На місці будинку зацарювала моторошна тиша і лише зрідка вітер приносив тихий шепіт Олени і дітей.

ПУСТЕЛЯ СНІВ

РЕКВІЄМ ГОЛОДНІЙ СМЕРТІ

Вітер має силу, іноді сильнішу за пекло, яке випромінює розпалене сонце...

Невідоме поселення загубилося серед масштабності всієї території цього світу, мало хто знав про його місце розташування, адже воно не мало істотного значення для всього людства.

Піски, піски, жовті і гарячі, сипучі і створені невідомо ким... Кому це треба, для кого існує це мізерне пустельне поселення? А, може, воно таки теж має місію всесвітнього масштабу...

На троні сидить чоловік з виглядом царя звірів і очима, позбавленими емоцій. Слухняність, улесливість та відсутність думок – основні цінні риси його підлеглих, що допомагають їм творити й підніматися на вершину невідомої слави. Вони слідуєть своєму вождю, абстрагуючись від напружено реальної буденності і повністю впливаючись в примітивізм, сплітаючись з лицемірством лицем і душею. Для них – він ідол та ідеал, людський Бог, наступний після Справжнього, його голос – то керівництво вищого рангу. Їх очі теж беземоційні, навіть більше того, – глибинно пусті.

О, саме зараз його величність віддає накази: «Усім збирати пісок». Вони все розуміють з півслова, вони досить тямущі.

Тут пісок мав свої цінності, адже окрім нього більше майже нічого не було.

Ще з дитинства «божок» мріяв про те, як колись йому спорудять статую чи пам'ятник величезних масштабів, навіть більше, ніж скажімо статуя Зевса чи навіть піраміда Хеопса. Це повинно б було свідчити про його роль в історії, нагадувати усім про його видатне існування. Він, він був піком еволюції людської діяльності у галузі управління, державотворення, взагалі втіленням всього світового розуму, і це повинні знати прийдешні та майбутні покоління завжди.

І ось вчора, сидячи під зневодненим сонцем, він вирішив, що вже й настав той час і поспіхом почав надавати людям наказ збирати пісок, що мав стати основним матеріалом його майбутнього монумента. Ця думка надзвичайно тішила його і, встаючи з трону, він раптом впав, сильно вдарившись правою ногою, але це здалося йому нічим, порівняно з тим, що мало чекати його у майбутньому, – славою та всесвітнім визнанням.

Підлеглі слухалися беззаперечно, та й звісно, робити власні висновки не під силу було їх суперрозуму. Їм приносила їх праця навіть внутрішнє вдоволення, та тільки вождь мав постійно невдоволений вигляд обличчя через, на його думку, недостатню кількість принесеного матеріалу, безмежні гори якого вже майже закривали увесь горизонт.

Цією невідомою пустелею не літали навіть птахи, вона була ніби повністю ізольована від зовнішнього оточення. Єдине, що існувало тут – це лиш кактуси та ще й міражі, які постійно снували мозком, втішаючи душевні хвилі ненаситності.

Кактуси були прикріплені до цього місця, це було їхньою домівкою. Коли для людства пісок майже не становив цінності, або ж не істотно цінувався серед купи інших речей, то для кактусів він мав життєву силу, був їхнім джерелом життя, у них з піском був взаємо обернений зв'язок. Волога, яка зберігалась кактусами глибоко під землею, була теж заслугою піску, який створював надійний зовнішній шар для їх захисту. Раніше їм подобалось це життя, вони вирощували своїх маленьких діточок та вчили їх з дитинства обороні, нарощували їм колючки, які с м'якеньких та маленьких перетворювались у тверді та міцні. В кожного кактуса було багато маленьких кактусиків і це було смислом їхнього життя.

Та їх життя ні для кого не мало вартості, всі сприймали їх лише як рослини, що не мають права на щось високе.

Збирання піску почало шкодити їм. Вони не були проти, але кількість збираного не мала меж. З кожним днем їх життя ставало дедалі гіршим. Шар піску все зменшувався і відстань до вологи скорочувалась. Живитися ставало все важче і з часом їх діти почали хворіти.

Кожного ранку, прокидаючись, кактус-батько та кактус-мати дивилися на своїх дітей, радіючи, що вони є в них і що тому їх життя не марне. Цього ранку вони побачили, що діти їх сильно почали хворіти, їх колючки стали сухими та м'якими, а тільки кволим та знеси-леним. Дітки казали, що добре себе почувають, щоб не робити боляче батькам, та вони все розуміли і найбільше їх вбивало те, що вони не в змозі були їм хоч якось допомогти. З часом матір, вже ледве відкривши очі від хвороби, незмінно направляла свій рослинний погляд лише на свою дитину, і від того мати хотіла померти все швидше...

Будування пам'ятника майже підходило к кінцю, але бракувало сили, бо масштаби його були величезними, а багатьох підлеглих бос ще й винищив за неякісну роботу.

Та ось настав той день. Пустеля перетворилась з жовтої на чорну, і ґрунт, який ого-лився під знятим піском, мав тільки на собі деяке мілке каміння та безліч якихось засох-лих струпаків, схожих на зсохлі рослини, але наче не природного вигляду, ніби їх зсохлість не була викликана природою. Боса не турбувало це, він навіть не вважав за потрібне прибирати їх з доріг.

Сьогодні було його свято, він як завжди сидів на троні та, на відміну від попередніх днів, його лице сяяло радістю. Останнім часом він почав помічати, що його права нога стала сильно боліти, він навіть перестав власноруч підійматись. Та зараз це для нього не мало значення. Час відкриття монумента було назначено опівдні, і весь ранок вождь збирався.

Очікування для нього тягнулось неймовірно довго. І ось нарешті...

Йому байдуже було, скільки людей прийшло на відкриття, йому байдуже було до всього. Швидким кроком він рушив до пам'ятника, що нагадував по формі трикутник, і вождь одразу ж почав просуватися ним до кінцевої точки фундаменту...

У пустелі рідко йдуть дощі, але не випадково, певно. В одну мить земля немов пере-повнилась гнівом і заридала. Блискавки стали єдиним освітленням пустелі, яка вмить придбала вигляд темряви всієї Вселеної.

Він міг би вибратись ще звідти, але хвора нога не пускала його. Він не хотів вмирати, ой як не хотів... Та тіло не слухало, і під навалами свого ж пам'ятника він вмирав у тяжких муках. Так, примітивна смерть мов від власної руки, а, може, від небес, від того, Справж-нього...

Вітер снував пустелею, його сила поборолла навіть впертість фундаменту і пам'ятник завалився...

Дощ скінчився, і все що залишилось, - це брудне спустошення та багняні потоки, стікання яких нагадувало зображення рік на глобусі.

Невідомо звідки, з'явилися дві великі чорні жирні змії з жовтими очима, а, може, вони здавалися тільки такими велетенськими на цій маленькій площі...

Їх тіла вкрили всю територію поселення, вони сповзлились та злились навхрест.

“ЕЙДОС ГОЛОДОМОРУ 1932-33 РОКІВ: СПРИЙНЯТТЯ В МАСОВІЙ СВІДОМОСТІ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В ПОЛІТИЦІ”

2007-2008 роки об'явлені в Україні роками вшанування пам'яті жертв голодомору 1932-33 рр. Мабуть, саме з цим пов'язане значне пожвавлення роботи у цьому напрямку з боку органів влади різного рівня. Ну хто б сумнівався: гріх не використати таку круглу дату - 75 років чи не “найдурнішою” трагедією українського народу ХХ ст. Одразу попрошу не хопатися за серце, бо я не маю жодного наміру глумитися над тими жахливими подіями чи їх жертвами. Називаючи цю трагедію “дурною”, я маю на увазі ось що. Взагалі, на моє особисте переконання, в історії України та українців у ХХ ст. було три жахливих за своїми масштабами та “дурних” за своєю суттю трагедій - голодомор 1932-1933 рр., Друга світова війна та Чорнобильська катастрофа. В них ЗАДУРНО, за просто так (у ролі гарматного та радіаційного м'яса, піддослідних кроликів в становленні колгоспної системи та жертв нацистського окупаційного режиму) загинуло близько 715 млн. українців і ще невідомо скільки не народиться і скільки загине, бо третя з них ще активно над нами працює. Такот, на мою думку, належної уваги заслуговує кожна з них, а не лише один з голодоморів. Якщо подивитися по-чесному, то Перша світова війна, червоні терори, політичні репресії та партійні чистки 1930-х рр., голод 1921-1923 та 1946-1947 рр. разом дадуть також неабияку цифру. Але чомусь для вшанування пам'яті жертв “злочинного комуністичного режиму” (мабуть, усіх скопом) обраний саме голодомор 1932-33 рр. і його 75-річний ювілей. Ну, що поробиш. Люблять наші ревні блюстители трибунної демократії, щоб усе було гарно, щоб ефектно відбувалося визнання національних трагедій, щоб гучними та образними були прокльони на адресу колишньої совкової влади. Мені особисто, як історику, подібні інсинуації глибоко огидні. Мало того, що любов до круглих дат наслідувана явно від комуністів, так ще і манера проведення масових заходів - ну один в один: триває пошук ідеологічних ворогів і - завжди в усьому крайніх та винних. Ідеологія лише змінилася - з комуністичної на трибунно-рупорно-демократичну. Але ще мене хвилює один нюанс - чому саме 75-річчя голодомору спроектувало на себе таку увагу? Яке взагалі значення для тих мільйонів померлих має якась цифра у роках з дня їх смерті – чи то 66, 71, 75 чи 101? Чим саме 75-та річниця вагоміша за 63-тю? Кому стане легше від моря промов, телевізійних сюжетів, документальних фільмів? До речі, навіщо показувати хроніки розселення та голоду 1921-1923 рр. і красномовно розповідати за кадром про жахи голодомору 1932-1933 років. Ну коли немає автентичних відеохронік, то не показуйте. Невже організатори таких видовищ не розуміють, наскільки убого це виглядає? До того ж, всі чудово знають і розуміють, що усі ці (ну принаймні більшість) масові і немасові заходи мають характер “зобов'язалівки” і виконуються на місцях лише тому, що є певний план (уявіть собі “План по відновленню національної пам'яті” або щось такого змісту з іншою назвою), в якому треба поставити галочку. Загалом-то певний раціональний момент в цьому є, бо в нашій країні без організаторства і примусу згори ініціативи знизу не буде. Але чи доречна така політика в даному питанні? Подібні речі відбуваються тому, що уся ця політика довкола голодомору підпорядкована вищій меті. І ця мета, принаймні для політиків, – не відродження історичної чи національної пам'яті. Але про це трохи згодом.

В принципі, зараз питання про факт голодомору не стоїть. Звісно, є багато людей, які не погоджуються з положеннями політичної доктрини чи історичної науки стосовно голодомору, але що поробиш. Не буває так, щоб усі були задоволені. Завжди будуть ті, кого ми називаємо шовіністами, снобами, затятими комуняками, або просто людьми, які все життя непогано прожили у Радянському Союзі і не хочуть розлучатися зі СВОЄЮ історичною пам'яттю, не прагнуть змінити погляди та ідеї. І ми не маємо жодного права за будь-яку ціну добиватися переформатування їх свідомості та свідомості інших незгод-

них, бо нам не потрібне суспільство однаково примітивно мислячих зомбі, що оперують лише категоріями насадженого зверху “єдино правильного”.

Зрозуміло, конфлікт між суспільною думкою, конкретними науковими здобутками і політичним курсом влади, пошуки історичної правди і суспільного компромісу були завжди. Але чомусь на темі голодомору окрім цих внутрішньо суспільних різнобоїв додалися неабиякі непорозуміння на міждержавному рівні. Річ у тім, що кілька років тому Президент України поставив на порядок денний питання про голодомор як геноцид українського народу. Цю ідею підхопили націоналістично налаштовані кола інтелігенції, політикуму, громадськості. І останні роки було докладено немало зусиль аби довести це і своїм співгромадянам і світовій спільноті. Були перериті раніше засекречені архіви ДПУ(НКВС), опубліковані документи, що нібито засвідчували акт власне геноциду українського народу. В усіх крупних містах були проведені виставки цих документів. До речі, наша група та ще кілька чоловік з інших груп, відвідали цю виставку навесні минулого року. Звісно, це було безкоштовно і добровільно. Але те, що сталося через 5 хвилин після того, як ми зайшли до виставкової зали, продемонструвало те, кому і що в цьому житті насправді потрібно і наскільки молодь цікавить тема голодомору. Так-от, через 5 хвилин із 35 чоловік нас залишилося троє. І це істфак! Я вже мовчу про школярів та студентів-неісториків, яких звезли на цю виставку. Звісно, я не заперечую, що серед усіх цих людей були і ті, кому усе то було небайдужим, але таких абсолютна меншість. Отака вона правда. Вона не крамольна і не цинічна. Вона нормальна. Молодь є молодь, і діти є діти. Це злочин - змушувати їх думати про масові насильницькі смерті. Навіщо скеровувати їх на минуле (до того ж таке негативне) проти їх волі? Усьому свій час. Навіщо вичавлювати з жалості любов та повагу до свого народу та його історії? Навіщо додатково культивувати озлобленість на радянську владу (її і так вистачає), бо ж цей період є так само частиною історії України? Навіщо роздмухувати антиросійські настрої зараз, коли це частина нашого сьогодення? Я розумію, що розповсюдження та популяризація необхідного обсягу якісного історичного знання є невід’ємною складовою освітнього процесу, якогось загального просвічення суспільства в рамках ліквідації “білих плям”. Просто в його коментарях, критиці і трактуванні треба знати міру. Невже, критикуючи більшовицьку політику контролю і насадження, вони не розуміють, наскільки стають схожими на них (правда, з поправкою на “демократичне правове суспільство”)? На мою думку, насправді цинічною є штучна імітація радості чи скорботи з того чи іншого приводу. І це як раз менше характерно для молоді. В цьому вона більш правдива. Блюзнірство, ниття з трибуни та публічні словесні істерики - це притаманне деяким представникам влади. І ще один момент, про який аж язик свербить сказати. Усі ті, хто з боєм, жалем і мало не зі сльозами на очах, говорять з трибуни про голодомор як геноцид українського народу, безсумнівно намагаються позиціонувати себе у світлі націонал-патріотизму, прагнуть зайвий раз освідчитися у відданості електорату, продемонструвати свою високу моральність шляхом засудження чужих злочинів. Та, заради Бога, хоч своїх не чинить, а з чужими вже потім розбирайтеся. Так влучно сказав колись Є.Чикаленко: “Дуже легко любити Україну до глибини душі, але значно важче до глибини власної кишені”. Та у цих псевдопатріотів в очах такий блиск, який іскриться хіба що в гамірно відкоркованих ними пляшках “Ремі Мартена”, кожна з яких коштує більше, ніж заробляє за місяць учитель або шахтар. Біда людей і в лиховісних 30-х, і зараз лише в тому, що вирішують як їм жити десяток (не завжди здібних і розумних) людей, які живуть не фантомними надіями про відновлення історичної правди, приниженої національної гідності та самосвідомості, а конкретними, як бойові донесення, фактами і такими ж конкретними цифрами дільби. Тому моя позиція така: політика окремо, історія від неї Якнайдалі. Наука не має обслуговувати владу. І найгірше те, що основна дискусія з цього приводу розгортається не між професійними істориками (в професійному середовищі головні акценти розставлені, чого не скажеш про “придворних істориків”, котрих немало розвелось навколо усіляких політичних партій), а між політиками. Мабуть у нашому суспільстві не діють необхідні табу, серед яких - не давати дітям сірники, мавпі - гранату, а політикам - історію. Так сталося, що Україна живе в умовах двох абсолютно рівноправних історичних правд. Це тому, що історія не може

бути об'єктивною в принципі. Історія загалом - це сукупність окремих історій життя. І від того, яким те чи інше життя було (у нашому випадку - в період голодомору чи в часи радянської влади взагалі), залежить зміст "своєї історичної правди". Чи може якась із них бути правильною, а якась ні? Чи може людина, яка в комуністичному суспільстві почувала себе комфортно і, до певної міри, захищено, може згодитися з думкою людини, яка в ході чи то політичних репресій, чи голодомору постраждала особисто чи постраждали близькі їй люди? Якими постають ті чи інші події в світлі кожної індивідуальної свідомості, підсвідомості? У такому випадку настання компромісу стає можливим або за умови фізичного зникнення носіїв резонансних історичних правд і свідомостей, або за умови заміни свідомих та несвідомих, колективних та індивідуальних стереотипів і норм. Саме цим займалися більшовики. Сучасні політики, на мою думку, більше займаються політиканством, добирають собі популярності, спекулюючи на певних дражливіх темах, але заразом і потроху впливають на зазначені вище речі. Але роблять це бездарно, і наслідки не за горами. Свого часу ще З.Фройд розробив концепцію "я (его) - супер-я - воно". Це загальновідомо, так що особливо зупинятися не буду. Головна ідея в тому, що поведінкою людини набагато більше за "его" (свідоме) управляє "воно" (підсвідоме, неусвідомлене, позасвідоме і надсвідоме). У той же історичний період відомий французький соціолог Е.Дюркгейм сформулював поняття "аномія" - такий стан соціальної системи, при якому старі норми (що, очевидно, є результатом не лише свідомої, але і підсвідомої діяльності) зруйновані, а нові не створені або не сприйняті. Зрозуміло, Фройд і Дюркгейм розглядали людину та суспільство у різних площинах, але суть зрозуміла. Те, що відбувається зараз у нашому суспільстві, особисто у мене асоціюється з таким цікавим, але певною мірою ненормальним процесом в організмі дитини (а за віком наше суспільство і держава зараз саме на цьому етапі), коли молочний зуб іще не випав, а на його місце уже пнеться постійний. І оцей новий зуб виростає кривим. Мені здається, що нерозумний тиск на "застаріле" свідоме і підсвідоме може призвести до появи відверто корявого "нового". Свідоме і підсвідоме, всупереч думкам дилетантів, є надзвичайно тонкими сферами, які, тим не менше, піддаються впливу. Психоінтегративна медицина у нашій країні зі своїми методами корекції (а не грубої заміни) норм свідомого і несвідомого тількино спинається на ноги. Зате від влади (і колишньої, і теперішньої) у нас повно розумних лікарів від неправильної свідомості. Але якщо отой зуб, який заважає новому, можна вирвати, то зі свідомим та підсвідомим такі речі не проходять. Вірніше, вони-то проходять, але не безслідно. І те, що ми спостерігаємо у нашому суспільстві зараз, тому яскравий доказ. Почну з посттоталітарного синдрому, який викликаний помилками у суспільному врядуванні. Виникли такі риси суспільства як недовіра до влади, ігнорування тиску згори, встановлення ідеологічного вакууму і переважання ролі окремих інтересів над громадськими (одразу кажу - хамократія з її культом власної особи і демократія несумісні в принципі). Так що з нашими надіями на демократію поки можемо розпрощатися. Але ці явища, мабуть, є найбільш адекватними тій ситуації, що склалася після розпаду СРСР і, скоріш за все, носять захисний і, сподіваюсь, тимчасовий характер. Інші наші "хвороби" - це культ сили та комплекс жертви (який, до речі, можна ототожнити з постколоніальним синдромом). Українці обирають для себе "великих" за принципом "хто найдужчий". А насправді, ідіотизмом є вбачання національної величч у найбрутальніших формах силового переважання. Це прояв національного безсилля як проекції колоніальної агресії. І поки що усі спроби на шляху подолання колоніального спадку є неефективними. Це, так би мовити те, що винесло сьогоднішня з минулого. Ну, а комплекс жертви ми якраз і бачимо в отих пошуках когось в усьому винного. Такі пошуки, безсумнівно, є потужним історіографічним ресурсом для псевдонауковців, які штучно розкручують певні теми, підігрівають інтерес до них масовими заходами. Так-от що я хочу сказати у підсумку до цього блоку. Політизація певних проблем, імітація дій у напрямку їх вирішення не спрямована на гармонізацію (див. Фрейда та Дюркгейма) чи консолідацію суспільства. Для об'єктивних (наскільки це можливо) та адекватних істориків голодомор - це така сама проблема, як і всі інші. До речі, про голодомор написано близько 10 тис. праць, а до деяких інших тем, не менш цікавих з професійної точки зору, не можна підібрати й десятка пристойних робіт.

Так-от, повертаючись до питання про геноцид, мушу сказати, що особисто я і, не всі, звісно, але більшість моїх колег не згодні з цим твердженням. Ті, хто мають змогу послуговуватися не лише сурогатним продуктом, що подається на шпальтах газет і з телеекранів, робить цілком логічний висновок про те, що політика голодомору в жодному разі не була етнічно направлена. Метою її було залякування, тиск на селянство, яке не бігло, перечіпаючись, у колгосп. Однак, демонстрація сили зайшла занадто далеко. І постраждало від неї більш за все саме українське (за територіальною, а не етнічною ознакою) село. Але і цьому знаходиться цілком нормальне пояснення. Річ у тім, що російському селянству історично більш притаманна общинна організація, українському - індивідуальне землеволодіння. Тому російське селянство трохи легше і швидше сприйняло колективізацію. І тепер, перекинувши факти, хтось намагається довести реальність етнічного геноциду (хоча, можливо, особлива любов Сталіна до "українських товаришів" зіграла певну роль, але говорити, що вона була головною у політиці голодомору, мабуть, немає підстав). Антиселянська політика як певний курс не виникла зненацька. Консервативне, на думку більшовиків, селянство ще в "Маніфесті Комуністичної партії", укладеному в середині XIX ст., оголошувалося мало не ворожим класом по відношенню до пролетарів, виразником інтересів яких і була компартія. І уся ота декларативність про більшовицьку владу як "рабоче-крестьянскую" була лише, так би мовити, тимчасовим відхиленням від основного курсу для утвердження своєї влади. І для селян, очевидно, було два шляхи - або зникнути, або стати пролетарями (ну, в крайньому випадку - дуже слухняними колгоспниками). І влада вирішила пустити частину їх по першому, більш легкому шляху, а іншу, страхаючи можливим варіантом фізичної розправи, - по другому (бо зовсім без селянства, хоч, може, як би того не хотілося деяким "лицам кавказской национальности", не обійшлися б, бо тим же пролетарям не було би чого їсти).

В такій ситуації цікаво розглянути думку російської сторони з цього приводу. Так-от, 2 квітня цього року Держдума Російської Федерації прийняла спеціальну заяву "Пам'яті жертв голода 30-х годов на территории СССР". В результаті обговорення Держдума заявила про те, що "искусственный голод 1932-33 годов, известный как голодомор, является преступлением коммунистического режима, но не этническим геноцидом. В результате голода, вызванного насильственной коллективизацией, пострадали многие регионы РСФСР, Украины, Белоруссии. От голода и болезней, связанных с недоеданием, погибли около 7 миллионов человек". Окрім того, Дума підкреслила, що немає жодних історичних свідчень тому, що голод організовувався за етнічною ознакою. Дійсно, його жертвами стали мільйони представників громадян СРСР різних національностей. Також відмічається, що ця трагедія немає міжнародно встановлених ознак геноциду і тому не повинна бути предметом сучасних політичних спекуляцій. А світова спільнота висловила свою думку з цього приводу ще у 2003 році на 58-й сесії Генеральної асамблеї ООН, де була прийнята заява про "співчуття жертвам голодомору". Така є позиція офіційного Кремля. Нагадаю, що був момент, коли наш президент всерйоз говорив про те, що необхідно впровадити кримінальну відповідальність по відношенню до тих, хто відмовляється визнати голодомор геноцидом українського народу. Може й концтабори відновимо для незгодних? Здається, створений навіть відповідний законопроект (слава Богу, хоч не прийняли ще). Цікаво, чи знає про це РФ та члени ООН? Такого абсурду я вже давненько не чула. Мабуть, це називається свобода совісті, думки, слова і переконань у демократії по-українськи. Звісно, я не проти того, коли люди, які пережили голодомор, чи від якого постраждали члени їх сімей, будуть вважати голодомор чим завгодно - геноцидом, голокостом, етнічною чисткою, терором проти українського селянства. Хто-хто, а вони більше за всіх мають право вирішувати це для себе. Багато хто з міських жителів у 1932-33 рр. не відчув на собі усієї повноти голодомору і відбувся лише перебоями з харчуванням. Це дає ще один привід говорити про голодомор 1932-33 рр. не як про етнічний геноцид, а як про політику тиску на селянство, що опиралося курсу колективізації, і як про спосіб перекачування коштів з села у місто на потреби індустріалізації. При такому підході депопулізація міст не мала особливого сенсу. Отже, як би жорстоко і цинічно з мого боку це не звучало, вилучення продовольства з метою приручення селян було кро-

ком (хоч і кривавим) на шляху до світлого майбутнього. До речі, в деяких сферах воно таки настало (я маю на увазі безкоштовне житло, путівки, стабільні ціни на всі товари та послуги, дефляція та інші речі, про які всі, хто лає радянську владу, чомусь забуває сказати). А в умовах назрівання Другої світової війни завершення індустріалізації та створення потужного ВПК було завданням №1 для забезпечення елементарної безпеки недалекого майбутнього. Ну, а для радянської влади головне що? Головне досягти поставленої мети, хоч би й загинув світ. Хоча, в принципі, гасло “Не доїмо, зате вивеземо!”, практика стягнення з селян зерна і масового його вивозу за кордон з’явилася ще наприкінці XIX ст. в рамках царської індустріалізації. Це призвело у 1892-1893, 1910 рр. до спалахів голоду у багатьох місцевостях імперії. Так що навіть налагоджений механізм та історичні прецеденти організації голоду дісталися більшовикам у державницький спадок від батюшки-царя.

Ще один аспект розкрутки теми голодомору. Така політика, на мою (дуже особисту) думку, спрямована на переорієнтування уваги популюсу з аналогічної проблеми сучасності на таку ж проблему в минулому. Ось що я маю на увазі, їжа, вода і повітря - це мінімум для підтримки існування людини. Виключивши щось одне, людина не зможе жити. А тепер увага. Радянська влада майже виключила їжу. Хтось помер, але не всі. Питання: чим людомор зараз відрізняється від голодомору в 1932-33 рр.? Думайте самі. За неповних 17 років незалежності ми втратили майже 6 мільйонів населення (і це у мирний і досить ситий час). Це трохи не так помітно, бо більше розтягнуто у часі і здійснюється не концентровано через один, а через усі компоненти - отруєну хімікатами воду, повітря та їжу (ну хто зараз не знає про ГМО, канцерогени, пестициди гербіциди та усю іншу хімію, яка складає наш основний раціон). Іноді здається, що краще вже кору з дерев їсти. Від неї хоч злоякісні пухлини не ростуть. До речі, за прогнозами демографів з ООН до 2050 року нас як народу може не бути. Чисто фізично. І весь цей процес отруєння людей абсолютно не керується державою, а мав би. Але ж за подібними речами стоять величезні кошти, частина яких осідає в кишенях наших „борців за історичну правду, демократію і справедливість”. Не буду циніком, якщо скажу, що перед нами тут і зараз стоїть проблема не відродження пам’яті безневинно загинувших жертв голодомору, а власного виживання. Але ми, знаючи правду, для певної душевної легкості (менше знаєш - краще спиш) намагаємось про це не думати. Зап’ємо канцерогенні чіпси та ГМО-шну ковбасу сумнівного походження кока-колою і будемо плакати. Дивно, але чомусь не над собою. А, може, воно так і правильно, бо депресія також не додає балів нашому здоров’ю. А, може, удавана байдужість до найактуальніших проблем це просто захисний механізм організму? Як би там не було, але я особисто переконана, що в людині, а значить і в її діях, немає жодної якості, яка б не несла свого функціонального змісту. Усе, що колись робилося, робилося з певною метою. І вона на могла полягати, принаймні в рамках політики голодомору, у тупому винищенні українців (ще й не за територіальною, а за етнічною приналежністю). Це була надзвичайно багатоаспектна та цілеспрямована політика (хоча це і не виправдовує її в людському вимірі), зводити яку до вузьких рамок етнічного геноциду є неправомірним.

Думаю, висновок очевидний.

Широкий контекст - це головна заповідь максимально можливої об’єктивності. Лише розглядаючи увесь спектр проблем, пов’язаних з голодомором як з конкретним історичним фактом у минулому, так і з певним не менш конкретним і функціональним його образом у сьогоденні. Тільки так можна виокремити і розрізнити істинний і профанний ейдоси голодомору. Тому, думаю, не варто якимось псевдопатріотам надриватися, щоб очистити нашу свідомість від совєтських нашарувань та сформувати “нове історичне мислення національними категоріями”. Нове у повній мірі буде сприйнято лише тоді, коли воно буде створене. Так має бути. А по-інакшому вже було. Хоча, хтозна, чи не буде знову. Наступати на одні і ті ж граблі - це цілком в нашому стилі.

« ГОЛОДОМОР 1932-1933 »

«...Царює смерть на рідний Україні
Чим провинилися її сини?»

Микола Руденко

Голодомор — соціальна катастрофа, масовий голод, катастрофа, яка захопила величезні території й призвела до величезних людських втрат. За часів радянської історії масовий голод на Україні, та в багатьох інших районах країни, був відмічений три рази, але найбільш великі масштаби прийняв голод в 1932—1933 рр. Слід зауважити, що від голоду, масових репресій і депортацій Україна втратила більше ніж за роки Першої світової та громадянської воєн.

Одним із найстрашніших проявів геноциду на Україні за часів радянської влади стали три страшні голодомори. Зрозуміло, що цей жахливий факт свідомо замовчувався, обумовлювався посухами, неврожаєм тощо. Але надто багато і дотепер залишилося свідків тих страхітливих подій, а також документів, які неоднозначно підтверджують свідоме винищення тодішньою більшовицькою владою українського народу, зокрема — селянства, яке постраждало від смертоносної політики найбільше. Жахливо усвідомлювати, що хліб у країні, незважаючи на посуху, був, але його експортували за кордон, «не помічаючи», як пухнуть з голоду українські діти, як від голодного виснаження порушувалась психіка людей, почастишали явища канібалізму.

Голод 1932–1933 рр. був найжахливіший за своїми масштабами та за кількістю жертв. Його передбачали вже у 1925 році, коли XIV з'їзд більшовицької партії взяв курс на індустріалізацію. Після того, як було встановлено невідповідні ціни на промислові та сільськогосподарські товари, стало зрозуміло, що здійснюватиметься цей курс за рахунок села. Саме українське селянство на цій штучній різниці цін зазнало найбільших збитків. У 1929 році розпочалась масова насильницька колективізація, яка остаточно розвалила українське село. Під приводом хлібозаготівлі у селян було забрано доценту усе їстівне, врятувались лише ті, що якимось дивом змогли приховати частку продуктів від недремного ока більшовицької влади. Голод було застосовано як засіб національної політики в безпрецедентних масштабах, аби знищити тих, хто опирався політиці Радянського уряду. Перед світом страхіття голодомору в Україні замовчувалися, всюди розповідалося про щасливе заможне життя простого радянського трудівника, а в цей час вмирали мільйони людей, більшість з яких — українці. Немає, на жаль, точних статистичних відомостей, скільки саме прийняла їх наша земля. Цього ми вже, мабуть, і не дізнаємось, адже небагато зосталось тих, хто були сучасниками цих страхітливих подій.

Причини голодомору. В історії бурхливого XX-го століття голодомор 1932-33 років був другим масовим голодом на території України.

Перший масовий голод, що розпочався відразу ж після закінчення громадянської війни та придушення української революції, охопив значну частину України: Запорізьку, Донецьку, Катеринославську, Миколаївську, Одеську губернії. Причини його частково мали об'єктивний характер - посуха 21-го року, економічні наслідки Світової та громадянської воїн, але найголовнішими чинниками стали: крах сільськогосподарської практики тодішнього режиму, скорочення посівних площ у колишніх хлібородних районах внаслідок політики воєнного комунізму, директивні методи компартійного керівництва, яке розподіляло наявні продресурси на користь промислових центрів, передусім тих, що знаходилися поза межами України.

Голод 1932-33 років охопив ті ж самі регіони України, але цього разу його спричинили, насамперед, політичні чинники. Потрібно було винищити численний прошарок заможних і незалежних від держави селян-підприємців.

Масове фізичне винищення українських хліборобів штучним голодом було свідомим терористичним актом політичної системи проти мирних людей, внаслідок чого знижали цілі покоління землеробів-універсалів, було зруйновано соціальні основи нації, її традиції, духовну культуру та самотність. Аналіз змісту опублікованих протягом 29-33 рр. близько 30-ти постанов ЦК ВКПБ, Раднаркому УРСР та СРСР, ЦК КПБУ засвідчує факти свідомого створення таких умов життя для сільського населення, дві третини якого становили етнічні українці, що призвело до їх відвертого фізичного винищення. Голодомор 1932-33 років – це свідомо заподіяна акція. Як свідчать документальні джерела, хліб в Україні був, але хліб з України забрали. Після приїзду Молотова до України восени 1932 року, коли, здавалося б, з нашої держави вивезли все, що тільки можливо, Сталін присилає Кагановича, за участі якого 29 грудня цього ж року відбувається засідання Політбюро ЦК КПБ(у), на якому ухвалюється рішення забрати з України все, в тому числі й посівний матеріал з колгоспів.

У документах Політбюро ЦК КПБУ збереглося свідчення про те, що восени 1932 року організовувалися з України так звані зелені ешелони для забезпечення промислових центрів Росії продуктами харчування до жовтневих свят. З України вивозили навіть квашені огірки, капусту та помідори. Таким чином, ті люди, котрі вирощували цю продукцію, залишалися приреченими на голодну смерть.

За розпорядженнями уряду, заборонялась будь-яка торгівля в сільській місцевості, призупинялося продовольче постачання сіл, переслідувалося та каралося на 10 років ув'язнення і розстріл за будь-яке використання хліба на трудодні в колгоспах та районах, що не виконали хлібозаготівельних планів, запроваджувалася система масового вилучення насіннєвих фондів та “незаконно” розданого хліба колгоспникам, натуральних штрафів, товарних репресій. Питома вага українського зерна в загальносоюзному обсязі хлібозаготівель сягала більше третини, а по окремих регіонах перевищувала планові завдання для Північного Кавказу, Центрально-чорноземного регіону, Казахстану та Московської області разом взятих. Голодомор 33-го року, таким чином, спричиняли також непосильні плани хлібозаготівель з мізерного врожаю попереднього року.

Наслідки голодомору. Історики і демографи сперечаються навколо кількості жертв голодомору, виголошуючи різні дані від 3 до 10 мільйонів. Найвірогідніше, враховуючи матеріали перепису населення 37-го року, втрати населення внаслідок повного фізичного виснаження, тифу, кишково-шлункових отруєнь, канібалізму, репресій, самогубств на ґрунті розладу психіки та соціального колапсу, жертви становили близько 7 мільйонів чоловік на теренах України.

Вчені продовжують вивчати архівні джерела, з'ясовуючи абсолютні та відносні дані кількості жертв голодомору. Очевидно, критерієм масштабності трагедії є не лише цифри, а й здатність кожної людини сприймати чуже горе, як своє. Всеосяжність національної катастрофи 33-го можна збагнути лише глибиною внутрішнього потрясіння кожного, хто вважає себе цивілізованою людиною.

За антиукраїнською спрямованістю та масштабністю застосування, голод 33-го року виявився найжахливішою зброєю масового знищення та соціального поневолення селянства, якою скористався тоталітарний режим в Україні.

Політико-правова оцінка голоду 32-33-го років вимагає нетрадиційних історико-політологічних методик з'ясування його специфіки. Обмежитись простим переліком причин та висвітленням наслідків голоду на сьогодні вже недостатньо.

Географія смертності від голоду в Україні строката. Менш уражені північні райони першої половини 32-го і суцільний мор в усіх областях протягом другої половини 32-го та першої половини 33-го років. Голодною смертністю вирізнялися села і райони, які мали економічну зумовленість, тобто впиралися в обсяги, терміни та методи хлібозаготівель.

Голод 33-го року в Україні - це не фізіологічне явище, а, насамперед, цинічна форма політичного терору, проблемами якої повинні перейматися історики, соціологи, правники і політики. Наслідки та масштаби голодомору у містах та селах України в 1932-33 роках засвідчують глобальну соціо-гуманітарну катастрофу в історії людства, а не лише українства.

Архівні документи зберегли інформацію про загальну кількість населення, яке нестерпно голодувало. Так, весною 33-го в 66-ти районах Київської області зафіксували півмільйона голодуючих селян, а на Дніпропетровщині голод охопив більше 70 відсотків населення. В таємних листах керівників держави, керівників обласного рівня до ЦК КПУ за травень 33-го року повідомлялось про смертність в окремих селах, яка сягала від 450 до 600 чоловік. Поіменні списки полеглих від голоду селян, які відтворені краєзнавцями та активістами Асоціації дослідників голодоморів в Україні, це вже не статистика, це загальнонаціональна трагедія.

Найбільш досконала статистика не спроможна передати глибини та масштабності соціально-економічних, політичних та морально-психологічних наслідків голодомору, жахливого свавілля владних структур і масових випадків ганебного для людини явища - канібалізму. Голодне лихоліття, яке охопило адміністративні райони з населення понад 40 млн. чоловік, і тривало майже два роки, явище не стихійне, а цілком рукотворне.

СПОГАДИ СВІДКІВ ГОЛОДОМОРУ 32-33 РОКІВ

Раніше про голодомор не можна було ні писати, ні говорити, ні згадувати. У людей намагалися стерти пам'ять про ті події. Але ще живі люди, які пам'ятають голодомор і які можуть розповісти про нього. Тож у нас ще зберігається шанс засвоїти урок історії не заочно, за підручниками, а через безпосередній контакт з нею. І пам'ять про цю трагедію буде жива, поки живуть свідчення ...

Долока Василь Павлович, 1926 року народження, в 19932-19933 роках проживав с. Леонтовичі Новоєгорівської сільради, нині проживає в м. Новоукраїнка

В 1932 році було 6 років. Голод почався з осені 1932 року. Батька посадили на три роки в тюрму. На той час він працював в колгоспі, а колгоспного коня, який раніше належав йому тримав вдома. Батько повинен був супроводжувати арештованого сільрадою до Новоукраїнки (з карабіном). Карабін у хаті випадково вистрелив, арештований помітивши, що карабін розряджений, по дорозі втік.

Нас залишилось п'ятеро: я, дві сестри, грудна дитина і мати. Грудна дитина не вдовзі померла. Щоб вижити збирали по степу мерзлу картоплю, залишки кукурудзи (поки було), а перед весною рвали в болоті коріння рогози і товкли, потім варили. Знайшли снаряд. Мати хотіла зробити ступку і вкинула його в кабицю. Вибухом хату розвернуло, вбило матір, сестру, а мене з сестрою поранило. Сестру завезли в лікарню, де вона й померла. Я залишився при колгоспі. Дядько Ковгань, що возив бідонами молоко в Новоукраїнку взяв мене у сім'ю, де можна було жити. Я вночі тайком напився сколотин і найшов масло і в папірці сховав шматочок в кишеню, воно витекло. Дядько не кричав, але другого дня завіз мене до дитбудинку (біля млина Варшавського). В дитбудинку годували погано. Я у баби Бібічки (в будинку, якої був організований дитбудинок) пас курей, за що в неї їв той хліб, що вона не їла із-за немочі.

Пам'ятаю дівчинку, що здичавіла, півроку жила на траві. З дерези не вилізала півроку, розучилась навіть говорити, а взимку її з дерези витягли!

Батько, прийшовши з "допру", став працювати від міськради биндюжником, мене не признавав, бо коли знаходились батьки, дітей зразу ж відправляли до батьків. Одного разу під час прогулянки в парку, батько мене визнав і мусив мене забрати, потім він знову оженився і мене випровадили з дитбудинку.

Люди в 1933 році падали на ходу. Я був в дитбудинку з Ігорем Яковичем Заславським.

Глущенко Надія Пантелеївна (1922 р. н.) Уродженка с. Рівного.

«Іду до школи, та беру ложку в карман, бо в школі давали нам їсти, варили там суп якийсь і по кусочку хліба давали, чорний там який був. То я той суп поїм, а той кусочок хліба – сидимо на уроці, ложу в карман, та думаю – понесу мамі, бо дома нічого в нас нема. А тоді не втерплю, та так трошки одщипну, але ж таки принесу мамі той маленький кусочок хліба, а вона взяла, поддержала, поцілувала той хліб, та каже: - Не, доця, їж уже ти його, - вона ж баче, що я його ущипнула, то вона й той мені оддала».

Якось дітьми вони верталися зі школи і в кущах побачили хлопчика зі шматочком хліба в руці, якому вже ворони виклювали очі. Я скільки живу, а не можу оце забудь.

Бідували, їсти не було чого, а було краще тим, хто їв конину, скотину оце, чим отой бур'ян.

Їли бур'ян, лободу, спориш, а все одно носили ноги пухлі і їсти хотіли.

У сім'ї було двоє дітей. Батько сторожував на току. За колоски людей судили, об'їжчики трусили. Урожай був, а люди голодували. Батька застали на тому, що він приховав колоски. Зробили обшук, забрали пусті мішки. Батька арештували, дали три роки тюрми. Він дуже хворів, і його вернули додому вмирати, але він вижив».

«Раз перестріває батька полевод та й каже: - Що це ти несеш? – а в його свитка яка там була, він туди поклав торбинку пшениці під руку. Та й каже: - Свитку. – А ну покажи. – А батько каже: - Та я ось тільки що взяв, - та й показує йому оту кучку. – Ось, - каже, - провію дома... - Жарили цю пшеницю, варили, пекли, щоб хоч що-небудь хлібне дітям зварить. Ото було отак: два камінчики, одним камінчиком по більшому, підсушиш, натреш і воно тоді щось таке. Той полевод тоді забирає в його на тік, зважили ту торбинку, що він набрав – три кілограми затягнуло з усім. - Ну, висипай його. – Він висипав. А тоді батько ще не прийшов додому, а вони приїхали і вже почали в нас скрізь шукати, бо думали, що вже батько наносив мішки. Нічого ніде не найшли, ні зернинки. Був секретар комсомольської організації, молодий хлопець, і голова колгоспу. А перед тим мама моя тка-ла, пряла, та були мішки нашиті новенькі. То вони побачили ті мішки, забрали і поїхали».

Раз діти збирали колоски в мішок. «А тоді бачимо: їде двоколка, одна коняка – це начальство їздило в двоколках. Як побачили, що біжить по стерні до нас, де ми збираємо колоски, то ми тікаємо, бо позабирають у нас і мішки, і ті колосочки. То їхав майбутній голова колгоспу. То брат утік, як хлопчик, а я не змогла. То він коло мене став, батого в руку взяв і тим батогом по ногах почав мене стьобати. А я ж почала плакати...».

Сумні ювілеї Голоду в Україні нарешті відзначають на урядовому рівні. Але лише ми - як цілий народ - можемо віддати належну шану нашим предкам, жертвам Великого Голоду. Лише нам вони справді потрібні. І лише наша пам'ять може перемогти зусилля тих, хто відправив їх на страшну смерть 70 років тому.

Використана література:

1. С.В.Кульчицький "Трагедія голоду 1933" ; т-во "Знання" ;К. 1989;
2. С.В.Кульчицький, М. Котляр;"Довідник з історії України"; видавництво "Україна" ; К. 1996

ПРО ТЕ, ЩО СЕРЦЕ ЩИМИТЬ

* * *

Народе мій,
Тебе чужинська сила
Віки гнобила,
Кров твою пила,
Топтала душу,
Землю попелила,
Співочу мову нищила дотла.
А скільки літ
В союзному болоті
Ти «добровільно»
Гнувся і терпів.
Вождівський кляп
Тримав смиренно в роті,
Забув ім'я, козацький гук і спів.
Улюблений і щирий,
Мій народе,
Не зрадь могил
Згорьованих дідів, —
Зазнавши мору
І колючок дроту,
Не дожили до заповітних днів.
Порізнений,
Єднайся, мій народе!
Твій час настав,
Зоря твоя зійшла.
Не допусти,
Щоб маревом Свобода
До тебе вічно йшла
І... не дійшла.
Народе мій,
Ставай мерщій на ноги,
І праці крила Дужче розправляй, —
І ти спізнаєш Радість Перемоги.
Збагатиш свій Чудовий ріднокрай!

Агеєнко Ольга

ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ

Яскрава свічка гине теплим жаром,
А наша пам'ять залишиться в душі,
Прислухайся, дзвенять примари
На темному, мов сірому вікні.

Хіба люди душу мали?
Та ні, вони тваринами були!
Вони вбивали й катували!!!
Чи можна так було з людьми?

То як знущалась доля
Над тобою, мій народе...
Як блищали очі отих безсовісних істот!?
Та як стояли люди на краю свого життя!?
І як зомліла мати, побачивши дитя....
Хоч в казані....
Хоч у вогні....
Та то не ми провинні!

То ті істоти неземні!
Хай згине їх душа!
Вони людей вбивали!
Вони в них їжу відбирали!
Вони вбивали своїх....
Чи є та совість?
Та що там совість?!
Нема і людяності в них!
Та хай! на небі їм суддя хай буде
А нам і ні за чим тужить!
Бо ми отеє пережили,
Потрібно й далі нам прожити!

Левченко Ірина

ГОЛОДОМОР 1932-1933РР.

Голод, голод, голод всюди.
Грає «панство» — гинуть люди.
Матері дітей їдять,
Малюки на камінні сплять.
Тільки зірочка зійде,
Батько в поле з сином йде.
Може, «гам щура знайдуть,
Може, пшонки десь вкрадуть.
Їх «посадять»,
Потім вб'ють.

Люди, люди! Де ж ті люди?!
Гинуть села, гинуть всюди.
Ось тут баба померла
Й дідуся давно нема.
Всіх вона давно забрала.
Смерть голодна
всіх прибрала.
Мертве все вже навкруги:
Мертві хати і луги.
Вже нема коней, собак
І нечутно співу птах.
Для країни настав крах!

Рідна моя Україно-
Моя матінко єдина.

Більш не буде сліз, страждань
Та страшних розчарувань.
Україно, Україно - ти моя, моя родино!
Обіцяюче віддам я тебе тим ворогам.
Встанем, браття, ми горою
За державу гарну свою.
Молода моя країно,
Люба, мила Україно!

Кузьменко Анастасія

* * *

Голодомор...Скривджені долі...
Лихо...Все життя в неволі...
Секунди годинами минають,
Люди не живуть, а виживають.
Чекають, поки смерть прийде за ними,
Чекають довго, й кожної хвилини
Просять Бога, щоб скарав і не простив
Безжалісних творців законів тих.
Голод... Плач дитини...
Бажання жити... Нема й кусня хлібини...
Стогне родина... Стогне дитина...
Ось вона ненька - моя Україна.

Гузь Аліна

ГОЛОДОМОР

Голодомор – який жорстокий час,
Тоді пропали тисячі, а може і мільйони.
Та як невинно доля покарала нас,
Як гірко було слухати ті стони,

Ті сльози, що зкрапали з глаз,
Коли людина задихалася від болю.
Бо їсти їй хотілось кожен час,
І проклинала вона свою долю.

Натуживши охлалі рештки сил,
Ті трупи, що недавно поховали,
Викопували потай із могил,
Одежу з них, грабуючи, здирали.

Чи ж не складали падло до барил
І не витоплювали з мертвих сало?
Тоді по хліб до міста йшов селок
І там лягав, вмираючи, на брук.

В той рік познищувано всіх собак
І повиловлювано всіх кротів.

Та це пусте, це тільки шум та накип
На поверхні схвильованих часів.

Зерно у купах пріло під дощем
Кудись у море, в безвість, за границю,
Щоб насадити скрізь цей наш едем,
Немов витріскуючи із криниці.

Переливаючим рідким вогнем,
Текло струнками золото пшениці.
Ми тільки бачили той тьмянний блиск,
На горлі ми ж відчули пальців стиск.

Тоді дурні Грицьки та Опанаси
Вмирали, як у зливу комарі.
Тоді по селах їлось людське м'ясо,
І хліб пекли з розтертої кори.

Дивилися голодні діти ласо
На пухле тіло вмерлої сестри,
Так ми, хоч і покинули печери,
В ХХ віці стали людожери.

Сніги, як сон прийшов – розтануть,
Село лежить, немов в тумані.
Голодний рік. Голодний день.
Іде – не йде, повзе по мертвих.

І хвалить Бога – хоч повзе.
Весняний дух живий – не стертий
До сонця зводить все живе,
Й воно і молиться, і плаче,

Радіє сонцю і воді.
Якби він знав,
Коли б побачив –
Сини ростуть на лободі.

Сини Радянської держави!
Та знає вождь, усе він зна...
У вус всміхається лукаво!
В Москві весна. Його весна.

В селі ж весна повзе на ліктях,
Повзе по мертвих і живих,
В долині сонце ловлять діти,
Що дзвінко капає із стріх.

І п'ють опухлими вустами
Оту живицю молоду.
Їм жить і жить, та над полями
Знов ворон каркає біду.

Забрали тих, хто із комори
Пашню останню вимітав.
Хто ще активний був учора –
Сьогодні ворогом ставав!

Голодний рік! Жорстокий рік!
Дай хоч надію для живих.
Весна. І сонце ловлять діти,
Що дзвінко скапує із стріх.

Романенко Катерина

* * *

Голодний, чорний тридцять другий...
Ходила смерть, неначе мара.
Похмура, темна, безпросвітна
Над Україною знялася хмара.

Людські страждання, стогін, муки,
Заполонив серця всі жах.
Здіймали марно в небо руки -
Перемагав в тій битві страх.

За черству скоринку хліба
Готові все були віддати,
Дорожче золота - гаряча паляниця
З останніх зерен, що могли зібрати.

Невже ті колоски пшениці
Дорожчі за людське життя?
З печі не линуть аромати звичні,
Тепер пішли вони у небуття.

В холодних хатах смуток поселився,
І смерть давно засіла по кутках,
А голод вже на жертви не скупився:
Пройшов, як страж, він по усіх хатках.

І плаче мати над малими
Голодними, нещасними дітьми,
І просить у ікони сили,
Хоч трохи просить світла у пітьмі.

Не сподівається, рятунок не чекає,
Бо порятунку того вже нема,
І діточок своїх, блідих і худорлявих,
З молитвою у постіль уклада:

“Нехай вам, діточки мої, насниться,
Що колоситься золота пшениця,
Що люди ситі й більше не вмирають
І, як раніше, смерті не чекають.

А ще нехай вам всім насниться
Смачна, духмяна, тепла паляниця.”

А смерть біля колиски вже чекала,
Не пожаліла ні старих, ні молодих,
Дітей сумною піснею качала
І забирала за собою їх усіх.

Прийшла весна, яку ніхто і не помітив,
Бо смерть холодним подихом своїм
Згубила люд, зламала перші квіти,
Насіяла у душі смуток всім.

Не колоситься жовте море,
Не проростають колоски,
Росте і більшає лиш горе,
І затихають голоси...

Страшний цей час сторінку чорну
В історії назавжди залишив.
Наступне покоління перегорне
Сторінку, що народ наш пережив.

Хай завжди колосяться наші ниви,
Щоб врожаї збирались чималі,
Щоб в кожній хаті, у кожній родині
Лежала паляниця на столі.

Генієвська Валерія

* * *

Це бумло давно, та вже точно ніхто не забуде
Тих сліз що котились з голодних дитячих очей,
Країну, яка напивалася кров'ю народу,
«Вождя», що згубив мільйони невинних людей.

Ще довго тремтітимуть струджені руки бабусі
При вигляді хліба, що впав на підлогу брудну
Ці руки й шматочка, і хлібної крихти не впустять,
Бо голод поклав пів країни колись у труну!

І дев'ять кіл пекла назавжди тепер за плечима
У тих, хто пройшов цим дворічним смертельним шляхом
У тих, в кого досі стоять іще перед очима
Ті три колоски...і нещадний вогонь над селом.

А там, «нагорі», доїдаючи свіжу вечерю,
Безжально писав свій закон ненаситний Сосо^{mm}
Це він із народу зробив канібалів печерних
І пам'ять про них він розвіяв неначе пісок...

*Та боляче чути як гірко зітхають ті люди,
У кого на серці незцілений спогад жалю.
Це спогад, який ми не маємо права забути
Це пам'ять про тих, хто поліг у «нерівнім бою»...*

^{mm} Сосо - так ніжно називала Йосифа Сталіна його мати

Кузнецова Оксана

** * **

*Сіре поле, і стежка з обпаленим рястом,
Пустка скрізь, але спогад і досі живий.
Пам'ятаємо тих, хто так вірили в щастя.
Спочивають вони десь у тиші німій.*

*Поведуть нас стежки за поля,
Де бабуся над жовтим портретом
Вічним поглядом знов промовля:
«Він загинув, мій син, в тридцять третім».*

*Він з дитинства вірив у долю
І кохав, і добро у світ ніс.
У голодної смерті він виборов волю,
Покотилось життя попідтинню навскіс.*

*Того теплого ранку він зблід,
Мати десь колосків відшукала.
Син залишив увечері світ,
А наступного дня поховали.*

*Із голодною смертю за руку
Вони йшли у безпросвітну даль,
Їм уже не страшні смерті муки,
В їхніх поглядах - болі і жаль.*

*Сива мати цілує портрет,
Співчуття вже для неї замало,
Не війна, не страшний кулемет,
А життя в неї сина забрало.*

*Сіре поле з обпаленим рястом,
Стежка знов поведе за поля.
Там колись люди вірили в щастя,
А тепер це вже інша земля.*

Баранчикова Ірина

НЕ ЗАБУВАЙМО

Пам'яті жертв голодомору

*Чомусь здається нам світ понурим,
Складніше все згадати день вчорашній.
Забувати не можна про минуле,
Хоча про нього й пам'ятати страшно.*

*Не можна забувати море сліз,
Ми знаємо із нього дві краплини.
Ми не забудемо про героїзм
Свого народу, що повстав з руїни.*

*Не треба забувати про любов,
Вона усе на світі порятує.
Народ мій смерть, як звіра, поборов.
Цей подвиг кожен з нас нехай віншує!*

*Далекі дні не згинуть у безодні.
Хоча вперед зривається життя,
Майбутнє починається сьогодні.
Голодомор - без права забуття!*

Ксенія Шендрик (Шевченко)

ПАМ'ЯТЬ ТА ПЕРЕСТОРОГА

*Про лихо це страшне – голодомор
Не можу я сама писати,
Бо я не бачила цього, я можу
Лиш в уяві змалювати.
... Заходять партійці
В селянську хатину.
Витрушують все в ній
До крихти, зернини.
І хліб, і квасолю – усе
Забирають, а люди
Від голоду потім вмирають.
Навіщо це роблять?
Кому це потрібно?
Щоб винищить націю,
Всю Україну.
Українці! Від себе я хочу
Усім вам сказати:
Будьмо всі сильними!
Будьмо всі пильними!
Будьмо всі мудрими!
Бережімо нашу країну.
Бережімо в ній кожну дитину.
Тепер ми люди!
І не дамо себе закабалить.
Голодомору більше в нас не буде.
Повинні гідно ми у світі жити!*

Мороз Вікторія

ГОЛОДНИЙ ШЛЯХ

Голодні люди, саодинокі
Плекають віру у життя,
І рани не загоїти глибокі,
Без їжі світ котився в небуття.
Знедолені, з біди жорстокі,
Йшли українці навмання.
Любові не шукаючи притоки,
З'їдали все, навіть гілля.
Брудні, ослаблені, крізь роки,
Забувши все, навіть ім'я,
Несли для нас надії кріхти
Й свободи гідне почуття...
А ті літа для нас уроки,
Для кожних поколінь знання!

* * *

Всё, я устала, ухажу,
Я больше не могу терпеть страданий.
Как не своя я по земле брожу,
И голова моя устала от гаданий.
И я всё думаю, когда же
Придёт конец голодомору.
Всё жду, когда хоть кто-то скажет:
«Достигнем счастья очень скоро!»
Едим мы всё, людей включая,
Ведь жизнь-то очень дорога.
Убивает всех чума,
Не замечая
Ни друга, ни врага.
За кусок хлеба готов убить
Родного брата. Никого не пощадить.
Вот к таким жертвам привёл геноцид,
У всех людей он отобрал «аппетит»...
в любви к ближнему.
Ну а пока мы умираем день за днём,
Голодомор - огонь, и все горим мы в нём.

Тарасенко Євгенія

* * *

Чи знає наш народ про віру,
Віру в щастя, мир та спокій?
Чи несе він в серці ліру,
Ліру, яку дав Кобзар-добродій?

Чорна хмара світ закрила,
Не дає спокійно жити,
Птаха пам'яті накрила,
Щоб народ не міг тужити.

Не проб'ється пташка бідна
Крізь тверді серця гранітні,
Намагається сказати,
Щоб згадали ми всіх рідних.

Рідних, що загинули не самі,
Рідних, що не можуть вічно жити,
Бо історії сторінки
Ти не знайдеш просто в житті.

І забуті всі могили,
І хрести в людських подвір'ях.
Стерли пам'ять у народу,
Стерли покоління в сім'ях.

Та не забуто й не забуті
Всі, хто помер не своєю,
Штучною й страшною смертю,
Голодом замучені і "вождем" роздіті.

Хай проб'ється пташка-пам'ять
Через перешкоди!
Хай згуртує Україну
На шляху до згоди!

Катерина Красношапка

ГОЛОДОМОР

Лихая доля випала Вкраїні
Все пережити, все перенести,
Чи то дорослим, чи малій дитині
З хрестом на спині довелося йти.
Найгірші муки, сльози, стони, смерті,
Де брат на брата, мати на дочку,
Омиті кров'ю їх кістки обдерті
Висіли вдома в рідних на гачку.
Страшнії миті десь у тридцять третім
Назавжди в серці залишають жах
І скільки б ми не пережили злетів,
Голодомор - то невмирущий птах.
Природа-мати і радянська влада
Сумнії жарти кинули в народ,
А в душу впала та убивча фраза.
«Люд весело и хорошо живет».
Навіщо ж так знущалися над ними?
На що ж їх так карали без вини?
Вони ж у дружбі справжній були з тими,
Хто перший кинув їх у кайдани...
...Голодні кайдани - то страшна доля,
Невільна Україна без життя,

Найгірше те, що ця смертельна воля
Вершилася людьми без каяття.
Коли народ просив по крихті хліба,
В Росії влада правила свята.
У нас дитина з голоду аж сива,
У них лилися ріки із вина.
Та хай там як всі вині вже на небі
І Бог лише їх зможе розсудить.
Розлита кров, кістки, неначе в склепі.
Голодомор - то найстрашніша мить!

Антонець Марина

* * *

Ти знаєш, як смакують хлібні крихти,
Назбирані із чорної землі?
Ти знаєш, як це - коли хочеш бігти,
А кроки - тихі, мізерно малі?

Ти чув колись, як тихо стогне мати
Від голоду сп'яніла і слабка,
Від того, що доводиться чекати,
Коли помре малесенька донька?

Чи бачив ти, як сонце тихо плаче,
На смерть і голод дивлячись згори?
Ти чув колись, ти чув колись юначе,
Як стогнуть і риплять пусті двори?

Тобі вчувалось, як кричать: "Не треба!"
Шаленій мамі діточки малі?
Ти знаєш, як це - думати про небо
І одночасно жити на землі?

Та ні, тобі це зовсім не знайомо.
Але назавжди серцем пам'ятай,
Як в тридцять третьому в жорстких судах
Від голоду страждав твій рідний край.

Кугай Анна

БІЛЬ ГОЛОДУ

Свіча палає, не згорає
У пам'ять тим, хто помирав
І в Україні, Білорусі,
І на далекому Кавказі.

Сидить тримає ту свічу
Маленька дівчина, худа, бліда

Із чорними кругами під очима
Й волоссям, що в юні роки посивіло
Чи то від голоду, чи жаху, болю,
Що пережила, колись струнка тополя...
В очах надії вже не має,
Зосталася вона сама, страждає.
І пом'ятає всі ті кати, які село її пережило.

Як мати рідна помирала і
Тихим голосом прохала тримати сім'ю до кінця.
Доглянути за сестрою й братами
І щоб надію не втрачала, не плакала й не сумувала
За нею з батьком, що колись,
Рятуючи сім'ю від голоду,
Не зважив сили холоду
Проти своїх голодних сил.
Не встиг, замерз в путі додому.
І щоб бабусю доглядала, що дні останні доживала,
І ні на кого не зважала
І поховала по-людськи.
А потім очі ледь прикрила, сльозу скупі пустила,
І відійшла.

Днів п'ять минуло, може шість,
За нею і бабуса залишила цей білий світ.
А через два-три дні млаенький Павлик
Десь зник.
Знайшли його у ямі, всього в синцях і сохлій крові.
Кого ж така смерть потішила? О, горе!

Одне лиш горе бачила вона,
Село домами вимирало.
І от сусідів близьких вже не стало...
І друга Прохора, й Грицька, Марічки, Олі та Сашка.
Спустошена тримала братика
Дмитра, Левка й маленьку Ганну,
Якої через два тижні теж не стало.
Не витримало юне серце
Голодної, страшної терці.

А потім Левко, в якійсь коморі
Знайшов протухшу їжу
І стало свято в домі..., але на декілька хвилин,
Бо шлунок той, який не бачив хліба,
Зкрутив, зкукожив, зжав малого,
І, закотивши очі, впав додолу...

І от zostались вдвох з опухшим братом,
Тухлини тої було небагато,
На пару днів, а інше й щури не їли.

Минали дні, минали ночі
І плач в селі вщухав, бо нікому
І нікого було оплакати і допомоги попросити.

*А хлопчик розпухав все дужче й дужче, доки не витримав і той,
Пішов за всіми.*

*І от залилася вона сама,
Без друзів та сім'ї. І що ж робити,
Як далі тій дівчині жити, і постає питання:
«За що? Кому таке діло стало у нагоді,
Хто збагатився на чужому горі?
За що із стрункої тополі
Зробили понівичену сиву ворону...»*

Класс Дар'я

«ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРА»

*На нашей огромной планете,
Где множество бед и невзгод,
Не знаю, кто будет в ответе
За все, что народ перенес,
Что выдержал в годы лихие
И скольких людей схоронил.
Не будем же мы, как чужие,
Стоять среди скорбных могил.
Давайте почтим умерших
В голодные годы людей -
Безвременно в землю ушедших
Братьев, сестер, матерей.
Давайте зажжем как память,
Свечку на каждом окне,
Пусть не погаснет пламя
Жизни на этой земле.*

Мельник Марина

** * **

*Семьдесят пять лет прошло, пролетело
Но люди все помнят что было тогда.
Сколько из жизни ушло, не успело
Семью и детишек спасти от врага*

*Кровавые слёзы лились ежедневно
И силы иссякли в ужасной борьбе
Глядя на врагов все бессильно и гневно
Кляли и молились о лучшей судьбе.*

*Правительство нормы на хлеб поднимало,
С кулачеством тоже велась здесь борьба
А после продуктов и вовсе не стало
С голодной смертью пришла и зима.*

*И больше никто не согреет им душу
Нет больше надежды на светлую жизнь.
Тот мир, где все жили, давно был разрушен.
И ниточки жизней оборвались...*

*Военные с ружьями, сердцем жестоким,
Всё шли, наступали, лишая добра.
Свет солнца казался совсем уж далёким
И многих людей принимала земля.*

*А смертность скрывалась под чёрной вуалью,
Запрет разглашать всё был очень велик.
Никто и не знал цифру эту реально
И всё таки это был геноцид!*

*За колос на поле, который сорвали
Расстрел был на месте у всех на глазах.
Безжалостно люди людей убивали...
В глазах столько боли, надежды и страха...*

*Повесив вину спикюлянства и порчи
Цепляясь за каждый ошибочный шаг,
Нам Сталин в России войну напрозорчил,
Держал Украину всю как на ножах.*

*От горя и безысходности дела,
В ЗАГСах все записи были страшны!
О том, что «зарезан» иль «съедено тело»...
Могилы уж больше не были видны...*

*Селяне боролись, но не было силы.
С надеждой ложились они отдыхать...
Молились за то, чтоб глаза вновь открыли
Не уставая врагов проклинять...*

*Страх смерти, надежда смешались в их душах,
От голода люди сходили с ума.
Казалось, что мир им уж больше не нужен
Но время проходит, прошла и беда...*

*Теперь вспоминаем мы с ужасом в сердце.
Боимся ошибки людей повторять.
Хоть помнить мы будем – закроем мы дверцу
И будем погибших людей почитать!*

Власенко Катерина

ПАЛАЄ ВОГНИК У ДУШІ

Пройшли роки, страшні, болючі,
Жахливі, сталінські роки,
Життя стояло біля кручі,
Уздовж кривавої ріки.
А день був чорним і тупим,
Цей тридцять другий, смертоносний,
Я теж зустрілася із ним,
Це, так би мовити, відносно.
Іду, мов згублена дитина,
Ходжу за матір'ю по сліду,
Померли з голоду сусіди,
Ще хтось ворухиться під тином.
Іду, заплакана дитина,
Шукаю долю і рідню,
Яка страшна й сумна година
На Україноньку мою.
Я плачу, сліз не витираю,
Іде по сліду мій палач...
Сама себе весь час благаю:
Пробач катів своїх, пробач!

Діана ШПАК

* * *

Хто б сказав, і хтоб повірив,
Що спустошаться квартири,
Що не стане брата Гліба,
Бо не вистачило хліба.

Вчора був в гостях комбід,
Він в хлеву залишив слід,
Як під прапор - він червоний -
Все під сметрі заборони.

Хто б сказав, і хто б повірив -
Люди стали наче звірі.
На всіх станціях солдати,
Вибір: голод й автомати.

Я один на всі простори
Хочу зрушити ще гори.
Та щось схуд, бліде обличчя
Всі мовчать - поганий звичай.

Чую, як земля чекає,
Наша влада нас вбиває.
Сотні, тисячі, мільйони -
все під смерті заборони.

*Ви, прийдешні в час новий
Не втрачайте голови!
Будете тоді багаті.
Пам'ятайте нас в тидцяті.*

Ковальчук Павло

** * **

*Черепки та лантухи порожні,
Місяць озирається, - навзрид -
Зорям, тількит що народженим,
Він наказує: "Гроріть!"*

*І отак, посеред поля орано,
І отак, в стерні - кривавий слід,
І отак - століттям заговорених,
Українців поминає світ.*

*Як поранку прокидались втомлені,
Та голодні падали без сил
Все тріщали хитко дрова в комині,
І пташина тужно голосив.*

*У людей ні помсти, а ні користи,
У людей лиш пам'ять по крясі,
Як позбулись "честі разом з совістю" -
Розуму у серця не проячи.*

*І вставало море чорно рясами,
І від скелі розбивалась тінь,
І любов голодна - опоясана,
Квітла по прийдешніх поколінь.*

Оксана Ігнатенко

ГОЛОД

*Минає провулок тінь,
Розбитий ліхтар блимає.
Голод - гіркий полин
тримає життя.
обпечено сіль на хлібі
помсти не має
стоїть Україна
і море не горе.
Великим всоїм схлипом
застогнала, мов кратек вулкану.
Жінка - красива, сильна
левиця поранена.*

Минулось. Століття під ноги -
нове увірвалося в душу.
І знаю, людина людині Бог
Голод їх їсти змушує.

Оксана Ігнатенко

Холодний рік. Жорстокий і голодний
впивався в землю полум'ям світанок
і плакав ліс, і плакала безодня,
на образах стікали сльози з щок.

Вставай, Україно! А вони - мовчали.
Вставай, вже ранок, тьохкав соловей!
І тільки серце жадібно скавчало,
І тільки стукіт, стукіт від дверей.

Навали, зрада - підла й некрасива.
Спливали повз, лишалося життя
І картоплинка теж якась безсила
До рота не ішла, і світ мовчав.

Минулося, так довго цілий рік
калина червоніє в жовтій листі
І чути тиші відчайдушний крик,
Через роки у пишнім падолисті.

На смак яка ти, доле України,
Ти не забудеш, і не стомишся любити.
Тобі ще бути й бути гарною однині,
Однині і навік.

Оксана Ігнатенко

* * *

Забирали останню зернину.
Виганяли із хати вночі, -
Як сльозою, садок і хатину
Обливали журбою сичі.

І душа досі ниє і плаче, -
Бо була це і дійсність, і яв, -
Наче демон і Каїн неначе,
Більшовик серед двору стояв.

В хаті дітки, а батька немає.
І нема повороту йому...
Комсомолец мішок підіймає
І несе, як життя, у пільму.